మన రైతు పెద్ద

గొర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్య

దేశికవితా మండలి
ఘంటసాల :: బెజవాడ

అంకితము

* * *

తమ పవిత్ర ప్రతిభచేతను
విమలవర్తనవల్లను
గురుపాదులయిన
కళాతపస్వులగు
శ్రీయుత ముట్నూరి కృష్ణారావుగారి
దివ్యస్మృతికి

ద్వితీయ ముద్రణకు

పీఠిక

చరిత్రకారులలో శిల్పులు కొందఱును, కర్మకారులు కొందఱును (Artists and Artisans) ఉందురు. కర్మకారుడు వ్రాసిన చరిత్ర, పేర్చిన ఇటుకలవలె, భూతార్థముల పట్టిక. శిల్పి రచించినది, గోపుర నిర్మాణమువలె, సముచిత – అంగ – ప్రత్యంగ – సౌష్ఠవము గల సుందర కళామూర్తి. ఈ నిర్మాణములో, శిల్పి యవలంబించు ముఖ్యసూత్ర మిది — వికీర్ణములైయున్న భూతార్థములను సమీకరించుట, సమీకరించినవానిని వ్యాకరించుట, వ్యాకరించినవానిని సమన్వయించుట. ఈ ధర్మము పరిపాలింపబడినప్పుడు చారిత్రిక విషయము కావ్యవస్తువుగా రూపొందును. ఆ రూపమును, రమణీయమైన శైలిలో చిత్రించిననాడు చరిత్ర కావ్యమే యగును. శ్రీ గొట్టిపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారు రచించిన యీ "మన రైతుపెద్ద" చాలవఱకు ఇట్టి శిల్పమర్యాదలతో రచింపబడిన జీవితచరిత్ర.

ఈ జీవితచరిత్రకు కథానాయకుడైన శ్రీ గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్యగారు, మహాత్ముడు ఉపక్రమించిన యసహాయోద్యమమాదిగా నేటివఱకు, దేశసేవకే జీవితము నంకితమొనర్చుకొని నానావిధముల ప్రజాహితైకపరాయణులై యున్న వ్యక్తి. కావున ఈ జీవితచరిత్ర ఆంధ్రదేశ కాంగ్రెసు చరిత్రగా పరిణమించిన దనియు చెప్పవచ్చును. ఇందులో బ్రహ్మయ్యగారి ఆత్మీయ చరిత్రాంశకు ఎంతపాలుండవలెనో, కాంగ్రెసు చరిత్రాంశకు ఎంతపాలుండవలెనో సముచితనిర్ణయము చేసి ఉభయప్రాధాన్యము చెడకుండ ప్రచరించుటలో గ్రంథకర్త చూపిన వస్తువిన్యాసనైపుణి ప్రశంసార్హముగా నున్నది. మరియు, ఈ కథకు ప్రథమరంగమైన ఘంటసాలగ్రామమును, కథానాయకుని ఆత్మీయతావికాసమునకు కారణభూతులైన గురువులను, మిత్రులను, బంధువులను యథావస్థముగా చిత్రించుటలో వెంకటసుబ్బయ్యగారు చూపిన నేర్పు ఈ రచనకు ఇంకొక వన్నెపెట్టినది.

మహాత్ముడు బ్రిటిషుపరిపాలనతో సలిపిన ధర్మసంగ్రామములో శత్రుదుర్భేద్యముగా నిల్చిన దుర్గములలో ఘంటసాల యొకటి. అకుంఠిత శౌర్యశక్తితో ఆ దుర్గమును సంరక్షించిన యోధుడే యీ కథానాయకుడు. ఈ దుర్గాధిపతికి ఎప్పటి కప్పుడు ఆదేశసందేశము లిచ్చుచు వ్యూహారచనాకుశలుడై కృష్ణామండలముయొక్క యెల్లలలో శత్రుసేనలకు కాలు నిల్వకుండ పట్టాపంచలుచేసిన మహామంత్రి శ్రీ భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య పంతులుగారు. ఆ మంత్రియే ఈ దుర్గపాలకునకు మొదటి గురువు. ఆయనయొద్ద ఈయన నేర్చిన విద్య సచివత్వము, యుద్ధతంత్రము. రెండవ గురువైన శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణారావుగారు చేసినది ధర్మోపదేశము. ఈ గురుద్వయముయొక్క యుపదేశములను, తన యాచరణ ప్రచారముల ద్వారా శిష్యునిచే చింతన చేయించిన గురుతుల్యుడు శ్రీ చెరుకువాడ నరసింహాంపంతులుగారు. బ్రహ్మయ్యగారి గురుసంప్రదాయ మిది. ఈ గురుత్రయమునకు నివాస మగుటచేతనే, బందరు పట్టణము కాంగ్రెసు రాజ్యములో ఆంధ్రరాజధాని యైనది. ఆ బందరు పట్టణమున విద్యాభ్యాసము చేయుటయు, ఆ ముగ్గురసాన్నిధ్యమున మెలగుటయు బ్రహ్మయ్యగారి ఆత్మవికాసమునకు హేతువులు.

వెంకటసుబ్బయ్యగారి మానసిక వికాసమునకును ఆ బందరే, ఆ గురుత్వమే హేతువు. బ్రహ్మయ్యగారికి లభించిన రాజకీయప్రాముఖ్యమును, వెంకటసుబ్బయ్యగారికి ప్రాప్తించిన సారస్వతప్రసిద్ధియు ఆవికాసముయొక్క ఫలరూపములు.

వీరిద్దరును, చిన్నతనమాదిగా సహవాస, సాహచర్య, సహాధ్యయనములు చేసిన ధర్మసోదరులు. ఏకగ్రామవాస్తవ్యులు. కథాపురుషున కింత సన్నిహితుడు గనుకనే కథకుడు ఈ కథనమునకు ఉత్తమాధికారి యయ్యెను. జీవిత చరిత్ర వ్రాయువారందరకును ఇట్టి యదృష్టము కలుగదు. ఒకవేళ కలిగినను మైత్రీప్రేరితమైన మమతాదోషదూషితము కాకుండ, రచనను తటస్థభావముతో సాగించుట అతిక్లేశము. ఈ రచనకు అట్టి కళంకము రాలేదు. ఎచ్చటను అతిశయోక్తులుగాని, మెరమెచ్చులుగాని, అనుచిత తిరస్కారములుగాని, అనావశ్యక పురస్కారములుగాని ఈ గ్రంథమున కానరావు. ఆద్యంతము, అంతశ్శుద్ధితో కూర్చిన మితహిత వాక్యబంధురమైన సత్యకథనము. ఈ ఫణితిలో, వెంకటసుబ్బయ్యగారు సమగ్ర-ఆంధ్రజాతి చరిత్ర వ్రాసిన యెట్లుండునో ?

బ్రహ్మయ్యగారి వ్యక్తినిరూపణలో గ్రంథకర్తగైకొన్న మూల సూత్రము, ఆయన రైతుతనము. ఆంధ్ర రాజకీయములలో కార్యఖడ్గములకు చాలిన మంత్రియు యోధుడునునైనను బ్రహ్మయ్యగారు ఘంటసాలరైతే. పెద్ద రైతు కాకపోయినను రైతుపెద్ద. రైతులోకములో ఈయన కీపెద్దతనము వచ్చుటకు కారణము తనరైతుతనమును మరచిపోకుండుట. మరచిపోకుండుటే కాదు, విడనాడకుండుట. ఆంధ్రకాంగ్రెసు కమిటీకి కార్యదర్శియై గ్రామైక రాత్రముగా సంచారములు చేయుచుండినప్పుడును, బ్రిటిషువాని రాక్షసాగ్రహమునకు పాత్రుడై కారాగారములో బంధితుడై యుండినప్పుడును, ఈయన యాత్మ పొలముగట్టుల, పసులకొట్టముల, పల్లెరచ్చపట్టుల సంచరించుచునే యుండెను. తా నెట్టిపదవిలో నున్నను రైతు ననెడి అభిమానమును గోలుపోలేదు గనుకనే, భారతపునరుద్ధరణమునకు మహాత్ము డుపదేశించిన, గ్రామము_రైతు, అనుశబ్దద్వయమంత్రమును జపించి సిద్ధిపొందినవాడయ్యెను.

రైతులు, అందును, మెట్టపరగణాయైన (ఇప్పుడు చాలవరకు పల్లమే) మాదేవరకోట సీమలోని రైతులు శాంతవీరులు. నిష్కాపట్యము, కార్యదీక్ష, ఆదరము, సాధుత్వము, సమయజ్ఞత, ఆత్మగౌరవము వారికి పెట్టని నగలు. బ్రహ్మయ్యగారి ప్రకృతి నలంకరించినవియు ఆనగలే. ఆయనను చూడగనే, పై లక్షణములుగల, అచ్చపు దేవరకోటసీమరైతుగా గుర్తుపట్టవచ్చును. స్వభావమునుబట్టి, నడవడినిబట్టి, ఆకారమునుబట్టి, మూర్తీభవించిన రైతుతనము గావుననే ఈయన రైతుపెద్ద. ఈగ్రంథము సమర్థించినది ఈరహస్యమే.

ఎందరో, ఇట్టి సుగుణఖనులు, కార్యచతురులుగల మన యాంధ్రజాతికి ఈదుస్థితి యేల? సమాధాన మీ గ్రంథాంతమున గలదు. దానిని చదివి ఇతరులను కినియక, ఎవరికివారే ఆత్మపరీక్ష చేసికొందురుగాక. ఈ గ్రంథమునకు ఆ పంక్తులే ఫలశ్రుతి.

వాల్తేరు
26—2—'49 }

పింగళి లక్ష్మీకాంతం

ప్రథమ ముద్రణకు

పీఠిక

"ఏమండీ? అన్నగారూ!"

"ఎప్పుడొచ్చావ్, బాబాయ్?"

"బొత్తిగా శీతకన్నువేశారు; బావగారు!"

"ఎప్పుడో ఊళ్ళోకి దిగారే, వియ్యంకుడుగారు!"

"పిల్లా మేకా క్షేమమా; తమ్ముడూ?"

ఈ విధంగా శ్రీబ్రహ్మయ్యగారు ఎందరెందరినో పలకరించగా విన్నాను. ఆయనకు నేను జాబులు వ్రాయడం "శ్రీబ్రహ్మయ్యగారికి" అంటూ, ఆయన జవాబులు రాయడం "తమ్ముడూ!" అంటూ.

ఏదో ఒక వరస కలుపుకొనకపోతే, ఎవ్వరితోను ఆయన వ్యవహరించనే లేదు. ఇతరవరసలు కలుపుకొననిచోట "తాత, మనుమడు" వరస తప్పదేమో కూడా!

ఈనాడు త్వరితగతిని గతించిపోతున్న మన గ్రామీణ సంస్కృతి విశిష్టత—వాస్తవానికి అదే భారతీయ సంస్కృతికి సంయితం కాదా?—ఆ సంస్కృతి విశిష్టతను బ్రహ్మయ్యగారిలో చూడవచ్చు. ఆదరణ, ఆప్యాయం, నిష్కాపట్యం, నిరాడంబరత్వం, శాంతం, సహనం, ఔదార్యం, ఉదాత్తత ఈ గుణగణాలే ఆ సంస్కృతికి ఆయువుపట్టులు. ఈ గుణగణాలన్నీ శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారిలో కలవనడం అత్యుక్తి కాదు.

ఇతరుల విషయం చెప్పలేనుగాని, నాకుమాత్రం శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారిని కలుసుకున్నప్పుడు—ఆయన కలుపుగోలుతనాన్ని చూచినప్పుడు—హాంబాలో కూడిన ఆయన మాటలు వింటున్నప్పుడు—మన గ్రామీణ సంస్కృతిపట్ల ప్రేమ

పెరుగుతుంది. అది నశించిపోతున్నందుకు విచారం హెచ్చుతుంది. ఇంతే కాదు; "నేను" "నాది" "నీవు" "నీది" అనేవి పునాదులుగా, "ఎంత గడించాడు? ఎన్ని మేడలు మిద్దెలు కట్టాడు?" అనేవి కొలతబద్దలుగా అంతకంతకు బలపడుతున్న నూతనసంస్కృతిపట్ల కోపం పెరుగుతుంది; అసహ్యం ప్రబలుతుంది.

అన్యసంస్కృతులలోని—ముఖ్యంగా ఆధునిక పాశ్చాత్య సంస్కృతిలోని—శిష్టవిషయాలను మనం స్వీకరించరాదని నా తాత్పర్యం కాదు. నూతన సంస్కృతులతో సంపర్కం పెట్టుకొనని జాతికి, అట్టి సంపర్కంద్వారా స్వీయసంస్కృతిని పరిపుష్టంచేసుకొనని జాతికి, భవితవ్యమే లేదు. కాని, అన్య సంస్కృతుల వ్యామోహంలోపడి స్వీయసంస్కృతిని నాశనం చేసుకొనే జాతి తన వ్యక్తిత్వాన్నే చంపుకొంటుంది; తన ఆత్మనే అమ్ముకొంటుంది.

శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారు ఎంతగా గ్రామీణులైనా, మరెంతగా గ్రామీణ సంస్కృతి విశిష్టత ఆయనలో కానవచ్చినా, ప్రస్తుతం మనదేశంపై బలీయంగా పడుతున్న పాశ్చాత్య సంస్కృతి ప్రభావంకూడా ఆయనలో కానవస్తుంది. ఆయన నాగలినిపట్ట నేర్చినవాడే కాదు; మోటారుకారను ఉపయోగించ నేర్చినవాడుకూడా. వీధి అరుగుపై కూర్చుని, పల్లెటూరి తగవులు తీర్చ నేర్చిన వాడే కాదు; లిమిటెడ్ కంపెనీలను మేనేజింగ్ డైరెక్టరుగా నిర్వహించ నేర్చినవాడుకూడా. గిత్తలను నాణ్యంచేయ నేర్చినవాడే కాదు, గవర్నమెంటుకు సలహాలివ్వ నేర్చినవాడుకూడా. పల్లెలోవలె పట్టణంలోకూడా ఆయన తన ప్రత్యేకతను నిలుపుకోగలడు; గ్రామీణులలోవలె నగరవాసులలోకూడా, ఆయన తన విశిష్టతను నిరూపించుకోగలడు.

అయితే నేను శ్రీ గొఱ్ఱెపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారి గ్రంథానికి పీఠికను ప్రారంభించి, శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారి జీవితచరిత్రకే ఉద్యమిస్తున్నట్లున్నాను. ఇది సాహసం. దీన్ని దుస్సాహసమన్నా తప్పులేదు. శ్రీ వెంకటసుబ్బయ్యగారినిమించి శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారి జీవితచరిత్ర రచనకు అధికారం గలవారు లేరు. వారిద్దరిది ఒకే గ్రామం; దాదాపు ఒకేవయస్సు; ఆబాల్యం వారిద్దరు స్నేహితులు, సన్నిహితులు. వీటి నన్నిటినిమించి, శ్రీ వెంకటసుబ్బయ్యగారి నిష్పాక్షిక దృష్టి ఎందరికి గలదు? ఆయన లేఖిని నిశితమైనా సామాన్యమైనదా? శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణారావుగారు గురుపాదులైనందుకు

ఆయన రచనా ప్రౌఢిమ ఛాయలు శ్రీ వెంకటసుబ్బయ్యగారి గ్రంథంలో కానవస్తున్నాయి. ఎత్తుగడలలో అదే జోరు, వాక్యాలలో అదే పరుగు; వివరణలో అదే ప్రాగల్భ్యం. ఈ గ్రంథ ముద్రణ పూర్తి కాకముందే శ్రీ వెంకటసుబ్బయ్యగారి కొత్త గ్రంథానికి నేను ఎదురుచూస్తున్నాను. ఏ రచన ప్రాశస్త్యానికైనా దీన్ని మించిన తార్కాణం కలదా?

మద్రాసు
3-11-'48.

నార్ల వెంకటేశ్వరరావు

అభిప్రాయములు

తమ అభిప్రాయము పంపినందుకు గురుతుల్యు లగు శ్రీయుత చెరుకువాడవారికి, ఆంధ్రసాహిత్యక్షేత్రములలో పలుపంటలు పండించి ప్రఖ్యాతు లైన పెద్దరైతు లగు శ్రీ విశ్వనాధవారికి కృతజ్ఞతాపూర్వకవందనములు.

గ్రంథకర్త.

"మిత్రుడు చిరంజీవి గొట్టిపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారిని నేను చాల చిన్నతనమునుండి బాగా యెరుగుదును. అతని స్వగ్రామ మగు ఘంటసాల నాకు మాతామహస్థానమును జన్మస్థానము నగుటచేతను, మా జ్యేష్ఠసోదరి కూడా ఆ గ్రామవాసినిగా నుండుటచేతను నా కా గ్రామములోని పిన్నపెద్ద లందరితోను మిక్కిలి సన్నిహితపరిచయము కలదు.

ఇతను వ్రాసిన 'ఘంటసాలచరిత్ర' 'ఆచార్య రంగా' 'మన రైతు పెద్ద' అనే గ్రంథముల నిటీవలనే చూచి చాల సంతోషించినాను.

ఈ ఘంటసాల గ్రామచరిత్రను నన్ను వ్రాయుమని నా మిత్రుడు కీ॥ శే॥ కాశా శ్రీరామశాస్త్రిగారు 25 సంవత్సరములక్రిందట యెంతో ప్రోత్సహించెను. నేటి కా పని మిత్రుడు వెంకటసుబ్బయ్యగారు సమగ్రముగా నిర్వర్తించుట మిక్కిలి ముదావహము. ఇతని రచనాకౌశలము చాల ప్రశంసనీయముగా నున్నది.

సన్నిహిత సమకాల సమవయస్కుల ఔద్ధత్యమున కానందించుటయే గాక, వారి గుణగణ పరిశీలనాప్రావీణ్యముచే నితని ఉదారత రసజ్ఞత ప్రకటిత మగుచున్నది.

ఇతను వ్రాసినవి సామాన్యవ్యక్తుల జీవితచరిత్ర లైనప్పటికిని, నిజాని కవి వారి నేదో ప్రయోజనాపేక్షతో ఉత్ప్రేక్షాతిశయోక్త్యలంకారములతో ప్రశంసించే వందిమాగధస్తోత్రములు కావు.

వారి సమకాలస్థుల సందర్భ చరిత్రలన్నీ అందు చక్కగా ప్రతిబింబిత మగుచున్నవి.

ఇదియే చరిత్రలు వ్రాయవలసిన సరియైన పద్ధతి యని ఒకప్పుడు శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణరాయగురుపాదులు సెలవిచ్చినట్లు జ్ఞాపకము.

ఇతని భాషాశైలి జిగురూ రుచి లేని పాడిమరబియ్యపుపిండి వచన శైలిగాక, మనోహరమైన 'నవల' కావ్యంగా నడచింది.

ఇట్టి సద్గ్రంథము లింక నెన్నియో వ్రాసి ధన్యజీవిగా యీ మిత్రుడు చిరకాలము వర్ధిల్లుగాక !

ఇట్లు

మిత్రుడు శ్రేయోభిలాషి

చెరుకువాడ వేంకటనరసింహము

తణుకు
8-11-'48

"మన రైతుపెద్ద" అను పేరున శ్రీ గొట్టిపాటి వేంకటసుబ్బయ్యగారు రచియించిన యీ గ్రంథము నిజముగా శ్రీ గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్యగారి జీవిత చరిత్ర మని చెప్పవచ్చును. బ్రహ్మయ్యగా రేమి గొప్పవాడా? ఆయన జీవిత చరిత్రము వ్రాయుట యెందుకు? అని కొంద రనవచ్చును. గొప్పతన మనగా నేమిటి? ఈ గొప్పతన మన్నది యాకాశమువంటిది. భూమికి అంగుళముపై నుండి యంతయు నాకాశమే. ఈ యాకాశములో నేమేరయైనను నాకాశమే యైనట్లు ఆ గొప్పతనములో నెంతయైనను గొప్పతనమే. బ్రహ్మయ్యగారు జవహర్లాలువంటివా డనటములేదు. తక్కిన జిల్లాలన్నియు కలిపియే యీయన గొప్పవాడని మే మనుటలేదు. మా జిల్లాలో నాయన గొప్పవాడు కాడని యెవ్వరూ ననలేరు. ఇది యొక గొప్పయా యందురేమో? ఇదియు నిజమైన గొప్పదనము. ఇట్టి బ్రహ్మయ్యగార్లు కొన్ని లక్షలమంది యీ దేశమందుండుట వలననే, నేటి భారతజాతి స్వతంత్రమైనది. ఒక జవహర్లాలు మంత్రియైనాడు. జవహర్లాలును మంత్రియైనది బ్రహ్మయ్యగారివలన. బ్రహ్మయ్యగా రొక్క వ్యక్తి కాదు. ఆయన యొక చిహ్నము. మహాత్ముడు స్వాతంత్ర్యశంఖారావమును పూరించినపుడు మేల్కొన్న భారత స్వాతంత్ర్యాభిలాషకు నాయన యొక చిహ్నము.

రాజ్యములు పోవుట వచ్చుట, యుద్ధములు జరుగుట, గెలుచుట వీనిని గురించి వ్రాయబడినది చరిత్ర కానేకాదు. ప్రపంచక మంతయు నొక పెద్ద మహావిషయముగా కనిపించినను మానవస్వభావమంతయు నొకటియగుటచే నేకదేశగత మైనది. సర్వధాత్రీగతమైనదానికంటె భిన్నము కాదు. ఈ కృష్ణా జిల్లాలో గడచిన ముప్పదియైదేండ్లనుండియు రాజకీయ వాతావరణ మెట్లు జరిగినదో సర్వభారతదేశమందును కించిద్భేదములతో నట్లే జరిగినది. నిజమైన కాంగ్రెసుచరిత్ర యిదిగాని సురేంద్రనాథ్ బెనర్జీలయొక్కయు, కాంగ్రెసు మహాసభలయొక్కయు చరిత్ర కాదు. ఆ చరిత్ర రాజకీయములయొక్క పరిణామకథ. ఇది కాంగ్రెసుజీవితము ప్రాణకథ.

ఈ గ్రంథము పట్టి బ్రహ్మయ్యగారి జీవితము కాదు. ఒక పురుషుని జీవిత మనగా నేమి? వేయిమందితో కలిసి వ్యవహరించుట అనేక కార్యములలో తాను పనిచేయుట. ఆవ్యక్తి జీవితము వ్రాయుచున్నప్పుడు ఆ వేయిమంది జీవితము దీనియం దుండును. ఆ యనేకకార్యముల ప్రసక్తియు దీనియం దుండును. అందుచేత నా వ్యక్తియొక్క జీవితచరిత్ర తత్ప్రాంతీయమైన తత్కాలసంబంధమైన యథార్థమైన సూక్ష్మవిషయములనుగూడ వివరించునట్టి చరిత్ర యన్నమాట. ఇట్టి గ్రంథములు వందలు వేలు వెలసినప్పుడుగాని మన జాతి నిజమైన యౌన్నత్యము పొందదు.

నేను చిన్నప్పటినుండి బందరుగ్రామవాసిని. ఘంటసాలకు నాకును కొంత హృదయసంబంధమైన బంధుత్వము గలదు. బ్రహ్మయ్యగారు నాకంటె కొన్నియేండ్లు చిన్నవాడు. అందుచేత నీ గ్రంథములో నాయనను గురించి చెప్పిన విషయములు నా కనుభవములో నున్నవి. ఈ గ్రంథము చదువుచున్నప్పుడు నాకు నిజముగా గడచిన యీ నలుబది యేండ్లు మరల బ్రతికినట్లే యున్నది.

ఈ గ్రంథము వాడుకభాషలో వ్రాయబడినది. గ్రంథకర్త పట్టి పత్రికల లోని తెలుగుమాత్రమే వచ్చినవాడు కాదు. ప్రతి శీర్షికయొక్క యాద్యంతముల మహాకవుల గ్రంథములనుండి పద్యముల నుదాహరించెను. భారతము, కృష్ణకర్ణామృతము, మనుచరిత్రము, మొదలైన పూర్వగ్రంథములేగాక దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు, చిరుమామిళ్ళ పార్థసారథిగారు, బుచ్చి సుందరరామశాస్త్రి గారు, రాయప్రోలువారు మొదలైన యాధునిక కవులతో గూడ వారికి

చక్కని పరిచయముగలదు. ఉదాహరించిన పద్యభాగములయొక్క యౌచిత్యము వారి పాండిత్యమును మేధా సంపత్తిని తెలుపుచున్నది. వీరిది ఘంటసాల. ఘంటసాల పూర్వౌన్నత్యమునుగురించి వారు వేరే యొక గ్రంథమును వ్రాసిరి. ఆ గ్రామము పూర్వమెంత గొప్పదో నేడు నంతగొప్పది. కత్తిలేని ఖద్దరు యావద్భారతములో నెక్కడ దొరకును? ఘంటసాలలోనే దొరకును. మన్నికకల ఖద్దరు రెండుచోట్లనే దొరకును. మొదటిది ఘంటసాల. రెండవది పెద్దాపురము. పెద్దాపురము ఖద్దరు ముతుక. ఘంటసాల ఖద్దరు సుకుమారమైనది. ఘంటసాల కీప్రతిష్ఠ దేనికివచ్చినది? ఒకటి ఘంటసాలలో పూర్వసంప్రదాయములు చావలేదు. రెండవది బ్రహ్మయ్యగారును, వారి గురువులును శిష్యులును ఆ గ్రామమున నడిపిన రాజపద్ధతి. ఆ పద్ధతి గ్రంథమంతయు చదివిననే తెలియును. ఘోటక భూముల విషయములలో కాని గుండేరు గంజి కాలవలకు చప్టాలు వేయించుటలో కాని కాంగ్రెసు ఓటు వేయించవలదనగా సున్నా ఓట్లతో వెళ్ళిన పెట్టెలలోగాని బ్రహ్మయ్యగారి ప్రతిభయే గోచరించుచున్నది. తాలూకా బోర్డు ప్రెసిడెంటుగా నుండియాంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు కార్యదర్శిగా నుండి బ్రహ్మయ్యగారు చూపించిన నిజాయితీతనము వారు చూపించిన కార్యదీక్షత నేడు పొనుగువడదిగాని నాడు దేదీప్యమానముగా నుండుట నే నెరుగుదును. ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెస్ కార్యదర్శిగా నున్నప్పుడు నేడు బరంపురంలో శ్రీ పనంతపురంలో నీరీతిగా నాయన యుండి యెన్నిరోజా చక్కని తీర్పులు చేసెనని నేను విన్నదే సాక్ష్యము. గ్రంథములో వ్రాయబడ్డదియు నద్దియే. ఈ గ్రంథములో నీ జిల్లాలోని సర్వజనులకు ప్రియులైనవారు, గౌరవనీయులైనవారు పట్టాభి, కృష్ణారావు, చెరుకువాడ, నారయ్యగారు, చలపతయ్యగారు, కొండాలివారు, అందరును కనులకు కట్టినట్లు కనిపించుచున్నారు. ఒక్కొక్క ఘట్టము చదువుచుండగా నాడది చూచినట్లే యున్నది. చూచుచున్నట్లే యున్నది.

ఇంత చక్కటి గ్రంథము శ్రీ గొట్టిపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారు వ్రాసి దేశమునకు ప్రసాదించినందుకు వారికి కృతజ్ఞులమయి యుండవలెను. దేశములో ప్రతిగ్రామము ఘంటసాలవలె నుండవలదా? ప్రతివ్యక్తియు వెంకటసుబ్బయ్యగారివలె తమ గ్రామము తమ గ్రామ పెద్దలను గూర్చి వ్రాయవలదా?

భాష రాదనుకొనును. తెలుగువానికి తెలుగు రాకపోవుటయేమి ? నాకు తెలుగువచ్చు ననుకొనకపోవుటయే దోషము.

ఈ గ్రంథ మింకొకరీతిగా గూడ గుణవంతమయి యున్నది. శ్రీ కృష్ణారావు పంతులుగారి సంపాదకీయము లానాడు భారత రామాయణములకంటె దేశమున కధిక ప్రియమయినవి. ఆ కృష్ణారావుగారు మహాప్రతిభాశాలియని జగద్విదితము. ఆయనయే మెచ్చుకొన్నాడు బ్రహ్మయ్యగారిని.

ఆ సందర్భములైన సంపాదకీయము లిందు సందర్భానుసారముగా పొందుపరుపబడినవి. దానివలన రెండు గొప్పవిషయములు జరిగినవి. బ్రహ్మయ్యగారి ప్రతిభ తెలియుచున్నది. కృష్ణారావుపంతులుగారి సంపాదకీయ రచనామహాగుణముకూడ పాఠకులకు నిలిచియున్నది. ఇట్లనేకములైన గుణము లీ గ్రంథమునందు పొందుపరుపబడినవి. ఇట్లెంత వ్రాసినను వ్రాయవచ్చును. గాని ప్రధానమయిన యొకటి రెండు విషయములు మాత్రమే చెప్పి విడిచెదను. ఈ గ్రంథకర్తయొక్క మేధాసంపత్తి ఊహాశాలిత్వమునకు రెండుదాహరణములు చెప్పెదను. బ్రహ్మయ్యగారు విద్యాధికుడు గాదు. ఆయన యింగ్లీషులో పెద్ద పరీక్షల నిచ్చినచో నే నౌకరియో చేసెడివాడు. చదువలేదు గనుక దేశ నాయకుడైనాడు అని గ్రంథకర్త వ్రాసెను. ఈ యింగ్లీషు చదువు బ్రిటిషువారి యొక్క నౌకరులను తయారుచేసినది అన్న యథార్థమును వీరు వ్రాయుటయే గాక నిజమయిన ప్రతిభ చదువులో లేదోయి యనిగూడ చెప్పుచున్నారు.

మరియొకచోట 'జాతీయత యున్నప్పుడే యంతర్జాతీయతగలదు. జాతీయతలేకుండ యంతర్జాతీయత లేదు' అని వ్రాసినారు. ఈ సందర్భంలో చాల పండితుల మనుకొనువారే పొరపడుచుందురు. నే నున్నచో నీ లోక మున్నది. నేను లేనిచో లేదు. ఈ విషయమునే యిది చెప్పుచున్నది. ఈరీతిగా నీ గ్రంధకర్త గొప్ప వివేకి. విషయములయొక్క యథార్థస్వరూపము తెలిసినవాడు. ఇట్టి మేధాశాలి, దేశాభిమాని, గ్రామాభిమాని, బంధువు బ్రహ్మయ్యగారి జీవితచరిత్ర వ్రాయుట వారి యదృష్టము. దేశముయొక్క యదృష్టము. ఇట్టి గ్రంథము లనంతములు బయలు వెడలునుగాక. పరుల కపకారకము కాని యాత్మాభిమానము వృద్ధిపొందుగాక.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

15—11—48

విన్నపం

"Princes and lords may flourish or may fade
A breath can make them, as a breath has made
But bold peasantry, their country's pride
When once destroyed, can never be supplied''

—Goldsmith.

"రాజులు, ప్రభువులు-వుండవచ్చును, వూడిపోవచ్చును. ఒకక్షణంలో మళ్ళీ వుద్భవిస్తారు. కాని ప్రతిదేశము తన రైతాంగమును చూచుకొని గర్విస్తుంది. ఆ రైతాంగము నశించిన, అది పరిహారములేనినష్టము."

—గోల్డుస్మిత్

నేడు నాయకులనుగురించి అనేకులు చరిత్రలు వ్రాస్తున్నారుగాని అవి చెప్పుకోదగిన చరిత్రలుగా లేవు.

చరిత్రరచయితలు ప్రత్యేకించి కృషిచేయ కుతూహలము గలవారు లేక పోవుటే కారణము. అందుచేతనే "ఉత్తమ జీవితచరిత్ర రచన, ఉత్తమ జీవితమువలె అరుదు" అన్నాడు కార్లయిలు.

ఇంతకు తానెవరిచరిత్ర వ్రాయదలచాడో ఆయనకు రచయితకు అధిక సంబంధ ముండాలి. * గ్రంథరచనకు ఆర్ద్రత, అభిరుచి వుండాలి. అప్పుడా గ్రంథము అధికంగా రాణించగలదు.

గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్యగారి చరిత్ర, నేను వ్రాయదలచాను. నేను ఆయనకు సన్నిహితుడను, సహచరుడను, స్నేహితుడను, ఆబాల్యమిత్రుడను,

---

* "Those only who live with a man can write his life, with genuine exactness and discrimination". —Johnson·

ఎరుగనివారినిగురించి ఇతరులమీద ఆధారపడి వ్రాయుటకంటె యెరిగిన వారినిగురించి యథార్థము వ్రాయుట ఉచితముగదా !

ఇక బ్రహ్మయ్యగారి విషయమై—నాకు సహజంగా ఆయనయందు అభిమానమే. కాని ఆయనయందున్న రైతు బ్రహ్మయ్యయెడలనే నాకు మక్కువ యెక్కువ. నేను, నాచే రచింపబడిన 'ఆచార్యరంగా'కు ఆయనను పరిచయం వ్రాయమని కోరుటలో ఒక ప్రత్యేకకారణం లేకపోలేదు.

ఆయన లోకజ్ఞుడని, సరసుడనీ, కాంగ్రెసుభక్తుడే గాక ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు సంఘములో వున్నతశిఖరాలందుకున్న ప్రముఖుడనీ, నాకు మిత్రుడనీ కాదు.

జమీందారీ రైతువుద్యమంలోను, రైతువుద్యమంలోను ఆయన అనుభవంగల రైతునాయకుడు. ఆచార్యరంగాగారితో రైతువుద్యమంలో కలసి పనిచేసి ఆయన ఆశీస్సులు అభినందనలు పొందిన ప్రముఖుడు. ఆయన రైతుబిడ్డేకాక, రైతు, నేను పరిచయం వ్రాయించుటలో కారణము లివి.

బ్రహ్మయ్యగారు ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు వాదులలో ఒక ప్రత్యేకత గాంచిన ప్రముఖుడు. ఆయన పెద్దలలో పిన్న, పిన్నలలో పెద్ద. ఇంతే కాదు. పెద్దల నెమ్మది, పిన్నల భావోద్వేగము, ఆయనలో సమ్మేళనమైంది ఆయనను పెద్దగా చేసినవి.

కాంగ్రెసువారిలో ఆయన వారధిగా వుండి, కాంగ్రెసు పెంపుకై, పెక్కువిధాల గత ముప్పదిసంవత్సరాలనుండి శక్తివంచనలేకుండా కృషిచేసిన కృషీవలుడు.

ఆయన చేసిన ప్రతికార్యము తాను కర్షకుడననే భావంతోనే చేశాడు. ఇంతే గాదు. ఆయన పొందిన ప్రతిగౌరవము కర్షకలోకానిదిగానే భావించాడు. ఇతరులచేతకూడా, ఆయన కర్షకలోక ప్రతినిధిగానే పరిగణింపబడ్డాడు. ఆయనది కర్షకదృష్టి.

ఈనాడు మన కరుదుగా కానవచ్చే గ్రామపెద్దల మర్యాద, మన్నన, నిజాయితీ, మాటలనేర్పు, పరిహాసకుశలత, కార్యదీక్ష, కష్టసహిష్ణుత, నిరాడంబరత, లోకానుభవం, పరశ్రేయోభిలాష మన బ్రహ్మయ్యగారిలో బహుగా

మన పల్లెలలో కుల మత విచక్షణలేక, వావివరుసలతో పిలుచుకొనే పూర్వ సంప్రదాయాన్నే ఆయన పాటిస్తాడు. పాటించుటే కాదు. దానిని ఇతరులుకూడ పాటించేటట్లు చెప్పకుండా చేయగల చతురుడు. అందుచేతనే కాంగ్రెసు గోత్రులైన కళా వెంకట్రావు, నీలం సంజీవరెడ్డి, మాల్పూరి రంగయ్య, మరుపిళ్ళ అప్పలస్వామిపాత్రుడు (చిట్టి)గార్లు మొదలగు ప్రముఖులు అన్నగారని ఆయనను ఆప్యాయంగా పిలుస్తారు. ఈసంప్రదాయాన్నను సరించే బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు ఆయనను స్వంతసోదరుడుగా భావిస్తాడు.

నేడు నవనాగరికతప్రభావంచేత బంధుక్షేమ, హృదయైక్యత నశించి పోతున్నదని ఆయన అధికంగా విచారిస్తాడు.

కర్షకుని కలుపుగోలుతనం, హృదయం, అధునిక సభ్యతయెడల అయిష్టం, ప్రకృతికి సామీప్యంగా వుండాలనే గాఢాభిలాష ఆయనలో అధికంగా వున్నవి.

ఈ కారణా లన్నింటిని పురస్కరించుకొని, ఆయనను మనము మన రైతు పెద్దగా భావించవచ్చును.

అట్టి మన రైతుపెద్దచరిత్ర వ్రాయుట రైతులోకమునందు నాకు గల ఆదరాభిమానములే.

మనలను మనం గౌరవించుకొనకపోయినయెడల, మనం ఇతరులచే గౌరవింపబడగలమా? ఇంతే కాదు. మన కర్షకోద్యమవిధాత ఆచార్యరంగా గారి బోధ యేమో తెలియునా?

"మిమ్ములను మీరు గౌరవించుకొనుట మొట్టమొదట మీరు నేర్చుకొంటే, యితరులను మీరు గౌరవించగలరు."

కనుక మన రైతు పెద్దచరిత్ర అవసరము కాదా?

"ప్రతిభావంతుల ప్రతిభ, వారి ప్రత్యేకగుణం_వారి లోపములు మాత్రమే మనకు వారికి సామాన్యములు" అని శ్రీ వివేకానందుల నిర్వచనము_ అనగా ప్రతిభాశాలుర లోపముల నెన్ని అవి మనకు వున్నవని నీచసంతోషాన్ని అనుభవించేవారిని మందలిస్తూ, వారి దురుణాలనుగాక వారి ప్రతిభను పూజింప వలసిన ఆవశ్యకతను చూపిస్తూ ఆయన ప్రబోధించాడు. అది గమనించుట అవసరం.

"మీరు సుహృద్భావం ప్రకటించకపోతే యెదుటవాని వ్యక్తిత్వము మణచిన పుస్తకంవలె మీ కేమీ గోచరం కాదు" అంటాడు మన ప్రథమ భారతీయ గవర్నరు జనరల్ రాజాజీ.

కనుక పాఠకులు సుహృద్భావం ప్రకటించకపోతే నాశ్రమ నిరర్థకం.

బ్రహ్మయ్యగారికి స్నేహితుడను, సహచరుడను అయినంత మాత్రాన ఆయనను నిరూపించగలిగానని చెప్పలేను.

నేనే కాదు, యెవరూకూడా ఒక వ్యక్తినిగురించి యిదమిత్థమని నిరూపించుట సాధ్యముకానిపని. ఇతరులే గాదు. ఎవరికివారే తమ స్వరూపము నంతనూ సరిగ విషయానుభవము చేసుకొనజాలరు. ఇక యిది యితరులకు సాధ్యమని యెవ రనగలరు ?

అయినను వారికి తెలిసినంతవరకు, తెలుపగోరువారు చరిత్రకారులు. వారిచే లిఖింపబడిన చిత్తరువు వారి బింబమును సమగ్రముగ ప్రతిఫలింపలేక పోయినా, వారి చరిత్ర పరిచయమునకు కొంతసాధన కాగలదనుట నిశ్చయము.

అట్టిదే నాకృషి; అంతకంటె అధికంగా భావించవద్దనే నా మనవి.

నా చరిత్రరచనకు నా శక్తిసామర్థ్యములు గాదు, నా వీరారాధన తత్పరతయే కారణము.

వీరు లంటే కత్తిపట్టి కదనరంగమున కరిగినవారే గాదు. దేశకళ్యాణానికై కృషియొనర్చినవా రంతా వీరులే.

స్వార్థమూయిష్ఠమైన లోకాన్ని వున్నతపథములో నుంచుటకు విరామములేక వీరులు కృషిసల్పెదరు. వారి కార్యకలాపాలు పరశ్రేయోముఖములై యుండును. అందుచేతనే వారు మనకు మార్గదర్శకులు.

ప్రతి వ్యక్తిలోను మంచిచెడ్డ లుండును. వారిలో మంచి అధికంగా నుండుటచేతనే అనుకరణీయు లగుచున్నారు.

అందుచేత వారిచరిత్రల అవశ్యకత మనకు అధికంగా కలదు.

ఇంతే కాదు. వీరపూజ దేశౌన్నత్యానికి, జాతిమహాత్మ్యానికి అవశ్యకమైన పవిత్రానుష్ఠానము. అందుచేతనే జాతి తన వీరుల ఆరాధనవలననే జీవించగలదని నానుడి పుట్టినది.

అట్టి వీరారాధనకు వారిచరిత్ర రచనకంటె అధికమైన దేది కలదు ? అట్టి కార్యాన్ని శక్తివంచనలేకుండా క్రమబద్ధంగా చేయటానికే నేను కంకణం కట్టుకున్నానని వినీతుడనై విన్నవించుకొనుచున్నాను.

— ఈ గ్రంథరచనలో కృష్ణాపత్రిక అధికంగా ఉపకరించింది. అందుకు అధికకృతజ్ఞుడను. కృష్ణాపత్రికా సంపాదకీయాలు ఇందులో చాలా ఉపయోగించాను. కృష్ణరావుగారికి బ్రహ్మయ్యగారిపైగల ప్రేమకు ఈ సంపాదకీయాలు సాక్ష్యాలని అనుకోవచ్చును.

అంతకంటె సత్యమునందు పంతులువారికి గల గాఢాభిమాన మనుకొనుట సముచితము కాదా ?

ఆంధ్రప్రభ సంపాదకులగు నార్ల వెంకటేశ్వరరావుగారు పీఠిక వ్రాసి ఈ కృతికి శోభ తెచ్చినందుకు నా నమోవాకములు.

ఘంటసాల
8—11—48

గొర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్య

విన్నపము

ఆరుమాసాలలోనే ప్రతులన్నీ అయిపోయినవి. అందుచేత ద్వితీయముద్రణకు ఆవశ్యకత కలిగింది.

ఈ ముద్రణలో కొద్దిమార్పులు చేయబడి అనుబంధము చేర్చబడింది.

మనరైతుపెద్ద, పెద్దలకు పిన్నలకు, సమానాదరణీయుడైనట్లే, ఈ 'మనరైతుపెద్ద' కూడ అటులనే ఆదరణీయమగుట అదృష్టంగా భావిస్తున్నాను.

ఈ కూర్పుకు కూలంకషమగు పీఠికవ్రాసిన శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతం పంతులుగారికి కృతజ్ఞతా పూర్వక వందనము లర్పిస్తున్నాను.

ఘంటసాల
19–4–'49

గొర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్య

ఇతర రచనలు

1. గాంధి మహాత్ముని నిర్బంధము (అనువాదము)
2. గీతాభూమిక (,,)
3. నవ్వులు - పువ్వులు (సంకలనము)
4. భట్టుమూర్తి, రామరాజభూషణుడా ?
5. మన జమీందారీలు
6. హంపి పిలుపు
7. ఘంటసాల చరిత్ర
8. ప్రజానాయకుడు ప్రకాశం
9. ఆచార్య రంగా
10. సరోజినీ దేవి

విషయసూచిక

మన రైతు పెద్ద

గ్రంథకర్త

పరిచయం

"మనమింతవరకు, పల్లీయులసంగతి పరికించనే లేదు. భోజనానికై మనము వారిపై ఆధారపడియుండి కూడ ఇంత వరకు, మనమే, వారికి ఆశ్రయదాతలమని, వారు ఆశ్రితులని అనుకున్నాము! వారి అవసరాలను మనము ఆలోచించనే లేదు" బాపూ.

ఒకవ్యక్తి జన్మవల్ల ఒక గ్రామానికి ఖ్యాతిరావడం కద్దు. అట్లాగే ఒక గ్రామంలో జన్మించుట చేత ఆ వ్యక్తికి, జన్మస్థాన విశేషంవల్ల కీర్తి, ప్రతిష్టలు త్వరగా రావడానికి దోహదం కావచ్చు.

ఒక ప్రసిద్ధ స్థలములో ఒక ప్రఖ్యాతపురుషుడు పుట్టాడంటే, పరస్పర సంబంధాలవల్ల, వ్యక్తి స్థలాలకు మరింత గౌరవ ప్రపత్తులు కల్గడంలో ఆశ్చర్యమేమున్నది?

అట్లాగే ఒక ప్రఖ్యాతవంశాన జన్మించిన కారణాన జనానురాగం కలగటం కద్దు. ఆ పూర్వపురుషుల కీర్తి ప్రతిష్ఠలు ఆ వ్యక్తిలో ఆవరించి అభివృద్ధికి తీసుకొని రావడం కూడా సహజమే.

అట్టి అనుకూల వాతావరణమే, మన బ్రహ్మయ్యగారికి తోడ్పడింది.

అనేక శతాబ్దాలక్రితం, బౌద్ధులకు పుణ్యప్రదమైన కేంద్రస్థలమై, బుద్ధభగవానుని దివ్యబోధలను, దేశదేశాంతరములకు తీసుకొనిపోయి జ్ఞానజ్యోతులు వెల్గించిన నిలయమై, వాణిజ్య కేంద్రమై, రోము మొదలగు విదేశాలనుండి స్వర్ణ

రాజులను మాతృభూమికి చేర్చిన నాకాశ్రయమై, బ్రతికి చెడ్డ ఆంధ్రుల ప్రాక్తన వైభవ సాహసజీవితమునకు కేంద్రమై శిలలకు ప్రాణప్రతిష్ఠ యొనర్చిన ఆంధ్ర శిల్పకళానిలయమై, విలసిల్లిన చరిత్ర ప్రసిద్ధమైన ఘంటశాల గ్రామమాయన జన్మస్థానము.

ఆయన గ్రామమువలె వంశమును పూర్వప్రతిష్ఠగలది. ఆయన తాత సైనికుడై స్వీయశక్తి సామర్థ్యాలవల్ల సుబేదారు పదవి పొంది, ఆత్మగౌరవము, అభిమానముగల శక్తి పూజా దురంధరుడగు సత్యవాది.

ఆయనతండ్రి విద్యావినయ సంపన్నుడై గ్రామాభివృద్ధికై కృషి యొనర్చి, ప్రజాసేవలో ప్రస్తుతి గాంచిన కార్యవాది.

ఆయన పినతండ్రి పట్టభద్రుడై, పీడిత ప్రజలకై పోరాడిన న్యాయవాది.

ఇక మన బ్రహ్మయ్యగారో జగమెరిగినవాడు. ఆంధ్ర రాష్ట్ర కాంగ్రెసులో ఉన్నతపదవుల ద్వారా సేవజేసిన ప్రఖ్యాత కాంగ్రెసువాది.

చూడగానే ఆకర్షింపబడును, ఆజానుబాహువు. ఆరడుగుల నిడివేశాడు. నిండైన విగ్రహం. ప్రసన్నవదనం. స్ఫురద్రూపి. ఆ ఆకారానికి తగినట్లు బిళ్లంచు * గల తెల్లని ధోవతి, జారుగోచి బారు లాల్చీ. దానిపైన గోరంచుగల ఉత్తరీయము కప్పును. ఆ వున్నత ఆకారమునకు ఉజ్జ్వ

* ఒక తాటాకు వెడల్పుగల ఎర్రంచు 'దీనికి బ్రహ్మయ్యగారంచు' అని ప్రతీతి.

లముకల్గించే, వస్త్రాలంకారము పుట్టుకతోనే పెద్దవాడుగా పుట్టినట్లు చూపరులకు తోచును.

ఒక్క ఆకారమువల్లనే కాదు. ఆయన పెద్ద, గుణ గణాలు శక్తి సామర్థ్యాలు కూడా, ఆయనను పెద్దగా జేసినవి.

ఆయన యెంత ఉన్నతాకారుడో, హృదయమంత విశాలమైనది. మేధస్సు అంత నిశితమైనది. వర్తన అంత విమల మైనది.

ఒక వ్యక్తిని గుర్తించాలంటే, ఆయన గురువులను ముందు గుర్తించాలి. ఆంధ్రదేశములో అధిక ప్రఖ్యాతి గాంచిన, త్రిమూర్తులగు, కృష్ణరావు, పట్టాభి, నరసింహం గార్లాయన గురువులు. గురువుల గుణగుణాలాయనలో గుమి గూడినవి. కృష్ణరావుగారి విమలవర్తనము, పట్టాభిగారి ప్రతిభ, నరసింహంగారి సేవానురక్తి ఆయనలో చెన్నారిన వని చెప్పనక్కరలేదు. పరిచయులకు.

ఆయన ఒక విశిష్ట వ్యక్తి. పురోగామి గావటంతో పాటు ఆయనలో కొంచెం పూర్వాచార వాసన లేకపోలేదు. సంస్కరణాభిలాషి కావడంతో బాటు, సంప్రదాయ బద్ధుడు. ఉత్సాహపరులతో పరుగెత్తడు. లాభనష్టాలు గణించే వారితో చలికిలబడడు.

ఆయన పండితుడు గాదు. విద్యావంతుడును గాదు. గ్రంథపఠనాభిలాషియు కాదు. అధిక లోకజ్ఞానం, పరేంగిత బుద్ధి ఉన్నందున, ఆ సంస్కారలోపం యెంతమాత్రం కన్పించదు.

ఆయన అధిక సంచారం చేయకపోయినా, పెద్దల సాహచర్యం; సంపన్నమైన భావశబలత వున్నందున, ఆ లోపంకూడా ఆయనను బాధించదు.

గ్రంథాలేమీ ఆయన వ్రాయలేదుగాని; వ్రాసినది శాస్త్ర చక్కగా వ్రాయగలడు. శైలిసరళమై, భాష సహజమై, తెనుగునుడికారము గలిగి వుంటుంది.

వక్తగా ఆయనను పరిగణింప వీలులేదుగాని, ఉపన్యాసాలలో హృదయాధారవుంటుంది. వాక్యాలు చిన్న చిన్నవిగా వుండి, సామెతలు, ఆమెతలు, కథలు, గాథలు స్వానుభవములుగలిగి తెలుగు నుడికారముతో, అచ్చమైన రైతుమాటలతో రాణించగలడు. విషయాన్ని విడచి శాఖాసంక్రమణ చేయడు. శబ్దాడంబరములేక, రైతులకర్థమయ్యేటట్లే గాక, చెప్పినదిశాస్త్ర చెవియొగ్గి వినేటట్లు చెప్పగలడు.

వాదనలో చతురుడు. ప్రతివాదిపైగాక, ప్రతివాదము మీదనే స్వీయ ప్రాగల్భ్యమును ప్రదర్శించుటలో దిట్ట.

సంభాషణలో సరసుడు. వస్తుతః ఆయన మంచి మాటకారి. చమత్కారి, సంభాషణలోనే ఆయన అసలు హృదయం వెల్లడయ్యేది. ఆయనదేశాదు యెవ్వరిదైనా అంతే. సంభాషణలో ఆయన విశాలహృదయం, ఆప్యాయత అనురాగం, మర్యాద, మన్నన, లోకానుభవం, పరిహాసకుశలత వెల్లడికాగలదు. ఆయన ప్రసంగించే ప్రదేశం ఒకచిన్న సమావేశమౌతుంది.

గొప్ప సాహసవంతు డనలేముగాని తనవ్యూహం తాను వేసుకొని సాధించుటలో సమధిక ప్రతిభావంతుడే.

ఏ సమావేశంలోనైనా ఆయనను అందరు అనుగమిం చకపోయినా, గమనించక తప్పదు.

ఆయన ప్రచారకుడు కాదు. ప్రబోధకుడు కాదు. నిర్మాణ నిపుణుడు కార్యదక్షుడు.

ఆయన కెట్టి సహజశక్తి కలదో అట్టి జ్ఞాపకశక్తి కలదు. పట్టుదల, చురుకు, చొరవ, సద్యస్ఫురణ, సూక్ష్మదృష్టి, శీఘ్ర నిర్ణయం, కార్యవ్యగ్రత, కార్యదక్షత, ఆత్మ విశ్వాసము, ఆత్మగౌరవము ఆయనలో అధికము. విచక్షణ జ్ఞానములో అధికుడు, నిష్కపటి, నిష్కర్షి, అభిమానియైనా నిగర్వి, నిరాడంబరుడు.

ఆయనలో ఆవేశంకంటె ఆలోచన అధికం. అందుచేత, ఆయన అంతరిక్షాన సంచరించే ఆదర్శవాదికాదు, నేలమీద నడిచే లోకజ్ఞుడు. వాస్తవికవాది, ఆచరించ గలిగినదే ఆయన ఆకాంక్షించును. అందుచేత ఆయన లక్ష్యాలు పరిమితమైనా, వాటిసాధనలో ఆయన చూపే ప్రజ్ఞా విశేషాలు అధికం.

లోకాన్ని వడగట్టిన సంస్కారి. ఒక పని చేయదలచు కుంటే లక్ష్యం పూర్తిగా విడనాడడు, నీతి నతిక్రమించడు. ఎవరి మనస్సు నొప్పించడు, తన పట్టును విడువడు. నవ్వు తూనే తన కార్యాన్ని నెగ్గించుకుంటాడు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే ఆయన కార్యదక్షుడు.

"ఏవ్యక్తి విలువనైనా, అతడుచాటే సిద్ధాంతాలను బట్టి గాక, అతని కార్య దక్షతను బట్టే నిర్ణయించాలి" అంటాడు, మన ప్రధాని పండిత నెహ్రూ.

కొందరికి ఉన్నత భావాలుండవచ్చు, ఉత్తమ లక్ష్యాలుండవచ్చు కాని అలా వున్నవారికి వజ్ర సంకల్పం, కార్యదక్షత వుండకపోవచ్చు. కాని కావలసింది వజ్ర సంకల్పమే కార్యదక్షతే. ఇది మన బ్రహ్మయ్యగారిలో సమధికంగా ఉన్నవి. ఆయన ప్రత్యర్థులు కూడా, ఆయన దక్షతను ప్రత్యక్షంగా కాకపోయినా, పరోక్షముగానైనా అంగీకరించగలరు.

1920 వ సంవత్సరములో కాంగ్రెసు వోట్లు యివ్వవద్దని ఆజ్ఞాపించింది. ఆ విధంగా అధిక ప్రచార ప్రబోధాలు జరిగినవి. కాని ఖాళీపెట్టెలు యెన్ని పోలింగు స్టేషనులనుండి వచ్చినవి? ఒక్క బ్రహ్మయ్యగారి పోలింగు స్టేషనునుండే వచ్చినవి. మద్రాసు రాజధానిలో మరొక చోటునుండి రాలేదను సంగతి గ్రహిస్తే ఆయన కార్యదక్షత కరతలామలక మగును.

ఇంతేకాదు కొంతమంది నాయకులు, స్వస్థలాల్లో పరాయివారుగ పరిగణింప బడతారు. ఆయన అట్లా కాదు, ఆయన పలుకుబడి యింటా బయటా సమానమే. స్వగ్రామాన్ని కాంగ్రెసుకు పెట్టనికోటగా చేసి ఆంధ్ర నాయకుల చేతనే గాక మహాత్ముని చేత కూడ మన్నన పొందిన మాననీయుడు. ఇంటగెల్చి రచ్చగెల్చిన విఖ్యాతుడు.

మీర్జాపురంరాజాగారు 1926 వ సం॥లో అసెంబ్లీ అభ్యర్థిగానుండి అన్యాయంగా వోట్లు సంపాదించినందుకు, యెన్నిక దావాలో ఒక పిటీషనరుగా వుండి, యెందరో అనుకూలురు, ప్రతికూలురైనా, రాజాగారెన్ని ప్రలోభములు కల్గించినా, తుదివరకుపోరాడి నీతికినిలబడి, ఖ్యాతిగాంచిన నిర్మల చరితుడు.

ప్లీడర్లకు పీఠమైన బందరు తాలూకాబోర్డుకు 1927 సం॥లో అధ్యక్షస్థానమువహించిన రైతు.

ఆయన చేత వారూపీరూ ఆపని యీపని, దారిదప్పి చేయించకలిగారా ? నడతలోనే సూటిమార్గంగల మన రైతుపెద్ద, సూటిపనులనే చేయగలడు.

యింతేగాదు. జస్టిసుపార్టీ తనకు ప్రతిపక్షంగావున్నా సామరస్యంగా నడపిన దక్షుడు.

వ్యవహారమంతా తెలుగున నడిపించిన మాతృ భాషాభిమాని.

పాఠశాలలలో నైతికబోధ యేర్పరచిన నీతివంతుడు.

హరిజనోపాధ్యాయులను ప్రథమంగా పల్లెల్లో వేసి, అస్పృశ్యతా నివారణకు దోహదమిచ్చిన సంస్కర్త.

ఉద్యోగులచేతను, ఉపాధ్యాయులచేతను ఖద్దరు వస్త్ర ధారణ చేయించి, కాంగ్రెసుబోర్డుగా జేసిన దేశాభిమాని.

సైమన్ సప్తకము మన సరిహద్దులలో సంచరించుటకు వచ్చినప్పుడు, బహిష్కారసూచకముగా బడులను మూసి, ఆఫీసుపై నల్లజెండా ప్రతిష్ఠించిన ధీరుడు.

ఉద్యోగులను, ఉపాధ్యాయులను సోదరులుగా జూచిన ఉదారుడు. అందుచేతనే నేటికిని వారు ఆయనను మా ప్రెసిడెంటుగారని ఆప్యాయంగా పిల్చుకుంటారు.

పరిపాలనను దక్షతతోనడపి, ఆదర్శవంతమైనబోర్డుగా జేసిన ప్రతిభాశాలి.

1930 సంవత్సరములో బందరుకు గవర్నరు వచ్చిన ప్పుడు మీ పరిపాలన ప్రజాభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకముగా

వున్నదని నల్లజెండాలుజూపిన తూర్పుకృష్ణాకాంగ్రెసు అధ్య క్షుడు. ఆనాటి వారికార్యక్రమమువలె ఆంధ్రదేశములో యెచ్చటను అంత దిగ్విజయముగా జరగలేదు. యీ ప్రదర్శ నాన్ని పెద్దలు పెక్కువిధాల ప్రశంసించారు.

రైతు వుద్యమములో ఆయన ఆచార్యరంగాకు సహా చరుడుగా నుండి, తన రైతు లోకానికి సేవజేసి ప్రసిద్ధి గాంచాడు. రీశెటిల్‌మెంటు వుద్యమంలో కారాగారమున కరిగెను.

ఆంధ్రరాష్ట్ర రైతుసంఘ అధ్యక్షుగా నుండుటేగాక, తదుద్యమ విజయ సారథులలో నొకరు.

జమీందారీ రైతు వుద్యమ ప్రారంభకులలో ఒక ప్రముఖుడుగా పరిగణింపబడుటే గాక, ప్రజాకంటకుడగు చల్లపల్లి యెస్టేటు దివానును సాగనంపిన రైతు బాంధవుడు.

జమీందారీ రైతు వుద్యమములో మునగాల సంఘ టన లోక ప్రసిద్ధము. మునగాల జమీందారుకు రైతులకు కల్గిన వివాదమును పరిష్కార మొనర్చి ఉభయుల మన్నల గాంచిన మనీషి.

ఆంధ్రరాష్ట్రీయమహాసభ అధ్యక్షపీఠమెక్కిన, మొదటి రైతుబిడ్డ. ఆ సభను అతి చాకచక్యముగా నడిపి, ప్రము ఖుల ప్రశంస లందిన ప్రతిభావంతుడు.

ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు ప్రధాన కార్యదర్శిగా నుండి నేటి గవర్నర్ జనరల్, నాటి ప్రధానియగు రాజాజీచే ప్రశంసాపాత్రుడైన కార్యచతురుడు.

వేయేల! ఆచార్యరంగాగారుఅన్నమాట నాలకించుడు.

"కృష్ణరావు, చెరుకువాడ, పట్టాభి, కొండాలి, గొట్టి పాటివారి కలయిక, పంచభూతాలు. ఆంధ్రులకు మొత్తము మీద, వన్నె వెలుగు కల్పించినవనే బహు జనాభిప్రాయము. వారి ఐక్యతవలన ఆంధ్ర తేజము పరిగించి విజృంభణ సాధ్య మైనది".*

ఆయన యెన్ని కార్యాలు సాధించినా, యేపని చేస్తున్నా, తాను రైతుననే స్వస్వరూపజ్ఞానము విడనాడక, సదా ఆభావముతోనే సంచరించును.

అందుచేతనే ప్రజాసేవతోపాటు, మన జీవనాధారము లగు, నందులవంటి వృషభరాజములను, కామధేనువుల వంటి ధేనువులను పోషిస్తూ, ఆ యెడ్లరంకెలను, కోడెల ఆర్భాటములను, ఆవుల అంభారవములను, లేగల గంతులను గాంచి, ఆనందిస్తూ, భూదేవిని భజిస్తూ, పంటపొలాలను ప్రేమిస్తూ, పాలేళ్ల పొందుతో, కూలీల సహవాసంతో, తోడి రైతుల ఆదరముతో, రైతులలో రైతై, గ్రామస్తులలో గ్రామస్తుడుగా వుంటాడు.

"సైరికా, నీవు భారతక్ష్మాతలాత్మ
గౌరవ పవిత్రమూర్తివి! శూరమణివి!
ధారుణీపతి పాలనదండ మెపుడు
నీ హలంబు కన్నను ప్రార్థనీయమగునె?"

కృషీవలుడు.

* చిత్రగుప్త 1939-10-15

వంశవృత్తాంతము

"సమర సమయములందు పితరుల
క్షాత్ర తేజము నిలువబెట్టుము
శాంతిదినముల సేద్యమున దే
శమును కాపాడు." పల్లెపట్టు.

బ్రహ్మయ్యగారి వంశములో మనకు తెలిసేది వారి ముత్తాత, గంగయ్యగారి సంగతే ఆయనది ఘంటశాలకు 4 మైళ్ళ పడమరలో వున్న చినకళ్ళేపల్లి గ్రామం. గంగయ్య గారికి బ్రహ్మయ్య యేకైక సంతానము. కుమారుని యెనిమి దోయేట తండ్రి మరణించాడు. భర్తవియోగాన్ని, సహించ లేక ఆయనభార్య వీరమ్మ తన తనయుని బాధ్యత భగవంతు నిపై వుంచి, నూతులోబడి మరణించింది.

దిక్కులేని పక్షివలెవున్న బ్రహ్మయ్య భాగవతుల కూచిపూడికి సమీపములోవున్న పెదపూడి గ్రామంలోని మేనత్తగారింటికి, చేరాడు. మూడు సంవత్సరములామేనత్త పోషించింది. ఆమె పేదరాలగుటచేత తనబంధువును, ఘంట శాల కాపురస్తుడు అయిన, అయినపూడి రామన్నగారు వచ్చినప్పుడు, తన అన్నకుమారుని తీసుకొనివెళ్ళి పనిపాటలు చేయించుకుంటూ వృద్ధిలోనికి తీసుకురావలసిందని వప్ప గించింది.

ఈ రామన్నగారు, భూవసతిగల వుత్తమ గృహస్తు. ఆకాలంలో వర్షాలు అధికంకావడంచేత పంటలుపండేవికావు. అందుచేత ఆనాడు పచ్చికరువేగాని యెండుకరువుండేదిగాదు.

భూమి యెంతవున్నా శిస్తుయివ్వలేని స్థితిలో వుండేవాడు రైతు. నాణెములు అధికంగా చెలామణిలేని ఆరోజుల్లో వస్తు మార్పిడే అధికంగావడమువల్ల, పంటలుపండినా, కొనే వాళ్ళుండేవారుగారు.

రైళ్ళు రాస్తాలు లేనందున వ్యాపారం హెచ్చుగా వుండేదిగాదు. వున్నకొద్ది వ్యాపారం బండ్లమీద గంతావుల మీదా సాగుతూవుండేది. ఆ కాలంలో భూమికి విలువేలేదు. యకరం రెండు మూడు రూపాయలుండేది. పశువులే ధనం. పంటతక్కువైనా పాడి పుష్కలంగావుండేది. శిస్తులుచెల్లని ఆరోజుల్లో రైతులు ఒక ప్రాంతాన్నుంచి మరొక ప్రాంతానికి కిరాయి తోలుకుని శిస్తు డబ్బులు సంపాదించుకుంటూవుండేవారు. యీ కిరాయిబండ్లను తోలడానికే ఆరోజులలో "కమాన్ తోలుడు" అనేవారు. యిట్లా కమాను తోలేబండ్లు ముఠాలుగావుండేవి. ముఠాకు 20 లేక 30 బళ్ళు వుండేవి.

యిట్టి ముఠానాయకులలో అయినవూడి రామన్న గారొకరు. ఘంటశాలనుండి జగ్గయ్యపేట, హైదరాబాదు, నాగపూరు, ప్రాంతాలకు కిరాయితోలుతూవుండేవారు. ముఠా నాయకులగు రామన్నగారు బ్రహ్మయ్యను తీసుకొని జగ్గయ్య పేట ప్రాంతాలకు కమాను వెళ్ళాడు. చిన్న చిన్న, పనులన్నీ చిన్నవాడగుటవల్ల యీ కుర్రవాడిచేత చేయించే వాడు. వయస్సున చిన్నవాడైనా, కట్ట గుడ్డ, తిన తిండి లేని పేదవాడైనా, ఆత్మాభిమానంగల బ్రహ్మయ్య యీ పనులు చేయ నిరాకరించెను. అంతట ముఠా మేస్త్రీ తనను ధిక్క-

శించినందుకు వీపుపై నాల్గు విసిరాడు. యీ అవమానం సహించలేక, భారం భగవంతునిపై నుంచి బండ్లముఠాను విడచి బయలుదేరాడు.

కొంతదూరం వెళ్ళి అలసిపోయి దారిప్రక్క నొక చెట్టుక్రింద కూర్చుండెను. ఆ దారే వెళ్ళుచున్న ఒక సైన్యాధికారి యీ కుర్రవానిని చూచుట తటస్థించినది. అప్పటికి బ్రహ్మయ్య 12, లేక 13 యేండ్లవాడు. మంచి అందగాడు. ఆజానుబాహువు. వీరత్వము మూర్తీభవించిన ఆ కుర్రవానిపై ఆ యధికారి దృష్టిపడెను. యింతేగాక, పాపము! కొద్దిరోజుల క్రితమే, యిటువంటి కుమారుడు పోవుట, ఆయనకు తటస్థించినది. అందుచేత ఆ కుర్రవానిని వెంటబెట్టుకొని, విద్యాబుద్ధులు కలిగించి మిలిటరీ వుద్యోగంలో చేర్చాడు. ఆయన ఆంగ్లదేశం వెళ్ళవలసి వచ్చినప్పుడు తన స్థానే వచ్చిన వుద్యోగికి వప్పజెప్పి వెళ్ళాడు.

తర్వాత, ఆ నూతనోద్యోగి అభిమానమునకు పాత్రుడై యేడు రూపాయలనుండి, యిరవై అయిదురూపాయిల జీతముగల జమాదారయ్యాడు. ఆ సమయములోనే ఘంటశాల వచ్చి, అయినపూడి రామన్నగారి సలహా సంప్రతింపులతో వివాహము జేసుకొని, కొలువుకు వెళ్ళాడు. భార్య అచ్చమ్మ వచ్చింతరువాత ఆయన అదృష్ట మధికమైనది. వెంటనే యాభై రూపాయిల జీతంగల హావల్దారైనాడు. మరికొంతకాలానికి నూరు రూపాయిల వేతనం గల సుబేదారైనాడు. అప్పటి కాయనకు వీరరాఘవయ్య, సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరస్వామి అని యిద్దరు కుమాళ్ళు.

వీరరాఘవయ్య తండ్రివలె మంచి భారీమనిషి. దృఢకాయుడు. ఆటపాటలం దధికప్రీతి గలవాడు. సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరస్వామి. స్ఫురద్రూపి, సుకుమారి. చదువు సంధ్యలందు అధికాభిలాషి. వీరి బాల్యావస్థలోనే తల్లి అకస్మాత్తుగా కాలంచేసింది.

అంతట సుబేదారు ఘంటశాలవచ్చి యిల్లువాకిలి యేర్పాటుచేసుకొని, అత్తగారి సంప్రతింపుతో, కాంతమ్మ అనేఆవిడను వివాహమాడి, వారినితీసుకొని తిరిగి పటాలం లోకి వెళ్ళాడు. ఆయన అనేకయుద్ధాలలో వీరోచితంగా పోరాడిన పరాక్రమశాలి.

మన హిందూదేశాన్నుంచి పటాలపు వుద్యోగులను యేరి, విక్టోరియారాణిగారి దర్శనానికి పంపినసందర్భములో మద్రాసు రాజధానినుండి పంపబడిన పదునెనిమిది మందిలో ఆయనొకడు. ఆసందర్భములో ఆయన కొక పతకముకూడా బహుమతిచేయబడినది. ఆయన ఆరడుగులపొడవుగల ఆజాను బాహుడు. పొడవుకుతగిన లావుగల్గిన గంభీరమూర్తి.

ఆయన పెన్షను పుచ్చుకునేరోజులు వచ్చినవి. కాని యింకా దారుఢ్యం వుండుటవల్ల, కమేండర్ ప్రాపకంవల్ల వుద్యోగంలో వుండెను. ఆయన పైఅధికారి మేజరుసుబేదారు కొద్దిరోజుల్లో పెన్షను పుచ్చుకోవడానికి సిద్ధంగావున్నాడు. ఆయన పెన్షను పుచ్చుకోగానే ఆస్థానంలో తాను ప్రవేశించిన నెలకు 200-0-0 వచ్చుననియు తర్వాత మానుకుంటే నూరు రూపాయిల పెన్షను వస్తుందనే ఆపేక్షతో యింకా వుద్యోగంలోనే వుండెను.

యీాయన యిట్లా ఆవేశంతో వున్నట్టే యీాయనక్రింద వుద్యోగియైన హావల్దారుకూడా యీాయనస్థానంలోనికి వచ్చి పెన్షను తీసుకుందామనేవుద్దేశంతో వుండెను. యీా హావల్దారు అన్న యీా సుబేదారుకు విషప్రయోగము చేయించిన అతను మరణించుననియు, తనతమ్ముడు సుబేదారై పెన్షను తీసుకుంటాడని దురుద్దేశముకలవాడై ఆవిధంగా విషప్రయోగముజేయ ప్రయత్నించెను. సుబేదారీసంగతి గ్రహించాడు. యిదివరకు అగస్మాత్తుగా చనిపోయిన తన ప్రధమభార్యకు కూడా యీావిధంగానే విషప్రయోగం జరిగివుంటుందని భావించాడు. అందుచేత యిక్కడవుండుట తనకు, తనబిడ్డలకు క్షేమంగాదనియెంచి యీాభైరూపాయల పెన్షనుతోనే ఘంటశాల వచ్చాడు.

వచ్చినవెంటనే భూమిబుట్ర సంపాదించుకొని స్వంత సేద్యం సాగించాడు. గ్రామంలో యేవ్యవహారం పట్టించుకొనేవాడుకాదు. తన వ్యవహారంలో యెవరుకల్గించుకున్నా నహించేవాడు కాదు. ఆయన నిత్యం దేవీపూజ చేస్తూండేవాడు. సత్యదృష్టికల్గి సంచరించేవాడు. అర్ధులకు నాస్తి అనకుండా శక్తికొలదీయిచ్చి పంపుతూ వుండేవాడు.

మితభాషి. అనవసర సంభాషణ చేసేవారిని చీవాట్లు పెట్టి పంపేవాడు.

ఆయన రెండవ భార్యకు నల్గురూ ఆడపిల్లలే. ప్రధమ భార్య సంతానమగు వీరరాఘవయ్య యింగ్లీషు చదువు బాగా చదువక తెలుగు బాగా చదువుకున్నాడు. శాస్త్ర కవిత్వ ధోరణికూడా కల్గింది. హిందూస్థానీకూడా బాగా

మాట్లాడేవాడు. వ్యవసాయమంటే అధిక యిష్టం. కాయ కష్టమునందు గౌరవంగల మనిషి. యీయన తమ్ముడు సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరస్వామి బి. యే. వరకు చదివాడు. బహుశా యీ జిల్లాలో ఆయనే కమ్మవారిలో కల్లా ప్రధమ పట్టభద్రుడు కావచ్చు ప్లీడరీకూడా చేశాడు. యిట్లా కుమాళ్ళకు విద్యాబుద్ధులు గరపించి, వివాహాలు చేసి, 83 వ యేట కాలధర్మము నొందాడు సుబేదారు.

వీరరాఘవయ్యగారు రాజసము గలవాడు. మంచి ముసర్దిమేగాక వ్యవహారత కూడాను. బలం గలవాడు. ధైర్యసాహసాలుకూడా అధికమే. ఆయన ఈ గ్రామం చుట్టూ వున్న గుంటలగుకు, చప్టాలు వేయించ ఆనాడే అర్జీలు పెట్టించి ఆందోళణచేసిన, ప్రజా సేవాభిలాషి. యింతేగాక ఘోటకం అనే పశుగ్రాస భూమిని చల్లపల్లి జమీందారుగారు ఘంటశాల గ్రామపెద్దల చేత కౌలు వ్రాయించుకొని అక్రమప్రవేశం చేయ తలపెట్టినప్పుడు ఆయనా ఆయన మిత్రులు కలసి దాని నరికట్టి ఆ పశుగ్రాసపు భూమిని యధాపూర్వరీతిగా గ్రామస్తుల వుపయోగానికి నిలిపిరి

వీరరాఘవయ్యగారికి 1898-12-3 తేదీని బ్రహ్మయ్యగారు జన్మించిరి.

యీయన జన్మించిన కొద్ది రోజులకు పైజెప్పిన ఘోటకం కేసుల్లో న్యాయవాదిగా ప్రజల పక్షాన పని చేస్తూన్న ఆయన పినతండ్రి సుబ్రహ్మణ్యేశ్వర స్వామిగారు నిస్సంతుగా చనిపోయిరి.

ఆయనపోయిన కొద్దికాలానికే వీరరాఘవయ్యగారికి, బ్రహ్మయ్యగారికి, వీరరాఘవయ్యగారి మారుదల్లి, వీరు చనిపోయిన తన కుమార్తెలకే ఆస్తి సంక్రమించగలదనే సంకల్పంతో, విష ప్రయోగము చేసెను. వీరరాఘవయ్యగారు వెంటనే మరణించిరి. స్తన్య పానము చేస్తూన్న శిశువు లగుటవలన బ్రహ్మయ్యగారికి ఆ విషము ప్రాణహాని చేయలేదు. అంతటితో పూరుకున్నదా ఆ దుర్మార్గురాలుకి వీరరాఘవయ్యగారి మరణానికి, భార్యా బంధువులు తల్లడిల్లుచున్న సమయంలో ఈ పసికందును పట్టుకొని గొంతునొక్కివేయనున్న సమయాన, ఆయన చిన్న మేనమామగారు చూచి మేనల్లుని భద్రమైన స్థానానికి చేర్చెను.

ప్రజాసేవ చేసి, రాష్ట్ర ఖ్యాతిపొంద ఈశ్వరసంకల్పమై యుండగా, స్వార్థపరుల విష ప్రయోగాలు, దురంతాలు, ఆయన యెడల విఫలమగుటలో ఆశ్చర్యము లేదు.

క॥ కానవమున రణమున సలి
లానల రిపుమధ్యమున మహాబ్ధినగాగ్ర
స్థానమున మత్తు నిద్రితు
బూనికతో । బూర్వ పుణ్యములు రక్షించున్.

విద్యాభ్యాసము

ఉ॥ విద్యనిగూఢ గుప్తమగు విత్తము రూపము పూరుషాళికిన్
విద్యయశస్సుభోగకరి విద్యగురుండు విదేశబంధుఁడున్
విద్యవిశిష్టదైవతము విద్యకుసాటి ధనంబు లేదిలన్
విద్యనృపాలపూజితము విద్యనెఱుంగనివాఁడు మర్త్యుఁడే॥

—భర్తృహరి.

బ్రహ్మయ్యగారి మేనమామలు ఊరుకూడా ఘంటశాలయే. తమ భావమరిది ఈవిధంగా బలవన్మరణము నొందగానే, తమ తోబుట్టువును, మేనల్లుని, వారి యింటికి తీసుకువెళ్ళారు. ఆయనకు యేడవయేట అక్షరాభ్యాసము పూర్వ సాంప్రదాయానుగుణ్యముగా జరిగెను. బాల్యమునుండికూడా ఆయన చదువుసంధ్యలలో సూక్ష్మబుద్ధిగల విద్యార్థులలోనివాడు. ప్రతితరగతియందును ఆయనే పెద్ద. ప్రైమరీవరకు చదివాడు. ఉపాధ్యాయులందరి మన్ననలకు పాత్రుడైనాఁడు. ప్రైమరీ చదువుచున్న రోజులలో బడిపెద్ద ఆయనే.

ఆయన నాల్గోతరగతి చదువుచున్న రోజులలో బిపిన్ చంద్రపాలును శిక్షించిన సందర్భమున ఆ గ్రామములో ఒక పెద్ద వూరేగింపు జరిగెను. పాఠశాల విద్యార్థులందరితోపాటు ఆయనకూడా అందు పాల్గొన్నాడు. కాని అప్పుడు బిపిన్ చంద్రపాలువలె తానుకూడా దేశంకొరకు పాటుపడి, జైలుకు వెళ్ళెదనని అనుకోలేదు. కాని అట్టి గౌరవమాయనకు దక్కుట అదృష్టముగదా!

ప్రైమరీ ప్యాసైనతరువాత, గ్రామములోవున్న వారణాసి చినఅచ్చన్నగారివద్ద, యింగ్లీషు విద్యాభ్యాసము నారంభించెను. ఆ అచ్చన్నగారు ఆకాలంలోనే పిల్లలకొరకు ఒక గ్రంథాలయంస్థాపించి పత్రికలుకూడా తెప్పించి, విద్యార్థులచేత చదివిస్తూ, భాషాభిమానం దేశాభిమానం కల్గించాడు.

1913 వ సంవత్సరంలో బ్రహ్మయ్యగారు బందరు నోబుల్ కళాశాలలో ప్రవేశించాడు. 1906 లో ప్రథమంగా వితంతువివాహము చేసుకొన్న చోడవరపు జగన్నాధరావు గారు ఆయన క్లాసుటీచరు. ఆమాష్టరుగారు ఈ శిష్యుని గుణగణాలకు ముగ్ధుడై, పితృవాత్సల్యముతో చూస్తూ, పండుగ పర్వాలకు తమ గృహమున కాహ్వానిస్తూండేవాడు. నేటికీ ఆయన బ్రహ్మయ్య నాశిష్యుడని, గర్వంగా చెప్పుకుంటారు. ఆయనవలనకూడా కొంత దేశాభిమానము, సంస్కరణాభిలాష యీయనలో మొలకెత్తినవి.

ఘంటశాల గ్రామస్థుడును, ఆయనకంటె పెద్దవాడును అగు గొర్రెపాటి వెంకటేశ్వర్లుగారు బ్రహ్మసమాజ మందిరములో నుండుటచేత ఆయనకూడా అచ్చటనే వుంటూండే వాడు. ఆరోజులలో ప్రతి ఆదివారం బ్రహ్మమందిరములో ప్రార్థనలు జరుగుతూవుండేవి. అచటికి అక్కడవుంటూవున్న విద్యార్థులు బందరులోని బ్రహ్మసమాజాభిమానులు వస్తూండే వారు. తరచుగా ముట్నూరి కృష్ణారావుగారే ప్రార్థనలు చేస్తూండేవారు. తద్వారా సంస్కరణాభిలాష, దేశాభిమానము వృద్ధిగాంచినవి.

స్కూలుఫైనల్ వరకు ప్రతి సంవత్సరం తప్పకుండా గెలుస్తూండేవాడు. ఆయన పాఠాలు యెక్కువకాలం చదవక వార్తాపత్రికలు తెలుగుపుస్తకాలు చదువుతూ వుండేవాడు. అయినప్పటికి ప్రతి తరగతిలోను, తెలివిగల విద్యార్థులలో ఒకడుగా వుంటూవుండేవాడు. 1916 వ॥లో స్కూలుఫైనలునందు కృతార్థుడుగాలేదు. మరుసంవత్సరము చదువుచుండగా విషజ్వరమువచ్చి 3 మాసములు వ్యాధిగ్రస్తుడగుట సంభవించెను. అందుచేత ఆసంవత్సరము చదివే అవకాశము లేకపోయినది.

మరల సంవత్సరము చదువవని మామగారు చెప్పారు. గాని, ముట్నూరి కృష్ణారావుగారి బ్రహ్మసమాజపు ఆదివారపు ప్రసంగాలు, కొన్నూరి వెంకటాచలపతయ్యగారి కృష్ణా పత్రికలో ఆంగ్ల విద్యాభ్యాస విముఖత్వమునుగూర్చి వ్రాసిన వ్యాసాలు ఆయనను విద్యావిముఖునిగా జేసినవి. అందుచేత యిక భాషాపరిచయం చాలనుకున్నాడు. అనంతరం వున్నత విద్యాభ్యాసము చేయునందుకు అప్పుడప్పుడు విచారించిన సమయాలుకూడా లేకపోలేదు.

ఆయన ముత్తవతల్లికి తనమనుమడు వుద్యోగంచేయాలని అభిలాషవుండేది. మేనమామకు బ్రహ్మయ్యగారు పినతండ్రివలెనే న్యాయవాది కావాలనే అభిలాషవుండేది. ఆయన స్కూలుఫైనల్‌లోనే విద్యకు స్వస్తిచెప్పుటచేత బంధువుల ఆశలన్నీ నిరాశలైనవి.

విద్యావంతుడు కానందుకు ఆయన బంధువులు, ఆయన అప్పుడప్పుడు పరితపించునట్లుగా మనము విచారించ నక్కర

లేదు. వున్నత విద్యావంతుడైనట్లయితే ఆకాల స్థితిని బట్టి యేదో వుద్యోగం చేయడమో, లాయరుగా వుండటమో సంభవించేది. అట్టి ప్రయత్నములు విఫలమగుట వల్లనే యీనాడు దేశసేవకు అవకాశములు కల్గినవి. యీవిధంగా ఆయన విద్యావైముఖ్యము జనోపకారమే య్యైనది.

ఆయన చదువుకునేరోజుల్లో బందర్లో కమ్మవిద్యార్థి సంఘమంటూ వొకటివుండేది. స్కూలునుండి రాగానే ప్రతి దినము ఆసంఘభవనమునకు వెళుతూ అచ్చట పుస్తకాలు, పత్రికలు చదువుతూ, ప్రతి ఆదివారం జరుగుచర్చా సంఘము లలో పాల్గొంటూ వుండేవాడు. ఆకాలంలో ఆయన స్వదేశీ వస్త్రములు ధరిస్తూ పచ్చని పెద్ద తలపాగతో బడికిపోతూ, తోటి విద్యార్థులతో రాజకీయ, సాంఘికవిషయాలు, బ్రహ్మ సమాజపు సిద్ధాంతాలు ప్రసంగిస్తూ వుంటే ఆయన వేషభా షలజూచి మిత్రులు ఆయనను దేశాభిమానిగా గౌరవించే వారు. ఆకాలంలో విద్యార్థులు నేటివలె పత్రికలు చదివేవారు కాదు. ఆయన నిత్యం పత్రికలు చదవటం తెలుగులో గల రాజకీయగ్రంథాలు చదవడంవల్ల విద్యార్థి దశలోనే ఆయనకు రాజకీయ పరిజ్ఞానము కలిగినది.

యిట్లా పత్రికలు చదవడమేగాక పలుసభలకు వాలంటీ రుగాకూడా వెళ్ళేవాడు. 1916–4–21 సం॥లో గుడివాడలో జరిగిన కృష్ణామండల సభకు స్వచ్ఛంద సేవకుడుగా వెళ్లెను. మండలసభ అంటే కేవలం మండలసభయేగాదు. దానినిపుర స్కరించుకొని, పత్రికాధిపతులసభ, ఆస్తికమహాసభ సంఘ సంస్కరణసభ, నిమ్నజాత్యుద్ధరణసభ, కమ్మమహాజనసభ

కష్ణ విద్యార్థి వసతిగృహ సభ్యులు

కుడినుండి కుర్చీలలో కూర్చున్నవారిలో 2. కొల్లిపర సూరయ్యగారు 4. కానూరి వెంకటసుబ్బయ్యగారు. వారి వెనుక నిలబడినవారిలో రెండవ వరుసలో 5. గిరి నాయి వెంకటేశ్వర్లుగారు చేతులు కట్టుకున్న సౌమ్యమూర్తి 3 వ వరుసలో 2. గ్రంథకర్త త్రిపురాని

చివరి వరుసలో రెండవవారు తెలుగునాట మన రైతు పెద్ద

మొదలగు సభలు కోలాహలంగా ఆరు రోజులు జరిగినవి. ఆసభా సందర్భములో పెద్దల నెందరిని దర్శించడమే గాక, వారి వాగామృతమును గ్రోలి ఉత్సాహోత్తేజములబొందుట కూడా జరిగినది. బందరులో జరిగిన, ఆంధ్ర విద్యార్థి సభలో కూడా స్వచ్ఛంద సేవకుడుగా పనిజేసి ప్రశంసా పాత్రుడ డయ్యాడు.

ఈ విధంగా విద్యార్థి దశలోనుంచి, సూక్ష్మగ్రాహ్యత చొరవ, చురుకుగల్గి సేవా తత్పరతతో ప్రజా వుద్యమాల యందు పాల్గొంటూ పెద్దల ప్రశంసలకు పాత్రుడయ్యాను. పూవు పుట్టగనే పరిమళించునుగదా !

"అరుణ రేఖలు ఉషోదయమును సూచించునట్లు
బాల్యము జీవిత భవితవ్యమును చూపును"

Childhood shows the man
As morning shows the dawn.

ఇంట గెల్చి రచ్చ గెలుచుట

ఆరయ నేడు, నీమహిత యత్నము చేతనే ఘంటశాలకున్
పేరుప్రతిష్ఠ లబ్బెనుసుమీ, సకలాంధ్ర జగత్తులోపలన్
వేరుగ ప్రచ్ఛసేయుదురు నిన్న పదిమంది నెల్లచోట్ల నీ
పేరున చెప్పుకొందు మతి ప్రేముడి, మేము సు గౌరవాప్తికై.

—అ. గుర్నాథరావు

ఘంటశాల చరిత్ర ప్రసిద్ధిగల గ్రామం. ప్రాచీన చరిత్రేగాక ఆధునిక చరిత్రకూడ దానికి కలదు. ప్రాచీన ప్రఖ్యాతి గాంచిన కొన్ని గ్రామాలు నామరూపాలు లేక నశించినవి. కొన్ని నామ మాత్రావశిష్టముగ యున్నవి. ఘంటశాల అట్లుగాక, నాటివలె నేటికి ప్రసిద్ధి గాంచియుండుట స్థలమహాత్మ్యమా? స్వగ్రామాన్ని బ్రహ్మయ్యగారు శాంగ్రానుకు పెట్టని కోటగా చేసిన సంగతి వివరించే ముందు, ఆ గ్రామ పరిచయం అవసరం.

ఘంటశాల కంటకసోలగా బౌద్ధ యుగమున ఖ్యాతి గాంచిన సంగతి చరిత్ర పరిచయమున్న వారందరికి తెలిసిన విషయమే. చాళుక్య యుగమున చోళ పాండ్యపురమనే నామాంతరంతో చెన్నారింది.

జమీందారీ యుగంలోకూడా యీ గ్రామం ఖ్యాతి గాంచింది. గొర్రెపాటి బాలక్రిష్ణమ్మగారు (1884-1906) జమీందారీ రైతు పోరాటములో నాయకత్వము వహించి రైతుల కష్ట నష్టముల నీడేర్చెను. ఈ యస్టేటులో, వెట్టి చాకిరీ మాన్పించిందాయనే. ఆయన వర్చస్సుచేతను, వర్తనచేతను, విద్యచేతను, విఖ్యాతుడు. ఆయన పేరుతో ఈ గ్రామ ప్రతిష్ఠ పెరిగింది. ఆనాటినుండి యీ గ్రామం నాయకత్వం వహించి పెక్కు రంగాలలో ప్రసిద్ధి గాంచింది.

ఒక్కొక్క ప్రాంతంలో ఒక్కొక్క గ్రామానికి ప్రసిద్ధి కల్గడం ఆ గ్రామాన్ని ఆదర్శంగా పెట్టుకొని తదితర

---

* దేశకవితా మండలిచే ప్రచురింపబడిన ఘంటశాల చరిత్ర చూడవలెను.

గ్రామాలు నడవడం పెద్దలకు పరిచయ విషయమే. ఘంటశాల అట్టి ఆదర్శ గ్రామాల్లో ఒకటి.

బాలకృష్ణమ్మగారి అనంతరంకూడా అప్పటప్పటికి ఈ గ్రామంలో ప్రముఖులు పుట్టి ఈ గ్రామ పేరు ప్రతిష్టలు నిలుపుతూ వచ్చారు. ♦

బ్రహ్మయ్యగారు ఆయనతోపాటు చదువుకొన్న మరి కొందరు యువకులు ఈ గ్రామంలో ఆయనవలెనే విద్య మాని, గ్రామంలోవుంటూ గ్రామసేవతోపాటు దేశ హితైక కార్యములుకూడా చేస్తావుండిరి. 1917 సం॥ లో ఈ ప్రాంతములో కాంగ్రెసు-ఖిలాఫతు స్కీము, సంతకాలు అధికంగా చేయించుటతో వారి రాజకీయ జీవితము ఆరంభమాయెను.

గ్రామ వ్యవహారాల్లో పాల్గొంటూ, దేశసేవచేయ జొచ్చిరి. గ్రామంలోవుండే పార్టీలు అప్పటికే అంతరించినవి. యీ యువకులు వృద్ధిలోకి రాగలరని, గ్రామానికి ప్రతిష్ఠ ప్రయోజనము కలిగించగలరని, పెద్దలు వీరియందు ఆదరము, అభిమానము, వాత్సల్యము చూపుచు, వీరిమాటలను,

---

♦ పట్టాభి సీతారామయ్యగారు, యీ గ్రామం కాంగ్రెసు చందాకై వచ్చినప్పుడు, యిక్కడ జరిగిన సభలో సంగతి సందర్భాలన్ని గమనించి, ఘంటశాలవారి మాటలోను మర్యాదలోను ఒక ప్రత్యేకత వున్నది. వారు వ్యక్తిగతంగా గాక సమిష్టిగా చందాలు యిస్తారు. యిక్కడ ప్రాచీన పద్ధతిని, అరకలవెంట, మగ్గములవెంట బాడితల వెంట చందాలు వసూలుచేస్తారు. మిగతా వారివద్ద, యిలువరుస వసూలు చేస్తారు. యిట్టి పద్ధతి యితరత్రా అరుదు. యిట్టిస్థితి ఐకమత్యం వచ్చిన గాని మనకు స్వరాజ్యంరాదు. యీ విధంగా ప్రశంసిస్తూ తన జన్మభూమి పత్రికలో ఘంటశాలను గూర్చి పెద్దవ్యాసం ప్రకటించారు.

మన్నించుచుండెడివారు. అందుచేత గ్రామస్థులందరికీ యీ బృందము ఎడ అభిమానం అధికంగావుండేది. ఈ బృందము లోనివారందరు సమవయస్కులు, సమానవిద్యావంతులైనా, బ్రహ్మయ్యగారి శక్తి సామర్థ్యాలు ఈ యువజన బృందానికి నాయకునిగా చేసినవి.

గాంధిమహాత్ముడు అసహాయోద్యమం ఆరంభించెను. దేశమంతటా నూతనచైతన్యము వెల్లివిరిసెను. కాని ప్రజలు యెవరికార్యాలు వారు చేసుకుంటూవుంటారు. ఆదర్శవంతమైన నాయకత్వముంటేగాని, ఉద్యమం జయప్రదం కాదు. ఈసంగతినిగురించి పండిత జవహరిలాల్ నెహ్రూ యిట్లా ప్రవచించాడు. "సంఘంలో విప్లవాలు మార్పులు నిరంతరమైన ప్రజాఉద్యమాలవల్ల రావు. ప్రజల ఉద్రేకశక్తి కెరటాలవలె లేస్తూ, పడుతూవుంటుందని, జ్ఞప్తిలోవుంచుకోవాలి. సంఘంలో యెక్కువమందికి తమదైనందిన వ్యక్తిజీవితపు అవసరాలను తీర్చుకోవడమే పరమార్థమవుతుంది. కొలదిమంది ఆదర్శజీవులు పట్టుదలతో నిల్చి మార్గదర్శకులుగా పనిచేయడం ద్వారానే సంఘంలో పరివర్తనం కలుగుతుంది."

అట్టి ఆదర్శనాయకత్వము వహించి బ్రహ్మయ్యగారు ఈగ్రామంలో కృషి యొనర్చినందుననే, ఈ గ్రామంలోను పరిసర గ్రామాలలోను, కాంగ్రెసు వుద్యమం వృద్ధిగాంచింది.

యెన్నికలు

1920 సంలో శాసనసభా యెన్నికలు వచ్చినవి. కాంగ్రెస్ శాసనసభా బహిష్కారం ప్రకటించింది. అందు

వల్లనే కాళేశ్వరరావు, కానూరి వెంకటచలపతయ్య వంటి కాంగ్రెసువాదులు తమ అభ్యర్థిత్వాలను వదులుకున్నారు. జస్టిసుపార్టీవారు కాంగ్రెసుపై కత్తిగట్టి ప్రభుత్వానికండగా నిలిచారు.

కాంగ్రెసువుద్యమ ప్రచారమునకుగాను దివితాలూకా కాంగ్రెసుసభ 1920-10-10 తారీఖున కావూరి కోదండ రామయ్యగారి అధ్యక్షతక్రింద ఘంటశాలలో బ్రహ్మయ్యగారి కృషిఫలితముగా జరిగింది.

తాలూకా అంతటినుండి వేలాదిజనం వచ్చారు. కొడాలి శివరామకృష్ణారావు, కానూరి వెంకటచలపతయ్య, చెరుకువాడ నరసింహాం మొదలైన ప్రముఖులు ఉపన్యాసము లిచ్చిరి. యీసభతో ఈతాలూకాయందతటను చైతన్యము అధికంగా కలిగెను. యీసభను తాలూకా కాంగ్రెసు సభ అని పేరుపెట్టినను యీతాలూకాలోనే గాక, యీ జిల్లా అంతట్లోను జరిగిన మొట్టమొదటి రాజకీయసభ. ఈ సభ దిగ్విజయంగా జరుగుటచేత ఆయన రాజకీయ జీవితానికి అధి కంగా తోడ్పడింది.

యీ సభతోనే తనకర్తవ్యం నెరవేరిందని తలచలేదు. తన యువజన మిత్రబృందతో ఆనాడు తాలూకా అంతా సంచారం జేసి ప్రభోధించాడు.

చెరుకువాడ నరసింహాం, కృష్ణారావు, జోడి నారాయణ రావుగార్లు మొదలైన పెద్దలతో కలసికూడా ప్రచారం గావించెను.

తాలూకా ప్రచారం పూర్తయినది. ఎన్నికలు సమీపించెను. ఇక ఘంటశాల పోలింగులో ఒక వోటు కూడా పడకుండ చూడాలని యేకదీక్షతో పని ప్రారంభించాడు. అందుచేత పోలింగు ప్రదేశములలోని ప్రతిగ్రామములోను విరివిగా ప్రచారము ప్రారంభించెను. ఘంటశాలలో వీధివీధికి సభలుజేసి, విరివిగా ప్రబోధము కల్గించెను.

రేపు వుదయం యెన్నికలనగా ఆరాత్రి, ఆరోజులలో అధికంగా వుండే రామభజనసమాజముల నన్నిటిని సమావేశపర్చి, కోలాహలంగా వారిచే భజనలు చేయించి అక్కడ ఒక పెద్దసభ ఒకటి యేర్పాటు చేయించి, మర్నాడు వుదయం గ్రామస్తులందరు పనులుమాని, ఘంటశాల పోలింగులోని గ్రామాదులకు వెళ్ళి వోటర్లు యెవరూ వోటుచేయకుండా చూడాలని ఈ గ్రామంలో పోలింగుదగ్గర, సుశిక్షితులైన మెలిగేకొందరు వుండాలని ఇలాకాంగ్రెసు ఆదేశానుసారంగా పనిచేసి గ్రామానికి, దేశానికి ప్రతిష్ఠ తేవలెనిందని హెచ్చరించాడు. తదనుసారంగా కార్యవిభజనగూడ జరిగెను.

ఆయన ఆదేశాన్ననుసరించి తెల్లవారేసరికి, ఘంటశాల పోలింగు ప్రదేశంలోని వివిధగ్రామాలకు, వుత్సాహవంతులైన యువజనులంతా వెళ్ళిరి. ఓటర్లెవ్వరు పోలింగు స్టేషనుకు వెళ్ళకుండా అమిత వుత్సాహ దీక్షలతో పనిచేసిరి.

పోలింగుస్టేషనువద్ద బ్రహ్మయ్యగారు, గ్రామంలోని కొందరు యువకులను, ప్రముఖులను చేర్చుకొని, వివిధ గ్రామాల నుండి వచ్చిన గ్రామోద్యోగీయులను కాంగ్రెసు ఆజ్ఞలను మన్నించవలసినదిగా హెచ్చరించిరి.

సాయంకాల మైనప్పటికి ఒక్క వోటరుకూడా వోటు యిచ్చుటకు రాలేదు. పోలింగు ఆఫీసర్లు ఆశ్చర్యచకితులై కూర్చున్నారు. గ్రామోద్యోగుల్లో కొందరికి ప్రభుత్వంవారి వల్ల తమ కేదైనా మాటవస్తుందేమో అని సందేహం కలిగింది. ఘంటశాల మున్సబుగారగు గొర్రెపాటి వెంకటనరసింహంగారు తాను చెప్పిన విధంగా తదితరులుకూడా ప్రభుత్వంవారికి సంజాయిషి చెప్పవచ్చుననీ, భయపడవలసిన అవసరం లేదని ధైర్యము చెప్పి వారి సంశయములను బాపిరి. దానికి కొడాలి మున్సబుగారగు తుమ్మల సీతారామయ్యగారు బలపర్చిరి. అందువల్ల గ్రామోద్యోగులుకూడా ఒక్కమాట మీద నిలబడి వోటుచేయ నిరాకరించిరి.

అన్ని పోలింగుల్లోను ఓట్లు యివ్వటం ఘంటశాల పోలింగునుంచి కాళీపెట్టెలు పంపటంవలన, ఘంటశాల పేరు ఆంధ్రదేశ మందంతటా వ్యాప్తిగాంచింది ♦

1923 సం॥ లో జరిగిన యెన్నికల సందర్భములో వోట్లు యివ్వదలచినవారు యివ్వవచ్చునని కాంగ్రెసు తీర్మానించెను. కొకొలమూడి గోపాలకృష్ణయ్య, మాగంటి సీతయ్య కానుమిల్లి సర్వారాయుడు, బొల్లిన నారాయణస్వామి

♦ అట్లు కాళీపెట్టెలు పంపినతర్వాత ఈ గ్రామ ప్రముఖులలో నొకరగు దోనేపూడి వెంకట్రాయలుగారు జిల్లాకోర్టునకు ఆసెసరుగా వెళ్ళగా, ఆయనవల్ల జిల్లాజడ్జీగారు గ్రామసంగతి సందర్భములు విని ఆశ్చర్యపడిరి. పబ్లికు ప్రాసిక్యూటరుగా నున్న కెడింబి హనుమంతరావుగారు ఆ గ్రామసంగతి సందర్భము లన్నియు తమకు తెలుసుననియు, యీ ప్రాంతములోకెల్ల చైతన్యవంతమై విశమత్యముగా మెలగు గ్రామమని ప్రశంసించిరి.

నాయుడు, పెనుమత్స పెద్దిరాజు, కోళంద రెడ్డి ప్రభృతులు అభ్యర్థులుగానిలబడిరి కమ్మవారిలో కొందరు పైనపేర్కొన్న నలుగురు కమ్మవారికే వోట్లుయివ్వాలని ప్రచారం సాగించారు. బ్రహ్మయ్యగారు కులతత్వాలు పనికిరావని చెప్తూతూ కాంగ్రెసుకు సుముఖులైన జాతీయవాదులగు పెనుమత్స పెద్దిరాజు, నూకంటి సీతయ్యగార్లకు విధిగాయివ్వాలని ప్రబోధిస్తూ, కమ్మసంఘీయులై జస్టిసుపార్టి సభ్యులై లోగడ శాసనసభాసభ్యులై కాంగ్రెసు సిద్ధాంతాలను ఖండించిన కోవెలమూడివారికి ఓట్లు యివ్వరాదని హెచ్చరించిరి.

1926 సం॥లో యెన్నికలు వచ్చినవి. కాంగ్రెసు తరఫున కాశీశ్వరరావు, నూరయ్యగార్లు నిల్చారు. జస్టిసుపార్టి తరఫున మీర్జాపురం జమీందారుగారు, అడుసుమిల్లి గోపాలకృష్ణయ్యగారు నిల్చారు. కోళంద రెడ్డిగారు స్వతంత్రంగా నిలబడిరి. మీర్జాపురంరాజాగారు తమ యేజంట్లద్వారా ఈ ప్రాంతంలో కొందరి ప్రముఖుల పేర్లు తమ మ్యానిఫెస్టోలో వుదహరించారు. అట్లాగే కోళంద రెడ్డిగారు చేశారు. యీ మ్యానిఫెస్టోలో ప్రకటించిన ప్రముఖుల పేర్లద్వారా తమ అభ్యర్థిత్వాల్ని బలపరచుకొని ఓట్లు సంపాదింప నమకట్టిరి. నిజానికి ఆ మ్యానిఫెస్టోలో ప్రకటింపబడిన ప్రముఖులలో కొంతమందికి దానిసంగతియే తెలియదు. అందులో కొంతమంది కాంగ్రెసుకు అనుకూలురు. కొంతమంది ప్రముఖులకు ఆ అభ్యర్థులకు యేమీ సంబంధము లేదు. యిట్టి స్థితిలో యీ మ్యానిఫెస్టోలలోని మోసమును బ్రహ్మయ్యగారు గ్రహించి ఆయా ప్రముఖులను సందర్శించి విచారించగా

అందులో చాలమంది తమ కవలా సంగతియే తెలియదనీ, తాము కాంగ్రెసుకు అనుకూలమని తెల్పిరి. అంతట బ్రహ్మయ్యగారు జిల్లాఅంతటా సంచారమొనర్చి ఆ మ్యానిఫెస్టోలోని ప్రముఖుల నిజమైన వుద్దేశములను గురించి ఆ మ్యానిఫెస్టోలోని బూటకమును గూర్చియు ఆయా ప్రముఖులవద్ద స్టేటుమెంట్లు తీసుకొని అవి పత్రికలలో ప్రకటింపజేసిరి. మరియు ఆయా అభ్యర్థులకు రిజస్టరీ నోటీసులనుకూడా పెట్టించిరి. జిల్లా యందంతటా సంచారము గావించి కాంగ్రెసు అభ్యర్థులైన సూరయ్య, కాశీశ్వరరావుగార్ల అభ్యర్థిత్వమును బలపరుస్తూ ప్రచారముగావించి ఘంటశాల పోలింగులో ఓట్లన్ని కాంగ్రెసు అభ్యర్థులకే ఇప్పించిరి.

ఘంటశాలలో తనకు ఒక ఓటుకూడ పడకపోవుటే గాక ఈ గ్రామ పంచాయితీబోర్డు ప్రెసిడెంటగు వేమూరి వెంకయ్యగారిచే తన సంతకాన్ని ఉపయోగించుకో వద్దని మీర్జాపురంరాజాగారికి నోటీసు ఇప్పించుటచే ఈ గ్రామంలో గ్రామతాల్యూకా కంట్రాక్టు తీసుకొని త్రవ్వించిన చెరువు పని మొత్తం రు. 2700/- లు ఇవ్వకుండాచేసిరి. బ్రహ్మయ్యగారు 1927 లో తాలూకాబోర్డు అధ్యక్షపదవి వహించినతర్వాత ఆసొమ్మును యిప్పించిరి.

పంచాయతీసభ

కాంగ్రెసు సందేశానుసారం ఓట్లు సంపాదించటంతోనే తన కర్తవ్యము తీరిందని తలచలేదు, బ్రహ్మయ్యగారు. కాంగ్రెసు కోర్టులనుకూడా బహిష్కరించింది. గనుక గ్రామమునుండి యే వ్యవహారము కోర్టుకు పోగూడదని తలచారు.

అంతట గ్రామములో వున్న పెద్దలను ముందు కలుసుకొని వారితో సంప్రదించి ఒక పంచాయితీ సభను యేర్పాటు గావించిరి. ఈ సభలో హరిజనులలోను అన్ని వర్గాలల్లోను పంచాయితీ చెప్పుటకు అర్హులగువారిని నూరుగురు వ్యక్తుల పేర్లుగల పట్టీ ఒకటి తయారుచేయబడెను.

గ్రామంలో యేదైనా తగాదా వస్తే యిరు పక్షాల వారు చెరొక మధ్యవర్తిని ఆ మధ్యవర్తులిద్దరూ కలసి మరొక పెద్దమనిషిని ఎన్నుకొనడం ద్వారా వ్యవహారములన్నీ పరిష్కారం జరుగుతూండెవి.

యీ పంచాయితీ సభ 12-12-1921 సం॥లో యేర్పాటుగాబడి చాలాకాలంవరకు గ్రామంలోని సివిల్ క్రిమినల్ వ్యవహారాలు పరిష్కరిస్తూ ప్రఖ్యాతి గాంచింది *

మద్యపాననిషేధం

మద్యపాన నిషేధం విషయంలోకూడ చాలా కృషి చేశాడు. 1921 సం॥లో తాటాకు లన్నింటిని నరికించి

---

* యీ పంచాయితీ సభ బాగుగా పనిచేయుచుండుటచేత పోలీసు సర్కిల్ యిన్స్పెక్టరు వెంకటప్పయ్యనాయుడుగారు 1923 సం॥లో చల్లపల్లి క్యాంపునకు దీని కర్తృత్వులైన గొర్రెపాటి వెంకయ్యగారిని ఈ సభా స్థాపకులయిన బ్రహ్మయ్యగారిని పిలిపించిరి. అంతట ఆయనగారు క్రిమినల్ కేసులు రాకుండా చేస్తున్నారట, మీ పంచాయితీకోర్టు యెక్కడ అని ప్రశ్నించాడు దానికి బదులుగా బ్రహ్మయ్యగారు మా వ్యవహారాలన్ని చెట్లక్రిందనే పరిష్కారం చేసుకుంటున్నాము. సివిలో, క్రిమినలో, మా వ్యవహారాలు మేము పరిష్కారం చేసుకోవడం తప్పా అన్నాడు. సర్కిల్ యిన్స్పెక్టరుగారి బెదరింపులకు బ్రహ్మయ్యగారు లొంగనందున ఆయనపై వారి సమాధానంకోసం యేదో రిపోర్టు వ్రాసి పంపారట.

తాళ్ళు గీతకుపీలు లేకుండా చేశారు. 1922 సం॥ లో యీయన కృషి ఫలితంగా అబ్కారీ దుకాణమును పాడినవారే లేక పోయిరి. తర్వాతకూడా యీ గ్రామస్థులు చెట్లు గీత కివ్వ నందునను, పాటదార్లు పాడనందునను, ప్రభుత్వము పరాయి గ్రామస్థులను ప్రోత్సహించి పాడించింది.

ఆ పాటదార్లకు గీతకు గ్రామంలో చెట్లు దొరక లేదు. చుట్టుపట్ల గ్రామాలలో గీయుకొని యిక్కడ దుకాణం పెట్టగా కాంగ్రెసు వాలంటీర్లను ప్రోత్సహించి పికెటింగు చేయించిరి. పికెటింగు చేస్తూన్న వాలంటీర్లను ప్రథమంలో లాఠీఛార్జి చేయుట, లాఠీఛార్జి అనంతరంకూడా పికెటింగు మానకపోయినందున వారిని అరెస్టు చేయడం జరిగింది. అనంతరం యీ గ్రామంలో యిందు విషయమై పట్టుదల ఉద్రేకం పెరిగి, ఉన్నత కుటుంబములకు చెంది, యేనాడును యిల్లు బయలు వెడలని మహిళామణులుకూడా దుకాణమునకు యెదురుగా నిలబడి అతి పట్టుదలతో నెలరోజులు పికెటింగు జరిగించిరి. దుకాణము కట్టివేయవలసిన స్థితి యేర్పడెను. అంతట పోలీసువారు స్త్రీలనుకూడా అరెస్టుగావించి జైలుకంపిరి.

పన్నుల ఆపుదల

1921 సం॥ ప్రాంతములో కాంగ్రెసు పన్నులను యివ్వవద్దని ఆదేశించెను. ఆ ఆదేశానుసారం, యీ గ్రామస్థులెవ్వరు పన్నులను చెల్లించలేదు. ఉద్యోగులు, మాగానికి నీరుయివ్వమని, భూములను జప్తు చేస్తామని బెదిరించిరి.

గాని రైతులు పట్టువిడువలేదు. కాంగ్రెసు తిరిగిపన్నులను ఇయ్యవలసినదిగా, ఆజ్ఞాపించిన తర్వాతనే పన్నుల నిచ్చిరి.

ఖద్దరు

ఖద్దరువుత్పత్తిలోను ఘంటశాలవున్నతస్థానమే వహించింది. 1924 సం॥లో ఆగష్టు 10 వ తారీఖున బ్రహ్మయ్యగారు తమ మిత్రుల సాయంతో పదివేల రూపాయలు పెట్టుబడితో దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావు ఖద్దరు సంఘం స్థాపించి, ఖద్దరు పరిశ్రమకు తోడ్పడిరి. యీగ్రామములో యింటింటా రెండుమూడు రాట్నములు గలవు. యీ సంఘం అఖిలభారత చరఖాసంఘంవారిక్కడ శాఖను స్థాపించేవరకు సక్రమంగా పనిచేసింది. ఘంటశాల ఖద్దరు, మన్నికలో మంచి నాణ్యమైనదని ప్రసిద్ధిగాంచింది. బొంబాయి, గుజరాతు, ప్రముఖులు ఘంటశాల ఖద్దరు కోరి తెప్పించుకొందురు.

మహాత్ముని మన్నన

1929 సం॥ లో గాంధిమహాత్ముడు ఖద్దరునిధికై ఆంధ్రదేశము సంచారము, చేయసాగెను. కృష్ణాజిల్లా వచ్చినప్పుడు బ్రహ్మయ్యగారు, కొండా వెంకటప్పయ్య, పట్టాభి సీతారామయ్యగార్లతో కలసి మహాత్ముని సంచార కార్యక్రమంలో పాల్గొనెను.

20—4—1929 తారీఖున గాంధిమహాత్ముడు ఖద్దరు నిధికై యీగ్రామం వచ్చినప్పుడు ఘోటకంలో ఒక గొప్ప సభజరిగెను. ఆసభలో ప్రథమ శ్రేణిలో స్త్రీలు కూర్చుండి రాట్నములు వడకుచుండిరి. మహాత్ముడు వచ్చినను ఎటి

అలజడి లేక నిశ్శబ్దముగ యెక్కడి వారక్కడ సుశిక్షితుల వలె నుండుట చూచి, ముగ్ధుడై ఆయన తన పావుగంట కార్యక్రమమును ఒక గంటవరకు పొడిగించి యిచ్చుటే క్రమ శిక్షణను, కార్యక్రమములను మెచ్చుకొనిరి. ♦

మహాత్ముడు వచ్చేసరికి చుట్టూవీధులుతీర్చివాసములు నాటి క్రమ శిక్షణ నొందిన అనేకమంది వాలంటీర్లు నిలబడి ప్రజలను అదుపులో వుంచుచుండిరి. మహాత్ముడు కాంగ్రెసు యూనిఫారం గల యీ వాలంటీర్లను చూచుటతోడనే 'Is this your national army' 'యిది మీజాతీయ సైన్యమా' యని ప్రశ్నించెను.

మహాత్ముడు యీసభలో హిందూధర్మము బ్రాహ్మణులు అనే శీర్షికతో ఒకగంట ఉపన్యసించెను. టైము అయిపోయిందని బ్రహ్మయ్యగారు డాక్టరు పట్టాభిగారితో చెప్పగా వారు, మహాత్మునికి మనవిజేసిరి. నాదగ్గర గడియారమున్నదని చమత్కారంగా అంటూ గడియారాన్ని చూపించి, మరికొంతకాలం ఉపన్యసించారు.

♦ బ్రహ్మయ్యగారు మహాత్ముని కారులోవుంచి కార్యక్రమం నడుపుచుండెను. మహాత్ముడు ఘంటసాలలోనికి రాగానే యిక్కడ మరి కొన్ని నిమిషములు వుండవలెనదని మనవిజేసెను "యిది నీ గ్రామమా" అని మహాత్ముడనెను "నా గ్రామమునిగాదు. యీ గ్రామం యీ జిల్లా కాంగ్రెసు కార్యక్రమములో అన్నివిధముల ప్రఖ్యాతమైన పెద్దగ్రామము యిది సెంటరు. వివిధ గ్రామాలనుండి విశేషజనం వస్తారు. గనుక కోరుచుంటినని" ఆయన అనెను. అంతట "నీవు చెప్పిన చోట్లవన్నచో అప్పటి పరిస్థితిని బట్టి ఆలోచించెద"నని మహాత్ముడు బ్రహ్మయ్యగారితో అనెను.

చుట్టుపట్లనుండి విశేషజనం వచ్చుటేగాక వివిధ గ్రామాలవారు యిచ్చట మహోత్సవానికి కానుకలిచ్చారు. స్త్రీలు అనేకులు తమ ఆభరణాల నర్పించారు.

హరిజనదేవాలయ ప్రవేశము

అస్పృశ్యతా నివారణోద్యమంలో కూడా ఆయన ప్రత్యేక కృషి యొనర్చినాడు. ఈ గ్రామంలో మార్గశిరశుద్ధషష్టికి సుబ్రహ్మణ్యస్వామికి గొప్ప వుత్సవం జరుగుతుంది. ఆవుత్సవ సమయమున హరిజనులతోబాటు సవర్ణులుగూడా యీ గ్రామంలో గుడిబయటనే పూజచేసిరి.

ఈ విధంగా ఆంధ్రదేశంలో అందరూ చేసిన హరిజన దేవాలయప్రవేశం అనతికాలంలో జరుగగలదని ఘంటశాల వారిని ఆదర్శ ప్రాయంగా యెంచుకొని కృషిచేయవలసిందని 1932 సం॥ డిశంబరులో ఆంధ్రపత్రిక సంపాదకీయం వ్రాసి ప్రశంసించింది.

1933 సం॥ లో బ్రహ్మయ్యగారు కారాగృహము నుండి విడుదలైనతర్వాత గ్రామంలో (ప్లెబిసైట్) ప్రజాభిప్రాయాన్ని తీసుకొనిరి. ప్రజలలో నూటికి 90 మంది దీనికి సుముఖులుగా నుండిరి. అందుచేత ఆసంవత్సరము షష్ఠివుత్సవానికి హరిజన దేవాలయప్రవేశము అతి వైభవముగా జరిగెను. నాటినుండి యీ గ్రామంలో అస్పృశ్యతాదోష మడుగంటెను.

దీపావళి

మనం జానిసలంగా వుండుటేగాక విదేశపరుకగు దీపావళి బాణసంచాను మానవలసిందని మహాత్ముడు ప్రబోధించడం సర్వజనవిదితమే. ఆ సందేశానుసారం బ్రహ్మయ్యగారు అధికకృషి యొనర్చి, తదాది చాలాసంవత్సరముల వరకు బాణసంచాను కాల్చుటను మాన్పించిరి.

సంక్రాంతి కార్యక్రమము

ఆంధ్రదేశములో సంక్రాంతిరోజున ప్రతిగ్రామంలోను కోడిపందాలు వేయడం, జూదాలు ఆడటం అనే ఆచారాలు అనుశ్రుతంగా వస్తూన్నవి. యీ గ్రామంలోని విశాలమైన ఘోటకంలోనికి వివిధగ్రామాలనుండి విశేష జనంవచ్చి ఆపండుగ నాల్గులోజులు కోడిపందాలువేయడం, జూదాలు ఆడటం జరిగేది. అసహాయోద్యమం వుధృతంగావున్న ఆకాలంలో ప్రచార ప్రబోధములద్వారా బ్రహ్మయ్యగారు దానిని రూపుమాపిరి.

యిట్లా అనేకవిధాల కృషిరొనర్చి ఘంటశాలను ఒక ఆదర్శవంతమైన గ్రామంగాచేసి తవనాటి యువకులకు మార్గదర్శకులైరి. ♦

అందువల్లనే ఆయనయెడల గ్రామవాసులకు విశేష ఆదరాభిమానము. ఆయన 1942 సం॥లో డిటెన్యూగా

♦ గ్రామస్థులను ప్రజ్వలింపచేయగల స్వాతంత్ర్యజ్వాల ఆయనలో మూర్తీభవించుటచేతను, టీమ్ స్పిరిట్‌తో పనిచేయు సహచరబృందముండుటచేతను ఆయన ఇట్టికార్యములు చేయకలిగాడు.

తీసుకొనిపోబడి 1944 సం॥లో విడుదలైనప్పుడు గ్రామంలోని ఆబాలగోపాలము ఆయనను వైభవముగా నూరేగించి గొప్ప సభగావించి సన్మానించిరి.

"ఎన్నడువచ్చునో మదినెన్నడు సంతసమున్ ఘటించునో
యెన్నడు కన్నులున్న ఫల మింపొందనింగనుజూడనేర్తుమో
సన్నుతశీల నిన్నని విచారభరమ్మున క్రుంగియున్న మా
కెన్నగరాని హర్షములభించెను తావక దర్శనమ్ముచే"

ఆయనయెడల గ్రామస్థులకుగల అభిమాన గౌరవాలు అయినప్పుడి గురునాధరావుగారు ఆయన జైలునుండి విడుదలయినప్పుడు చెప్పినపై పద్యం సూచించును.

గ్రామ సేవ

"జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ"

Breaths there the man with Soul so dead
Who never to himself hath said
This is my own my Native Land
Sir Walter Scot.

మనకు జన్మస్తలాభిమాన మున్నమాట వాస్తవము. మనకేకాదు అనాగరికులైన ఆటవికుని మొదలు అత్యున్నత నాగరికులవరకు యిది స్వభావ సిద్ధమైన గుణము. కాని స్తలాభిమానము సంకుచితము కాకూడదు. అది దేశాభిమానాన్ని మించరాదు.

మరమ్మత్తులు, యితర వుపయోగములు, సక్రమంగా జరిగేటట్లు యేర్పాటు చేశాడు.

ఘంటశాలకు మూడువైపులా, గంజికాలువ, గుండేరు, అనే మురుగు కాలువ లున్నవి. తెల్లవారి లేస్తే ప్రతి రోజూ పశువులూ, మనుష్యులు ఆ కాలువలు దాటి వెళ్ళాలి. అవి బురద బాడితో నిండి వుంటవి. అందుచేత రైతులు, పశువులు, యమయాతన పడాలి నిత్యం.

ఈ భాధ నివారణకు బ్రహ్మయ్యగారి తండ్రిగారు, అరువదియేండ్ల క్రిందనే ఆందోళన సాగించిన సంగతి పాఠకులకు పరిచయమే. అర్జీలవలన ప్రయోజనం కలుగలేదు. బ్రహ్మయ్యగారి కృషి ఫలితంగా రెండు చప్టా లేర్పడ్డవి. తండ్రి తలపెట్టిన పనులు తనయుడు సాధించాడు. ఈ చప్టాల మరమ్మతులకై తిరిగి ఆయన కృషి చేస్తున్నాడు.

ఈ గ్రామంలో పంచాయతీ బోర్డు ది 19-4-1918 సం॥లో యేర్పడినది. దీనికి వేమూరి వెంకయ్యగారు వరుసగా 16 సం॥లు ప్రెసిడెంటుగా నుండుటచేత 'చయిర్మన్' అని ఖ్యాతి గాంచాడు.

బ్రహ్మయ్యగారు పంచాయతీ బోర్డులో 1921 సం॥ లగాయతు 1926 సం॥ వరకు సభ్యుడుగా వున్నాడు. ఆయన సభ్యత్వము వహించిన తర్వాత గుమాస్తాను తీసివేయించాడు. ఆఫీసు ఆయన యింట్లో వుండుటవల్ల ఆఫీసునకు సంబంధించిన పనంతా ఆయనే చూచేవాడు. యింటిపన్ను యువకులగు యితర సభ్యులు వసూలు చేసేటట్లు ఏర్పాట్లు చేశాడు.

ఈ విధంగా బోర్డుఖర్చును తగ్గించుటేగాక ప్రతి పైసా ప్రజలకు వుపయోగపడుటకు అధికంగా తోడ్పడ్డాడు.

ఘంటశాల, ఘంటశాలపాలెం, యీ పంచాయితీలో కలసివుండేవి. 1934 సం॥వరకు ప్రశాంతంగా వున్న బోర్డు కక్షలకు ఆకరమైనది. అవి చివరకు ఘంటశాల – పాలెం తగాదాలుగా పెరిగిపోయినవి. పాలెంవారికి ప్రథమమునుండి పంచాయితీబోర్డునందు అయిష్టమే. యీసంగతి సందర్భములన్నీ గ్రహించి పంచాయిబోర్డు ప్రశాంతముగా వుండగలందులకు పాలెమును యిందులోనుండి తొలగింప జేశాడు.

గొర్రెపాటి వెంకటేశ్వర్లుగారు యీ గ్రామంలో 1913 సం॥లో "శ్రీరామమోహన పుస్తకభాండాగార"మను పేరుతో ఒక భాండాగారమును యేర్పరచాడు.

ఆయన కీర్తిశేషులైనతరువాత యిది అంతరించకుండా చూచుటేగాక దీనికి అధ్యక్షుడుగాను, కార్యదర్శిగాను వుంటూ దీని అభివృద్ధికై యెంతో కృషిజేశాడు. నాడు మూడు పుస్తకాలతో స్థాపింపబడిన గ్రంథాలయం నేడు ఇరువదియైదు వందల గ్రంథాలతో విరాజిల్లుచూ ప్రతి సంవత్సరము ప్రభుత్వమువారి గ్రాంటు పొందుతూ వృద్ధిచెందుట ఆయన చేతిచలువే. ♦

♦ ఈ భాండాగారమునకు ప్రథమదశలో, యీ గ్రామవుపాధ్యాయులు అధికంగా అన్నివిధాలా సహాయపడ్డారు. ఆయనకు వారితోగల సాహచర్యంవల్ల వారి కష్టసుఖాలు అనుభవమైనవి ఆ ఉపాధ్యాయుల యెడల ప్రేమే వుపాధ్యాయ వర్గము యెడల ప్రేమగా పరిణమించింది. అందువల్లనే అవకాశం చిక్కినప్పుడల్లా వుపాధ్యాయుల కష్టనివారణకు కృషిచేయుట ఆయనకు పరిపాటి.

గ్రామప్రజల, ఆరోగ్య, నైతిక, విద్యాభివృద్ధులకు గాను, ది 2-12-1925 తారీఖున గ్రామసంఘం బ్రహ్మయ్య గారిచే స్థాపించబడినది. గ్రామానికి సంబంధించిన సమస్త వ్యవహారాలు దీనిద్వారానే జరుపుట ఆచారము. దీనికి కార్య దర్శిగాను అధ్యక్షుడుగాను వుండి గ్రామాభివృద్ధికై పాటు బడిరి.

ఈ గ్రామప్రముఖులగు వేమూరి రత్నయ్యాగారి కృషి ఫలితముగా ది 19-12-1919 సం॥నాడు పరపతి సంఘము స్థాపింపబడింది. ఆయన పెద్దవాడగుటచేత బహు కార్యని మగ్నుడగుటచేత, గ్రామశ్రేయాభిలాషులగు బ్రహ్మయ్య గారికి ఆయన దీనిని అప్పగించాడు. ఈ సంఘాన్ని వృద్ధిచేసి, బీదరైతులకు అప్పులనిచ్చుటద్వారా తోడ్పడిరి. దీనివల్ల శక్తి, ఆర్థికప్రయోజనము భాండాగారమునకు వినియోగింప జేసిరి.

పూర్వం ప్రతిగ్రామానికి పశుగ్రాసభూమి వుండేది. దానిని ఘోటకం అని పిల్చేవారు. కాని దానిపేరు గోటకం గో=గోవులు, అటకం=సంచరించేభూమి, అని దానిఅర్థం. ఇతర సాముదాయక భూములన్నీ జమీందారులు హరించినట్లే యీ ఘోటకాలనుకూడా ప్రతిగ్రామంలోనూ హరించారు.

ఘంటశాల గోటకం 270 యకరాలభూమి దీనిని బ్రహ్మయ్యగారి తండ్రిగారి కాలంలో జమీందారు స్వాధీనం చేసుకోవాలని, ప్రయత్నించడం, ఆయన అడ్డుతగలడం, అది ఆవిధంగా నిల్చిపోవడం పాఠకులకు తెలిసినదే.

ఘంటశాల ఐకమత్యంగా వున్నంతవరకు ఈ ఘోటకం సంగతి యెత్తలేదు జమీందారు. 1934 సం॥లో గ్రామములో కల్లలు యేర్పడ్డవి. ఆ సందుజూచి జంపాల వెంకటేశంగారనే దివాను "అనాది బంజరై, యెస్టేటువారికి సంపూర్ణ హక్కు భుక్తములు కల్గి వారి కావలాలో వున్న భూమిలో, యెస్టేటువారి పర్మిషన్ లేకుండా పశువులను తోలినందుకు 200-0-0 లు నష్టపరిహారము, యివ్వని యెడల కోర్టుద్వారా రాబట్టుకొందున'ని 1934-12-4 వ తారీఖున ఘంటశాల, పాలెంలోని 45 మంది పెద్దలుకు లాయరు నోటీసుల నిప్పించిరి.

బ్రహ్మయ్యగారి కృషి ఫలితంగా, గ్రామ ప్రముఖులంతా యీ విషయంలో యేకీభవించారు. లోగడ యీ ఘోటకం కేసుల్లో ధర్మచింతతో పనుచేయుటే గాక, దీని సంరక్షణకై 1921 సం॥లో ఘోటకసంఘము స్థాపించిన వకీలు వల్లూరి సూర్యనారాయణరావుగారి ద్వారా యీ 45 గురు సభ్యుల ఆమోదంతో ఒక్క గ్రామ సంఘ అధ్యక్షుని చేతనే గోటకం గ్రామస్తులదిగాని, జమీందారు కెట్టి సంబంధము లేదని నోటీసు నిప్పించాడు. ఈ సమాధానము వల్ల గ్రామస్తులు ఐకమత్యంగా నుండుట గ్రహించి కోర్టు వ్యవహారములనుండి విరమించిరి.

అట్లా జమీందారు ఆక్రమించకుండా జూచుటేగాక అక్కడక్కడా రైతు లాక్రమించుకొన్న దానిని గూడా, ఆయన గ్రామసంఘ అధ్యక్షత వహించిన తర్వాత ఆక్రమణ తీసివేయించి, చుట్టూ సరిహద్దు దిమ్మలను 1946 లో కట్టించిరి.

ఆయన అధ్యక్షకాలములోనే యీ గోటకం నుండి పది యకరాల భూమి హైస్కూలుకు మరొక 13½ యక రాలు తోడ్పడు యిప్పించి గ్రామ సౌభాగ్యమునకు సాయ పడిరి.

ఘంటశాల చాలా పెద్దగ్రామము 18 వ్రాళ్ళ లో సాయకారీ భూములున్నా రైతు వత్తిడి అధికము చిలకలపూడి అనే గ్రామం ఘంటశాలకు ఒక మైలు. ఆ భూమిలో అధిక భాగం ఘంటశాల రైతులదే. అది పల్లపు ప్రదేశ మగుట చేత మెరకపైరకు అంతగా వుపయోగించనందున పల్లపు సాగు చేయుటకు చాలాకాలమునుండి కృషి చేస్తూ వుండిరి. కాని ఫలించలేదు. ఈ విషయంలో దోనేపూడి వెంకట్రా యలుగారు ఆయన కుమారుడు సీతారామయ్యగారు పడిన పాట్లు భగవంతునికే యెరుక. మిత్రుడు సీతారామయ్యగారి కోర్కెపై బ్రహ్మయ్యగారీ వ్యవహారములో ప్రవేసించి తగు కృషిచేసి పల్లపు సాగునకు పర్మిషను సంపాదించి రైతాంగ మునకు తోడ్పడుటతో పాటు అధికోత్పత్తికి కూడా తోడ్పడిరి.

దివి తాలూకా విద్యావంతమైన తాలూకా కాదు. ఇదివరకు యీ తాలూకాలో రెండే హైస్కూళ్ళు. ఇటీవల మరికొన్ని హైస్కూళ్ళు నెలకొల్పబడినవి.

బ్రహ్మయ్యగారి కృషి ఫలితంగా గ్రామస్తులు 10 యకరముల భూమి 10 వేల రూపాయలు యిచ్చే పద్ధతిని 1946_8_21 వ తారీఖున ఘంటశాలలో మాధ్యమిక పాఠశాల యేర్పడినది. అది మరు సంవత్సరం హైస్కూలుగా అంగీక

రింపబడుటేగాక, ఆయన కృషిఫలితంగా, గోటకములో లక్షరూపాయిలతో గొప్ప బిల్డింగు జిల్లాబోర్డువారు కట్ట నేర్పాటుగావించిరి. వుత్తరోత్తరా దీన్ని వ్యవసాయ కళా శాలగా మార్పించాలని మన రైతుపెద్ద సంకల్పం.

ఘంటశాల పెద్ద గ్రామమైనా, కాంగ్రెసు గ్రామమగుటచేత, స్థానికసంస్థలకు అధ్యక్షులుగావున్న జస్టీసుపార్టీ వారు దీని కెట్టి సౌకర్యము కలిగించలేదు.

ఈ గ్రామం మూడువైపులా కాలువవుండి రెట్టిరవాణా సౌకర్యము లేకపోవుటచేత, ఒకదీవివలెనుండి యితర ప్రపంచముతో సంబంధములేకుండా వున్నది. బ్రహ్మయ్యగారి కృషిఫలితముగా కొడాలినుండి ఘంటశాలకు మూడుమైళ్ళు గల మట్టిరోడ్డు యేర్పడుటేగాక కంకరవేయు ప్రయత్నములు కూడా జరుగుచున్నవి. *

ఈస్టుబ్యాంకి కెనాలు యేర్పడిన తర్వాత దివితాలూకా యావత్తు యిటీవల పల్లపుసాగు క్రిందికి వచ్చింది. కొడాలి, కొత్తపల్లి, తాడేపల్లి, ఘంటశాల గ్రామాదులు మాత్రమే మెరక గ్రామాలుగావున్నవి. ఈ గ్రామాలచుట్టూ గుండేరు వుండుటచేత, గుండేరుముంపువల్ల, మెరకపైరులు అధికంగా నష్టపడుచున్నవి. అందుచేత రైతులకోరిక ననుసరించి యీ

* బోర్డుకు సంబంధించిన పనులన్ని ఆనాటి చట్టాలు, ఈనాటి, బిల్డింగు రోడ్డు పనులన్నికూడా, సక్రమంగా జరుగగలందులకుగాను గ్రామ సమితిచే కంట్రాక్టుతీసుకొని పనిచేయుట ఆయన ప్రోత్సాహము వలననూ, పలుకుబడివలననూ జరుగుచున్నవి.

భూములుకూడా యీస్టుబ్యాంకు కెనాలుక్రింద పల్లపుసాగు చేయుటకు ఆయనకృషి యొనర్చుచున్నాడు.

దేశసేవతోపాటు యిట్లు గ్రామ శ్రేయోభివృద్ధికై కృషి యొనర్చుటతో ఆయన పేరు ప్రతిష్టలతో బాటు గ్రామ ప్రతిష్టకూడా పెరిగింది.

ఇది కాంగ్రెసు గ్రామమని ప్రఖ్యాతి చెందుటచేత ఆయన ప్రభావం పలుకుబడివల్ల యుద్ధఫండుకై ఆఫీసర్లు పెట్టే బాధలు యితర ఆఫీసర్లవలన కలిగే యిబ్బందులు లేకుండా పోయినవి.

ఈ విధముగా గ్రామసేవజేసి తన జన్మభూమి ఋణ విముక్తుడైనాడు బ్రహ్మయ్యగారు.

"ఏవూరుజూచినా మావూరుగాదు ఏవార్నిజూచినా ఏవార్నిజూచినా మావాళ్ళు గారు."

ఎన్నిక దావా

1922-26 మధ్యకాలంలో. శాసనసభా ప్రవేశమును గూర్చి అనేక వాదోపవాదములు జరిగినవి. 1925 సం॥లో జరిగిన కాన్పూరు కాంగ్రెసులో శాసనసభా ప్రవేశము అంగీకరింపబడినది. అందుచేత కృష్ణాజిల్లాకు కాంగ్రెసు అభ్యర్థులుగా అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు, కొల్లిపర సూరయ్యగార్లు నిలిచారు.

కాంగ్రెసుకు సాయంచేస్తానని మొట్టమొదట వాగ్దానం చేసిన అడుసుమిల్లి గోపాలకృష్ణయ్యగారు తానే పెండ్లికొడుకు వయ్యాడు. మీర్జాపురం రాజాగారు జస్టిసుపార్టీ తరఫున

నిల్చారు. కట్టమంచి కోళందరెడ్డిగారు స్వతంత్ర పక్షాన నిలిచారు.

సూరయ్యగారు "నీచేతను నాచేతను... అరయంగా నార్యవరచేత కర్ణండిక్లైన్" అన్నట్లు మాటనలఖై వోట్ల తేడాతో వోడారు.

కాళేశ్వరరావు, మీర్జాపురం రాజాగార్లు గెలిచార్లు.

ఆనాడు జమీందారలు ఆడినది ఆట పాడినది పాట. వారు రైతుల రక్తమాంసములను హరించి, చట్టంద్వారా చట్టం చాటునా సంపాయించిన ధనంతో, మాంటుఫర్డు సంస్కరణల నాటినుండి రాజకీయ రంగమును, కలుషిత మొనర్చి ఓట్లను డబ్బుపెట్టికొని ప్రజల జన్మహక్కులను స్వక్రమముగా చలాయించుకోనీయక, ప్రజలను అవినీతుల జేసి ప్రజాస్థానముల నాక్రమించి తమ స్థానములను బలపరచుకొని తమ స్వార్థములకై దేశ ప్రయోజనములను బలిపెట్టజొచ్చిరి.

ఆవిధముగనే మీర్జాపురం రాజాగారు జిల్లాబోర్డు ప్రెసిడెంటుతో తృప్తినొందక, జమీందార్లకై ప్రత్యేకింపబడిన స్థానమునకు నిలువక, ప్రజాస్థానమునకు పోటీజేసి తన అధికారమును దుర్వినియోగము జేయుటయేగాక ధనం వెదజల్లి జయంగొంచారు. రాజాగారికి 9,000 సింగిల్ వోట్లు వచ్చుట దీనికి ప్రబలప్రమాణం.

అక్రమంగా ప్రవర్తించినవారు జయంపొందటం, నీతివర్తనుడగు సూరయ్యగారు అపజయం పొందటం ఆయాత

మిత్రులగు బ్రహ్మయ్య, కొడాలి ఆంజనేయులు, పేములపల్లి గోపాలరావుగార్లకు అమిత విచారము కల్గించింది.

సూరయ్యగారి అపజయం ఆశ్చర్యం కల్గించింది అంత రకూ. ఈయెన్నికల్లో బ్రహ్మయ్యగారినే నిలపనున్నారు సూరయ్యగారితోసహా అందరూ. కాని బ్రహ్మయ్యగారు సూరయ్యగారు వుండుటే మంచిదని నచ్చజెప్పి, తన ప్రాణమిత్రుడగు సూరయ్య జయముతోపాటు కాళేశ్వరరావు జయమును కూడా అభిలషించి తన మాతృదేవత అవసానకాలంలోవున్న సమయములో కూడా ఆమెకు సపర్యచేయుటకంటె మాతృదేశారాధనమే అధికముగా భావించి కృషిచేయుటచేత, సూరయ్యగారి అపజయానికాయన చాలా కృంగిపోయాడు.

ఇట్టిస్థితిలో కాంగ్రెసు ప్రముఖులగు పట్టాభి సీతారామయ్య కృష్ణారావు, చెరుకువాడ నరసింహం, బ్రహ్మయ్యగార్లు ముందుసంగతి యేమిటని ఆలోచించ సాగారు. అదుసుమిల్లి వారి పార్టీకి చెందిన కొందరు ప్రముఖులుకూడా యీవిషయములోనే బందరు వచ్చారు.

ఆసందర్భములో జిల్లాకాంగ్రెసు ప్రముఖులంతా సంప్రదించుకొని మీర్జాపురం రాజాగారిని పడగొట్టడం మీ కర్తవ్యమని యెన్నికల సందర్భములో ప్రకటించారు గదా! లంచాలతో ఆయన గెల్చినట్లు కావలసినంత సాక్ష్యమున్నది. అందుచేత ఆయనమీద మీరు వ్యవహారము జరిపితే మేము సహకారము చేస్తామని అదుసుమిల్లివారితో బ్రహ్మయ్యగారన్నారు. మీరే వ్యవహరించండి. కొన్ని కారణాలవల్ల మేము వ్యవహరించ వీలులేదు. మేము తగినసాయం

చేస్తామని వారు వాగ్దానము చేశారు. అందుకు సమ్మతించి సరే నన్నారు బ్రహ్మయ్యగారు. 1927-1-5 మీర్జాపురం రాజా గారిపై పిటీషన్ పెట్టబడింది.

అప్పట్లో మీర్జాపూరు రాజాగారికి బద్ధవిరోధిగా వున్న చల్లపల్లి రాజాగారగు అంకినీడుగారు పట్టాభిసీతారామయ్యగారిని రప్పించుకుని కావలసిన సహాయము చేస్తాను, వ్యవహరించవలసినదని చెప్పారు.

రాజాగారు ఆర్థికసాయము చేయడానికి అండగా నున్నారు. పట్టాభిగారు పట్టుదలతో బాధ్యత వహింప వూను కొన్నారు. బ్రహ్మయ్యగారు, ఆయన మిత్రుడు స్వర్గీయ బొబ్బా వెంకటశేషయ్యగారు పిటీషనర్లుగా నిలబడి వ్యవహరింపసాగారు. స్పెషల్ జడ్జీయగు లక్ష్మణరావుగారు, బందరు వచ్చి విచారణ ఆరంభించారు. కాంగ్రెసుతరపున వూరూరు తిరిగి అఫిడవిట్లు తెచ్చి దాఖలుచేశారు.

ఆదిలో సాయం చేస్తామని చెప్పిన అడుసుమిల్లి వారు సాయం చేయకపోగా మీర్జాపురంవారికి అండగా నిలబడి, పిటీషనర్ల తరపున వచ్చినసాక్షులను యెత్తుకొనిపోవడం తిరగ దీయడంకూడా సాగించారు. బ్రహ్మయ్యగారు ఆయనమిత్రులు కాంగ్రెసు స్తోత్రులు అనేక కష్టాలు పడ్డారీసందర్భములో.

అప్పట్లో వార్తాపత్రికలన్నీ యీ కేసుసంగతులతోనే నిండేవి. యీ జిల్లాలోనేగాక ఆంధ్రదేశమందంతటను అలజడి కలిగించిన దీదావా.

విచారణ పూర్తయినది. యీదావాలో వందలాది జనులు సాక్షులుగా విచారింపబడ్డారు. కేసు రుజువైనదను

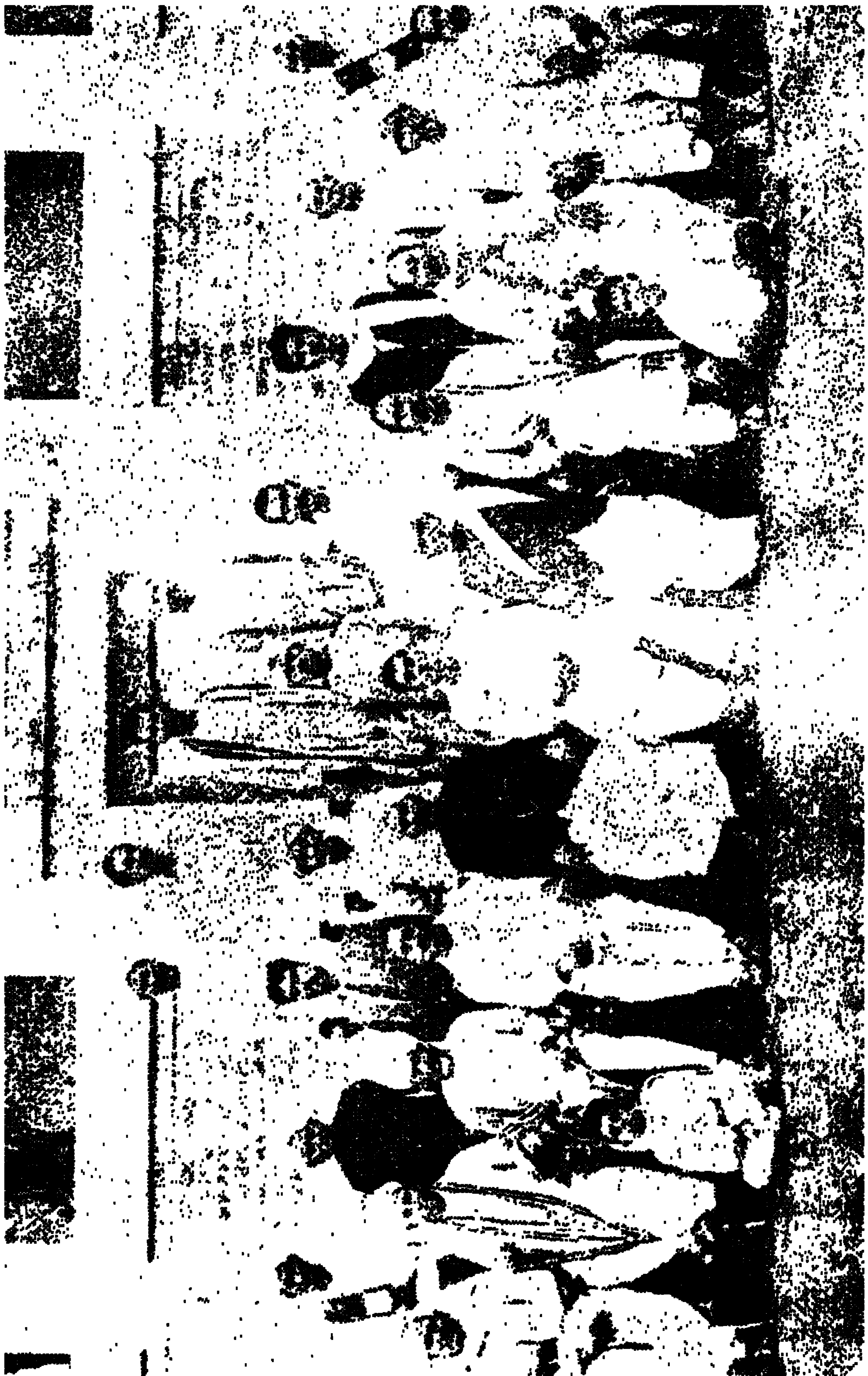
కున్నారందరు. మద్రాసుపోయి స్పెషల్ జడ్జీగారు రాజాగారి కనుకూలంగా తీర్పుచెప్పటంజూచి ప్రజలు విస్మితులైనారు.

జస్టిసుపార్టీ నాయకులగు పానుగల్లు రాజాగారికోరికపై గవర్నరుగారు జోక్యముకలుగజేసుకొన్నందున యిట్లా జరిగిందని వదంతి వ్యాపించింది.

మీర్జాపురంవారికి యెన్నికలలో అయిన అరవై వేలు గాక, యీ వ్యవహారములో మరొక అరవై వేలయినవి. పిటీషనర్ల తరఫున అయిన 20 వేలూ, అన్నమాట ప్రకారం అంకినీడు గారిచ్చారు.

ఈ తీర్పునకుముందు మీర్జాపురంవారు అనేకయెత్తులు వేశారు. పిటీషనర్లను లోబరచుకొనుటకు సామ దాన భేద దండోపాయాలన్నీ వుపయోగించారు. బొబ్బా వెంకటశేషయ్యగారికి 15 వేల రూపాయలిస్తామని సంచులు పుచ్చుకొని తిరిగారు. ఆయన చేతులో చిల్లిగవ్వ లేకపోయినా ధనాన్ని కాలదన్ని "దేశాభిమాని" అని చెరుకువాడవారు పెట్టిన పేరును సార్థకం చేసుకున్నాడు. బ్రహ్మయ్యగారికికూడా 15 వేలు యిస్తామని రాయబారాలు జరిపారు. వచ్చినవారికి బుద్ధిజెప్పిపంపారు. పిటీషనర్ల తరఫున పనిజేస్తున్న ప్లీడరు భట్రాజు వెంకటాద్రియుడుగారు, ధనలోభముతో మీర్జాపురం రాజాగారివైపు తిరిగిపోయాడు. యీ రైతుబిడ్డలు కూడా అట్టివారేనని భ్రమించి వుంటాడు జమీందారు.

పిటీషనర్లపై వేసిన పాచికలు పారనందున పట్టాభిగారిపై వారిదృష్టి పడింది. పట్టాభిగారి సహపాఠి మీర్జాపురం రాజాగారి వకీలు ఒకాయన యీపిటీషను ఎత్తివేయిస్తే

తాలూకా బోర్డు సభ్యులు, ఉద్యోగులు

కూర్చున్నవారు:

ఎడమ నుంచి—1. కొల్లి శేషయ్యగారు 2. భట్టా జ్ఞానకోటయ్యగారు 3. మహమ్మద్ రసూల్ సాహెబుగారు 4. మాలెంపాటి వెంకటకృష్ణయ్యగారు 5. కావూరి కోదండ రామయ్యగారు 6. గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్యగారు (అధ్యక్షులు.) 7. శేడింబి హను మంతరావుగారు 8 వేములపల్లి వెంకటగోపాలరావుగారు 9. మండలి రామస్వామి నాయుడుగారు 10. రేపల్లె వెంకటకృష్ణయ్యగారు 11. వెంకటరత్నంగారు

నిలుచున్నవారు—1. బత్తిన లక్ష్మీపతిగారు 2. బాబూరావుగారు (ఓవర్ సియర్) 3. గద్దె

1 వరుస నారయ్యగారు (ఉపాధ్యక్షులు) 4. లక్కావఝుల వెంకటేశ్వరరావుగారు H. C 5. మండవ వెంకటరత్నంగారు 6. వజ్జ రామయ్యగారు 7. చెలసాని వీరయ్యగారు

2 వరుస 1. తాతా వీరాస్వామిగారు 2. చెలసాని కాకయ్యగారు (గుమాస్తా) 3. అశ్వధాటి రామమూర్తిగారు 4. నరసింహారావుగారు (Inspecter)

రాజాగారిచేత ఆంధ్రజాతీయ కళాశాలకు 50 వేలు సాయం చేయిస్తానంటూ తిరిగాడు. ఈ నీచమైన డబ్బు కళాశాలకు అక్కరలేదు. అవసరమైతే ముష్టి యెత్తి సంపాదించగలనన్నాడాయన.

జమీందారులు అక్రమంగా రైతులవద్ద ధనాన్ని గుంజుతారు. వారికి వారి చుట్టూవుండే ధనాపేక్షాపరుల, స్వార్థపరులగు వందిమాగధ బృందముయొక్కయు, వారిని పెంచి పెద్దవారినిజేసే కాసా చాసీజనము యొక్క మనస్తత్వముమాత్రమే తెలుసు. ఇతర ప్రపంచాన్నికూడా వారు యీ కొలతబద్దతోనే కొలుస్తారు. ఇక త్యాగులైన దేశసేవానిరతుల మనస్తత్వము వారి బుద్ధికి అగోచరం.

"అధమా ధన మిచ్ఛంతి, ధనమానేచ మధ్యమాః॥
ఉత్తమా మాన మిచ్ఛంతి మానో హి మహతాం ధనం."

తాలూకాబోర్డు అధ్యక్షత

క॥ తనవారి నెదుటవారిని దనవారిఁ
గనజూచు నేర్పు ధన్యులుచాలన్
ఘనకీర్తుల చే మింతురు సనకాది
మునిప్రసన్న సంపగిమన్నా.

1921 సం॥లో తాలూకాబోర్డు ఎన్నికలు వచ్చినప్పుడు పోటీలేకుండానే సభ్యుడుగా వచ్చాడు. బందరు తాలూకాబోర్డు పేరుగాని బందరు దివి తాలూకాలు కలసివుండేవి.

ఆబోర్డులో సభ్యులసంఖ్య 24. అందులో ఎన్నిక సభ్యులు 18 మంది. నియమిత సభ్యులు ఆరుగురు. ఈసభ్యులలో కాంగ్రెసు వారి సంఖ్య 10. ఈపార్టీకి నాయకుడు బ్రహ్మయ్యగారే. శ్రీ శ్రీ॥ శెడింబి హనుమంతరావుగారు మధ్యస్థుడు. మిగతా యెన్నిక సభ్యులు 7 గురు నామినేటెడ్ సభ్యులు జస్టిసుపార్టీకి చెందిన వారు జస్టిసుపార్టీలో ప్రముఖులు బారిష్టర్ శీలం జగన్నాథ రావు, కొల్లిపర వెంకటరమణయ్య నాయుడుగార్లు.

తాలూకాబోర్డు అధ్యక్షతను ఏకగ్రీవముగా జస్టిసు పార్టీ సభ్యుడు ఎన్నుకొనబడుట మంచిదికాదని యెంచి సిద్ధాంతము కొరకు బ్రహ్మయ్యగారు పోటీచేశారు. ఎన్నిక సభ్యులు వోట్లు అధికంగా బ్రహ్మయ్యగారికే వచ్చినను నియమిత సభ్యుల బలంచేత రమణయ్యనాయుడుగారే బోర్డులో ప్రెసిడెంటు అయ్యాడు. బ్రహ్మయ్యగారు వ్యతిరేక పక్షపు నాయకుడుగా వున్నాడు ఇట్లా నాలుగు అయిదు నెలలు మాత్రమే జరిగినది.

అనంతరం, కృష్ణాజిల్లా విభజింపబడిన తీరున బోర్డు లన్నీ తిరిగి నామినేట్ చేయబడుట తటస్థించింది. యెన్నిక సభ్యులను మాత్రం వుంచి నియమిత సభ్యులను కాంగ్రెసు పార్టీకి అనుకూలంగా ఈసారి వేయుట తటస్థించింది, తిరిగి ఎన్నిక జరిగింది. మళ్ళీ రమణయ్యనాయుడు బ్రహ్మయ్యగార్ల కే పోటి. నియమిత సభ్యులను తిరగ తీయుటకు జస్టిసుపార్టీ వారు విశ్వప్రయత్నాలు చేశారు. కాని, ప్రయోజనం లేక పోయింది. కాంగ్రెసుపార్టీలోవున్న కాపులగు రేపల్లె వెంకట క్రిష్ణయ్యగారిని తిరగ తీయుటకు వ్యతిరేక పక్షంవారు విశేష

కృషిచేశారు. ఆయన కులతత్వముల నతిక్రమించిన కాంగ్రె సువాది. ఆనాడు కాపుల్లోకి ఈ తాలూకాలో ఆయన కాంగ్రెసుప్రముఖుడు. ఆయన కాంగ్రెసులో చేరినందుకు కాపులు యితరులు పెట్టిన కష్టములన్నీ అనుభవించి కాం గ్రెసు ధర్మాన్ని విడువని దేశభక్తుడు. బ్రహ్మయ్యగారంటే అఖిపవరకు అమిత ప్రేమభావంకలవాడు. అందుచేత ఆయనపై వేసిన యెత్తులు యేమిీ పారలేదు. జయం బ్రహ్మయ్యగా రికే లభించింది.

తాలూకాబోర్డు సభ్యులందరిలోను బ్రహ్మయ్యగారే వయస్సున చిన్నవాడు. ఇంతవరకు అధ్యక్షులందరు, న్యాయ వాదులే. బందరు తాలూకాబోర్డు 1911 సం॥లో యేర్ప డింది. ప్లీడరగు వేమూరి వెంకటసుబ్బారావు పంతులుగారు చాలకాలం ప్రెసిడెంటుగా వున్నారు. తర్వాత వకీలు వడ్ల మన్నాటి నరశింహంగారు కొంతకాలం అధ్యక్షులుగా వున్నారు. పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరగు శేడింబి హనుమంతరావు గారు కొంతకాలం వున్నారు. వీరి అనంతరం రైతుబిడ్డయగు మండలి రామస్వామిగారిని కొద్దికాలం టెంపరరీ ప్రెసిడెం టుగా నియమించారు. పల్లెటూరి రైతులలో ప్రథమ అధ్యక్ష స్థానంవహించిన గౌరవంకూడా బ్రహ్మయ్యగారికే దక్కింది. ఆయన వయస్సున చిన్నవాడైనప్పటికీ, అధిక విద్యావంతుడు కాకపోయినా, స్థానిక పరిపాలనానుభవము లేకపోయినా, అధిక చాకచక్యంతో వ్యవహరించి అందరి మన్ననలకు పాత్రుడయ్యాడు. ఆయన అధ్యక్షకాలము తాలూకాబోర్డు చరిత్రలోకెల్ల గర్వింపదగినకాలము. పార్టీ పక్షపాతదృష్టితో

కాకుండా, న్యాయదృష్టితోనే వ్యవహరించాడు. వ్యతిరేక పక్షముతో అనవసర తగాదాలతో ప్రొద్దులుపుచ్చక అధ్యక్ష స్థాన గౌరవమును కాపాడినాడు.

ఆయన యేపనిలో ప్రవేశించినా సర్వశక్తులువినియోగించి పట్టుదలతోను, దీక్షతోను చేయుట అలవాటు.

జాతీయభాషలలోనే విద్య గరపవలెనని, ప్రభుత్వ వ్యవహారములు దేశీయభాషలలో జరగాలని మన నాయకులు యెంతకాలంనుంచో ఆందోళన చేస్తున్నారు కాని, దేశభాషలకు యిప్పటికీ ఆ అదృష్టం పట్టనేలేదు.

1927 సం॥ లోనే బ్రహ్మయ్యగారు బోర్డువ్యవహారములన్నీ తెలుగు భాషలోనే జరిగిస్తూ వుండేవాడు.

తాలూకాలోని వూళ్ళన్నియు స్వయంగాచూచి వారి కష్టసుఖాలు కనుక్కొన్నాడు. ప్రతి పాఠశాల స్వయంగా తనిఖీచేశాడు. నూతనంగా 35 పాఠశాలలను పెట్టించాడు.

బాలికా పాఠశాలలలో అవకాశం చిక్కినప్పుడెల్లా స్త్రీలనే నియమించాడు.

హిందూ పాఠశాలలలో ఆదిఆంధ్ర ఉపాధ్యాయులను మొట్టమొదటగా నియమించినదాయనే. పాఠశాలలను బహిష్కరించడానికి ప్రయత్నాలు జరగగా ఆయా గ్రామములకు వెళ్ళి అస్పృశ్యతా నివారణావశ్యకతను నచ్చజెప్పి, వారిని వొప్పించి, అస్పృశ్యతా నివారణకు పాటుపడ్డాడు.

ఉపాధ్యాయులతో సంప్రదించకుండా పాఠ్యపుస్తకములను నిర్ణయించేవాడు కాదు.

స్కూళ్ళలో ప్రతిదినం ప్రసయం, నైతికబోధ చేయ వలసినదిగా యేర్పాట్లుజేసెను. మన విద్యావిధానములో నైతికబోధలేనిలోటు అందరు యెరిగినదేకదా.

పాఠశాలలలో ప్రతిశుక్రవారం సాయంత్రం చర్చలు జరుగునట్లుచేసి, విద్యార్థులు జంకుగొంకులులేక మాట్లాడునట్లు చేయుటకు కృషిచేయునర్చిరి.

ప్రతి బడిలోను జాతీయగీతములుపాడునట్లు యేర్పాటు చేసెను.

ఉపాధ్యాయులందరు ఖద్దరుధారణ వేయవలసిందని సర్క్యులరు పంపుటేగాక వారుతనవద్దకువచ్చినప్పుడు ఖద్దరు ధారణావశ్యకత నచ్చజెప్తూ వుండేవాడు. సంచారము వెళ్ళి నప్పుడు హాకింగుచేస్తూ (విక్రయిస్తూ) రాజకీయోపన్యాస ములు యిస్తూ జాతీయోద్యమ ప్రచారముచేస్తూవుండేవాడు.

సైమన్ కమీషన్ మొదటిసారివచ్చినప్పుడు, ఆఫీసు పై నల్లజండా యెత్తుటయేగాక, పాఠశాలలన్నింటిని మూయిం చెను. యీవిధంగా కాంగ్రెసు ఆశయములకు అనుగుణంగా వ్యవహరించెను.

లోగడ మాష్టర్లకు జీతాలు సక్రమంగా యీయక 3 నెలలకొకసారి యిస్తూవుండే అలవాటునుమాన్పించి, ప్రతి నెల సక్రమంగా యిచ్చేటట్లు ఏర్పాట్లు గావించెను.

ఉపాధ్యాయుల ట్రాన్సుఫర్లవలన వారికి అనేక యిబ్బందులు జరుగుతూండేవి. ఒక్కొక్కప్పుడు స్కూల్లుపాడు పడిన సందర్భములుకూడా లేకపోలేదు యీయన ఆ సంగతి గ్రహించి, మ్యూచుయల్ ట్రాన్సుఫర్లు తప్ప యితరంగా

మార్పులు మాన్పించెను. మాష్టర్లు యిదివరకు తాలూకా బోర్డు అధికారులను జూచి అధికంగా భయపడేవారు. యీయన ఆ అనవసరభయాలను మాన్పి వారిలో ఆత్మ గౌరవాభివృద్ధి పెంపొందించుటకు కృషిచేయ (?) పూనుకొన్నాడు.

ఉపాధ్యాయులను గుమాస్తాలను సోదరులుగా భావించి, వారి కష్టసుఖాలను గమనించుచు, వారి కర్తవ్య ములను సక్రమంగా వహించునట్లు చూచేవాడు. అందు చేతనే ఆయనంటే అధిక ప్రేమ గౌరవాలు యేర్పడినవి వారికి. యిప్పటికి వారు బ్రహ్మయ్యగారి పరిపాలనా సామర్థ్యమును గూర్చి, సౌజన్యమును గురించి చెప్పుకుంటారు.

కొన్ని వ్యవహారములలో తనపార్టీవారుగాని మిత్రులు గాని చెప్పినను, ఆయనకు న్యాయమని తోచని విషయముల మన్నించనందున కొందరికి అభిప్రాయభేదములు కలిగినను క్రమంగా సమసిపోయినవి.

ఆయన కార్యనిర్వహణదీక్షలోని స్వతంత్ర విధానము వలన తమ స్వార్థములు ఈడేరని కొంతమంది బ్రాహ్మణులు ఆయన కమ్మతత్వము గలవాడని, కమ్మవారు బ్రాహ్మణ దాసత్వము ఆపాదించిరి. కాని కాలక్రమంగా యీనిందలన్ని నీలాపనిందలుగానే పరిణమించినవి.

ఆయన పరిపాలన దక్షతతోను, సామరస్యంగాను, కాంగ్రెసుకు బలయుతంగాను జరిగింది. ఆయన అధ్యక్షుడుగా వున్నకాలంలో ఓటింగువచ్చిన విషయములు రెండుమూడు మాత్రమే. అధికంగా ఐకమత్యంగానే జరిగిపోయినవి. జస్టిసు పార్టీ నాయకులగు సీలం జగన్నాధరావు నాయుడుగారు,

యెదటిపక్ష నాయకుడుగా నుండి గొప్ప ఔదార్యముతో ప్రవర్తించి సామరస్యానికి తోడ్పడిరి.

బ్రహ్మయ్యగారు జిల్లాబోర్డులో కూడా అధికార రీత్యా సభ్యులు కాంగ్రెసుపార్టీకి డిప్యూటీలీడరు. జిల్లాబోర్డు వ్యవహారములలో కూడా ప్రాముఖ్యమైన విషయములు ఆయన సలహా సంప్రతింపులతో జరిగేవి.

ఆ॥ కార్యసిద్ధి పొందు కాలంబు
దేశంబు నెరిగి బుద్ధిమంతులెల్ల ప్రొద్దు
సాహసంబు విడచి సామ
మ్ముపాయ ప్రయుక్తి చేయుదురు యథోచితముగ.
—భారతం.

నల్ల జెండాలు

"తనిసిరే వేల్పు లుదధిరత్నములచేత
వెరచిరే ఘోరకాకోల విషముచేత
విడిచిరే యత్నమమృతంబు వొడము దనుక
నిశ్చితార్థంబు విడువరు నిపుణమతులు."
— భర్తృహరి.

1929 వ సంవత్సరాంతమున కాన్పూరులో జవహార్ లాలు అధ్యక్షతను కాంగ్రెసు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య తీర్మానము ఆమోదించింది. 1930 సం॥ జనవరి 26 వ తేదీని సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య దినోత్సవముగా నిర్ణయింపబడుటచే

దేశమంతటా ఆరోజున సభలుచేసి సంపూర్ణ స్వరాజ్య తీర్మానము చదువబడెను. నివురుగప్పిన నిప్పువలెనున్న ప్రజల ఉత్సాహపరంపరలు ఈ యింతి ఉత్సవము ద్వారా వ్యక్తమయ్యెను.

దీనితో బ్రిటీషుప్రభుత్వపు బహాయి బట్టబయలయినది. లోకవంచన కొరకు గవర్నరు ట్లానే వందిమాగధుల స్వాగత పత్రములు పుచ్చుకొని దేశము తమ వైపుననే వున్నదని ప్రకటించుటకు సంచారము బయలుదేరెను. ఈ సంచార సందర్భములో నల్లజెండాలు ప్రదర్శించి తమ వ్యతిరేకతను కనపరచవలసిందని కాంగ్రెసు ప్రముఖులగు మోటూరు నారాయణ రావు, ఆత్మకూరి గోవిందాచారిగార్లు పత్రికలలో ప్రకటించిరి.

లోగడ జిల్లాకాంగ్రెసు సంఘాధ్యక్షులుగా వున్న బ్రహ్మయ్యగారిని 1930 సం।లో తిరిగి అధ్యక్షునిగా ఏకగ్రీవముగా ఎన్నుకున్నారు. 1930 సం॥ ఫిబ్రవరి 1 వ తేదీని ఘంటశాలలో జరిగిన కృష్ణాజిల్లా సహకార సభకు ఆయన ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షత వహించాడు. నరసింహదేవర సత్యనారాయణ గారు అధ్యక్షత వహించారు. ఆ సభను పురస్కరించుకొని ఆ తేదీనే జిల్లాకాంగ్రెసు సభకూడా జరిగింది. ఆ సభలో ఫిబ్రవరి 8 వ తారీఖున బందరు వచ్చు గవర్నరుగారికి నల్ల జెండాల ప్రదర్శనం చేయవలసిందని యేకగ్రీవముగా తీర్మానము చేయబడినది.

ఆ సభకు హాజరుగాని పెద్దలగు పట్టాభి, కృష్ణారావు గార్లు ఈ తీర్మానం తొందరపడి చేశారన్నారు. అయినా వేడి రక్తంగల యువకులు తీర్మానం ప్రకారం ఆచరించుటకు

నిశ్చయించుకున్నారు. ఆంధ్రదేశమంతటా నల్లజెండాల ప్రదర్శనం చేయవలసిందని ప్రకటించిన ఆత్మకూరి గోవిందాచార్యులు, మోతే నారాయణరావుగార్లు ఏలూరు గవర్నరు వచ్చినప్పుడు మూలకు పోవడం లజ్జాకరమగు సంగతి. కాంగ్రెసు స్వాధీనములోవున్న బెజవాడ మునిసిపల్ కౌన్సిలు, గోదావరిజిల్లాబోర్డు సైతం స్వాగతాలిచ్చుట అవమానకరం. యివ్వని సంస్థ ఒక్క గుంటూరు మునిసిపాలిటీయే. గుంటూరు తన గొప్పతనాన్ని ఆవిధంగా నిలబెట్టుకున్నది. ఆంధ్రదేశంలో నల్లజెండాల ప్రదర్శనం జయప్రదంగా జరిగింది, ఒక్క బందరులోనే. బందరుబడాయి గుంటూరు లడాయి అనేదానికి భిన్నంగా బందరు లడ్డులకేగాక లడాయికికూడా గొప్పదని ఖ్యాతి గాంచింది.

సీతారామయ్యగారు కాంగ్రెసు వర్కింగుకమిటీకి వెళ్ళారు. ఫిబ్రవరి 7 వ తారీఖున బహిరంగసభజరిపి, వ్యతిరేక ప్రదర్శనములో పాల్గొనవలశిందని ప్రజలకు హెచ్చరిక చేయబడింది. ఆరాత్రి జిల్లాకలెక్టరు, బందరు మునిసిపల్ చైర్మన సీలం జగన్నాథరావునాయుడుగారు ప్రదర్శనం మానవలసినదిగా బ్రహ్మయ్యగారివద్దకు కబురుచేశారు. తాము నిశ్చయించుకున్నప్రకారం నడచుటతప్ప అన్యథా ప్రవర్తించమని ఆయన తిరిగి కబురుచేశాడు. దీనిపైన రెండేసి సంవత్సరాలు కఠినశిక్షకు తయారుకావలసిందని బెదరించాడు కలెక్టరు. వారు బెదరించినకొద్దీ వీరు బిరబిగిశారు.

అనుకున్నట్లుగానే మరునాడుదయం జిల్లా కాంగ్రెసు అధ్యక్షతక్రింద పెద్దవూరేగింపు బయలుదేరింది. ముఖ్యులుగా

వున్న 11 మందిని అరెస్టుచేశారు. మరి 20 మందిని ప్రొటెక్షన్ చేసి తర్వాత విడిచిపెట్టారు. అరెస్టయినవారిమీద కేసు పెట్టారు. 1 గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్య 2 వల్లూరి రామారావు 3 కొడాలి ఆంజనేయులు 4 మునుగంటి వెంకట్రావు 4 తల్లా ప్రగడ రామారావు 6 బొబ్బా వెంకటశేషయ్య 7 అన్నే వెంకటరత్నం 8 బొబ్బా ఆదినారాయణమూర్తి 9 బొబ్బా రంగారావు 10 వడ్లమూడి సత్యనారాయణ 11 గూడూరు వెంకటచలం. యీ పదకొండుమంది ముద్దాయిలుగా నున్నారు.

గూడూరు వెంకటచలం క్షమాపణచెప్పటచే విడిచి పెట్టబడ్డాడు 8. 9. 10 ముద్దాయీలు డిఫెన్సు పెట్టుకున్నారు. మొదటి యేడుగురు తాము డిఫెన్సు పెట్టుకోతలచలేదన్నీ, అందుచే ప్రత్యేకముగా విచారించి శిక్షించుకోవలశిందని నిర్భయంగా కోరారు. కాని డిప్యూటీ కలెక్టరు అట్లా వీలు లేదని 6 వారాలు విచారించి 1930 సం॥ మార్చి 15 వ తారీఖున 6 వారాలు శిక్ష, సంవత్సరం సెక్యూరిటీ శిక్షను విధించుచు సెక్యూరిటీ యివ్వని పక్షమున 1 సంవత్సరము శిక్ష అనుభవించేలాగు తీర్పుచెప్పెను

ఈ జెండాల ప్రదర్శనములో మహాశవిచిత్రము జరిగింది. వీరి నల్లజండాలవూరేగింపు గవర్నరుదగ్గరకు పోలేదు. వీరు మధ్యలోనే అరెస్టుచేయబడి ఆపివేయబడిరి. కాని గవర్నరుగారు బందరు పురమందిరములోనికి కారులో వస్తూండగా "గవర్నర్ గో బేక్, గవర్నరు గో బేక్" అనే నినాదాలనిస్తూ ప్రజలు నల్లజండాలనుకూడా ఆయన కారుపైకి

విసరివేసిరి. యిట్లా విసరిన నల్లజండాలలో పిన్నమనేనివీరయ్యగారి జెండా గవర్నరుగారి అంగరక్షకుని వడిలో పడినది.

ఎంత పోలీసుబందోబస్తు చేసినా, యీ మాక్షరిగానల్ల జెండా వారికి ముట్టింది. తర్వాత గవర్నరు అంగరక్షకుడు బందోబస్తు బాగుండలేదని చీవాట్లువేశాడు. ఒకవేళ బాంబు వేసినా యింతేగదా అని మందలించాడు. కాదు-మండిపడ్డాడు. వారుమాత్రం తక్కువబందోబస్తుచేశారా? బెజవాడలగాయితు బందరువరకు ఫర్లాంగు కొకరుచొప్పున పోలీసుల కాపలాపెంచాడు. జిల్లాలోని పోలీసుసిబ్బందినంతా బందరు దింపి బందోబస్తు బాగానేచేశారు. సముద్రఘోషను మరపించు యీ జనఘోషను ఈ రక్షకభటులు అడ్డగలరా? ఈ జెండావీరులు సబ్ జైయిలులోనుండగా మద్రాసునుండి ఆంధ్ర కేసరి రెక్కలగట్టుకొనివచ్చి ముద్దాయిలందరిని పరామర్శించి ఆంధ్రదేశములో జీవమున్నదని మీరు తెలియచేసినందుకు నేను అభినందనల నందజేస్తున్నానన్నాడు. ♦

తొందరపడ్డారని మందలించిన కృష్ణారావుగారు, సమయమొచ్చేసరికి నల్లజెండాతో తయారయ్యారు. మాని కొండ సత్యనారాయణ శాస్త్రిగారుకూడా నల్లజండా పుచ్చుకొని నదరుబెదురు లేకుండా వచ్చి శాసనోల్లంఘనచేయు

♦ "ఆయనయందు మూర్తీభవించినది రౌద్రత్వము, అది మరియొకరిలో కొంత కన్పించినా, వారిపై కొంత మమకారము ఆయనకు కలుగుతుంది. రాజకీయ తైవీలంటే, విప్లవకారులంటే, దెబ్బలుతిన్న వాలంటీర్లంటే ఆయన హృదయం కేచివస్తుంది." అని అంటాడు ఆచార్య రంగాగారు. చిత్రగుప్త 15-2-39.

ప్రయత్నించగా బ్రహ్మయ్యగారు నేను జిల్లాసంఘాధ్యక్షుని హోదాతో చెప్తున్నాను. మీరుమానుకొని ముందురాబోవు శాసనోల్లంఘన కార్యక్రమమునకు జిల్లాప్రజలను తయారు చేయవలసిందని చెప్పగా ఆయన సుశిక్షిత సైనికునివలెమరలి వెళ్ళెను.

మహర్షి సాంబమూర్తిగారు ఏలూరు పౌరులు తమ కిచ్చిన సన్మాన సమావేశములో ఈ జండావీరుల సాహస మును ప్రస్తుతించిరి.

తొందరపడ్డారని మందలించిన మన పట్టాభిగారుకూడా అనంతరం దీని ప్రాముఖ్యం గుర్తించారు. నల్లజెండాల కేసు పుష్పసత్యాగ్రహ ప్రచారము చేయకుండా తోడ్పడిందని శ్లాఘించారు.

"దేశగర్వము దీప్తిజెందగ
దేశచరితము తేజరిల్లగ
దేశమరసిన ధీరపురుషుల
తెలిసిపాడర తమ్ముడా" —రాయప్రోలు.

ఈ నల్లజెండాల కేసు తీర్పునుగురించి కృష్ణాపత్రిక సంపాదకీయములలోని కొన్నిభాగములు గమనించిన నాటిస్థితి దాని ప్రాముఖ్యము ద్యోతకం కాగలదు.

నల్ల జెండాలు

"బందరు డిప్యూటి మేజస్ట్రేటు తీర్పు ఏమాత్రము ఆశాభంగకరముగలేదు. శిక్ష మొదటినుండియు అనుకొనిన సంగతియే.

గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్య, శేషయ్యగార్లవంటి సత్యవ్రతులు దుండగీడులని ఇన్స్పెక్టర్లు రిపోర్టుచేసిన చాలును. వారిని బద్మాషులుగ నిరూపించి దొంగల గుంపులో జేర్చకతప్పదు కోర్టులు, ప్రొసీజర్లు, సెక్షనులు, వారి చర్యల ననుసరించవలసినదే కాని వాని కేమాత్రము కట్టుబడి యుండనక్కరలేదు. పోలీసువారి చర్యలు శాస్త్రవిరుద్ధములైనవియని, న్యాయవాదులు గొంతుకలు చించుకొందురు గాక! కేవలము నిష్ప్రయోజనము. వారి వాదమును విను న్యాయస్థానమెక్కడ?.... ....

కాని ఈ న్యాయస్థానముల కతీతమైన ధర్మము కలదని ఘోషించుచు సబర్మతీ తీరమున మహాత్ముడు రణభేరి మ్రోగించుచున్నాడు. అయ్యది సకల దాస్య శృంఖలములను విచ్ఛేదింపగల రణభేరి. ఆ సత్యము ఎడల ప్రజలకుగల భయ మోహములను పటాపంచలు చేయగల రణభేరి. మిలిటరీ శతఘ్నులను, సహస్రఘ్నులను నిస్తబ్ధము చేయగల రణభేరి. ప్రజా పీడకరములగు చట్టములను నిబంధనలను చూర్ణముచేసి ఆత్మయొక్క అప్రతిహత అఖండిత శక్తిని దిగ్దంతములకు చాటగల రణభేరి. ఈ ప్రభుత్వ విధానముపైనను, ప్రభుత్వాధికారుల యెడలను ప్రజలకెట్టి యనురాగము లేదని సత్యమును ప్రకటింప సాహసించిన పౌరులకు ప్రస్తుతము జైళ్ళే శరణ్యములు కావచ్చును. శాంతిపేరట పౌర స్వాతంత్ర్యములు నిరోధించి సత్యవ్రతులను బందిఖానాకు బంపిన కపటనాటకులు మిత్రులలో లేక, ప్రజల దారిద్ర్య దుఃఖసూచకముగ నల్లజెండాలను ప్రదర్శించి జైళ్ళకు నడచిన సత్యసంకల్పులు మిత్రులో, వ్యాధిముదిరి విషమించిన పిమ్మటగాని బోధపడదు. ఈ పోలీసు శాసనముల

కంటే, అతీతమైన, అప్రతిహతమైన ధర్మరాజ్యము, శాంతి సంస్థాపన సామర్థ్యగల రణభేరి మ్రోగుటతోడనే శాంతి సైన్యదళములు ప్రాంత ప్రాంతముల నెట్లుద్భవిల్లుచున్నవో తిలకింపుడు. మహాత్ముని మహాధ్వర దీక్షక్రింద నుపక్రమింపబడిన ఈ విశ్వాత్మ యజ్ఞమున పాల్గొనుటకు సకల రాజధాను లెట్లు త్వరపడుచున్నవో ఆమంగళ వాక్యముల నాలకింపుడు. సత్యవ్రతులారా! భరతఖండమున మీకు తావులేదు. రండు. రండు అవి జైలు కవాటములు చేతులు తెరచుకొని మిత్రుల వలె ఆహ్వానించుచున్నవి. గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్య, బొబ్బా వెంకటశేషయ్య ప్రభృతులు ధన్యులు. వారప్పుడే జైలు ఆలింగనమున స్వాతంత్ర్యామృతమును గ్రోలుచున్నారు. కాన వారిజిల్లా వారివెంట నంటియేయున్నది. వందలకొలది యువకులు బ్రహ్మయ్యగారి పదాంకానుసరణమున నడుచుటకు మూటముల్లె కట్టుచున్నారు".

—కృష్ణా పత్రిక, మార్చి 22వ తేది 1930

కృష్ణా పత్రిక పేర్కొనినట్లు అనంతరం వెంటనే ఉప్పు సత్యాగ్రహం జరిగి వేలాదివేలు కారాగారాలు నింపటం సర్వజన విదితం. అందుచేత కృష్ణాపత్రిక అన్నట్లు బ్రహ్మయ్యగారి పదాంకానుసరణమే జరిగింది.

రైతు ఉద్యమము

"ఈ భూతలముపై ఏమానవుడైనా తలఎత్తుకొని తిరుగుట కధికారమున్నయెడల ఆతడు రైతు. రైతే ధనమునకు మూలపురుషుడు. ఉత్పత్తిదారుడు. ధాన్యలక్ష్మికి పీఠము. తదితరులందరు వానిని ఆశ్రయించుకొని బ్రదుకు పరాన్నభుక్కులు" —పటేల్.

భరతఖండంలో అనేక ఋషులు, కవులు, గాయకులు, వీరులు, జన్మించారు. వారిని భారత జాతి బహువిధాల కీర్తించి పూజించింది. వారికి గుళ్ళుగోపురాలు కట్టింది. గ్రంథాలు వ్రాసి వారికీర్తి నలుదిశలు వ్యాపింపజేసింది.

కాని కష్టించి తమ స్వేదబిందువులచే ఒక గింజకు పదిగింజలు పండించి జాతివృక్షానికి మూలకందమైన పంటకాపులను మనసార ప్రేమించలేకపోయింది. ఎంతసేపు జాతీయ వృక్షఫల పుష్పముల ననుభవించి దానికి కారకులైన కర్షకులను విస్మరించింది.

మనదేశం తలయెత్తవలెనంటే మన కళాకౌశలము, విద్యాసంస్కృతి ఆర్థికసంపత్తి, ఆధ్యాత్మిక సంపద అభివృద్ధి గాంచవలెనంటే మనభూములు పండాలి. మనగ్రామాలు ధన ధాన్య సౌభాగ్యాలతో తులతూగాలి. మన పల్లెలు పచ్చతోరణం, నిత్యకళ్యాణానికి నిలయమవ్వాలి.

కట్టగుడ్డ, తినతిండి లేని గర్భదరిద్రుడు తన జాతీయ రథాన్ని ఎలాలాగగలడు? మన ఆర్థికసంపత్తికి, ఇంతేకాదు మన సకలసంపదలకు ప్రాణము పంటచేను అన్నసంగతి మన

పెద్దలకు తోచనేలేదు. మననాగరికత అంతా గంగా సర స్వతీ నదీప్రాంతాలలోని ధాన్యలక్ష్మి యొక్క దివ్యగానముగద! మన కళలు, సంస్కృతులు ఆ పావన నదీధారాసంజనితము లేగద!

నేటికిని నూటికి ఎనభైమంది వ్యవసాయంవల్ల జీవిస్తున్నారనే నిత్యసత్యాన్ని గ్రహించలేకపోయారు. మన వ్యవసాయ పరిశ్రమ వృద్ధిపొందనిదే మన గృహపరిశ్రమలు పునరుద్ధరణ కానిదే దేశసంపద అభివృద్ధి పొందజాలదని మన నాయకులు గ్రహించలేకపోయారు.

మన పాడిపంటలు మనకుటీర పరిశ్రమలు అభివృద్ధి పొందవలెనంటే మన కర్షకుల కష్టనష్టాలు నివారించి వారిని అభివృద్ధి పంథాకు రప్పించాలి.

ఈసత్యాన్ని గ్రహించి పదదళితులైన కర్షకుల కష్ట నష్ట నివారణకై కంకణము కట్టుకొని వారిని కంటికి రెప్పవలె కాచుచు, వారిక్షేమానికై నిరంతరము కృషిజేసింది బాపూజీయే.

గాంధీమహాత్ముడు రాజకీయ రంగమందవతరించక పూర్వము భారత స్వరూపమును గ్రహించినవారే లేరు. భారతదేశమంటే గ్రామము, గ్రామమంటే రైతు. రైతు కష్టనివారణయే భారతదేశ కష్టనివారణ యని కనుగొన్న సత్యశోధకుడాయనే. ఈసత్యాన్ని గ్రహించి లోకానికి చాటినది, బాపూయేజీ.

బాపూజీ బారిష్టరై యుండికూడా కోర్టులో తనవృత్తి 'వ్యవసాయము, నేత" అని చెప్పుట గమనింపదగిన

విషయము. ఆయన అట్లు చెప్పుటేగాదు. మూర్తీభవించినట్లు ఆయన రైతు. ఆయన భారత కర్షకకోటికి ప్రతినిధి. ఆకోటాను కోట్ల రైతాంగముయొక్క వ్యక్త అవ్యక్త వాంఛలకు ఆయన ప్రతిబింబము. ఆయన మామూలు రైతు కానిమాట వాస్తవం కాని కోట్లకొలది కర్షకుల ప్రతిమమూర్తి.

బాపూజీని బహువిధాల భావించారు. కాని అసలైన విషయమేమంటే ఆయన అచ్చంగా ఒక పెద్దరైతు. అన్ని విషయాలు ఆయన రైతుదృష్టితోనే చూచేవాడు. జీవితానికి సంబంధించిన కొన్నివిషయాలలో రైతు ప్రదర్శించే అంథత్వాన్నే ఆయన ప్రదర్శించాడుకూడా. ఆయన అసలైన రైతువలె ప్రకృతిసాన్నిధ్యంలో వుండుటకు అధికంగాకోరేవాడు. ఆయనదంతా కర్షకదృక్పథమే.

కర్షక ప్రధానమైన భారతదేశములో ఆయనే ప్రథమ ఆధునిక కర్షక రాజకీయవాది. ప్రభుత్వముమీదగాని చివరకు కాంగ్రెసుమీదగాని ఆధారపడక, కేవలము స్వయంసహాయముమీదనే ఆధారపడవలసినదని, ప్రబోధించిన ప్రబోధకుడు బాపూజీయే.

యథార్థభారతస్వరూపము గ్రామములయందే కాన్పించునని, వ్యవసాయదారు దానికి కేంద్రము, కీలకమూ అని, రైతునకు సంబంధములేని యే స్వాతంత్ర్యపథమునకుగాని, పనికిగాని అర్థమే లేదని, భారతజాతీయతత్వ ప్రథమసూత్రమును ప్రథమంగా మహాత్ముడు మన దేశంలో ప్రకటించెను. ఈ సూత్రాన్ని ఆచారాల అమలులో పెట్టటానికి తమ జీవితాలను ధారపోసిన వారిలో మగన్‌లాల్‌గాంధి, సర్దార్‌పటేలు

ఆచార్య రంగాగార్లు ముఖ్యులు. గురువు సూత్రాలు సృష్టిస్తే వాటిని ఆచరించు పద్ధతులు కనుగొని జీవితాల నర్పించారు శిష్యులు. అందులో వల్లభాయి, రంగాలకు మరొక సదుపాయము కలసివచ్చింది. వారు స్వతహా రైతుబిడ్డలు. అంతే గాక బాల్యంలో వారు వ్యవసాయకులు. అందుచేత వారికా భూపుత్రులతో అన్నివిధాల సంబంధముండుటచే, వారి కర్షకాభిమానము అధికమైనది

రైతునాయకుడైన ఆచార్యరంగాకిసానోద్యమనిర్మాత. ఆంధ్రరాష్ట్ర రైతుసంఘం 1928 సం॥లో, బాపినీడుగారి సహాయముతో, స్థాపించిందాయనే. ఆచార్యరంగాగారికి సహచరుడుగావుండి, కర్షకోద్యమంలో బ్రహ్మయ్యగారు కృషి చేశారు. అయిదురూపాయీలనుండి కృష్ణా పశ్చిమగోదావరి జిల్లాలలో యకరం 1 కి రు. 6-4-0 చొప్పున తీరువ భూయి పర్చుటకు, ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించిరి. ఆ నిర్ణయం, అక్రమమైనదని 1931 సం॥ ఆగస్టులో రీసెటిల్మెంటు ఆందోళన ఆరంభమైనది. ఆచార్యరంగా దీనికి మూలపురుషుడు. బలరామకృష్ణయ్య, బ్రహ్మయ్యగార్లు, కృష్ణాజిల్లాలో అధిక ఆందోళనజేసిరి. ఆసమయంలో బ్రహ్మయ్యగారు ఆచార్యరంగా గారితో కలసి, గ్రామాలవెంటతిరుగుతూ, ప్రబోధంచేయుటే కాక వూరూరా రైతుసంఘాలు స్థాపించిరి. యీ రీసెటిల్మెంటు ఆందోళన సందర్భంలో రైతుసంఘాలు బలపడుటే కాక రైతులలో మంచి జాగృతి కల్గెను.

1931 సం॥లో బెజవాడలో జరిగిన కృష్ణాజిల్లా రైతు సభకు, కార్యదర్శిగావుండి అధికకృషి యొనర్చిరి. యీఆందో

ళనా సందర్భములో జిల్లా సభలేగాక, తాలూకా సభలు, ఫిర్కా సభలుగూడా చేయించి, రైతులందపూర్వ సంఘటనా శక్తి నేర్పరచిరి.

1931 సం॥ నవంబరు 10 తారీఖున అంగలూరులో జరిగిన ఫిర్కా సభకు ఆయన ప్రారంభకులుగానుండి, పుత్తేజ కరమైన వుపన్యాసమును గావించియుండిరి.

ప్రథమంలో ఈ రీసెటిల్ మెంటాందోళనలో కాంగ్రెసు వారు జోక్యము కలుగజేసుకోలేదు. జిల్లాలోని కాంగ్రెసు పెద్ద లందరు మూకీభావము వహించియున్నారనియే చెప్పవచ్చును. బ్రహ్మయ్యగారు కాంగ్రెసువాది అయినప్పటికి, తాను రైతు గాన తన కర్తవ్య నిర్వహణకిందు బాల్గొనుటయే గాక, యేలూరులోజరుగు రాష్ట్రి రైతుసభతోబాటు ఆంధ్రరాష్ట్రి కాంగ్రెసు కార్యసంఘ సభకూడా జరుపవలసినదిగా ఆయన, కార్యదర్శిని కోరెను. అయనకోర్కెననుసరించి, సభ జరుగుటే గాక రీసెటిల్ మెంటుఆందోళనలో కాంగ్రెసుగూడా పాల్గొను టకు నిర్ణయమైనది. ♦ యీ విధముగా రైతు సమస్యలందు తటస్థముగానున్న జాతీయ సంస్థయగు కాంగ్రెసును గూడ రైతాంగ సమస్యలకు సుముఖముగా నొనర్చి పాటుపడిరి.

ఈ ఆందోళన సందర్భములో, పెక్కు సభలొనర్చుచు రాత్రిందివములు ప్రచార మొనర్చుచుండగా 7-1-1932 సం॥ నాడు పన్నుల నిరాకరణ బోధింపరాదని ఆయనకు 144 వ శెక్షన్ జారీ చేయబడెను. 12-1-1932 తారీఖున పన్నుల

♦ ఈ సందర్భములో డాక్టరు పట్టాభిగారు బ్రహ్మయ్యగారికి అండ గావుండి తీర్మానానికి కారకులయ్యారు.

నిరాకరణ బోధించుచున్నాడని ఆయనను అరెస్టుచేసి రెండు సంవత్సరములు కఠనశిక్ష వేయిరూపాయిలు జరిమానా విధి యింపబడెను.

26-11-1936 సం॥లో తాడేపల్లిగూడెంలో జరిగిన పశ్చిమగోదావరిజిల్లా రైతు సభకు అధ్యక్షత వహించి రైతు సమస్యలను గురించి ప్రబోధము చేసిరి.

స్వయంకృషివల్ల వ్యవసాయ సమస్యలను క్షుణ్ణంగా తెలుసుకొన్న వాడగుటచేత గ్రామ పునరుద్ధరణకు కావలసిన విధానాలు గ్రామస్థుల కష్టనష్టాలు ఆయన కధికంగా తెలియును.

అనేక రైతుసభల కధ్యక్షత వహించి, ఆయన చేసిన ఉపన్యాసాలు రైతుల కష్టనష్టాలు తెలుసుకొనుటకు ప్రమా ణాలుగా నుండుటేగాక తత్పరిహార మార్గములుకూడా చూప బడుటచే శాస్త్రీయ దృక్పథముగల వుద్గ్రంధముగాకూడ వెలువరించ యోగ్యమైనవిగా నున్నవి.

దివి తాలూకా రైతు సంఘ స్థాపకుడై ఆంధ్రరాష్ట్ర రైతు సంఘానికి కొన్ని సంవత్సరాలు ఉపాధ్యక్షులుగాను 1936 సం॥ అధ్యక్షులుగానువుండి ఆంధ్రరాష్ట్ర రైతువుద్యమ విజయ సారధులలో నొకడుగా విఖ్యాతి గాంచాడు.

జమీందారీ రైతు ఉద్యమము

"పన్నాలభారాలు, పట్టీలంచాలు, పైగా కోర్టుఖర్చులోయి
వీటిభారామెపుడు తొలగునోయి
యీ దుష్టపద్ధతినెపుడు తొలగింతువో దేవ
మాకొద్దీ జమీందార్ల పొందు" —వెంకట్రామానాయుడు.

"భారతదేశ వడ్డీ వ్యాపారస్థులు; భూస్వాములును యే సమకాలిక, సాంఘిక, ఆర్థిక పద్ధతిలోను లేనట్టి సర్వభక్షకులు" —బ్రెయిల్సుఫర్డు.

భారతదేశము కని, విని యెరుగని జమీందారీ విధానాన్ని బ్రిటీష్ప్రభుత్వం అమలులోపెట్టింది. దానివల్ల భారత రైతు కేవలము దానికంటె హీనుడైనాడు. ఈపద్ధతి ఒక్క రైతాంగమునే నాశనం చేయలేదు. భారతిజాతి అభివృద్ధినే అరికట్టినది.

అచార్యరంగా ఆదిలో జమీందారీ రైతువుద్యమాన్ని ఆరంభించి, జమీందారీవిధానం నశించాలని ప్రధమంగా ఆయన నినాదమిచ్చినప్పుడు అవహాసించింది ఆయున్నిలోకం; ఆయున అనేక కష్టనష్టాలకు పాల్పడి, జమీందారీ రైతులలో తీవ్రమైనఆందోళన తీసుకొనివచ్చాడు. తర్వాత కాంగ్రెసు ఆ వుద్యమానికి చేయూతనిచ్చింది.

1937 సం॥ యెన్నికలలో భారతదేశమందంతటా అభివృద్ధినిరోధకులగు యీ జమీందారులు కాంగ్రెసుతో పోటీచేశారు. కాని జమీందారుల కష్టకష్టాలన్నీ అనుభవించిన రైతాంగము యెన్నికలలో వారుపెట్టిన తీవ్ర బాధా

నిరోధముల నన్నింటిని ధైర్యముతో యెదుర్కొని కాంగ్రెసు తరఫుననే వోటుచేసిరి. ఆ కృషిఫలితమే నేటి జమీందారీ రద్దు చట్టముగా రూపొందినది.

బ్రహ్మయ్యగారు జమీందారీ రైతుఉద్యమ ప్రారంభకులలో నొకరు. ఆయన స్వయంగా చల్లపల్లియస్టేటుకు సంబంధించిన జమీందారీ రైతు. గనుక జమీందారీ రైతులకుగల కష్టనష్టాలు ఆయనకు అనుభవంద్వారా తెలియును.

నెల్లూరుజిల్లాలోని వెంకటగిరి జమీందారీ బాధలు జగద్విదితము.

ఆంధ్రదేశంలో ఈ జమీందారీ వుద్యమం వెంకటగిరి మునగాల యస్టేటు రైతుల బాధలతో శ్రీ రంగాగారి నాయకత్వమున వెంకట్రామానాయుడు మందేశ్వరశర్మల సాయంతో ఆరంభమై ఆంధ్రదేశమంతటా అభివృద్ధిగాంచి భారతదేశమంతటా బహుముఖముల వ్యాపించి అనేక చరిత్రప్రసిద్ధ పోరాటములను సాగించి రైతువీరుల త్యాగాగ్నిచే దీప్తి వహించి నేటి జమీందారీవిధాన నిర్మూలనమునకు కారణభూతమైనది.

వెంకటగిరి యెస్టేటులో జమీందారీ రైతువుద్యమ ప్రముఖులైన కటికినేని కళ్యాణరావు, వెంకటరమణారావు సోదరులు, రామానాయుడుగార్ల ఆహ్వానాన్ననుసరించి ఆచార్యరంగాగారి ఆశీర్వాదంతో 1921 సం॥ లో వెంబులూరులో జరిగిన వెంకటగిరి జమీందారీ రైతుసభకు బ్రహ్మయ్యగారధ్యక్షతవహించి ప్రబోధించుటేగాక వారి కష్టనష్టనివారణకుగాను సంఘటనాత్మకమగు ఒక కార్యక్రమము సూచించి

రైతులకు వుత్సాహోద్రేకములను వుసిగొల్పుటతో బాటు వారి ప్రశంసకు పాత్రులైరి.

1935 సంగలో పోతార్లంక గ్రామంలో దివితాలూకా జమీందారీ రైతుమహాసభ పతాకోత్సవమొనర్చిరి. యీ రైతుసభలో జెండా ప్రతిష్ఠాపన సందర్భము కొన్ని మతభేదము లకు కారణమయ్యెను. అదివరలో కొందరు రైతుసభలకు కార్మికచిహ్నమైన యెర్రజెండాను, కొంతమంది కాంగ్రెసు జెండాను వుపయోగిస్తూ వచ్చిరి.

మన బ్రహ్మయ్యగారు పోతార్లంకసభలో ఒక కొత్త పంథాననుసరించిరి కాంగ్రెసుజెండాపైన, రైతుచిహ్నమగు నాగలి, యెద్దులు చిత్రించిన జెండాను ప్రతిష్ఠించి, దాని ఔచిత్యమును ఆసభలో విస్పష్టమొనర్చి, ఒక నూతన పథ ప్రదర్శకులైరి. నూతనమైన యీ మార్పుకు రైతువుద్యమ నిర్మాతలైన ఆచార్య రంగాగారు తమ హర్షామోదములను తెల్పి, బ్రహ్మయ్యగారిని ప్రశంసించిరి.

ఈ సభకు నెల్లూరుజిల్లా రైతునాయకులగు బద్దెపూడి వెంకటనారాయణరెడ్డిగారు అధ్యక్షులుగనుండిరి. ఈ సభను యేదోవిధంగా భగ్నము చెయ్యవలెనని అధ్యక్షుని ఆజ్ఞలను జవదాటి జమీందారీ యేజంట్లు అల్లరిచేయ ప్రయత్నించగా స్థానికపలుకుబడిగల బ్రహ్మయ్యగారు వారిని మాన్యాని అల్లరులనడచి తత్సభావిజయమునకు తోడ్పడిరి.

చల్లపల్లి రాజాగారి సంగతి సర్వజన విదితం. ఆయన స్థానికసంస్థల్లో పాల్గొని కృష్ణాజిల్లాబోర్డు అధ్యక్షులుగవుంటూ తమ యెస్టేటు వ్యవహారముల నేమాత్రమూ గమనించక

జంపాల వెంకటేశం అనే ఆయనను దివానుగా నియమించి. సర్వాధికారములు ఆయన పరమొనర్చిరి. ఈ దివానుగారిని గూర్చి యిచ్చట నొక సంగతి చెప్పవలసియున్నది. గుంటూరుజిల్లా పెదనందిపాడు ఫిర్కా పన్నుల నిరాకరణోద్యమ సందర్భంలో యీ మహాపురుషు డిచట డిప్యూటీకలెక్టరుగా నుంటూ, గవర్నమెంటువారి మెరమెచ్చులకై తాను రైతు బిడ్డయై యుండికూడా, రైతులను నానాబాధలుపెట్టిన ప్రముఖుడు. ఇంగ్లీషుగవర్నమెంటువారీయనను రైతుల నణచుటకు నుపయోగిస్తూండేవారు. చూచిరమ్మంటే కాల్చివచ్చే స్వభావంగల మనిషి.

ఇట్టి ప్రముఖుని పరిపాలన యెంత ప్రజానురంజకంగా వుంటుందో వేరే చెప్పనక్కరలేదు. యీయనకు ఎస్టేటు సాంప్రదాయములు బొత్తుగా తెలియవు. రైతులతో వ్యవహారసంప్రదింపులు యేమీ గిట్టవు. ప్రతిదానికి వ్యాజ్యమే. ఇక ధర్మనిరతి విచారిద్దామంటే, వారు చూచిన పోరంబోకులు ధర్మచెరువులు యెస్టేటుకు సంక్రమించవలసినదే. ప్రతి గ్రామంలోను పార్టీలుపెట్టి తద్వారా యెట్టి కార్యమైనా చేయుటకు వెరవని సాహసవంతుడు. యెస్టేటు బాకీక్రింద రైతు భూములను కొట్టివేయించుకొనుట, ఈస్టుబ్యాంకుకెనాలుక్రింద రైతులభూములకు వచ్చిన నష్టపరిహారములకు అనవసరంగా పేచీలుపెట్టుట, సాధారణంగా పోరంబోకుల్లోను, డొంకల్లోను రైతుగొడ్లు మేసేపద్ధతిని దౌర్జన్యంగా మాన్పించి వేలం వేయించుట మొదలైన కార్యములను నిరాఘాటంగా చేస్తూ రైతులను క్షోభపెట్టసాగిరి. ఈదివానుగారి దుర్భర

పాలనవల్ల ప్రజలలో అసంతృప్తి కలిగి, యెస్టేటు ఒక అగ్ని గుండముగా మారెను.

యిన్ని కష్టము లనుభవించుచున్నప్పటికి నిరంతర కష్ట సహిష్ణుత కలవాటుపడిన అమాయక రైతు వర్గము బహిరంగ ముగా యీ అక్రమములను మార్కొన సహించజాలక పోయింది. ఇట్టి పరిస్థితిలో బ్రహ్మయ్యగారు యీ దివాను గారిపై పత్రికల ద్వారాను కలెక్టరుగారికి రివిన్యూ బోర్డుకు అర్జీలద్వారాను, ఆందోళన జరిగించి యీదివానుగారి దుర్భర పాలననుండి 1935 సం॥ రైతులకు విమోచన కల్గించిరి.

మునగాల పరిష్కారము

ఎస్టేటులన్నీ ఒక యెత్తు మునగాల ఒక యెత్తు. ఈ యెస్టేటు నిరంకుశ ప్రభువగు నైజాం సరిహద్దున నుండుట చేత ఆ పరిపాలనా విధానములో గల దురంతము లన్నియు యిచ్చట మూర్తీభవించి యుండెను యెస్టేటులోని సివిల్ క్రిమినల్ వ్యవహారాలన్నీ జమీందారే దౌర్జన్యంగా నిర్వ హించేవాడు. ప్రభుత్వమున్న చిహ్నములే కానవచ్చేవి కావు. అచ్చట జమీందారే సర్వాధికారి. శిస్తులకు రశీదులు యిచ్చే వారుకాను. ఆయన ఆగ్రహానికి గురియైన వాడెవ్వడు ఆ యెస్టేటులో వుండడానికి అవకాశం లేదు

కాంగ్రెసు ప్రభుత్వమును అండగా జూచుకొని జమీం దారు దురంతాలను అరికట్టి పోరాటము సాగించాలనే సంక ల్పము రైతాంగములో కల్గెను. జమీందారీ రైతు సంఘము స్థాపించబడినది. జమీందారీ అత్యాచారమును గూర్చి సంఘటనాత్మకమైన ఆందోళన ఆరంభమాయెను. ఈ ఆందో

ళన ఆంధ్ర రైతాంగము యావత్తు బలపర్చెను.

ఈ తీవ్రాందోళనను గమనించి ఆంధ్రరాష్ట్రీయ కాంగ్రెసుసంఘంజోక్యం కలిగించుకొని జమీందారునకు రైతులకు మధ్య రాజీ సంభాషణలను ప్రారంభించి రాష్ట్ర కార్యదర్శిగా వున్న మన బ్రహ్మయ్యగారి మధ్యవర్తిత్వమున రైతు సంఘం జమీందారు రాజీచేసుకొన అంగీకరించారు.

అంతట బ్రహ్మయ్యగారు మునగాల వెళ్ళి వుభయుల వాదనలు విని, విచారించి 1933 సం॥ జనవరి 10 వ తారీఖున 15 షరతులతో కూడిన ఒక ఒడంబడిక తయారుచేసిరి. ఆ పత్రంపైన రైతుసంఘ నాయకులు, జమీందారుగారును సంతకములు చేసిరి.

జమీందారు సంతకం చేసిన సిరా ఆరక ముందే, దానికి భిన్నంగా ప్రవర్తించుట సాగించాడు. దానిమీద రైతులు సత్యాగ్రహ సన్నిద్ధులైరి. అంతట రివిన్యూ మంత్రి గారయిన ప్రకాశంగారు, బ్రహ్మయ్యగార్లు జోక్యం కలుగ జేసుకొని సత్యాగ్రహం విరమింపజేసారు. రాష్ట్ర సంఘము వారు బ్రహ్మయ్యగారి ఒడంబడికను గర్వాత ఆయన యిచ్చిన నిర్ణయమును అమలుజరుపవలసిందిగా ఎర్నేని సుబ్రహ్మణ్యం గారిని పంపించారు. సుబ్రహ్మణ్యంగారుకూడా జమీందారులో హృదయ పరివర్తన కల్గింప శాయశక్తులా కృషి చేశారు. జమీందారుగారు రైతుల కనుకూలంగా బహిరంగ ప్రకటనచేసి, ప్రవర్తనలో భిన్నముగా ప్రవర్తింప జొచ్చిరి. అనంతరం కాంగ్రెసుమంత్రులు దిగటం జరిగింది. జమీందారుగారు యథాప్రకారం తిరిగి తన నాజీపాలనఆరంభించిరి.

1946 సం॥లో మళ్ళా తిరిగి కాంగ్రెసు ప్రభుత్వము వచ్చేసరికి బ్రహ్మయ్యగారి ఒడంబడికను అమలు పరచమని రైతాంగం ఆందోళనసాగించింది. అంతట రివిన్యూమంత్రియగు కళా వెంకట్రావుగారు బ్రహ్మయ్యగారి అధ్యక్షతను మునగాల జమీందారుగారు ఎంతవరకు బ్రహ్మయ్యగారి ఒడంబడిక అమలుజరిపారో విచారించుటకు ఒక కమిటీని నియమించారు.

ఆకమిటీవారు విచారించి జమీందారుగారేమి అమలు జరపలేదని ప్రకటించారు. మునగాల రైతులకు బ్రహ్మయ్యగారి పరిష్కారం ప్రాణప్రదమైంది*.

ఈవిధంగా పెక్కువిధాల జమీందారీ రైతులకు అండగావుండి అధిక కృషిచేశాడు.

ఈసందర్భంలో జమీందారీ రద్దుబిల్లునుగురించి చర్చించుట ఔచిత్యభంగంకాదనే తలుస్తాను.

ఆచార్య రంగాగారిచే ఆరంభమైన జమీందారీ రైతువుద్యమము జమీందారులను ప్రతిఘటించుటేగాక జమీందారీవిధాన రద్దుకే కారణభూతమైనందుకు ఆనందించతగినది.

1937 లో ప్రకాశంకమిటి జమీందారీ పుట్టుపూర్వోత్తరాలు పూర్తిగా విచారించి, వారు కేవలం శిస్తువసూలుదార్లేగాని, భూమిలో వారికెట్టిహక్కు లేదని, 1802 నాటి శిస్తురేటుకంటే అధికం వసూలుచేయరాదని ప్రకటిస్తూ 18 పర్గాల మక్తాక భారతం ప్రకటించి ప్రస్తుతిగాంచింది.

* ప్రకాశంగారు రివిన్యూమంత్రిగా వున్నప్పుడు ఏర్పడిన జమీందారీవిచారణ కాంగ్రెసు ఉపసంఘమునకు సభ్యులుగా వుండికూడ బ్రహ్మయ్యగారు జమీందారీ రైతులకు అండగావుండి అధికకృషి చేశారు

అనంతరం కాంగ్రెసుమంత్రులు పదవీత్యాగం చేయుటవల్ల, ఆరిపోర్టులవల్ల ప్రయోజనం కలుగలేదు. మళ్ళీ కాంగ్రెసు వారు మంత్రిపదవులు 1946 లో పొందుటవల్ల రివిన్యూ మంత్రి కళావెంకట్రావుగారు జమీందారీ రద్దుబిల్లు ప్రవేశపెట్టాడు. ఆయన 10 అంటే హైకమాండు 17½ కోట్లుఅనుటే గాక ఈనాములు ఇవ్వడుకాదనేస్థితికి తెచ్చింది.

ఈ పరిహారమే గాక స్వంతకమతాలనే పేరుతో 50 వేల యకరాలు భూములు జమీందారులకు లభిస్తున్నవి. ఇంకా ఎన్నో ప్రయోజనాలు వారు పొందుతూనేవున్నారు.

అసలువారికి నష్టపరిహారం ఇవ్వటం అన్యాయం. 1802 సం॥ శిస్తుమినహా అధికశిస్తు వసూలుచేయుట అక్రమమన్నది ప్రకాశం కమిటి. కనుక అక్రమవన్నంతా కక్కించుటకు బదులుగా, వారికే తిరిగి నష్టపరిహారమంటూ పేదల రక్తమాంసాల్ని పిలిచి కోట్లాదిధనం కుబేరులకు కట్టపెట్టుట అనుచితం, అక్రమం, అతిదారుణం, ప్రజాప్రభుత్వం చేయరానిపని.

ఈ జమీందార్లు ప్రజలను పెక్కువిధాల పీడించుటే గాక కాంగ్రెసుకు బద్ధవిరోధులైన దేశద్రోహులు. అట్టి వారికా యీ నష్టపరిహారం ? అందులో వారు అతిదారుణంగా పెంచినశిస్తులను బట్టా మదింపు! మచ్చుకు చూడండి మునగాలసంగతి.

మునగాల ఆదాయం 1802 లో 6012
,, 1908 లో 46,000
,, 1933 లో 1,30,000

క్షణ్ణుడెంతో! ఇట్లాగే పెంచారు ఇతరులూను. ఈ నాటి ఆదాయమునుబట్టి మదింపుకట్టుట అన్యాయం కాదా? ఇంతకు; జమీందారీ రద్దుబిల్లు సెలెక్టు కమిటీకి ప్రెసిడెంటు డాక్టరు సుబ్బరాయుఁను అనే జమీందారా? ఎలుకలపై పిల్లికి పెత్తనముగాక ఏమిటి? ఈ బిల్లు జమీందారులది గాని ప్రజలది గాదు. ప్రజా ప్రభుత్వానిదీ కాదు.

మహాత్ముడు లూయిఫిషరుతో మాట్లాడుతూ, జమీందారులకు నష్టపరిహార మిచ్చుట ఏ ప్రభుత్వానికైనా ఆర్థికముగా అసాధ్యమన్నాడు.

మహాత్ముని శిష్యులమని చెప్పుకొనే పెద్దలు ప్రభుత్వం, మహాత్ముని మాటను మన్నించక ముడుపులను చెల్లించుతున్నది జమీందారులకు. దీనిని ఏమనాలి?

లోగడ బొబ్బిలిరాజాగారు ప్రధానమంత్రిగా వుండి, ఈనాందారుల కుడివరం హక్కు రైతులకు కలుగచేస్తూ, ఒక సంవత్సరం ఆదాయాన్ని పరిహారంక్రింద యిప్పిస్తే, ప్రజా ప్రభుత్వమనే పేరుతో నేటి ప్రభుత్వం మేలువరం హక్కుకు గాను జమీందారులకు 12-1/2 లగాయతు 20 రెట్లు ఇప్పిస్తున్నది. జమీందారుపాటి సాహసం, ఆలోచన వీరికి లేకపోవుట అవమానకరం. అసలు ఈబిల్లు ఎందుకు పెట్టవలసివచ్చినది? జమీందారులు అసమర్థులైనందువల్లనే కదా! లోగడ బ్రిటీషు ప్రభుత్వం ఇట్టివారి యెస్టేట్లను సంక్రమింపచేసుకొని వారికి నెలసరి జీవనభృతి నిచ్చింది. అట్లు చేయుటకు మారుగ వీరు నాశనకరపద్ధతి అవలంబించారు.

ఈ జమీందారీ పిశాచాన్ని సాగనంపుటకు కంకణ బద్ధుడైన రివిన్యూమంత్రి కళా వెంకటా్రవుగారి నామం కల కాలం స్మరణీయంగా వుంటుంది.

వారిని వీరిని అంటే ఏమి ప్రయోజనము? "ప్రజాతి తన యోగ్యతను అనుసరించి, ప్రభుత్వాన్ని పొందుతుంది" అని ఒక ఆంగ్ల రాజకీయవేత్త అన్నమాట అక్షరాల సత్యం. రాతుకొద్దీ గుర్రం. యథాప్రజా తథా ప్రభుత్వం. కనుక ప్రజలలో ఆందోళన చైతన్యం లేకపోతే ప్రభుత్వం మందగతి అవలంబిస్తుంది. ప్రజలలో జాగృతి కలిగించాలి కాని ప్రభుత్వాన్ని తిట్టిన ప్రయోజనం లేదు. ప్రజా క్షేమాభిలాషులు యిందుకై కంకణబద్ధులు కావాలి.

అసెంబ్లీ అభ్యర్థిత్వము

"Do the duty which lies nearest to thee"
—Carlyle.

1937 సం॥ ఫిబ్రవరి నెలలో శాసన సభా యెన్నికలకు అభ్యర్థులను కాంగ్రెసు అన్నిచోట్లా నియమించింది.

ఎస్సెంబ్లీకి ప్రజామిత్ర పక్షంతరఫున చల్లపల్లి రాజా గారు సాధారణ నియోజకవర్గానికి,హరిజనస్థానానికి చుండ్రు వెంకయ్యగారు నిల్చారు. వేముల కూర్మయ్యగారు కాంగ్రెసు తరఫున అన్మత్ బుచ్చిదాసుగారు ప్రజాపక్షం తరఫున హరి జనస్థానానికి నిలిచారు. ఇక జనరల్ సీటు కభ్యర్థి కావలసియు న్నది. రాజాగారికి వ్యతిరేకంగా నిలబడుటకు యెవ్వరికి

తాహతు లేకుండా వున్నది. చల్లపల్లిరాజాగారితో పోటీచేయుటకు దేశోద్ధారక నాగేశ్వరావుగా రంతటివారు జంకినసంవత్సరములో ఆంధ్రరాష్ట్రకాంగ్రెసు సంఘాధ్యక్షులగు ప్రకాశం, కార్యదర్శి సాంబమూర్తిగార్లు గుంటూరు, పశ్చిమగోదావరి జిల్లాలలోని కాంగ్రెసు ప్రత్యర్థులకు రాజాగారి ఆర్థికసహాయమువగైరా లభించకుండా వుండుటకు ఆజిల్లాలలోని కాంగ్రెసు అభ్యర్థులజయము సుకరమగుటకు, అపజయము లెక్కగొనక, రాజాగారిని బ్రహ్మయ్యగారు పోటీచేయుటతప్ప గత్యంతరము లేదని నిర్ణయించారు.

అప్పట్లో బ్రహ్మయ్యగారు అస్వస్థతగావుండి గ్రామంలోనే వుండుటచేత, డాక్టరు పట్టాభి, మోర్నేని సుబ్రహ్మణ్యం కామినేని వెంకటప్పయ్యగార్లు వచ్చి సంగతి సందర్భములు వివరించారు. ఆయన కభిలాష లేకపోయినా కాంగ్రెసు ఆజ్ఞకులోబడి సుశిక్షితుడగు సైనికునివలె అంగీకరించాడు. ◆

ఇక యెన్నిక ప్రచారం ఆరంభమైంది. చల్లపల్లి రాజాగారికి వందిమాగధిబృందం ధన రథ గజ తురగాలు యేం తక్కువ ? యాభై కార్లతో ఒక ప్రాపగాండా వేనుతో గూడవల్లి రామబ్రహ్మంగారి సారథ్యాన సాగింది యెన్నికల

◆ ఈ సందర్భంలో కృష్ణాపత్రిక ఇట్లా వ్రాసింది. "బ్రహ్మయ్య స్వతంత్రుడుకాడు. ఒక సైనికుడు తన శరీరమును తన మనస్సును, తన హృదయమును, తన సర్వస్వమును కాంగ్రెసునకు అర్పించిన భక్తుడు. కాంగ్రెసు ఆజ్ఞాపించినది; బ్రహ్మయ్య విధేయుడై నిలబడినాడు, వెనుకకు చూడలేదు, ధనసహాయ మపేక్షింపలేదు. జయాపజయములు లెక్కింపలేదు. ఆ బాధ్యత ఆ కాంగ్రెసుది. గెలుపు కాంగ్రెసుది. తాను కేవలము నిమిత్తమాత్రము. (20-2-1937)

కోలాహలం. అన్నసత్రాలకంతులేదు. ప్రచారకులకు తక్కువ. లేదు. ప్రయాణఖర్చులు అడగనివాళిది పాపం. సంచులు కార్చారు చల్లపల్లివారు. జిల్లా అంతా హోరెత్తిపోయింది.

ఇక మన కాంగ్రెసు తరఫున పఎ పాతకాలులు పరుగు లెత్తసాగాయి. మనకుమాత్రం మంది మార్బలం తక్కువా? ప్రచారకులు నడుములు కట్టారు. వూరూరా కాంగ్రెసు శంఖారావము మారు మోగింది. డాక్టరు పట్టాభిసీతారామయ్య, బాధ్ధవాఙ్మయబ్రహ్మ బలరామకృష్ణయ్య, వుపన్యాస కేసరి చెరుకువాడ, ఆచార్యరంగా మొదలగు నాయకులు వూళ్ళ వెంట దిరిగి వుపన్యాసాలచేత వుర్రూతలూగించారు. విప్లవ కవి శెట్టిపల్లి తన కంచుగొంతుకతో గేయాలు గానం జేస్తూ అఖండ ప్రచారం చేశాడు. కరపత్రాలతో జిల్లా అంతా సంచలనం కలిగింది. తీవ్రంగా పోటిజరిగింది యెవరిమట్టుకు వారు తామే గెలుస్తామనుకున్నారు. ప్రచారం పూర్తయింది. పీర్లు గుణ్ణాన పడ్డాయి.

వోట్లువరుసనే లెక్కించఆరంభించారు. కలెక్టరాఫీసంతా జనారణ్యమైంది. ఒకనాడు వారికెక్కువొచ్చినయ్యంటే ఒక నాడు వీరికెక్కువ అనేవారు. గుడివాడ, కైకలూరు, బందరు తాలూకాలు మూడు లెక్కించేసరికి బ్రహ్మయ్యగారికే అధికం. ఇక మిగిలింది దివితాలూకా. ఈపెట్టెల్లోనేవుంది జయం. అవి పగులగొట్టేసరికి అమితంగావున్నాయి, చల్లపల్లి వారికి, రాజాగారివోట్లు ౭౦,౨౬౫ చంద్రు వెంకయ్యగారికి 2100 బ్రహ్మయ్యగారికి ౭౨,186 కూర్మయ్యగారికి 10,543 బుచ్చిదాసుగారికి 400.

తనతోడి అభ్యర్థియైన కూర్మయ్యగారిని గెలిపించి, తానోడినాడు బ్రహ్మయ్యగారు. తనతోడి అభ్యర్థి ఓట్లన్నీ తానే వేయించుకొని గెల్చాడు రాజాగారు. యీ యెన్నికలలోని రహస్యమిది. 3 తాలూకాలలో బ్రహ్మయ్యగారికే ఓట్లు యెక్కువవచ్చుటచే నైతికముగా బ్రహ్మయ్యగారిదే జయము.

కీర్తిపోయినా ప్రతిష్ఠ నిలుపుకున్నారు చల్లపల్లివారు. అపజయానికి కంగీకరించి నీతినిలుపుకొని, కీర్తిప్రతిష్ఠలు పొందినాడు బ్రహ్మయ్యగారు. ♦

ఆనాడు బ్రహ్మయ్యగారు అపజయం గాంచినపుడు కృష్ణాపత్రిక వ్రాసిన సంపాదకీయం గమనింపతగినది అన్నివిధాల.

చల్లపల్లి విజయం.

ఫిబ్రవరి 25 వ తేదీనాడు మాఘపూర్ణిమ. ఆపర్వదినమున సముద్రుడుప్పొంగినాడు. ఆనాడే వోట్లలెక్కింపు పర్వమగుటచే బందరు పట్టణము గూడ నుప్పొంగిపోయినది. ఆ ఉభయతీర్థములు సేవించుటకై వచ్చిన మహాప్రజచే సముద్రము పట్టణముగా, పట్టణము సముద్రముగా మారిపోయి

♦ ఈ యెన్నికలలో చల్లపల్లి రాజాగారికి రెండు లక్షలు ఖర్చాయినవి. కాంగ్రెసు అభ్యర్థికి పదివేలు మాత్రమే ఖర్చు. ఇందులో అధికంగా యిచ్చింది విశ్వదాతే. 3500-0-0 లు యిచ్చి అంతకంటె అధికంగా యివ్వలేనందుకు ఆవేదన నొందినాడాదాత. ఈ ద్రవ్యసహాయమే గాక పత్రికద్వారాను, పలువిధములుగా ప్రచారానికి అండగా నిల్చాడు దేశోద్ధారకుడు.

ఉభయఘోషలు ఒకదానినొకటి ఢీకొని ఆకసమున మాఱు మ్రోగుచుండెను. ఆయపూర్వ పర్వసమ్మేళనము మహోదయమును అర్ధోదయమును మఱపించుచుండెను.

పల్లెలలో సంవత్సరము పొడవున చేసిన కృషిఫలములను నూర్చుకొని తమతమ గృహములను నింపికొన్న ఆప్రజ మరల ఈ నలదినములును చేసిన అపూర్వకృషి ఫలమును నూర్చుకొనుటకై పట్టణముపై వచ్చిపడెను. ప్రాణప్రదములగు ధాన్యరాసులను కన్నారగాంచి ఆనందించిన ఆ కర్షకలోకము, ఎలెక్షను వ్రతములో తాముచేసిన వోట్లపూజా ఫలశ్రుతిని చెవులార విని ఆనందించుటకు తహతహపడుచుండెను. విశ్వాసముతో నిండినచూపులు ఆవేశముతో ... నడకలు—ఉత్కంఠముతో నిండిన హృదయములు ఆ ప్రజను నిలిచినచోట నిలువనీయక, సంభ్రమ వివశముగావించి, రస్తాలను, కాఫీహోటళ్ళను, వీధియరుగులను, ఆఫీసులను, సత్రములను నింపివేసెను. కలెక్టరాఫీసు త్రోవపొడుగునను ప్రజలే... క్షణక్షణము, మోటార్లు అచటివార్తలను వాయు వేగముతో కొనితెచ్చి ప్రజలపై విసరిపోవుచుండెను. ఆ ప్రజల ప్రాణములన్నియు కలెక్టరాఫీసులోనే యున్నవి. ఆవోట్ల పెట్టెలలో నిక్షేపించిన ప్రాణములు వేలకొలదిగా గంట గంటకు వెలువడివచ్చి, ప్రజల దేహములలో చేరుకొనుచున్నట్లుండెను. ఆకలెక్టరాఫీసు సూతికాగారమై పోయినది. అచటినుండి తమ ముక్తి ప్రసవవార్త యెపుడువచ్చునా, యెపుడువచ్చునాయని ప్రజలందరు తమ ప్రాణములన్నియు తమ చెవులలో చేర్చు

కొని, పుత్రోదయ శుభవార్తను ప్రతీక్షించు క్రొత్త తండ్రుల వలె నై పోయిరి.

ఆనాడు చెన్నరాష్ట్రమంతటను, ప్రతి పట్టణమును, యించుమించు యిట్టి వుత్సాహముతోనే నిండియుండును. కాని తక్కిన రాజధానియంతయు నొకయెత్తు తూర్పు కృష్ణా మండల మొకయెత్తుగా గెంచవలసియున్నది. ఆంధ్రభూమి యందలి ప్రతిమాంసలమును పోరాడినది. జమీందారులతో నైనమాట నిజమైననూ, యిచట చల్లపల్లి రాజాగారితో ప్రజలకు ప్రవర్తిల్లిన పోరాటముమాత్రమట్టిదికాదు. ప్రధాన మంత్రియై చెన్నరాష్ట్రమంతటిని తన పాదాక్రాంత మొనర్చు కోవలయునన్న పేరాసతో చాణక్యతంత్రములను పన్ని పౌలస్త్య దారుణకర్మముల కొడిగట్టి జగద్భయంకరుడైన బొబ్బిలినేతను ఓడించుట ఓడించుటకాదు. దీనజనావన పరతంత్రియు, అసాధారణ వితరణదీక్షయు, తనకు సంపాదించిపెట్టిన సత్కీర్తి ముందునడువ, బ్రహ్మర్షి ఆశీర్వచన బలముతోడై వెన్నంటియే తేర, అపారమగు అంగబలమును, అర్థబలమును తోడుచేసుకొని, మూడు దినపత్రికలు మూడు భాషలలో అనుదినమును, తనకు వందిమాగధ కీర్తనములు సలుపుచుండ, చెన్నరాజధానిపై బొబ్బిలిమంత్రికి ప్రతిస్పర్ధియై యెత్తినడచిన పీఠికాపురాధీశ్వరుని, నవ్వుతకముగా పరాజితు నొనర్చుటకూడా లెక్కలోనిదిగాదు. జస్టిసుపార్టీ విఫలతకు మూలకందమైన వెంకటగిరినికూడా ముట్టడించి యాచభూప కుమారద్వయము నోర్వవచ్చును. యింతకాలము కౌన్సిలు అధ్యక్షుడుగానుండి, సౌమ్యుడు, సహృదయుడు, సౌజన్యనిధి,

అభిజన సంపన్నుడునైన రామచంద్రారెడ్డిని జయించుట కూడా గణింపదగినదికాదు. యిక ఆసులోని కండెవలె అటునిటు తిరుగుచు, అస్థానావేశము, అకాండతాండవము ప్రదర్శించు భగ్నాశువు పరశురామపాత్రోను జయించుటను గూర్చి వేరుగా చెప్పనక్కరలేదు. ఈ జస్టిసుమహారథులొక్కరొక్కరే ఓడుచున్నవార్తలు పుంఖానుపుంఖములుగా శ్రవణపేయములై అనుక్షణము వచ్చి చేరుచున్నవే కాని, చల్లపల్లివార్త చెవులబడువరకు ఆ విజయవార్తలు మామండలము, మనస్సునకెక్కనే లేదు. నిశ్చయమని ముందే ముడివేసుకొని కూర్చుంటిమి కాన, కాశీశ్వరరావు విజయవార్త మాచెవుల దూరనే లేదు. నారాయణస్వామినాయుని విజయవార్తగాని, రామకోటయ్య అపజయవార్తగాని మమ్మింత కలవరపెట్టలేదు. మా బ్రహ్మయ్య గెలిచెనన్న మంగళవార్తయే మామండలమున కమృతసేచనమై ప్రసాదభూపతి పరాజయమును సాధించి, తూర్పుకృష్ణా పావనమగునని వువ్విళ్ళూరితిమి. కాని ఆశాభంగులమైతిమి. మేమే కాదు అశేషజనము. ముఖ్యముగా నారీలోకము.

ఈ యోడిన జస్టిసు రథికులందరికంటె చల్లపల్లి జమీందారుని అతిశయమేమియని ప్రశ్నింపవచ్చును. నిజమే; చల్లపల్లి జమీందారు పీఠికాపురీశునికంటె పరోపకార పారీణుడు కాడు. వీరబొబ్బిలి ప్రభునికంటె రాజనీతి చతురుడు కాడు. వేంకటగిరికంటెను భీభత్సుడు కాడు. అయినను వారెల్లరు కాంగ్రెసు ఝంఝామారుతముముందు దూదిపింజలవలె యెగిరిపోవుచుండ ఈ యొక్క చల్లపల్లికి విజయము సిద్ధించు

టులో విశేషముగలదు. ఈ దృశ్యమును గాంచియే జిల్లా యంతయు నివ్వెరపోవుచున్నది.

ఇందుగల విశేషమేమందురా? వినుడు. ఆరాజులందరు వెలమప్రభువులు, వారివెనుక స్వసంఘమునువదిలేదు. రైతులు యితర కులము వారు. రైతుక్షేమము విస్మరింపజేయునంతటి కులాభిమానము వారినంధులనుగాజేయ లేదు. బొబ్బిలిమంత్రిని పరాజితునిగాజేసిన దెవరు? గిరి - బ్రాహ్మణుడు, కార్మిక నాయకుడు. పీఠికాపురాధీశుని పీటీమన్ను చేసినదెవరు? పళ్ళం రాజు, తెలగ రైతుబిడ్డ. వేంకటగిరి కుమారరాజును వేటాడి పట్టినదెవరు? నారాయణరెడ్డి, యువకుడు. యిక్కడ చల్లపల్లిని పల్టీకొట్టించుటకు నిలువబడినదెవరు? బ్రహ్మయ్యచౌదరి, కమ్మసంసారి, స్వసంఘీయుడు. కాని చల్లపల్లి వీని చేతచిక్క లేదు. బ్రహ్మయ్యే ఓటమిపొందినాడు. ఎంతటి గుణపాఠము! దశదిశలు కాంగ్రెసు విజయఘోషతో బిక్కటిల్లుచుండ తోటి జిల్లాలన్నియూ, కాంగ్రెసుకే పట్టముగట్టి యూరేగు చుండ చల్లపల్లి కాంగ్రెసునే దెబ్బగొట్టుటకు కారణమేమి. యిక్కడ కాంగ్రెస్సుప్రచారము తగినంతగా జరుగలేదనెదరా? జరుగకేమి! అత్యాశ్చర్యముగా జరిగినది. దివి, బందరు, గుడి వాడ కైకలూరుతాలూకాలు కడచిన ఆరువారములును కాంగ్రెసు ప్రచారముతో హోరెత్తిపోయినవి. ఎన్నిసభలు, యెన్ని వుపన్యాసములు, యెన్ని కరపత్రములు, యెన్ని వాలంటీరుదళములు గ్రామగ్రామమును గదలించి వైచినవి. యెప్పుడును కాంగ్రెసు సందేశము చొరనిపల్లెలలో గూడా ప్రబోధముజరిగినది, ఒక్కకులమేమి సకల సంఘములు

కాంగ్రెసు ఆవేశమున జిక్కుకొన్నవి. ఆయెన్నికరోజున ప్రతి పోలింగు స్టేషనునందును, ప్రత్యక్షమైన దృశ్యములే చాలును. కాంగ్రెసు ప్రభావమెట్టిదియో చెప్పకయె చెప్పినవి. ఏ వైపున విన్నను రైతుగీతములే ప్రతిధ్వనించినవి. స్త్రీలు సయితము బిడ్డలను చంకనెత్తికొని, పసుపుపెట్టెను బూజించి ఓటకు పేరంటాలవలె వచ్చిరి. ఒక గ్రామమున ఒక కమ్మ పడతి కుమార్తెను వెంటబెట్టుకొని పోలింగు స్టేషనుకు వచ్చుచుండెను. ఆ ప్రక్కనుండి పది ముగ్గురు నలుగురు స్త్రీలు కూడా వచ్చి వీరిని గలిసికొనిరి. యింతలో వీరెవ్వరమ్మా యని ఆ నాలుగేండ్లపిల్ల ప్రశ్నించెను. వాళ్ళు మనవారేనే అని తల్లి జవాబుచెప్పెను. కాని ఆపిల్ల నా ప్రత్యుత్తరము సంతృప్తి పరచలేదు. అమ్మా వాళ్ళు కాంగ్రెసు వాళ్ళేనా? వాళ్ళు మనవలె పచ్చపెట్టెలోనే వేస్తారా? అని తిరిగి ప్రశ్నించెను. ఆ చిన్నబాలికలో ఆ, ఆవేదన కలిగించినదెవరు? ఆ పలుకులు వినినప్పుడు యెవని హృదయము జలదరించకుండును! నారీలోకమంతయు కాంగ్రెసు భావభరితమైనదనుట నిశ్చయము. పురుషులను, కులతత్వములు స్వప్రయోజనములు కర్తవ్యవిమూఢులనుగ జేయుచుండినను నారీమణుల కోమలహృదయముల దేశభక్తి సంభరితములై పసుపుపెట్టెలనే ఆశ్రయించెను. యిక కాపుజనులలో కలిగిన ప్రబోధము వర్ణింప నలవికాదు. ఒకమారటు చినానాపురము పోయి చూడుడు. యిటు కలిదండికి వెడలి తిలకింపుడు. స్త్రీపురుషులలో కాంగ్రెసు అవబోధము ఎంతకలిగినదియు బోధపడును. అయినను కాంగ్రెసున కిట్టి అపజయముకలుగుటకు కారణ

మేమి ? దీనికి సమాధానము చెప్పవలసినది కాంగ్రెసువారు కాదు. రాజాగారును వారి యాశ్రితులను కొంత యాత్మ పరీక్ష జేసుకొనిన సమాధానము వారికే గోచరించును. ఒక కారణము సాంఘికము. రెండవకారణము ఆర్థికము. సాంఘిక మేమి యనెదరా? చల్లపల్లివారు కమ్మవారు. కమ్మసంఘమే యీ తాలూకాలో చాలాబలవంతమైనది. చల్లపల్లి పడిపో యిన కమ్మసంఘమునకే హానికలుగునను దుష్ప్రచారమును సాగించిరి. కమ్మరైతుబిడ్డడగు బ్రహ్మయ్య విజయము కమ్మ సంఘమునకపకారమై చల్లపల్లి జమీందారుని ఓటమి స్వసం ఘీయులకు గౌరవభంగమని తలంచునంతటి యవివేకులెవ రుందురు? అయినను కొందరట్టి యవివేకములో నేపడినమాట వాస్తవము. కాని నిజముగ వారిసంఖ్య బహుస్వల్పము. అయి నను రాజాగారి గెలుపు యెట్లు కలిగినది? వాస్తవమునకు గెలుపెక్కడ? కాంగ్రెసు అభ్యర్థులైన బ్రహ్మయ్య, కూర్మయ్య ఓట్లను కలిపిజూచినయెడల జస్టిసు అభ్యర్థుల వోట్లెక్కువ కావు. అధికసంఖ్యాకులైన కమ్మసంఘీయులైనను రాజా గారికి విజయము జేకూర్చి పెట్టగలిగిరా ? లేదు కమ్మవారం దరును వట్టి కులతత్వ పీడితులనుకొనుట వట్టి పొరబాటు. రాజాశ్రియముచే స్వార్థమును నింపుకొనజూచు పరద్రవ్యాప జీవులు, అన్నికులములలోను వుందురు. కమ్మవారిలోను కొం దరు వుండిన వుందురుగాక. వారితోడ్పాటు కొంతకలదుగాని హెచ్చుమందియే కులపిశాచగ్రస్తులై, స్వప్రయోజనపరులై యుండినయెడల రాజాగారు, వారి యాశ్రితులుగూడా వాడ, వాడ, శివారు, శివారుదిరిగి, చాకళ్ల, మంగళ్ళ, గొళ్ళ, వల్లె

కారులు, పంచముల వోట్ల నెట్లో ఆకర్షించవలసిన అవసర
మేమి కలిగినది? అట్టి వోట్లసంఖ్య వారి యేజంట్ల జమాఖర్చు
లను బట్టి నిర్ణయించుట కష్టముగాదు అంతేకాదు. తమ
యస్టేటు రైతులందరిచేత తమకు వోటువేయించుకొనగలిగిన
తమతోడి అభ్యర్థియైన చంద్రుడు వెంకయ్యగారిని యెందుకు
గెలిపించలేకపోయిరి. నిమ్నజాతుల వోట్ల నాకర్షించుటచేతనే
గాక, తోడి అభ్యర్థిని కబళించినగాని తమకు విజయము సమ
కూర్చుకొనుటయేమో బోధపడినదా ?

యీ విజయోత్సాహముతో రాజాగారికి ఆత్మపరీక్ష
చేసుకొనగల చిత్తస్వాస్థ్యముండదని మాకు తెలియును.
కాని ఈ మైకము ఒకటి, రెండురోజులలో వదలగలదు. తమకు
హెచ్చువోట్లు వచ్చినంతమాత్రమున రైతులందరు తమపక్ష
మున నుండిరను భ్రమవీడుట కెంతకాలమో పట్టదు. రైతు
లలో కలిగిన అవబోధ మపూర్వము యిది సార్వజనీన సంచ
లనము, ఆసేతు హిమాచలపర్యంతము దేశమును మూల
మట్టుకు గదలించి వైచు మహాజాగరణమిది. తోడి జమీం
దారులందరు 'నదీనాం సాగరో గతిః' అగుచుండ చల్లపల్లి
యస్టేటుమాత్రము భద్రముగానుండగలదని యెట్లూహించ
గలరు? యీ యెన్నికలను మించిన ప్రచండాందోళనము
త్వరలో రానున్నది. ఫ్యూడల్ పద్ధతి యంతయు నామ
రూపములులేకుండా తుడిచిపెట్టుకొని పోవు రోజులు సమీ
పించుచున్నవని యీ యెన్నికలు కొంతవరకు సూచించుట
లేదా ? అప్పుడీ కులాభిమానములు జమీందారులను
రక్షించజాలవు. యిప్పుడే పంచముల, సాలీల, గొల్లల, పల్లె

కారీల వోట్లసహాయముతో రాజాగారు నెగ్గగల్గిరో వారే జమీందారీపద్ధతికి బద్ధవిరోధులై క్రొత్తఆర్థికవ్యవస్థకు గారణభూతు లయ్యెదరనుట నిశ్చయము. వారుత్సుభాష్తులు, అన్నాతురులు, నిరాధారులు, నేమువారు పావలాడబ్బులకు కక్కుర్తి పడవచ్చును. కాని రేపు జమీభూములలో అసలుపాలుకే పోరాడెదరని తెలుసుకొనుడు. రేపు కాంగ్రెసువారి యొత్తిడిచే శేరీభూముల శిస్తులు తగ్గినప్పుడు మీకిప్పుడు వోట్లిచ్చిన యస్టేటురైతులు హెచ్చుశిస్తుల నిచ్చుకొనుచుండుట కొప్పుకొనెదరా? యస్టేటులోని పోరంబోకలను, బంజరులను బీళ్ళను గ్రామస్తులపరము జేయవలసినదిగ అస్సెంబ్లీలో బిల్లు ప్రవేశపెట్టబడినప్పుడు మీరైతులప్పుడు మీప్రతివాదనలను సహింపెదరా? అప్పుడైనను మీరు వారి ప్రతినిధులు కాజాలరని తెలిసికొనకుందురా? మీయస్టేటులోని సంపన్న గృహిణులు అసూర్యంపస్యలు పోలింగుస్టేషనులకు నిర్భయముగబోయి, మీప్రత్యర్థియైన రైతుబిడ్డకే వోటుచేయుటలో రానున్న మహా సాంఘిక పరివర్తనము, మీకు బోధపడకుండా యెట్లుండగలదు. పైసంవత్సరము తిరిగి రాకపూర్వమే జమీందారులు రైతులలో లీనమైపోవుటో లేక సంస్థానభ్రష్టులగుటో తేలగలదు. మీకప్పుడు చేకూరినవిజయము మీకు నిజముగా సుభావహముగాక, మీమెడకు గుదిబండయై తీరనిదుఃఖము వాటిల్లితీరును. యింతకును మీకివి మంచిరోజులుకావు. అందుకనియే విపత్కరమైన విజయమొకటి మీకిప్పుడు దాపురించినది. మీరు అస్సెంబ్లీకి పోయినప్పుడుగాని, దీని విపర్యయము మీకు సరిగా హృద్గతముకానేరదు. ఆరాజసభలో

మీకులగురువగు బొబ్బిలికానరాదు. జస్టిసుపార్టీ యొక్క తల లేని మొండెమొకటి యెదురగును. మీరు ప్రక్కజిల్లాలలో నిలబెట్టిన అభ్యర్థులుకూడా ఓడినపిమ్మట జస్టిసు యొక్క శిరమే కాదు పక్షములుకూడా లేని మొండెము, దుఃఖకరమైన దృశ్యముకాదా అది. ఆ రాజసభకుపోయి మీరిక చేయగలిగినదేమి? మీ యస్టేటురైతు నోడించితిరనను సంతృప్తితక్క మీకుకలుగుభాగ్యము కించిత్తయినను వుండదు. ఎప్పుడు బొబ్బిలి పడిపోయినాడో అప్పుడు మీ యాశ్రయము పోయినది. మీమిత్రులెప్పుడు గెలువలేకపోయిరో మీరు రెక్కలు లేని పక్షులైతిరి. ఎన్నికలలో రైతుగీతములు మీ చెవిని బడకుండా మీచెవులు మూసుకొని యుండవచ్చును. కాని రేపు రాజసభలో మంత్రిపీఠమునుండియే రైతు గీతములు ప్రతిధ్వనించినయెడల మీ హృదయములెట్లు తల్లడిల్లునో యెవరుచెప్పగలరు, అప్పుడు మీయేజంట్లు మీ ఆశ్రితులు మీ బెదురు తీర్పజాలరు. ఆ రాజసభలకుపోయి, ఆ గాంధీ టోపీలనుజూచి బెదరిపోవుటకంటె చల్లపల్లి కోటలో నెమ్మదిగా కాలము గడుపుటయే సుఖమని త్వరలోనే తెలుసుకొనగలుగుదురుగాక.

(కృష్ణాపత్రిక 27-2-1937).

ఆంధ్ర రాష్ట్రీయ మహాసభ—అధ్యక్షత

మ॥ అదిగో ముంగల పెద్దమద్దియటపో నాచెంత గ్రేపల్లెయు
న్నది, యాదండఁగళిందజాతటమునం దాపింఛభూజాళిలో
గదుపుల్ మేపుచు గోపబాలకుఁడు నిక్కంబొప్పఁగాఁ దెల్పిన
త్పదవిం బొమ్ము నఖాసుభాస్పదముగా భావంబు రాజిల్లెడున్.

—కృష్ణకర్ణామృతమ్.

బ్రహ్మయ్యగారు, కాంగ్రెసు రంగంలో యింత వరకు జిల్లాప్రముఖులుగానే యుండిరి, 20-6-1937 తేదీని నంద్యాలలో జరిగిన ఆంధ్రరాష్ట్రీయ మహాసభకు అధ్యక్షత వహించుటతో ఆయన రాష్ట్రీయప్రముఖుడయ్యాడు. ఆయన ఆసభలో యిచ్చిన వుపన్యాసము సర్వతోముఖముగా వున్నది. సంగ్రహంగాను, సమగ్రంగాను ఆయన అవసరమైన విషయముల నన్నింటిని చర్చించాడు. ఆంధ్రరాష్ట్రీయమహాసభా చరిత్రలో తెలుగున మొట్టమొదటగా అధ్యక్షోపన్యాస మిచ్చినది ఆయనే. రైతులలో ప్రథమంగా ఈ గౌరవస్థానం ఆయనకే లభించింది. ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షులగు నాయని శంకరరెడ్డిగారుకూడా రైతే. ఆయన అధ్యక్షోపన్యాసమును యిక్కడ నేను తిరిగి వ్రాయతలచను. కాని ఆయనకు కలిగిన గౌరవాన్ని ఆయన యెట్లా తలచాడో, ఆయన రైతు హృదయం విదితం కాగలందులకు, ఆ భాగం మాత్రమే వుదాహరిస్తాను.

"ఇంతవరకు ఈసభల కధ్యక్షత వహించినది ఆంధ్ర నాయక శ్రేణిలోనివారు పట్టభద్రులును, ధనికులును, పట్టణ-

వాసులును అయియున్నారు. ఈ సందర్భము, సాంప్రదాయ ముచకు పూర్తిగ భిన్నముగ, పై అర్హతము లేని ఒక పల్లెటూరి సామాన్య రైతునకు, సన్నీ బాధ్యతతో కూడిన పెద్దరికమునకు వినియోగించిరి. ఈ మార్పు కాంగ్రెసు క్రమానుగతముగ పొందుచూ వచ్చిన పరివర్తనలనే సూచించుచున్నది. పూర్వము కాంగ్రెసు పెద్దల దృష్టి పట్టణముల దాటి, పల్లెగ్రామములపై ప్రసరించలేదు. కాంగ్రెసును నడుపుచుండినది పూర్తిగా ఆంగ్ల విద్యాధికులే, జానపదులు కారు. 1929 సంవత్సరమున, కాంగ్రెసు నాయకత్వము మహాత్ముడు వహించిన దాది కాంగ్రెసు దృష్టి పల్లెగ్రామములపై బడినది. కాంగ్రెసుయొక్క మూలశక్తి పల్లె గ్రామవాసులయందే కలదని కనుగొనబడినది. భారతీయులలో నూటికి 90 మంది గ్రామవాసులు. దేశములోని ప్రధాన పరిశ్రమయగు వ్యవసాయమునకు గ్రామములే మూలము. వ్యవసాయమునకు వుపపరిశ్రమగా భావించబడు, ఖద్దరు వుత్పత్తి గ్రామవాసుల పెత్తనముననే సాగించబడుచున్నది. గ్రామ, ఫిర్కా, తాలూకా, జిల్లా, సంఘము లేర్పడిన పిమ్మటనే, కాంగ్రెసు ప్రజాశక్తియందు ప్రతిష్ఠితమై సర్వతోముఖమైన అభివృద్ధి పొందగలుగుచున్నది. నేడు స్వరాజ్య మంత్రము మారుమూలలకు సహితము ప్రాకినది, అన్నము పున్నము నెరుగని పల్లెగ్రామ వాసులు శిక్షితులగు సైనికుల వలె, స్వరాజ్యసంగ్రామమున పాల్గొని ప్రజాశక్తిని ప్రదర్శింప గలిగిరి. కావున పల్లెగ్రామ వాసుల తరఫున నేనీసభ కధ్యక్షత వహించుట అపూర్వమైనను, అసమంజసముగాదు. రైతుల

హక్కునీవిధముగ గుర్తించిన జిల్లా కాంగ్రెసు సభ్యులకును ఆహ్వాన సంఘమువారికిని జానపదులపక్షమున కృతజ్ఞతా పూర్వక వందనములు.

పల్లెటూరి వారియందును, నాకంటె అనేక విధముల యిందు కర్హులగు మేటిశూరులుండ, నాకీ ప్రథమ అవకాశము లభించుట, దేశములోని కాంగ్రెసువాదులలో నాయెడగల ప్రేమయే కారణమనుట నిశ్చయము. విధేయుడనగు సైనికుడ నగుట, మీయాజ్ఞను శిరమునదాల్చి యీసభకు అధ్యక్షత స్వీకరించుచున్నాను. నన్నునిమిత్తమాత్రునిగనుంచి, యీసభ జయప్రదముగ జరుపుకొనుబాధ్యత మీయందే కలదని జ్ఞాపకముంచుకొనగోరెదను."

ఈ సభను శ్రీమాన్ చక్రవర్తుల రాజగోపాలాచార్యులుగారు ప్రారంభించుట మరొక విశేషము.

బ్రహ్మయ్యగారి అధ్యక్షోపన్యాసాన్ని మన తెలుగు పత్రికలన్నీ ప్రశంసించుటే గాక, మద్రాసు మెయిలు కూడా మహత్తరంగా వున్నదని అంటూ యిట్లా పేర్కొన్నది. "అధ్యక్షుడు తాను రాజకీయ వేత్తను కానని, విద్యాధికుడను అసలే కానని, తాను కేవలం పల్లెటూరి రైతునని చెప్పుకున్నాడు. కాని ప్రారంభకుడుగా వున్న రాజాజీ వుపన్యాసం కంటె ఆయన వుపన్యాసం అన్ని విషయాలు చర్చించుటవల్ల, సమగ్రంగాను, సముచితంగాను వున్నది."

ఇక సభాకార్యక్రమనిర్వహణంలో ఆయన చూపిన చతురత, సమయస్ఫూర్తి, శాంతము, యువకుల బుజ్జగించుటలోను, నాయకుల మందలించుటలోను, ఆయన చూపిన

అవమానప్రజ్ఞను రాయలసీమ పత్రికలన్నీ ప్రస్తుతించినవి. ఆంగ్లవిద్యాలోపము ఆయన అధ్యక్షతకు వన్నె తెచ్చినన్నవి. దేశకాలపాత్రములననుసరించి, అప్పటి ఆవేశము, ఆక్రోశములననుసరింటి ఆంధ్రరాష్ట్రమహాసభాధ్యక్షత కాయన తగియుండెనని ప్రకటించినవి.

ఈ సభాసమయమునందే శ్రీయుత కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావు గారు శాసనసభకు రాజీనామా పెట్టిన ఖాళీస్థానమునకు ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసువారి నియామకము లో తగాదా లేర్పడినవి. కొమ్మారెడ్డి సత్యనారాయణ మూర్తిగారిని ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు శిఫార్సు చేసింది. కాని తిరుమలరావుగారిని నియమిస్తూ పటేల్‌గారు టెలిగ్రాము పంపారు. రాష్ట్రకార్యదర్శి యగు సాంబమూర్తి గారు దానిలో యేదో తొలకంచేశారని, సత్యనారాయణ మూర్తిగారి తరఫువారి విశ్వాసం. ఆనాడు రైతుసంఘాలకు యువజనసంఘాలకు, సోషలిస్టులకు ఆచార్య రంగా నాయకుడు. వారంతా సత్యనారాయణమూర్తిగారికి కలిగిన అన్యాయానికై, ఆక్రోశం అధికంగా చూపుతూన్న సమయం. అట్టి వాతావరణంలో యీ సభ యే నిమిషాన, రసాభాస మగునో, భంగమగునో యని ఆందోళన పొందుతున్న సమయంలో, యెంతో ప్రతిభా, శాంతము, అనుభవము, దక్షత వుండవలెనుగదా అధ్యక్షునకు. అట్టివన్నీ ఆయనలో వున్నవని ఆ సభా నిర్వహణములో ధ్రువపడెను.

ఆ సమయంలో సాంబమూర్తిగారి పైగల కోపం నిండు సభలో వెల్లడైనది సాంబమూర్తిగారు ఉపన్యసించుచుండగా

ఆయనను 'అసత్యవాది' అని యెవరో దూలనాడిరి. వెంటనే అన్నిమూలలనుండి ఆ మాటలను వుపసంహరించుకోవలెనని కేకలు బయలుదేరెను. ఆ మాట్లాడినదెవరో గుర్తుపట్టలేదు. అందుచేత సభవారి తరఫున, సభకుఅధ్యక్షులైన బ్రహ్మయ్య గారే, సాంబమూర్తిగారిని క్షమాపణకోరి కార్యక్రమము, క్రమముగా జరుగు ప్రశాంతపరిస్థితి యేర్పరచిరి. బ్రహ్మయ్య గారి సమయస్ఫూర్తికి సభ్యులందరు సంతసించిరి. *

సాంబమూర్తిగారు మాట్లాడేటప్పుడు ఒక వివాద యేర్పడింది. దానిపై అధ్యక్షుడు నిర్ణయం యిచ్చిన తర్వాత మళ్ళీ సాంబమూర్తిగారు సవాల్ చేయ నారంభించారు. 'అధ్యక్షుని నిర్ణయం అయినతర్వాత, దానికి భిన్నంగా మీరు మాట్లాడుట సభా మర్యాదగాదని బ్రహ్మయ్యగారు అనేసరికి, ఆయన నిష్పాక్షికతకు, వివేకానికి సభంతా హర్షామోదం చూపింది.

ఇటువంటి వడుదుడుకు సమయాన సభను, సామరస్యంగా నడపినందుకు శ్రీయుత కొండా వెంకటప్పయ్యగారు కొండంతగా కొనియాడారు, చేమవరపు రామదాసుగారు, వేయినోళ్ళ వినుతించారు. మిగతా నాయకులు, ప్రేక్షకులు ప్రతినిధులుకూడా ఆప్రశంసలను తమహార్షధ్వానుల మూలంగా వెల్లడించారు.

---

* సభలో సంగతులు సమీక్షిస్తూ, పచారుచేస్తున్న పట్టాభిగారు, అచ్చటునున్న వారితో, "ఆసమయస్ఫూర్తి చదువుకుంటే వస్తుందా? ఒక విద్యేత వస్తుందా? అదిపుట్టుకతోనే వస్తుంది, పుస్తకాలవల్లరాదు-బ్రహ్మయ్య గారి గొప్ప గమనించారూ!" అంటూ అభినందించాడు.

క॥ తలపరువు, నోరెచెప్పును
లలికాయల పండుపరువు, రంగేచెప్పున్ –
కలవాజి, జవము నడకయుఁ
కులమును వేమమునుజెప్పు గువ్వలచెన్నా.

రాష్ట్ర కార్యదర్శి

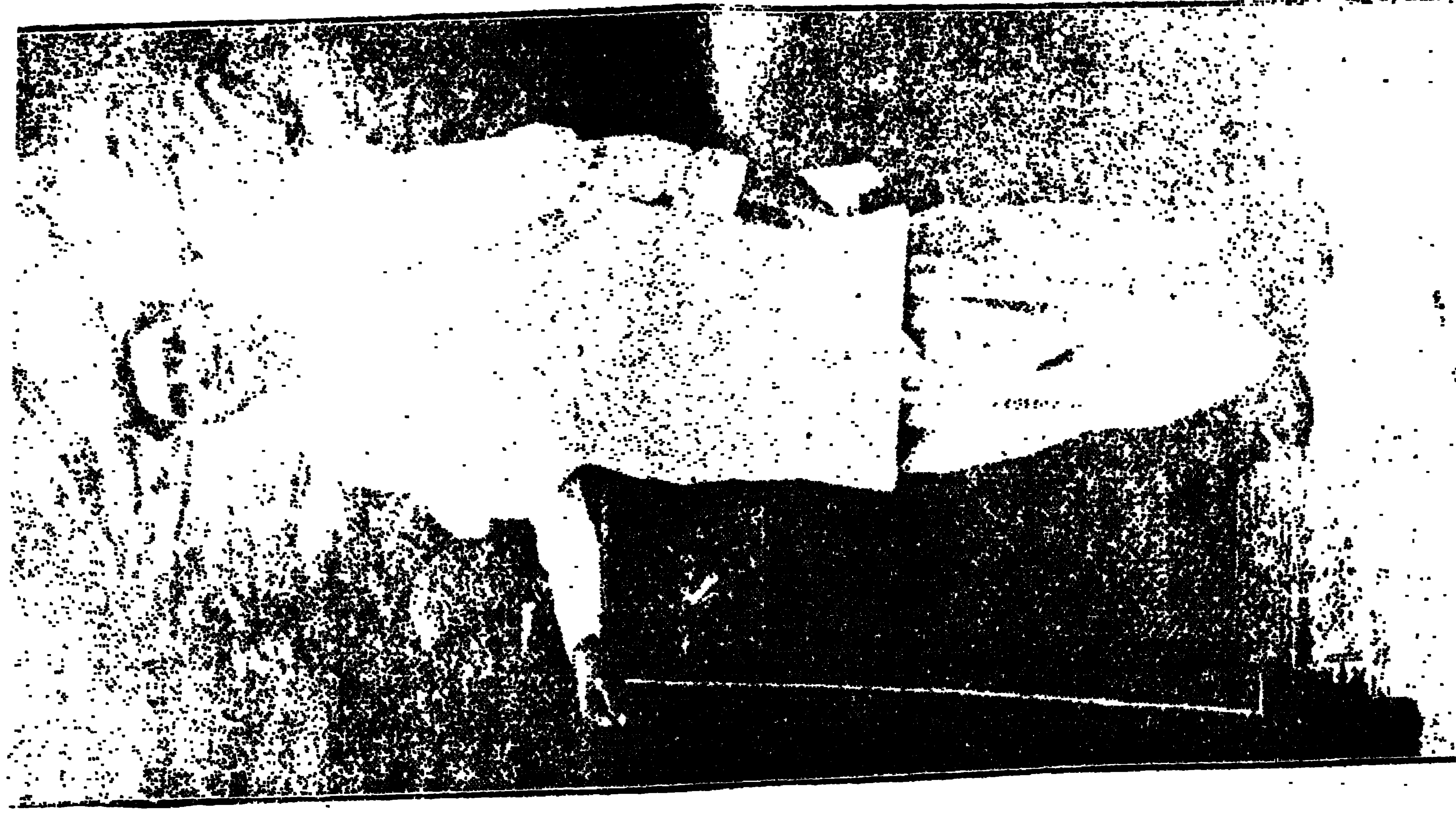
“భూమి నుండి సమస్తపదార్థములను ఉత్పత్తిచేయ గలవాడు రైతు. మంటినుండి ధాన్యమును సృజింపజాలిన రైతు యేమి చేయజాలడు? మన బలమును శక్తి నిమనము గుర్తింప నంతవరకు మనము అసహాయులముగనే యుందుము”

—రాజేంద్రబాబు

భారతదేశమంతటా కాంగ్రెసు యెన్నికలలో పోటీ చేసింది. యేడురాష్ట్రాలలో విజయం గాంచింది. ప్రథమ తాంబూలం మన మద్రాసుదే. 215 స్థానాలలో 116 సాధారణ నియోజకవర్గములైనా, కాంగ్రెసు సంపాదించిన స్థానాలు 159. ఈ విజయసారధి ఆంధ్రకేసరే.

అప్పట్లో ఆంధ్రరాష్ట్ర అధ్యక్షులుగావున్న ప్రకాశం గారు, రివిన్యూమంత్రిగాను, కార్యదర్శిగానున్న సాంబమూర్తి గారు శాసనసభాధ్యక్షులుగాను యెన్నుకొన బడుటచే పైపదవులు రెండు కాళీకాగా, యెన్నిక జరగవలసివచ్చింది.

రాష్ట్రాధ్యక్షునిగా మన రైతుపెద్ద

అవకాశాలు అందరికీవస్తవి. కాని వాటిని అనుకూలంగా చేసుకొనే ప్రజ్ఞ కొందరికే ఉంటుంది. అట్టి వారిలో మన బ్రహ్మయ్యగారొకరు. ఆంధ్రరాష్ట్రీయసభ అధ్యక్షత వహించిన తర్వాత ఆంధ్రరాష్ట్రకార్యదర్శి పదవి ద్వారా ఆంధ్రదేశ సేవ చేయవలెననుకొన్నాడాయన. ఆసంగతి ఆయన పెద్ద గురువు కృష్ణారావుగారితో చెప్పేసరికి, "నీవు కార్యదర్శిగా వుండడమేమిటి అధ్యక్షుడుగావుండు. పట్టాభిగారిని కార్యదర్శిగా వుండమంటాను, బ్రాహ్మణుడెప్పుడూ మంత్రిగా వుండడం ఆచారమ"న్నారు. "అట్లాకాదు. అందుకు అర్హుడను కాను. కార్యదర్శిగానేవుంటా" నన్నాడు శిష్యుడు. "అట్లా గైతే జిల్లా కాంగ్రెసు సంఘానికి మీరు ప్రెసిడెంటుగాను పట్టాభిగారు కార్యదర్శిగాను, యెందుకు పనిచేశార"న్నారు కృష్ణారావుగారు. "ప్రెసిడెంటుఅంటేయేమిటో, సెక్రటరీఅంటే యేమిటో సరిగా తెలియని రోజులుగనుక ఆనాడు అంగీకరించాను. యిప్పుడు నాస్థితి నాకు తెలుసుగనుక కార్యదర్శికే నేను అర్హుడను అన్నాడు బ్రహ్మయ్యగారు. "అట్లాగైతే మీయిష్టం అవశ్యం కానియ్యండన్నా"డు పంతులుగారు. పట్టాభిగారు మాత్రం మీరు శెక్రటరీగా వుండడం మంచిదే గాని, ప్రెసిడెంటునుమాత్రం వేరేచూచుకొండన్నారు.

ఇదివరకు అధ్యక్షులు తమకు అనుకూలమైన కార్యదర్శులకొరకు వెతుక్కొనేవారు. ఈసారి కార్యదర్శియే తన కనుకూలమైన అధ్యక్షుని అన్వేషించవలసివచ్చింది. పట్టాభిగారు తాను వుండనని చెప్పి సిమ్లా వెళ్ళారు. కృష్ణరావుగారు సీతారామయ్యగారిని ఒప్పించగలరనే విశ్వాసంతో బ్రహ్మ

య్యగారు తాను కార్యదర్శిగాను, సీతారామయ్యగారు అధ్య క్షుడుగాను, ఏర్పాటుచేసుకొని ఎన్నిక ప్రచారం ప్రారంభిం చాడు. బ్రహ్మయ్యగారు కాంగ్రెసులోనేగాక రైతు రంగ ములోకూడా పనిచేయుచుండుటచేత, ఢిల్లీలోవున్న రంగా గారు బ్రహ్మయ్యగారితో మాట్లాడి, ఆయనను లెఫ్టిస్టుల పక్షాన కార్యదర్శిగాగాని, అధ్యక్షుడుగాగాని, నిలవవలసి నదిగా కోరమని కొల్లిగడ్డవారికి ఉత్తరం వ్రాశాడు. దానిని పురస్కరించుకొని వామపక్షీయులందరు బెజవాడలోకూడి, బ్రహ్మయ్యగారిని రావించి, రంగాగారి అభిప్రాయము తెలి యజేశారు. అందుకాయన తాను రైటిస్టుగా పోటీచేయ దలచుకున్నానని చెప్పాడు.

అందుచేత ఎన్నికలలో పోటీజరిగింది. 1937 సం॥ జూలైలో రైటిస్టుల తరఫున ప్రధానపాత్ర బ్రహ్మయ్యగారే వహించవలసివచ్చింది. రైటిస్టుల పక్షాన అధ్యక్షపదవికి పట్టాభిగారు నిలవగా, వామపక్షాన మద్దూరి అన్నపూర్ణయ్య గారు నిలబడిరి. కార్యదర్శి పదవికి బ్రహ్మయ్యగారితో - అన్నాప్రగడ కామేశ్వరరావుగారు పోటీచేశారు. వామపక్షీ యులు ఓడిపోయారు.

రెండవ సంవత్సరం ది 16-1-1938 తేదీని బెజవాడలో ఎన్నికలు జరిగినవి. అప్పుడుకూడా వామపక్షం తరఫున పోటీ జరిగినది. రంగాగారు పట్టాభిగారితో పోటీచేయగా రంగా గారికి 81 వోట్లున్నూ పట్టాభిగారికి 143 ఓట్లున్నూ వచ్చినవి. కార్యదర్శి పదవికి బ్రహ్మయ్యగారితో పోటీచేసిన వుచ్చులపల్లి సుందరయ్యగారికి 61 బ్రహ్మయ్యగారికి 161 ఓట్లు వచ్చి

నవి. ఆంధ్ర రాష్ట్ర రాజకీయ సభ్యులలో ఆకాలములో ఆయన ప్రాముఖ్యానికి, ప్రేమకు ఆదరాభిమానాలకు ఆ సంఖ్య నిదర్శనం.

మూడవసంవత్సరం పోటీలేకుండానే ఏకగ్రీవముగానే ఎన్నుకోబడ్డారు.

పట్టాభిగారు ఎన్నికల సమయాన (మొదట) లేనిసంగతి విశదమేకదా. సిమ్లానుంచి వచ్చినతర్వాత సీతారామయ్యగారు కాస్త తటపటాయించి తర్వాత స్వీకరించారు అధ్యక్షస్థానం. వారు స్థానిక నాయకులు కారనే సంగతి పాఠకులకు తెలుసునుగదా. అఖిలభారతనాయకులైనందున అధికంగా పనులుండేవి. అందుచేత అధికభారం కార్యదర్శిపైననేవుండేది. అందులో విశేషించి పట్టాభిగారు స్వతంత్రాలోచన సమర్థత గల, తమ శిష్యునకు అవరోధములేకుండా అన్ని అవకాశాలు కలిగించారు. అందుచేత కార్యదర్శి కేవలం అధ్యక్షునకు అనుచరుడుగానే వుండే స్థానంలో వుండక, యథార్థానికి గురువుతో గుద్దులాడుటకు జంకలేదు. పుత్రునిచేత తండ్రి, శిష్యునిచేత గురువు విద్యలో పరాజితం అగుట మహానందంగా భావించుట మన సంప్రదాయం. ప్రతిభావంతులగు పట్టాభిగారు అప్పుడప్పుడు ఆ ఆనందాన్నికూడ పొందేవారు.

వారి పరిపాలనాకాలం 2½ సంవత్సరాలు సరసంగానే సాగిపోయినది. ఒక్క—చల్లపల్లిపాట్లులోమాత్రమే వేరైనారు.

బ్రహ్మయ్యగారి కార్యదర్శి ఎన్నిక ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసురంగంలో మొట్టమొదటిసారిగా ఒక పల్లెటూరి రాజకీయవేత్త ప్రముఖపదవికి రావడం అన్నమాట. సహాయ

కార్యదర్శులు తరచు పల్లెటూరివారే, అవుతూ వచ్చారు. బ్రహ్మయ్యగారు ప్రథమదఫా కార్యదర్శి అయినప్పుడు, పూర్వపు సహాయకార్యదర్శులుగ కొమ్మారెడ్డి సత్యనారాయణమూర్తి, శరణు రామస్వామిచౌదరిగార్లే వున్నారు. రెండవదఫా, నీల సంజీవరెడ్డి, చింతమనేని భావయ్యచౌదరిగార్లు. మూడవసారి, కళా వెంకటారావు, సంజీవరెడ్డిగార్లు.

బ్రహ్మయ్యగారు కార్యదర్శి అయినతర్వాత తన కాలమంతా దీనికి వుపయోగించారు. ఆంధ్రదేశమంతటా సంచారముచేసి కాంగ్రెసు సందేశము నలుమూలలా వ్యాపింపజేశారు. క్రమశిక్షణను అధికంగా పాటించారు. తప్పులను ఆయన క్షమించలేదు. ముద్దాయిలను శిక్షించుటలో ఆయన పేరుగాంచినందున ‘Convicting Judge’ అనే పేరు వచ్చింది. ‘ఎర్రికలం’ అనే పేరుకూడా పొందాడు.

కాంగ్రెసు వ్యవహారములలో అక్రమాలు జరుగకుండా చూచుటయేగాక జమాఖర్చులలోకూడ అక్రమాలు జరుగకుండా వుండగలందులకు సరిగ్గా లెఖ్ఖలుంచుటకు సర్క్యులర్లు పంపుటేగాక, ఆడిటర్లచే తనిఖీకూడా చేయించేవాడు.

స్థానికసంస్థల ఎన్నికలలో సరియైన అభ్యర్థులనే నియమించి, సకాలములో ప్రచారముచేసి, జయముగాంచేటట్లు చేసేవాడు.

స్థానికసంస్థ లన్నిటినీ పరిశీలించి, కాంగ్రెసు సిద్ధాంతరీత్యా వ్యవహారం జరుగుచున్నది లేనిది ప్రకటిస్తూ వుండేవాడు.

కార్యదర్శుల కాన్ఫరెన్సులుకూడా జరిపి కట్టుదిట్టములు చేస్తూండేవాడు.

పక్రమంగా బులెటిన్ ప్రకటిస్తూండేవాడు.

ఆఫీసు వ్యవహారము చాలా కట్టుదిట్టముగా జరుపుట చేతనే ఆనాటి ప్రధాని రాజాజీ మీఆఫీసు యింత ప్రాంప్టుగా వున్నందుకు అభినందిస్తూ నన్నాడు.

స్థానిక సంస్థలకు అధ్యక్షులను నియమించుటలో, ఆయన ప్రజాస్వామ్య సిద్ధాంతాలను తూచా తప్పకుండా అనుసరించేవాడు.

మెజారిటి అభిప్రాయాన్ని మన్నించకుండా మూడు చోట్ల మాత్రమే ఆయన వ్యవహరించింది. అందుకు ప్రత్యేక కారణాలు వున్నవి.

అనంతపురం జిల్లాబోర్డు అధ్యక్షస్థానమునకు పోటీ చేసినవారిలో కమ్మ అభ్యర్థికి 21, రెడ్డికి 18 ముచ్చికి 7, వోట్లు మాత్రమే వచ్చినవి. జిల్లాబోర్డు మొత్తం 52 మెంబర్ల లోను, ముచ్చి అభ్యర్థి ఒక్కడే జైలుకు వెళ్ళినవాడు. ఇంతే గాక నిమ్నజాతీయుని అధ్యక్షునిగా వుంచాలని ఎక్యకేటివ్ చేసి ఆవిధంగా చేశాడు. ఆ రాజుప్పగారు నేడు యం. యల్. ఎ.

మహిళామణిని అధ్యక్షస్థానమలంకరింప జేయావలెనని తలచి, కడప జిల్లాబోర్డు అధ్యక్షస్థానమునకు ముగ్గురు పురుషులు పోటీపడగా వారిని మాన్పించి ఆస్థానములో శ్రీమతి రామసుబ్బమ్మగారిని నియమించుట జరిగింది.

అట్లాగే ఒక మహమ్మదీయుని అధ్యక్షునిగా వుంచ

వలెనని పెద్దాపురం మునిసిపాలిటీకి మహమ్మదు అబ్దుల్ కరీం సాహెబుగారిని చైరుమెనుగా నియమించిరి.

ఈ మూడు సందర్భములలోను సీతారామయ్యగారు సంచారములో వున్నారు. అయినా బాధ్యత వహించి సభ్యులకు నచ్చచెప్పి యీవిధముగా వ్యవహరించి కార్యదక్షతగల కార్యదర్శి అని కీర్తి పొందాడు.

జిల్లా బోర్డు వ్యవహారాలు

“ఎవరున్ సాటియె గొట్టిపాటికిక సందేగాఁబో
మామనోజవముల్ ....”

—బుచ్చి సుందరరామశాస్త్రి.

ఆంధ్రరాష్ట్రంలో కృష్ణాజిల్లా అధిక చైతన్యం కలది. మొట్టమొదట జిల్లా సంఘం యిక్కడనే స్థాపించిరి. కృష్ణా పత్రికకూడా జిల్లాసంఘం తరఫున ప్రచురింపబడుతూ సాటి లేని రాజకీయ ప్రబోధం కలిగించింది. వందేమాతరోద్యమానికి బందరే కేంద్రమై విలసిల్లింది. బిపిన్ చంద్రపాలుగారే గాక కోపల్లి హనుమంతరావు, కృష్ణారావు, పట్టాభిగార్లు యీ త్రిమూర్తులే ఆనాడు జాతీయోద్యమానికి జీవగర్రగా విలసిల్లిరి. యీ చైతన్యం ఐకమత్యానికి తోడ్పడక, భిన్నత్వానికి దారితీసింది. “బ్రాహ్మణానాం అనేకత్వం”

అన్న సామెత సర్వజన విదితము. తెలివిగలవారు అనేకమంది ఉండుటవల్లనే, పార్టీలు వర్గాలు యెక్కువ. జాతీయోద్యమంలో అగ్రగాములుగా వున్నా, కాంగ్రెసుద్వారా స్థానికసంస్థలలోగాని, శాసనసభలలోగాని, ప్రధానస్థానం వహించక పోగా అధమస్థానం వహించింది. అందుకుకూడా అనేక కారణాలున్నవి. ఈ జిల్లాను కాంగ్రెసునాయకులు పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా ఏర్పడకపూర్వమే పశ్చిమగోదావరి, తూర్పు కృష్ణా, పశ్చిమకృష్ణాలుగా విభజించుకొనిరి. వరుసగా దానికి దంతు నారాయణరాజు, పట్టాభి, కాళేశ్వరరావుగార్లు నాయకులైరి. వీరికి కాంగ్రెసులో పలుకుబడికికాను, అఖిల భారత కాంగ్రెసు సంఘ సభ్యత్వమునకునూ, తమలోతమకు పదవులను గురించి తగాదాలు రాకుండా ఏర్పాటుచేసుకొనిరి. మొత్తం జిల్లా సంగతి వారు గమనించనేలేదు. 1928 సం॥లో పశ్చిమ గోదావరి విడిపోయింది. ఆజిల్లాకు దంతు నారాయణ రాజుగారే నాయకులుగా ప్రఖ్యాతిగాంచారు. ఆయన శాసన సభాసభ్యు డయ్యాడు. జిల్లాబోర్డు ప్రెసిడెంటు అయ్యాడు. ఇక పశ్చిమకృష్ణా సంగతి, కాళేశ్వరరావుగారు బెజవాడ కాపురస్థులుగనుక, బెజవాడ మునిసిపాలిటీ ఆక్రమించుకొనుటకే ఆయనకృషి జరిగింది. దానిలో ఆయన కృతకృత్యు డయ్యాడు. శాసనసభ కాయన 1926 లోనే జయంగాంచాడు తర్వాత బందరు, బెజవాడ పట్టణ నియోజకవర్గమే తన యెన్నికస్థానముగా గ్రహించి ఆసంగతిమాత్రమే చూచు కొంటూ 1937 సం॥ 1947 సం॥లోనూకూడా జయము

గాంచారు ఎసెంబ్లీకి. ఆయన దృష్టి జిల్లాబోర్డు రాజకీయముల పైకి పోనేలేదు.

ఇక మన పట్టాభిగారు ఆయన జన్మకల్లా ఒకసారి బందరు మునిసిపాలిటీకి సభ్యులయ్యారు. ఆయన నోళ్లంజరు, గనుక శాసనసభగాని జిల్లాబోర్డుగాని ఆయన దృష్టిలో లేనే లేవు. కాంగ్రెసు, ఖద్దరు, స్వదేశసంస్థాన ప్రజలు, బ్యాంకులు యిన్స్యూరెన్సు కంపెనీలు, వీటితోనే వారు కృతార్థులవుతా మనుకున్నారు.

ఈ జిల్లాలో కమ్మవారు అధికసంఖ్యాకులు. వారిలో గుడివాడ తాలూకాబోర్డు వ్యవహారాల్లో, అడుసుమల్లిపార్టీ లింగంపార్టీ, అని రెండుపార్టీలేర్పడినవి. అవి జిల్లాఅంతటా పాకినవి. స్థానికసంస్థలలో పోరాటమే వారి పరమావధి. కమ్మవారిలోవున్నంత అంతర్విరోధము మరియొక కులములో లేదు. వారి తెలివితేటలు, ధనం, తమలోతాము సాధించు కొనుటకు, పరాయివారికి పాదాక్రాంత మగుటకు వుపయోగి పడుచున్నవి. నాడేకాదు. నేటికిగూడ. ఇక కాపుసంఘానికి రమణయ్య నాయుడుగారు యేకైక నాయకుడు. ఆయనమాట సుగ్రీవాజ్ఞగా, కైకలూరు, బందరు, దివిసీమ కాపులు తలుస్తారు. కమ్మవారిలోవలె ఆయన కెదురాడువారు రెండున్నర తాలూకాలలోను లేరు. ఆయన పలుకుబడిగల ప్రముఖుడు. లింగంవారి పార్టీ కొంతకాలము, మీర్జాపురం వారి పార్టీకొంతకాలము అయనసలహాతోనే సంచరించినవి. ఆయన జస్టిసుపార్టీ నాయకుడు.

ఈ జిల్లాలో వున్నంతమంది జమీందారులు మరియే

జిల్లాలోను లేదు. మాంటెఫర్డ్ సంస్కరణలతో ఈ జమీందార్లంతా జస్టిసుపార్టీలోచేరి, శాసనసభల్లోను, స్థానికసంస్థల్లోను ప్రవేశించి తమ ధనబలము నుపయోగించి, స్వైరవిహారము చేయసాగిరి. కృష్ణాజిల్లాకు కొంతకాలం, మీర్జాపురాధీశుడు, అనంతరము చల్లపల్లి సంస్థానాధిపతి పాలన సాగించారు. అడుసుమిల్లివారు చల్లపల్లివారికి అండగా వుంటే, మీర్జాపురం,రమణయ్యనాయుడుగార్లు ప్రత్యర్థులుగావుండేవారు.

కృష్ణాజిల్లాబోర్డు యెన్నడు కాంగ్రెసు పరంకాలేదు. 1928 సం॥లో మాత్రం, నామినేషనుబోర్డుగా ధన్వాడ రామచంద్రరావుగారి అధ్యక్షత క్రింద, కాంగ్రెసుబోర్డుగా చలామణి అయినది. అప్పుడున్నూ శాంతిలేదు, జస్టిసుపార్టీ తరఫున కొన్నినామినేషలు యిస్తే కాంగ్రెసువారు కొన్ని తెచ్చుకొనేవారు. యెప్పుడూ పోరాటమే పరిపాటై పోయింది. సామరస్యమంటూ లేనేలేదు.

1936–11–23 తేదీని జరిగిన జిల్లాబోర్డు యెన్నికలలో చల్లపల్లివారితో పోటీచేసింది కాంగ్రెసు. రమణయ్యనాయుడు గారి పార్టీ జస్టిసు పార్టీకి వ్యతిరేకంగా, కాంగ్రెసుకు అనుకూలంగాకూడా వున్నా రానాడు. కాని, కాపులూ కాంగ్రెసు పక్షము వారుకూడా ఓడిపోయారు. కాంగ్రెసు కొన్ని ఫిర్కాలలో అభ్యర్థులనే నియమించలేదు. కాపులకు రెండుసీట్లున్నూ కాంగ్రెసుకు 3 సీట్లున్నూ వచ్చినవి.

జిల్లా రాజకీయములలో, చల్లపల్లి, మీర్జాపురం జమీందార్ల పోరాటం బొబ్బిలి మంత్రిత్వానికి బెడదగా వుంది. వారిద్దరిని కలిపి, ఈ జిల్లాను 1–12–1936 సం॥ విభ

జించి, బెజవాడ బోర్డును మీర్జాపురంవారికీ, బందరు బోర్డును చల్లపల్లివారికి పట్టంగట్టారు. కాంగ్రెసువారు 1-11-1938 సం॥ లో జిల్లాబోర్డుల నన్నిటినీ కలిపివేశారు. అప్పుడుకూడా మీర్జాపురం రాజాగారు చల్లపల్లి రాజాగారు అధ్యక్షులుగా నుండ నంగీకరించారు.

మీర్జాపురం రాజాగారిని దింపుటకు చల్లపల్లివారితో పరోక్షముగా, కాంగ్రెసువాదులు కొంతమంది మంత్రనాలు జరిపారు. తరువాత 1936 సం॥ జరిగిన యెన్నికలలో చల్లపల్లి వారిని ఓడించుటకు, మీర్జాపురంవారితో మంతనాలు జరిపారు. గాని అవి ఫలించలేదు. తర్వాత బోర్డును రద్దుజేయించ ప్రయత్నంజేశారు అది విఫలమయ్యింది. యింతకు కాంగ్రెసు నాయకులు తమ త్యాగసాహసాలతో పోరాడుటకు ప్రయత్నించక డిప్లమసీ వుపయోగించారు. డిప్లమసీలో వీరికంటె జస్టీసువారే అధికులగుటచే, కాంగ్రెసువారు విఫలులయ్యారు. యుగంధరుడని ఖ్యాతిగాంచిన కాళేశ్వరరావుగారి కృషి ఫలించలేదు. చాణక్యుడని ప్రసిద్ధిగాంచిన పట్టాభిగారి ప్లానులు ఫలించలేదు. జిల్లాబోర్డు సంగతి జిల్లా పరిస్థితులు పాఠకులకు పరిచయంచేయుటం అప్రస్తుతం కాదని యెంచి సంగ్రహముగా సమీక్షించాను.

ఆంధ్రరాష్ట్రంలో జిల్లాబోర్డులన్నీ కాంగ్రెసు పరమైనవి. కృష్ణాజిల్లా బోర్డుయెన్నికలు 1940సం॥ జనవరిలో జరుగనున్నవి. రాష్ట్రసంఘాధ్యక్షుడు, కార్యదర్శి, యీ జిల్లాకు చెందినవారే కనుక ఈ జిల్లాకూడా కాంగ్రెసు జిల్లాగా పరిగణింప

బడుటకు, జిల్లాబోర్డును స్వాధీనం చేసుకొనే ప్రయత్నాలకు ఆలోచనలు ఆరంభమాయెను.

చల్లపల్లి రాజాగారు, అప్పటి అధ్యక్షులు. ఆయనను ఎలాగో ఒకలాగు వప్పించి బయటకు పంపించి బోర్డును కాంగ్రెసు స్వాధీనం చేసుకుందా మనుకున్నారు. రాజాగారు మాత్రం ఈయెల్లయేనుగును ఎంతకాలం పోషిస్తాడు? వారికీ మోజు తగ్గింది. సరేనన్నారు. కాని వారి పార్టీవారు మాత్రం ఒప్పుకోలేదు. అయినా రాజాగారు మొదట్లోనే చెప్పారు. మీరు అచ్చమైన కాంగ్రెసువారిని పెట్టుకొంటే నా అభ్యంతరం లేదు. రమణయ్యనాయుడు పార్టీవారికి కాంగ్రెసు ముద్ర వేస్తే, మావారికి వెయ్యకతప్పదు. ఆయనపార్టీకంటే, మా పార్టీ పెద్దది. ఆసంగతికూడా ఆలోచించవలసినదని ఆయన అన్నాడు.

ఈసంప్రదింపులు పట్టాభిగారు, బ్రహ్మయ్యగారు జరిపారు. రాజాగారు, పట్టాభిగారితో తాము పరతు లేకుండానే తప్పు కుంటామన్నారు. అయితే అచ్చమైన కాంగ్రెసువాదులను పెట్టేపద్ధతిలో. జిల్లాబోర్డు వ్యవహారములో కాంగ్రెసువాదులు సిద్ధాంతరీత్యా గాకుండా గెలుపుని దృష్టిలోపెట్టుకుని పని చేయసాగారు. అదెంతవరకు నెరవేరుతుంది? బ్రహ్మయ్య గారితో పట్టాభిగారు వర్కింగుకమిటీకి వెళ్తూ మీరు కృష్ణా రావుగారితో సంప్రతించి రాజీ మాట్లాడవలసిందని చెప్పారు. అనుభవజ్ఞులగు బ్రహ్మయ్యగారు ఈబెడద తగ్గించుకొనుటకు రాజాగారిపార్టీకి పట్టాభిగారు అంగీకరించేయెడల 18 సీట్లు యివ్వనొప్పుకున్నాడు. వారి వుద్దేశ్యం ఒక జిల్లాబోర్డు వ్యవ

పోరమేకాక గ్రామాలలో శాంతి, సామరస్యము, కాంగ్రెసు యెడల అనురాగాభివృద్ధి పొందగలవను తలంపుతో. పట్టాభి గారిని రావలసినదిగా టెలిగ్రాము యిచ్చారు బ్రహ్మయ్య గారు. కాని కృష్ణారావుగారు "పట్టాభిగారు ఎట్టి షరతు లేకుండా రాజీ అన్నారు. పరిస్థితులనుబట్టి మీరు 18 సీట్లుకు ఒప్పుకోవలసి వచ్చింది. పట్టాభిగారు రాకముందు మీరు ఒప్పు కుంటే, ఆయన కప్రతిష్టరాదు. వారు ఆమోదించగలరు అని అన్నారు. నేను వస్తానంటే రాకముందే 18 సీట్లు యిచ్చి రాజీ పడడమేమిటి? అని పట్టాభిగారికి కలిగింది. ఇందులో తొం దరపాటుంటే వుండవచ్చునుగాని తప్పుమాత్రం లేదు. రాజీ భగ్నమైనతరువాత పట్టాభిగారు, బ్రహ్మయ్యగారిని జిల్లాబోర్డు అధ్యక్షునిగా వుండవలసిందన్నారు. ఆకోర్కె నాకెన్నడూ లేదు. నూరయ్యగారినిగురించే, నా కృషి. ఈ పరిస్థితులలో రమణయ్యనాయుడుగారి కనుసన్నలలో మెలగు జిల్లాబోర్డుప్రెసి డెంటుపదవినాకక్కరలేదన్నారు. పదవీవ్యామోహం లేనందుకు ఆయనపై ఆదర ముండుటకు నూరు, తమ మాట తోసి వేశారనే అభిప్రాయము కలిగింది పట్టాభిగారికి. ఈ సంగతి సందర్భములన్నీ, పాఠకులకు వివరముగా తెలియగలందులకు కృష్ణాపత్రికలోని వ్యాసము నిచ్చట వ్రాయుచున్నాను.

కృష్ణాజిల్లా కాంగ్రెసు కమిటీల దురవస్థ: ఒక సంవాదము

ప్రశ్న:—ఏమండీ, ఒక్క గుండెకాయ వలె ఉండేవారే బ్రహ్మయ్య పట్టాభిగార్లు. వీరి మధ్య ఏవో పొరపులు వచ్చాయట నిజమేనా ?

జవాబు:—పొరపులేమి టండీ? ఏ విషయంలోనైనా అభి ప్రాయభేదాలు వచ్చినంతమాత్రాన, పొరపులు వచ్చిన ట్లెంచుకోవలసిందేనా? ఉభయులూ సంస్కారులు. అన్యోన్యం గౌరవవిశ్వాసాలు గల కాంగ్రెసు భక్తులు. వారి సఖ్యత ఈ జన్మలో విడేది కాదని మున్దు గ్రహించండి.

ప్ర:— అట్లా అయితే వారికి అభిప్రాయభేదా లేవిషయంలో వచ్చినాయండీ?

జ:— ఆc! కృష్ణాజిల్లాబోర్డు ఎన్నికల వ్యవహారాల్లో ఉభయుల చూపులు కలియలేదు.

ప్ర:— అంటే?

జ:— అంటే ఏమీలేదు. చల్లపల్లివర్గంతో జత కలుపుకోవడం విషయంలో వేరుత్రోవలైనాయి.

ప్ర:— పట్టాభిగారు కొంతకాలం క్రిందట చల్లపల్లి రాజా గారిని కలుసుకొన్నారనీ, రాజాగారికమీదట బోర్డు ప్రెసిడెంటుగిరికీ ప్రయత్నించవక బోర్డును కాంగ్రెసుకు వదిలివేస్తామని వాగ్దానమిచ్చానారనీ చెప్పుకొన్నారే. బ్రహ్మయ్యగారే ప్రెసిడెంటు అవుతారనికూడా అను కొంటున్నారు. ఇక వచ్చిన చిక్కేమిటి?

జ:— చిక్కు ఏమీలేదు. రాజాగారి అనుచరు లున్నారుగా. వారికి కొన్ని స్థానాలు కావాలన్నారు. వారు కాంగ్రెసు ప్రమాణపత్రాలు సంతకంచేసి కాంగ్రెసు నిబంధనలకు లోబడితే, వారికి పదునాలుగు స్థానా లివ్వడానికి బ్రహ్మ

య్యగారు, జిల్లా కాంగ్రెసు కమిటీ ప్రెసిడెంటు నూరయ్య గారు తుదకు పరిష్కారం చేశారు. ఈయంగీకారం పట్టాభి గారు దేశాంతరములో ఉండగా స్వతంత్రించి ఇచ్చారుం. రాజాగారు బోర్డును కాంగ్రెసుకు దఖలు పరచటంలో ఎట్టి షరతును గోరియుండలేదుం. షరతులు కోరితే, తాము సమ్మతింపజాలమనికూడా పట్టాభిగారు మొదటనే రాజాగారితో స్పష్టంగా చెప్పారటం. ఇప్పుడు స్థానాలకు బేరమేమిటని పట్టాభిగారి ప్రశ్నం.

ప్ర:- అయితే, బ్రహ్మయ్యగారు చల్లపల్లి వర్గానికి ఎందుకు పదునాలుగు స్థానా లియ్యడానికి ఒప్పుకొన్నారు?

జ:- రాజాగారిని వేధించడం మొదలుపెట్టారు, వారి అనుచరులుం. ఏషరతూ లేకుండా బోర్డును వదలివేయడమేమిటన్నారు వారుం. పాపం, రాజాగారేమిచేస్తారు? ఇంత కాలం తమను నమ్ముకొనిఉన్న అనుచరులను ఎట్లాగైనా సంతృప్తిపరచి కాంగ్రెసులో చేర్పించడం న్యాయమనుకొని, పశ్చిమకృష్ణాలో నాలుగు, తూర్పుకృష్ణాలో పది అడిగారుం. ఇందుకు సమ్మతిస్తేనేకాని, ఐక్యత కుదరదనుకొని బ్రహ్మయ్య నూరయ్యగార్లు తలయొగ్గారుం. దీనికి పశ్చిమ కృష్ణా కాంగ్రెసు ప్రెసిడెంటు కానుమాని లక్ష్మయ్య గారును, సుప్రసిద్ధులైన అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు

గారును, ఒప్పుకొన్నారు. తాముకూడా ఒప్పుకొన్నట్లు రాజాగారితో మాట ఇచ్చారు.

ప్ర:—ఇక తగాయిదా ఏమున్నది?

జ:— తూర్పు కృష్ణాలో కాపునాయకులు రమణయ్యనాయుడు గారున్నారుకదా వారిని గూడ సంప్రదించకుండా వారిని ఒప్పించకుండా, బ్రహ్మయ్య సూరయ్యగార్లు రాజా గారికి మాట ఇయ్యడం ఏమి న్యాయము? నాయుడు గారు తూర్పులో పండ్రెండు సీట్లు కావాలన్నారు. ఆ పండ్రెండులో రెండు రాజాగారికి పరిష్కారమైనవే— ముదినేపల్లి, నందమూరు సీట్లు. ఈ రెండు సీట్లను వారూ వదలుకోరు — వీరూ వదలుకోరు. పట్టుదలలు వచ్చాయి. బోటు దిబ్బెక్కింది.

ప్ర:—పట్టాభిగారుమధ్యవర్తిత్వం చేసి, ఒప్పించలేకపోయినారా?

జ:- వారు రమణయ్యనాయుడుగారిని ఒప్పించడానికి ప్రయత్నించారట. కాని లాభం లేకపోయింది. అవతల రాజా గారైనా వదులుకుంటే సరిపోయేది. ఉభయులకూ పట్టు విడుపులు లేకపోయినాయి. అయినా తూర్పుకృష్ణా కాంగ్రెసువర్కింగుకమిటీవారు సమావేశమై రాజాగారికి పది, రమణయ్యనాయుడుగారికి పది ఇచ్చి, మిగిలినవారికి దరఖాస్తుదారులలో అభ్యర్థులనునిర్ణయించడానికిసూరయ్య గారికి సర్వాధికారం ఇచ్చారు. కాని ఇంతలోపల బెజ

వానసుండి కాపువమాను లక్ష్మయ్యగారు చల్లపల్లి ఒడం బడికను తమ కమిటీ ఒప్పుకోవటం లేదని తంతి ఇచ్చారు.

ప్ర:- బలే చిత్రం జరిగిందే! లక్ష్మయ్యగారూ, కాశీశ్వర రావుగారూ రాజాగారికి తీరా మాట ఇచ్చి ఇట్లా చెయ్యడం ఏమి న్యాయం?

జ:- మనజిల్లా పరిస్థితులూ, మన నాయకుల రాజనీతులూ ఇట్లా ఉన్నాయి. ఏమంటే ఏమున్నది! తమ మాట పోయిందికదా అని, తూర్పుకృష్ణా వర్కింగు కమిటీవారు అసలు ఎన్నికలలో పోటీచేయగూడదని తీర్మానిస్తూ భీష్మించుకొన్నారు.

ప్ర:- బలె, కుక్క కాటుకు చెప్పుదెబ్బల్లే చేశారే. అప్పుడు పశ్చిమకృష్ణా క్రిందికి దిగిందా?

జ:- దిగకేమి? గోపాలరెడ్డిగారిని పిలిపించుకొని, వారి హెచ్చరికమీద చల్లపల్లి పాక్టు ఒప్పుకొంటా మన్నారు. ఆమాటనమ్మి తూర్పుకృష్ణా వర్కింగుకమిటీవారు ఎన్నికలలో పాల్గొనడానికి తిరిగి నిశ్చయించారు — పశ్చిమ కృష్ణా చల్లపల్లి పాక్టును ఒప్పుకొనే షరతుమీద.

ప్ర:- ఇక ఉభయకృష్ణలకు ఐక్యత కుదిరిందన్న మాటేగా?

జ:- నిజమే, కాని ఇంకా తంతులేదూ? చల్లపల్లిపాక్టే నెట్లాగైనా పడగొట్టాలనేగా పశ్చిమకృష్ణావారిలోపలిసంకల్పం? కొందరు మహానుభావులు వారికి తోడైనారు. వారు కాన్వాసుచేశారు. తూర్పుకృష్ణా కాంగ్రెసు జనరల్ బాడీ వారిని. ఈ పాక్టు లేమిటి? బ్రహ్మయ్య నారయ్యగా

ల్లెవరు రాజీలు కుదర్చడానికి? ఇదంతా బ్రహ్మయ్య తన ప్రెసిడెంటుగిరికోసం, స్వార్థపరత్వంతో పన్నిన పన్నాగం-అంటూ నానామాటలు ఆడారు జనరల్ బాడీవారు. వారిలో ఎక్కువమంది ఇట్లా అవిశ్వాసం తెలిపితే, చల్లపల్లి ఒడంబడికను బహిష్కారంచేసిన, వర్కింగు కమిటీవా రేమిచేస్తారు? తమ పదవులకు రాజీనామా ఇచ్చారు పదిమంది. బ్రహ్మయ్య నూరయ్యగార్లు అసలు అభ్యర్థులుగానే నిలవమన్నారు. తూర్పుకృష్ణా ఇట్లా అరాచకంలోకి దిగింది.

ప్ర:- అప్పుడు పశ్చిమకృష్ణావా రేమిచేశారు?

జ:- వారా? కాళేశ్వరరావుగారు వారికి సూత్రధారులు. వా రేమి నాటకం ఆడించలేరు? గోపాలరెడ్డిగారి హెచ్చరికను బుట్టదాఖలుచేశారు. చల్లపల్లి పాక్టును తిరిగి నిలవడానికి మాట యిచ్చికూడా ఆ మాటను మింగేసుకొన్నారు. తూర్పుకృష్ణా కమిటీ రాజు లేనికోట అయింది. పశ్చిమకృష్ణా చల్లపల్లి పార్టీను ఖూనీచేసింది. బ్రహ్మయ్య నూరయ్యగార్లీ పద్మవ్యూహంలోనుండి బయటపడ్డారు. వీరికి తోడుగ పశ్చిమకృష్ణాలో చిట్టి, జగన్నాధం, వేంకట సుబ్బయ్యగార్లు అయిదారుమంది ప్రక్కకు తొలిగారు. తుదకు పశ్చిమకృష్ణా సోషలిస్టుల ఒరిపిడిలో చిక్కుకొని భగ్నమయ్యేటట్టున్నది.

ప్ర:- అయితే చల్లపల్లివా రేమి చేయదలచుకొన్నారు? ఇట్లా ఖూనీకావడానికి ఒప్పుకున్నారా?

జ:- వా రేనా నిస్పృహచెందేది? వారిలోను రోషంపెరిగింది

చల్లపల్లి కోటమీద తిరిగి బావుటా యెత్తారు. రణభేరీ మోగించారు. ఈ తూర్పు పశ్చిమ కృష్ణా కాంగ్రెసు కమిటీలవారిని వెనుకటి రెండు ఎన్నికలలో ఖాత్రిగ తీటీమన్ను చేసేవున్నారు. ఈపర్యాయం మాత్రం వీరెంత వరకు ఎదుర్కోగలరో చూద్దామంటూ సేనలను సమకూరుస్తూన్నారు.

ప్ర:- తూర్పుపశ్చిమ కాంగ్రెసుకమిటీ లేకపోతేగా, చల్లపల్లి మీద యుద్ధానికి దిగగలిగేది ?

జ:- నిజమే. కాని ప్రావిన్షియల్ కాంగ్రెసు వర్కింగుకమిటీ వారు జోక్యం కల్పించుకొన్నారు. వారొక కమిటీ నేర్పాటు చేసి, కాంగ్రెసు యోధులను నిర్ణయించమన్నారు. యోధులుగ నిలవడానికి సాహసం ఉన్నవారు నిలిచారు. తూర్పున, పటమటకూడా కాంగ్రెసుకు తగినంతమంది క్యాండిడేట్లు దొరకక అల్లాడుతున్నారు. అప్పుడే 10 ఖాళీలు.

ప్ర:- చల్లపల్లికి సంఘబలం, అర్థబలం ఉన్నది. పాపం, కాంగ్రెసుకు ఏమున్నది ? ఒక్క నీతిబలం చూచుకొంటే చాలుతుందా ?

జ:- కాంగ్రెసువారి నిక ఏమిచేయమంటారు ? శాయశక్తులా చల్లపల్లిని కూనీచేయడానికి ప్రయత్నించారు. రెండు పార్లుకంటె ఎవరూ జిల్లాబోర్డు ప్రెసిడెంటు కాకూడదంటూ అసెంబ్లీలో ఒకబిల్లు పెట్టించాలని అనుకొన్నారు కొంతకాలం క్రిందట.

ప్ర:— అది బలే ఎత్తు అండీ.

జ:— కాని ఆ ఎత్తు సాగిందికాదు. తర్వాత, చల్లపల్లి బోర్డు పరిపాలనలో జేసిన తప్పులను పురస్కరించుకొని గవర్నమెంటుచేత, వారిపై ఆంక్ష పెట్టించాలనుకొన్నారు. కాని ప్రకాశం, సాంబమూర్తిగార్లు అడ్డుపడడంవల్ల, ఆ ఎత్తు కూడ చెల్ల లేదు.

ప్ర:- ఎవరండీ ఈ యెత్తులన్నీ వేసింది?

జ:— ఎవ్వరైతే ఏమి? ఈ రెండూ సాగకపోయేటప్పటికి, జిల్లా బోర్డు సీట్ల నిర్ణయంలో జోక్యం కల్పించుకొని చల్లపల్లి ఎస్టేటులోని అయిదు సీట్లను మూటిలోకి తగ్గించారు. రమణయ్య నాయుడుగారి రాజ్య మనుకొనే కైకలూరు తాలూకాలో అయిదు సీట్లను ఏడు సంఖ్యలోకి హెచ్చించారు.

ప్ర:— అవును, కాంగ్రెసు వారు కూడా జస్టిసుపార్టి అవలంబించిన తప్పుడుత్రోవలనే త్రొక్కారన్నమాట.

జ:— సందేహమా? ఇన్నిచేసినా చల్లపల్లి అంటే ఢొక్కలో భయం లేకపోలేదు. అందుకని రమణయ్యనాయుడుగారి సహాయంకోసం —వా రెన్నిమారులు కాంగ్రెసు నియమాల నుల్లంఘించినా కండ్లు మూసుకొంటూ వారి కండయై నిలుస్తున్నారు.

ప్ర:— రమణయ్యనాయుడుగారు కాంగ్రెసు నతిక్రమించి ఏట్టి పనులు చేశారనీ మీరిట్లా మాట్లాడడం?

జ:— కొంచెం ఓపికపట్టి వినండి, వెనుక అసెంబ్లీ ఎన్నికలలో కాంగ్రెసు ఖర్చుమీద బ్రహ్మయ్యగారి కోసం కాన్వసు

చేస్తూ, కౌన్సిలు సీట్లకు కాంగ్రెసుకు ప్రతిఘటిస్తున్న భూపతయ్యగారికి కాన్వాసుచేశారు. ఖద్దరు కట్టకపోయినా, కాంగ్రెసువారు వీరిని బందరు మ్యునిసిపలు ఛైరుమనుగ ఎన్నుకోడానికి నిశ్చయించుకొన్నారు. తర్వాత, యూని వర్సిటీ సెనేటు ఎన్నికలలో కాంగ్రెసు క్యాండిడేట్లను ప్రతి ఘటించిన కూర్మా గోపాలస్వామి నాయుడుగారికి ప్రత్య క్షంగా కాన్వాసు చేశారు.

ప్ర:- ఈవిద్రోహానికి కాంగ్రెసువారువారినిమందలించలేదా?

జ:- మందలించడం ఎందుకు? పైగా వారినే కృష్ణా లోకల్ బోర్డుల తరపున అంధ్ర యూనివర్శిటీ సీటుకు - చల్లపల్లి రాజాగారికి పోటీగ కాంగ్రెసు క్యాండిడేటుగ నిలప బెట్టారు.

ప్ర:- ఎంతమాట!

జ:- తీరా నిలుచున్నతర్వాత, మీర్జాపురం సహాయం రాదని తెలుసుకొని గెలుపుకు నిస్పృహచెందినప్పుడునామినేషను తేదీ దాటినతర్వాత, ఇంకో క్యాండిడేటు కవకాశం లేకుండా, వారు తమ యభ్యర్థిత్వాన్ని వదులుకోడానికి కాంగ్రెసువారు అనుమతించారు.

ప్ర:- కాంగ్రెసువారు రమణయ్యనాయుడుగారి యెడల ఇంత ఔదార్యం చూపడానికి కారణమేమిటి?

జ:- నాయుడుగారు దివి, బందరు, కైకలూరు తాలూకాలకు మకుటంలేని రాజు. వారి సహాయముంటేనే కాని కాం గ్రెసువారు చల్లపల్లిని కొట్టలేమనుకొని, నాయుడుగారిని శరణమంటున్నారు.

ప్ర:—పోనీ, చల్లపల్లినే నమ్ముకుంటే ఈ పోటీలే పోయి, కాంగ్రెసుదే ఏకఛత్రాధిపత్యం అయ్యేదిగా ఈజిల్లాలో?

జ:—చల్లపల్లిని నమ్మి ఉండడం ఎట్లా? చల్లపల్లి నిజంగా కాంగ్రెసు సఖ్యతనే కోరితే, 14 సీట్లు ఎందుకు కోరాలి? ఏ రెండో మూడో యిస్తే, తృప్తిపడ కూడదూ? వారిలో ఏదో కుట్రాలోచన ఉన్నదేమోనని కాంగ్రెసువారిభయం.

ప్ర:—బ్రహ్మయ్య, సూరయ్యగార్లకు చల్లపల్లివారిమీద ఇంత నమ్మకం ఎట్లా కుదిరిందని అడుగుతాను?

జ:—వీరి దృష్టికి తెల్లనివన్నీ పాలు, నల్లనివన్నీ నీళ్ళు. పట్టి అమాయకులు. కాళేశ్వరరావుగారు బోర్డుల వ్యవహారాల్లో కాచి వడపోసిన అనుభవజ్ఞులు. వారు మాట ఇయ్యగలరు, వెంటనే ఆ మాటను మ్రింగివేసుకోనూ గలరు. అంతమాత్రం సమయోచిత జ్ఞానం, రాజనీతి లేకపోతే——

ప్ర:—మీ మాటకు అడ్డం వచ్చానని అనుకోకండి. చల్లపల్లి వర్గాన్ని కాంగ్రెసులో కలిపేస్తే, ఇక ఈ జిల్లాలో కాంగ్రెసుకు ప్రతికక్షులుండరుకదా, దానివెంబడి గ్రామ కక్షలుకూడా తొలగడానికి అవకాశం కలుగుతుందని బ్రహ్మయ్య సూరయ్యగార్లాశపడి ఉంటారు. ఈ గ్రామ కక్షలవల్ల బాధపడేది వీరేగా? పట్టణాల వారికేమి తెలుస్తాయి గ్రామ ప్రజల బాధలు?

జ:—నిజమే. అందుకనే వీరు సఖ్యతకోసం అంత తొందరపడి ఉంటారు. పట్టాభిగారుకూడా సఖ్యత కోరేవారే. కాని

చల్లపల్లి కాంగ్రెసును ప్రతిఘటించకుండా యుండేటంత సఖ్యతనే వారు కోరేది. బ్రహ్మయ్య, సూరయ్యగార్లింకో పైమెట్టు ఎక్కారు. చల్లపల్లి వర్గాన్ని తటస్థంగా యుండే ట్టు చేయడంకంటె, ఆవర్గాన్నెట్లాగైనా కాంగ్రెసులో గలుపుకుంటే, ఉత్తరోత్తరా పోటీయే ఉండదనీ జిల్లాలో కాంగ్రెసుకు ఎక్కువబలం చేకూరుతుందనీ, నాకు అభి ప్రాయపడి ఉంటారు. రమణయ్యనాయుడుగారి వర్గాన్ని కాంగ్రెసులో జేర్చుకొని ఊరేగడం సక్రమమైతే, చల్లపల్లి వర్గాన్ని కాంగ్రెసులో జేర్చుకోవడం ఎట్లా తప్పవుతుంది?

ప్ర:-ఇదా, బ్రహ్మయ్య, సూరయ్యగార్ల దృష్టి?

జ:-తక్కిన జిల్లాలోగూడ బోర్డు ఎన్నికలు వచ్చేటప్పటికి ఇట్టి ఒడంబడికలు ఎన్నో జరిగినాయి కావా? వాని నన్నిటిని కాంగ్రెసువారు అక్షరాల ఆమోదించలేదా? మన జిల్లా కర్మమేమో కాని, అన్నీ ధర్మసందేహాలే, ఎత్తుపై ఎత్తులే, కాంగ్రెసును దుర్బలపరచే రాగద్వేషాలే. అందు కనే, కృష్ణాజిల్లాఅంటె బయటివారికింత చులకనైపోయింది. ఈ జిల్లాలో హేమాహేమీలున్నారు. కాని ఏమిం లాభం? కార్యం గట్టెక్కించే సాహసంలేదు. పోనీ మన కెందుకు వచ్చిన గోల ఇది: ఏదైనా అనుభవంవల్ల కాని తెలిసిరాదు. కాలమే ఆ అనుభవాన్ని కూర్చిపెట్టుతుంది. పెద్దలకు మనమేమీ చెప్పలేనప్పుడు, కాలాన్ని నమ్ముకో వడమే మంచిది. "కాలాధీనం జగత్సర్వం" అన్నారు మన ఋషులు. కాంగ్రెసుమంత్రులు రాజీ ఇచ్చిన తర్వాత

మొదట జరిగే ఎన్నికలివ్వే. వీనిపర్యవసానం ఎట్ల
వుంటుందోనని లోకం ఎదురుచూస్తోంది."

—కృష్ణాపత్రిక 6-1-194

ఈ ఒడంబడిక రద్దైనతరువాత రాష్ట్ర సంఘమువా
కళా వెంకట్రావుగారి అధ్యక్షతను యెన్నికల కమిటీని నిఁ
మించారు. ఆకమిటీవారు, బ్రహ్మయ్య సూరయ్యగార్ల సూ
నలను త్రోసివేసి, పట్టాభి, రమణయ్యనాయుడుగార్ల మా
లను మన్నించి, జయంద్యృష్టిలో ఉంచుకొని, అభ్యర్థులను నిఁ
మించారు. ఎన్నికలు 1937 సం॥ జనవరి 30 వ తారీఖున జరి
గని. కాంగ్రెసు పేర 35 సీట్లు జయం: చల్లపల్లివారు 17 గుర
ప్రెసిడెంటు ఎన్నికతలతు రాష్ట్ర సంఘంవారు జ
పారు. అధికసభ్యులు బలరామకృష్ణయ్యగారిని ప్రెసిడెంటుగా
వుండగోరారు. కాని జయంతిపురం రాజాగారిని అధ్యక్షుని
మినిట్సు బుక్కులో వ్రాశారు. కాంగ్రెసు ముద్రతో
గెల్చిన రమణయ్యనాయుడుగారిపార్టీ వారు ఆ రాత్రి మం
వాలు జరిపి మాకు అధ్యక్షస్థానం యివ్వకపోతే, చల్లప
వారితో కలసి మీరు పెట్టిన అభ్యర్థిని ఓడించి రాజాగారి
ప్రెసిడెంటుగా ఎన్నుకుంటామన్నారు. యీ మాట వి
కాంగ్రెసు కపత్రిష్ఠ రాగలదనే భయంతో జయంతిపుర
రాజాగారిపేరు తొలగించి ఆస్థానములో కోలపల్లి లక్ష్మయ
నాయుడుగారిపేరు చేర్చారు. అప్పటి రాష్ట్రకమిటి అధ్యక్ష
లగు ప్రకాశంగారే యీ వ్యవహారమంతా నడిపారు.

ఆ పరిపాలన కూడా అంతంతమాత్రంగానే సాగింది
కొద్దిరోజులలోనే ప్రెసిడెంటుగారిపై విశ్వాసరాహిత్యతీరా

నంకూడా పెట్టబడినది. యీ సంగతు లిట్లా వుండగా కాంగ్రెసు ప్రెసిడెంటుగారి పాలన అక్రమంగా వున్నదని 3 సంవత్సరముల వరకు గవర్నమెంటువారు బోర్డును రద్దు చేస్తూ స్పెషల్ ఆఫీసరును నియమించారు.

"కృష్ణాజిల్లాబోర్డు చరమ శ్లోకం."

జననం — ఫిబ్రవరి 28 - 1940

మరణం — జనవరి 15 - 1941

వాసోదకం.

యేకేచాస్మత్ కులే జాతా
అపుత్రా గోత్రిణో మృతాః
తే గృహ్ణంతు మయా దత్తం
సూత్రనిష్పీడనోదకం.

ఆంధ్రరాష్ట్రీయ కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గం.

ఆత్మశాంతివచనం.

అనాథప్రేతసంస్కారాత్
కోటియజ్ఞఫలం లభేత్,

చల్లపల్లి కూటం.

ప్రెసిడెంటుకు అంకితం.

మీ హయాము తప్పక చరిత్ర ప్రసిద్ధమౌతుంది.

అ. కాళేశ్వరరావు.

కాంగ్రెసుపార్టీకి అంకితం.

జిల్లాబోర్డులోని కాంగ్రెసుపార్టీ, శీలంలో, నడతలో బాధ్యతలో బూర్తిగ దివాలాతీసింది.

అడుసుమల్లి గోపాలకృష్ణయ్య

కృష్ణాజిల్లాకు అంకితం.

కాంగ్రెసు వ్యవహారాల్లో కృష్ణాజిల్లా వంగరాష్ట్రంతో తులతోగుతుంది.

కళా వెంకటా్రివు.

మృత్తికాస్నానం
అకార్యకరణపాపోపశమనార్థం
మృత్తికాస్నానం కరిష్యే.

యం. కె గాంధి.

బోర్డుకు అంకితం 25—1—41"

నాఅనంతరం ప్రళయం—After me the deluge.

కె. లక్ష్మయ్యనాయుడు,
ప్రెసిడెంటు.
—కృష్ణాపత్రిక.

ప్రళయం కాకపోతే మరేమిటి? ఏడేళ్ళయినా ఎన్నిక లేదు.

బ్రహ్మయ్యగారు చేసుకొన్న ఒడంబడికను త్రోసివేసి కాళేశ్వరరావు, పట్టాభి, రమణయ్యగార్లు చేసిన ఘన కార్యమేమిటి? కాంగ్రెసుపేరుతో కొన్ని అవకతవకలు చేయించారు. చివరకు ప్రెసిడెంటు రాజాగారి శరణు జొచ్చాడు. అయినా ఆబోర్డు రద్దయింది. చల్లపల్లికి 18 స్థానములు యివ్వడమేమిటన్నారు! కాంగ్రెసువారు రమణయ్యనాయుడు యేకమైనా చల్లపల్లివారు 17 స్థానాలు సంపాదించారు. బ్రహ్మయ్య

గారు రాజీలో యిస్తామన్నది యిక నొక్కటిగదా! * ఆనాడు బ్రహ్మయ్యగారి మాటను మన్నించే వుంటే, కాంగ్రెసు బోర్డు సుస్థిరంగా వుండేది. జిల్లాలో కాంగ్రెసు బలం పెరిగేది. గడచినదానికి వగచిన ప్రయోజనము లేదు. యిప్పటికైనా పెద్దలు ఆత్మపరిశోధన చేసుకొందురా? సత్యాగ్రహులు దురాగ్రహులు గాకుండా వుండెదరుగాక! స్వేచ్ఛను పొందుటే కారినేగాదు కావల్సింది; సమష్టికూడా కావలసుంది. జిల్లా పెద్దలు మహాత్ముని నిజమైన శిష్యులవలె నుసటకు ప్రయత్నిస్తా తురుగాక! తమలో తమ కలహాలు వర్గభేదాలు మరచి యిక నైనను అందరు సోదరులవలె మెలగెదరుగాక!

"జ్ఞాతులు దమలో, బొందిన
జేతో మోదమున వెలిగి చెలువొందుదు ర
న్నీతిం బాసిన విగతవి
భూతిం గడకొఱవులట్లు పొగయుదు రధిపా."

భారతము

---

* ఎన్నికల సంగతి బ్రహ్మయ్యగారికి తెలిసినట్లు ఇతరులకు తెలియదని ఋజువుకాలేదా? ఈ సంగతే బ్రహ్మయ్యగారిని గురించి వ్రాస్తూ నరసింహం గారిట్లు వ్రాశారు! "ఈ జిల్లా పరిస్థితులు ఈయనకు తెలిసినట్లుగా మరెవరికి తెలియవు. యెన్నికలలో కొంచెము దక్కు మొక్కులు తిన్న రైతుబిడ్డ...... లొల్లిపనులు ఈయనకు పనికిరావు...... చిన్నవయస్సు అయినా లోకాన్ని వడకట్టిచూచిన సంస్కారి ... ఎన్నికలు వచ్చినాయంటే ఎవరును యీయనను, సంప్రదించనిదే ముందడుగు వేయరు." కృష్ణాపత్రిక 26-9-31. ఇట్టి అనుభవజ్ఞుని మాటలు మన్నించక మన పెద్దలు జిల్లానుతీస్ తేరా చేశారుగదా!

కౌన్సిల్ ఎన్నికల విద్రోహం

క॥ కందుకము వోలె సుజనుఁడు
గ్రిందబడియు మగుడ మీఁదికిన్నెగయు జుమీ
మందుఁడు మృత్పిండము వలె
గ్రిందబడి యడగియుండ గృపణత్వమునన్.

ఈ కౌన్సిల్ ఎన్నిక ఎరుకపరచే ముందు ఒక సంగతి పాఠకులకు విశదపరచడం అవసరం. కృష్ణాజిల్లా బోర్డు ఎన్నికలు అయినవి. కాంగ్రెసువారు గెలిచారు. బ్రహ్మయ్యగారికి శృంగభంగం అయిందనున్నారు. చల్లపల్లి పార్టీకు భంగపరచిన, అతిరథులు మహారథులు. అంతటితో వూరుకున్నారా! బ్రహ్మయ్యగారు మనతోపాటుండక మడికట్టుకున్నట్లు యెన్నికల్లో పనిచేయనందుకు ఆయనకు అంతు వేయాలనుకున్నారు. అంతట కుట్రపన్ని కాంగ్రెసుకు వ్యతిరేకంగాను, చల్లపల్లి పార్టీకి అనుకూలంగాను ఆయన ప్రచారం చేసినట్లు రాష్ట్ర కాంగ్రెసు అధ్యక్షులగు పట్టాభిగారికి అర్జీలు పంపారు.

ఆఫీసు గుమాస్తాలవల్ల కార్యదర్శి బ్రహ్మయ్య గారికి యీ సంగతి తెలిసింది. అంతట ఆయన ఈ రికార్డు యిట్లావుండుట మంచిదికాదని యెంచి తాను దోషో, నిర్దోషో లోకానికి తెలియగలందులకు, రాష్ట్రసంఘంవారిని ఒక విచారణకర్తను వేయమని కోరారు. తదనుసారంగా పళ్ళంరాజుగారిని వేశారు. ఆయన అర్జీలు చేతపట్టుకొని ఆ యా ప్రాంతాల విచారణకు వెళ్ళాడు. ఆ విచారణలో

వాటిలోని సంగతులన్నీ కల్పితములని తేలుటచేత బ్రహ్మయ్య గారు నిర్దోషియని రిపోర్టువ్రాశాడు.

ఇదివరకు కాంగ్రెసు తరఫున కౌన్సిల్ సభ్యుడుగా నున్న పూర్ణమల్లికార్జునుడుగారి స్థానానికి ఎన్నిక వచ్చింది. ఆ స్థానములో రాష్ట్రసంఘంవారు బ్రహ్మయ్యగారిని నియమించారు.

రాష్ట్ర కాంగ్రెసు సంఘాధ్యక్షులగు పట్టాభిగారికి బ్రహ్మయ్యగారు గెలవరని అనుమానం కలిగింది. అయ్యో! కాంగ్రెసుసీటు పోతుందే అని పరితాపం హెచ్చింది, పట్టాభి గారికి, దానిమీదవారు, కృష్ణాజిల్లా బోర్డు ఎన్నికల అనంతరం బ్రహ్మయ్యగారిపై ప్రజలకు అయిష్టం కలిగిందికాన ఆయన ఓటమి తప్పదు, కనుక లోగడ సభ్యుడగు పూర్ణమల్లిఖార్జునుడు గారిచేత గార్డు నామినేషన్ వేయించి పటేలుగారిచేత బ్రహ్మయ్యగారిని తీయించివేసి మల్లిఖార్జునుడుగారిని నియమించేటట్లు చేయుట యుక్తంకాదా? అని ముట్నూరి కృష్ణా రావుగారితో సంప్రతించారు. కృష్ణారావుగారు, ఇదివరకే కమ్మటూళ్ళలో జిల్లాబోర్డు వ్యవహారంవల్ల పట్టాభిగారిపై వ్యతి రేకభావం ఉన్నదని చెప్పుతూ ఈపని మంచిదికాదని సలహా యిచ్చారు. అంతట పట్టాభిగారు ఊరుకున్నారు. ఒకరోజున బ్రహ్మయ్యగారి కారులో ఎక్కి బందరులో ప్రచారంచేశారు.

కాంగ్రెసు అభ్యర్థికి పోటీగా నిలబడ్డ అద్దుమల్లి గోపాల కృష్ణయ్యగారికి రమణయ్యనాయుడు అనుకూలంగానేగాక కాం గ్రెసుఅభ్యర్థిపై కత్తికట్టికక్షతో పనిచేస్తూ పట్టాభిగారితోరోజూ మాట్లాడుతూ వెళ్ళుతూ వుండేవారు. జిల్లాబోర్డు యెన్నికలలో

తమ కనుకూలంగా పనిచేయలేదని కాంగ్రెసువారు కొందరు ఈ యెన్నికలలో పనిచేయలేదు. కొందరు ప్రచారం చేస్తా మని కారులు తీసుకొని అటు యిటు, కులాసాగా తిరిగారు కాని పనిమాత్రం చేయలేదు. 1940 సం॥ మార్చి 15 వ తారీఖున యెన్నికలు జరిగినవి. ఇంతమంది యిన్ని విధాల ఆయనకు వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించినను అడ్డుమల్లివారికి అధికంగా వచ్చినవోట్లు 86 మాత్రమే.

ఆనాడు చల్లపల్లి రాజాగారితో పోటీ చేసినప్పుడు, అపజయం గాంచినా కర్ణునివలె ఖ్యాతి గాంచారు, నైతిక జయం మీదేనన్నాడు పట్టాభిగారు. నేడు బ్రహ్మయ్యగారు స్వపక్ష విపక్షీయులచే కర్ణునివలె ఓడింపబడ్డాడు. కర్ణుని ఓదల భారతమన్నట్లే కృష్ణాజిల్లా రాజకీయరంగములో బ్రహ్మయ్యగారి తలే కాంగ్రెస్ చరిత్రా!

ఆయనయందు అకారణవైరముబూని అవివేకంగా కాంగ్రెసుస్థానాన్ని పోగొట్టారు; కాంగ్రెసువారు. దీనిపై వ్యాఖ్యానమెందుకు? స్థితప్రజ్ఞులకు కృష్ణారావుగారి మాట వినండి.

" కాంగ్రెసు విద్రోహము "

"బోర్డుయెన్నికలలో తక్కిన అన్నిజిల్లాలు కాంగ్రెసుకు పట్టం గట్టుతూవుంటే ఒక్క కృష్ణాజిల్లాలోమాత్రం కాం గ్రెసు ఆధ్వర్యం లేకపోవడం, తమకు తల కొట్టివేసినట్లవుతూం డనిపించి యెట్లాగైతేనేం మసిపూసి, మారేడుగాయ జేసి, ఆబోర్డుకూడా కాంగ్రెసుదని అనిపించుకున్నారు రాష్ట్రకాం

గ్రెసు అధికారులు. కాని ఆ సంతోషం నాలుగు రోజులు పాటైనా సరిగా నిలవనీయకుండా కాంగ్రెసు తరఫున లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలుకు నిలబడ్డ బ్రహ్మయ్య అపజయం, తామిన్నాళ్ళు భయపడ్డ ఆనెనుకటి పెనుభూతాన్నే తిరిగి మరియొక రూపులో ప్రత్యక్షం చేయించింది. పక్కన జిల్లాలలో అదివరకు కాంగ్రెసువారివి కానిసీట్లుగూడా, యిప్పుడు కాంగ్రెసుకే వశముకాగా ఈ ఒక్క జిల్లామాత్రం, కాంగ్రెసుకు వున్న సీటుకూడాపోయి, వంచి లాభం చిల్లి కూడదీసినట్లు జిల్లాయొక్క దుర్యశస్సును తిరిగి ప్రాణప్రతిష్ఠచేసి నిల్పినది. వ్రతం చెడినా, ఫలందక్కకపోతే, యిక యేమనాలి చెప్పండి, మన దౌర్భాగ్యం.

బ్రహ్మయ్యగారు అపజయం పొందడానికి కారణమేమి? ఇది కేవలం ప్రతికక్షియొక్క బలంవల్లకల్గిన అపజయమే అయితే, మనమంతగా చింతించవలసిన పనిలేదు. ఓటర్లలో యింకా జస్టిసు మెంటాలిటీయే ప్రబలముగా వున్నదని ఒక్క నిట్టూర్పువిడిచి వూరుకుని యుందుము. బ్రహ్మయ్యగారికి కలిగిన వోటమి అట్టి సరళమైన ఓటమికాదు. ఇందులో చాలకుట్రలు విద్రోహములు జరిగినట్లుగా అనేక నిదర్శనములు బయట బడినవి- బ్రహ్మయ్యగారు చల్లపల్లి మనిషి అని, అతనికి ఓటుచెయ్యడం చల్లపల్లికి ఓటుచేసినట్లనని, కాబట్టి గోపాలకృష్ణయ్య గారికే ఓట్లు ఇవ్వవలసిందన్నీ, ఆకాశరామన్న వుత్తరాలు గుడ్లవల్లేరు ఫిర్కానుండి గ్రామాలలోని కొందరు బ్రాహ్మణ వోటర్లకు వచ్చినవి. మొన్నటి జిల్లా బోర్డు యెన్నికలలో కాంగ్రెసు తరఫున నిలిచినవారే కొందరు

బ్రహ్మయ్యగారికి వ్యతిరేకముగా బహిరంగ ప్రచా
చేయుటసంభవించినది. బ్రహ్మయ్యగారి తరఫున ఆయాపోలి
సెంటర్లకుపంపబడిన కాంగ్రెసు యేజంట్లే కొందరు, పోలి
నాడు అయిపులేకుండా గైరుహాజరైనారు. ప్రచారం నిమి
కారులిచ్చి గ్రామాలకు పంపబడిన మరికొందరు కార్లతో
మాయమై పోయూరు. యీ పరిస్థితులన్నీ యేమి సూ
స్నవి? కాంగ్రెసులోనే విద్రోహము బయలుదేరి, కాంగ్
అపజయానికే కారణభూతమైనదని స్పష్టంకావడం లేద
రాష్ట్రకాంగ్రెసువారు యీ విషయములో సమగ్రమైన
రణచేయించి, కర్తవ్యానికి పూనుకొందురుగాక-అని హె
రించుచున్నాము.

కృష్ణాజిల్లాలో కాంగ్రెసు నేడు యిట్టి హార్భాగ
స్థితిలోకి బడిపోవడానికి, ముఖ్యకారణంయేమంటే-కాంగ్
నందు వస్తుతః అభిమానంలేని, కాంగ్రెసుతత్వా
మాత్రమూ వంటబట్టని, స్వార్థపరుల పాలబడినది.
కాంగ్రెసుయొక్క భవితవ్యం కాంగ్రెసుయొక్క పై పై
యూల నాశించి, అందుకోసం ధర్మబలాన్నికూడా బలి
డానికి వెనుదీయని ప్రవృత్తి పై అధికారులలో వున్న
కాలము ఈ దుస్థితి తప్పదు. రాష్ట్రాధికారు లిప్పటికై
కన్ను విప్పుతారా అని మా ప్రశ్న? కాంగ్రెసు కమిటీ
కాంగ్రెసు గోత్రులు అందరూ, శాంతిసమరానికి సంసి
కావాలని మహాత్ము డొకమూల ఘోషపెడుతూన్నా
అహింసాయుద్ధానికి దేశమంతా పరిపక్వస్థితిలోకి రావా
యెదురు తెన్నులు చూస్తున్నాడు. కాని ఏ ప్రాంతమై

పరిపక్వదశలోకిరాగలదేమో గాని మా కృష్ణాజిల్లా పరిపక్వ మద్యే సూచన మాత్రం యింతలో కనుపించడంలేదు. కృష్ణా జిల్లా యిప్పుడు పరిపక్వమై జిల్లా కాంగ్రెసు విద్రోహానికి వెంటనే ఆత్మపరిశోధన చేసుకొని తగిన ప్రాయశ్చిత్తవిధిని జరుపుకుంటేగాని ఈ దోషం పరిహారమై ఈ జిల్లాలో కాంగ్రెసు, తన విశుద్ధత్వాన్ని తిరిగి ప్రతిష్ఠించుకొనజాలదు. కాంగ్రెసు అధికారు లీ విషయములో అప్రమత్తత వహించెదరు గాక!" (కృష్ణాపత్రిక 23-3-40)

కాంగ్రెసువాదులలో ప్రముఖులకు మితవాదుల మేధస్సుగాని, రాజకీయ పరిజ్ఞానం గాని లేదు. జస్టిసుపార్టీ ప్రముఖులకుగల వ్యక్తిప్రాబల్యం, పలుకుబడి వీరికి శూన్యం. వీరిలో మహాత్ముడు త్యాగశక్తి, నైతికప్రతిష్ఠ కలగచేశాడు. అందువల్ల వీరు అధికులయ్యారు. ఆ శక్తిని పోగొట్టుకొని కౌరవులవలె ఒకచావు మరొకరు కోరుకొనుట దేశక్షేమం కాదు.

ఇంతేకాదు. Ceasor,s wife must not only be chaste but above suspicion. దుశ్శీలం లేకపోడం చాలదు. దుశ్శీలపు శంకకుకూడ ఎడమీయకుండా వుండాలి. ప్రజా సేవకు అంకితులైనవారు శ్రద్ధాభక్తులతో అనుష్ఠించవలసిన ధర్మమిది.

ఆత్మపరిశోధన చేసుకొని. అంతఃకలహాలు; ద్వేషాలు పోగొట్టుకొంటే కాని కాంగ్రెసువారి ప్రతిష్ఠ నిలవదు.

అసెంబ్లీ అభ్యర్థిత్వపు అలజడి

"తమ కార్యంబుఁ బరిత్యజించియుఁ బరార్థప్రాపకుల్ సజ్జనుల్
దమ కార్యంబు ఘటించుచున్ బరహితార్థవ్యాపృతుల్
మధ్యముల్
దమకై యన్యహితార్థఘాతుకజనుల్ దైత్యుల్ వృథాన్యార్థభం
గము గావించెడు వారలెవ్వరో యెఱుంగన్ శక్యమే యేరికిన్."

—భర్తృహరి

లోగడ ఎన్నికలు 1937 సం॥ ఫిబ్రవరిలో జరిగినవి. తిరిగి 9 యేండ్ల అనంతరం 1946 మార్చిలో వచ్చినవి. కాంగ్రెసు అభ్యర్థులను పెట్టదలచింది. ఈ దఫా బ్రహ్మయ్య, వల్లభనేని రామబ్రహ్మం, సీతా మహాలక్ష్మమ్మ, దుక్కిపాటి నాగేశ్వరరావుగార్లు అభ్యర్థులుగా దరఖాస్తు చేశారు. రాష్ట్ర పార్లమెంటరీ వుపసంఘంవారు అంతటా సంచారము చేసి విచారించినట్లే వీరిని గురించికూడా బెజవాడలో విచారణ జేశారు. వివిధ తాలూకా కాంగ్రెసు ప్రెసిడెంటు సెక్రటరీలే గాక బ్రహ్మయ్యగారి కనుకూలంగా షుమారు మూడువందల మంది సాక్ష్యము చెప్పారు. అందుచేత వారు ఏకగ్రీవముగా బ్రహ్మయ్యగారినే ఆలిండియా పార్లమెంటరీ బోర్డుకు సిఫార్సు చేశారు. హరిజన అభ్యర్థిగా వేముల కూర్మయ్యగారు కూడా

సిఫార్సు చేయబడ్డాడు. ప్రజాభిప్రాయాన్ని బట్టి బ్రహ్మయ్య గారే అభ్యర్థిగా వుంటాడని తలచి కమ్యూనిస్టులు యీ సిఫార్సుకు ముందే ఆయనపై వ్యతిరేక ప్రచారము చేయ సాగారు.

పానల్ ఎన్నికలలో తనతోటిఅభ్యర్థియగు, కూర్మయ్య గారికి సాయము చేయుటవసరమని తలచి బ్రహ్మయ్యగారు, ఆయనమిత్రులు జిల్లాఅంతా స్వంత ఖర్చుతో తిరిగి ప్రచార మొనర్చి తగు వర్కర్లనుగూడా నియమించారు. పరిస్థితు లిట్లా వుండగా ఆలిండియా పార్లమెంటరీ బోర్డువారు యీ నామినేషన్లను గురించి ఆలోచించ సాగారు. ఆ బోర్డుకు పటేలు, పట్టాభి, శంకరరావుదేవులు సభ్యులు. విచారణ జరుగుచున్న బొంబాయి పట్నానికి, అభ్యర్థులు కొందరు, అభ్యర్థుల తరఫున కొందరు తమ నామినేషన్లు బలపరచు కోవడానికి వెళ్ళిరి. బ్రహ్మయ్యగారు స్వయముగా వెళ్ళనూ లేదు. మరియొకరిని పంపనూలేదు. రావుబహదూరు బిరు దాంకితుడు జిల్లా యుద్ధసంఘ కార్యదర్శి, కాంగ్రెసుకు బద్ధ విరోధిగా నుండి కౌన్సిలు ఎన్నికలలో బ్రహ్మయ్యగారికి వ్యతి రేకముగా పనిచేసిన జస్టిసుపార్టీ ప్రముఖుడైన రమణయ్య నాయుడుగారు కాంగ్రెసుకు అన్యాయం జరుగుతుందనే నెపంతో బ్రహ్మయ్యగారి యందుండే వ్యక్తిగత ద్వేషంతో నూతనఖద్దరు వస్త్రధారియై బొంబాయి వెళ్ళాడు.

ఇట్టి రమణయ్యనాయుడుగారిని, తాను బందరు నోబుల్ కాలేజీలో ప్రొఫెసరుగావున్నప్పుడు, తన శిష్యుడనియూ, పలుకుబడిగల ప్లీడరనియూ, ఆయన ఒకసెక్రటరీగాన రాక, కృష్ణాజిల్లా పరిస్థితులు తెలుపుటకు వచ్చారని పటేలుగారికి పట్టాభిగారు పరిచయంచేసిరి. రమణయ్యనాయుడుగారు, లోగడ అసెంబ్లీకిని కౌన్సిలుకునునిల్చి బ్రహ్మయ్యగారు ఓడిపోయారనియూ, పలుకుబడిలేని యీవ్యక్తిని తీసివేసి మరియొకరిని పెట్టుట యవసరమని చెప్పిరి.

గుంటూరుజిల్లానుండి సూర్యదేవర రాజ్యలక్ష్మమ్మగారు వెళ్ళి స్త్రీలు ఓటర్లలలో సగంమంది వుండుటయేగాక కాంగ్రెసులో ప్రవేశించి వారు ఘనతరత్యాగాలు చేశారు. కనుక వారి నధికంగా నిలుపవలసిందని హిందీలో పార్లమెంటరీబోర్డుయెదుట చెప్పిరి.

ఆమరునాడే కృష్ణాజిల్లాసంగతి విచారణకు వచ్చింది. బ్రహ్మయ్యగారు అభ్యర్థిగావున్నందున కూర్మయ్యగారికి తక్కువవోట్లు వచ్చినవని, కృష్ణాజిల్లా కాంగ్రెసు ప్రెసిడెంటు రామబ్రహ్మంగారు పటేల్‌గారికి టెలిగ్రాం ఆ సమయానికే పంపారు. పర్యవసానం బ్రహ్మయ్యగారిని తగ్గించి, సీతామహాలక్ష్మమ్మగారిని ఆస్థానే నిలుపుట జరిగింది.

బ్రహ్మయ్యగారిని అభ్యర్థిగా తీసివేశారని తెలియగానే జిల్లాలోను బయటనూకూడా గొప్పఅలజడి ఆందోళన బయలుదేరింది. ఆరువందల టెలిగ్రాములు వెళ్ళినవి. ఆ రాజ్యలక్ష్మమ్మగారే మళ్ళా పటేల్‌గారివద్దకు వెళ్ళి బ్రహ్మయ్యగారు చాలాకాలమునుండి ప్రజాసేవలోవున్నప్రము

కుడు, స్త్రీలస్థానంకోసమైనప్పటికీ ఆయనను తీసివేయుట అన్యాయమని చెప్పిరి. హరిజన అభ్యర్థియగు వేముల కూర్మయ్యగారు బ్రహ్మయ్యగారే యింతవరకు నాకు పానల్ ఎన్నికలో పనిచేశారు. కాని జిల్లాసంఘమువారు యేమీపనిచేయ లేదనియు గనుక ఆయనను తీసివేయుట అక్రమమని అన్నాడు.

దొర్నాని సుబ్రహ్మణ్యం, తమ్మా నాగిరెడ్డిగార్లు జిల్లా తరఫున రాయబారము వెళ్ళి జిల్లాపరిస్థితులన్ని పటేలుగారికి విన్నవించారు. అంతట ఆయన వారు చెప్పిందంతా న్యాయమేనని అంగీకరిస్తూ బ్రహ్మయ్యగారికి అక్రమము జరిగినమాట వాస్తవమేగాని అది పట్టాభిగారి జిల్లాగనుక ఆయన అంగీకరించనిది, తానేమీ మార్పు చేయజాలనని పటేలుగారన్నారు.

ఆంధ్రరాష్ట్రకాంగ్రెసు సంఘానికి కార్యదర్శిగా సుస్న కళా వెంకట్రావుగారు బ్రహ్మయ్యగారిని తీసివేసినందున అక్రమము జరిగిందని అంతులేకుండా టెలిగ్రాములు వస్తూ వున్నవిగాన మీరు పునర్విచారణ చేయవలసిందని పటేలుగారికి టెలిఫోనుజేశారు. దానికి సమాధానంగా, బ్రహ్మయ్యగారికి అన్యాయము జరిగిన సంగతి తనకు అర్థమైనదనియూ పట్టాభిగారితో చెప్పి దీనిని మార్చవలసిందని ఆయనద్వారా తనకు తెలియజేస్తే తాను మార్చగలనని పటేలుగారనిరి. జిల్లాప్రముఖులు కొందరు పట్టాభిగారిని దర్శించి పటేలుగారి అభిప్రాయమును తెలియజేయగా; పటేలుగారు మారిస్తే తమకేమీ అభ్యంతరములేదని ఆయన చెప్పాడు.

ఇది యిట్లా జరుగుతూండగానే నామినేషన్ రోజు వచ్చింది. రాష్ట్రకాంగ్రెసు అధ్యక్షుల ప్రత్యేక అనుమతిమీద

బ్రహ్మయ్యగారు నామినేషను వేయుటజరిగింది. నామినేషను ఉపసంహరించుకోవలసినదిగా పటేలుగారినుండి టెలిగ్రాము వచ్చింది. బ్రహ్మయ్యగారు సుశిక్షితుడగు సైనికునివలె తన నాయకునిమాట మన్నించాడు.

ఈదఫా జమీందారులెవరూ కాంగ్రెసుకు వ్యతిరేకంగా నిలువలేదు. కమ్యూనిస్టులు ఆ జమీందారులు వరించిన యెర్రిపెట్టెనే వరించి కాంగ్రెసుకు వ్యతిరేకంగా నిలబడ్డారు. బ్రహ్మయ్యగారినితీసివేసి ఆయనస్థానే సీతామహలక్ష్మమ్మగారిని నిలిపినందుకు ఆమెకు ఓట్లు యివ్వకుండావుండాలని కొందరు, మరికొందరు అంతకంటెముందాక అడుగు ముందు వేశారు. కమ్యూనిష్టు అభ్యర్థియగు చలసాని వాసుదేవరావుగారికే యిచ్చి, సీతామహాలక్ష్మమ్మగారి నోడింపతలపెట్టారు.

ఈ పరిస్థితులు పరికించారు బ్రహ్మయ్యగారు. మోటారులో వస్తూండగా ఆయనకు గూటెమీద బలమైన దెబ్బతగిలింది. అయినా ఆయన యెన్నిచోట్లకు తిరగగలడు? అందుచేత ఆంధ్రప్రభలో (ది 1946 సం॥ మార్చి 13) కాంగ్రెసు ప్రతిష్ట కాపాడవలసినదని హెచ్చరిస్తూ ఒక ప్రకటన చేశారు. అందులోని ముఖ్యాంశాలు "ఈ నియోజక వర్గమునకు ప్రథమమున రాష్ట్రపార్లమెంటరీ ఉపసంఘము వారిచే యేకగ్రీవముగా నాపేరు నియమించబడి, అన్ని తాలూకాలలోను విరివిగా ప్రచారమొనర్చుట జరుగుటయూ, కొందరు స్థానికప్రముఖుల గూడుపుఠాణీవల్ల నాపేరు తొలగింపబడుటయు జరిగినందున జిల్లాలోని కాంగ్రెసువర్గీయులలోను, ప్రజలలోను ఒకవిధమైననిరుత్సాహమేర్పడి, ప్రచారంవగైరా

తగినంత చురుకుగా జరుగుటలేదని తెలియుచున్నది. వ్యక్తుల యొక్క ప్రవర్తన దృష్టిలో వుంచుకొనవలదనియు, కాంగ్రెసు ప్రతిష్ఠను కాపాడుటలో కాంగ్రెసు కార్యక్రమనిర్వహణలో మన ఇతరజిల్లాల కంతమాత్రము వెనుకబడరాదనియూ మనవిచేయుచున్నాను. 36 సంవత్సరములనుండియు కాంగ్రెసు యెడల భక్తివిశ్వాసములుకల్గి సైనికునివలె ప్రవర్తించిన నేను ముందునూ అట్టి భక్తిశ్రద్ధలతోనే కాంగ్రెసు కార్యక్రమనిర్వహణలో ప్రాణార్పణచేయుదునని మనవిచేయుచున్నాను.

కాంగ్రెసు అభ్యర్థులకే మీవోట్లనిచ్చి, ప్రత్యర్థుల డిపాజిట్లుసహా పోగొట్టుకొనునట్లు చూడవలసినదిగా హెచ్చరించుచున్నాను."

దీనిని పురస్కరించుకొని ఆంధ్రదేశంలో అధికవ్యాప్తి గాంచిన ఆంధ్రప్రభ 'మనకర్తవ్యం' అను శీర్షికతో సంపాదకీయం వ్రాసినది దానిలో కొంతభాగం.

"నాకు అన్యాయం జరిగివుండవచ్చు. అయినా కాంగ్రెసుకు అన్యాయం చేయువలదు" ఈ పలుకులలో కాదుగాని ఈ ధోరణిలో శ్రీ గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్యగారు చేసిన ఒక ప్రకటనను నేటిసంచికలోనే వేరొకచోట ముద్రిస్తున్నాము. యీ ప్రకటన యెంతవుచితమైందో అంత వుత్తమమైనది, యెంత వుత్తమమైనదో అంత వుదాత్తమైనదికూడా.

ప్రతి కాంగ్రెసు సభ్యుడు-ప్రతి కాంగ్రెసు అభిమాని, ప్రతి జాతీయవాది, ప్రతి దేశభక్తుడు, ఒక్కమాటలో ప్రతి భారతీయపౌరుడు ప్రస్తుతం అనుసరించతగిన అనుసరించవల

సిన వైఖరిని శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారు తమ ప్రకటనలో సూచించారు.

శాసన సభలకు కాంగ్రెసు అభ్యర్థులను నిర్ణయించ డంలో ఆంధ్రరాష్ట్రంలోనేమి, అన్యరాష్ట్రాలలోనేమి, కొన్ని పొరపాట్లు జరుగక పోలేదు. యిది యెంతైనా శోచనీయ విష యం కావచ్చు. కాని జరిగిపోయినదాని విషయమై యిప్పటిక విచారించడంగాని, కినుక వహించడంగాని తగదు.

కాంగ్రెసు అభ్యర్థుల నిర్ణయం విషయమై జరుగవల సిన—జరుగదలచిన—ఆందోళన, యేదో ఆల్ యిండియా పార్ల మెంటరీ బోర్డు అంతిమ తీర్మానాన్ని చేయక పూర్వం జరిగింది. యిప్పటిక యీ విషయమై విమర్శకూడదు; ఆందోళన తగదు. ఆగ్రహం అనుచితం కాగలదు. అలక మహాపచారంగా పరిణ మించగలదు.

కాంగ్రెసు ప్రజాస్వామిక సంస్థ. అంతిమ నిర్ణయం జరగనంతవరకు విమర్శ చేయడం — నిస్సంకోచంగా — నిర్భ యంగా, నిశ్చలంగా, సశితంగా విమర్శ చేయడం—ప్రతి ప్రజా స్వామిక సంస్థసభ్యుని జన్మహక్కు. ప్రతి సభ్యుడు తన యీ జన్మహక్కును వినియోగించు కున్నప్పుడే ప్రజా స్వామిక సంస్థలకు బలం ప్రభా, దీప్తి.

కాని అంతిమ నిర్ణయం జరిగినంతనే, విమర్శ సమసి పోవాలి. స్వీయనిర్ణయంగానే దాన్ని సంభావించాలి. యిట్లా సంభావించడం సహనంతో మాత్రమే కారాదు; సంతో షంగా; గత్యంతరం లేనట్లు మాత్రమే కారాదు; హృదయ పూర్వకంగా—శ్రీగొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్యగారు యీవిషయాన్నే

హెచ్చరిస్తున్నారు. యీ సత్యాన్నే వుద్ఘోషిస్తున్నారు. ఒక కృష్ణాజిల్లాకే కాకుండా, యావదాంధ్రదేశానికి ఆయన చేసిన ప్రకటన వర్తిస్తుంది.

యే వ్యక్తి కాంగ్రెసు అభ్యర్థి? అనే ప్రశ్నకు యిక ప్రాధాన్యం లేనేలేదు. కాంగ్రెసు అభ్యర్థికి విజయమా! లేక అతనిప్రత్యర్థికివిజయమా! యీప్రశ్నకే నేడు ప్రాధాన్యం.

దీన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొనే నేను ప్రతి కాంగ్రెసు సభ్యునితోపాటు ప్రతి కాంగ్రెసు అభిమాని కూడా, కార్యరంగములో నిలవాలి; యెన్నికల ప్రచారాన్ని కొనసాగించాలి; విజయభేరిని మోగించాలి.''

యెన్నికల ప్రచారానికై యస్టేటులో కార్యక్రమం వేసుకున్నారు పట్టాభిగారు. యువజనులంతా బ్రహ్మయ్య గారిని తీసివేసినందుకు ఆవేశంతోవున్నారు అలజడి అధికంగా వున్నది. యీ సంగతి వారికి విన్నవించారు కొందరు. అందు చేత ఆ కార్యక్రమాన్ని ఆపేశారు. తర్వాత ఒక్క రోజున పట్టాభిగారు యస్టేటంతా తిరిగారు. అప్పుడుకూడా కొజాలి మొదలగు కొన్నిచోట్ల పట్టాభిగారు వచ్చినప్పుడు, తమ వ్యతిరేకతను వెల్లడించకపోలేదు.

బ్రహ్మయ్యగారి హెచ్చరిక, దానిపై ఆంధ్ర ప్రభ వ్యాఖ్యానము చేసిన తర్వాత అందరూ అనుకూలురగుటయే గాదు, కాంగ్రెసు అభ్యర్థి విజయానికై కంకణము కట్టుకొని ఆంధ్ర ప్రభ, బ్రహ్మయ్యగారు కోరినట్లు జయభేరీ మోగించారు. ఎర్రపెట్టెలవారికి ఆ నాడు జమీందారులకు పట్టిన గతే పట్టింది.

బ్రహ్మయ్యగారు శాసనసభాసభ్యుడు గాకపోయినా, ఆయన ప్రజాప్రతినిధే. ప్రజల హృదయసీమలలో ఆయన గౌరవస్థానాన్ని పొందే వున్నాడు. పైవాళ్లు చేసే మార్పుల వల్ల ప్రజాసేవకునకు పతనమంటూ వుండదు. పదవి ప్రజాసేవకు ఒక ఆలంబన. అంతకంటె అన్యముగా తలచరాదు. పదవి లేనందున గౌరవము లేదా ?

"పదవి కొందరికి అలంకారమైతే, కొందరు పదవికి అలంకారము. పదవి అధికారమిస్తుంది ఆధిక్యతకూర్చుతుంది; పదవివల్ల ప్రతిపత్తి లభిస్తుంది; ప్రతిష్ఠ సిద్ధిస్తుంది.

పదవిలో పెద్ద విశేషం – చాలా లోపాలను చాలా వరకు కప్పిపుచ్చడం

ప్రజ్ఞ లేకపోవచ్చు; ప్రతిభ శూన్యం కావచ్చు; శక్తి సామర్థ్యాల దారిద్ర్యం వుండవచ్చు. అయినా పదవిగలవాడు– అతడు కేవలం ఘంట అయితే తప్ప – యీ లోపాలు బయటపడకుండా గుంభనగా కాలక్షేపం చేయవచ్చు యిక. ఏపాటి ప్రపంచజ్ఞానమున్నా, యేమాత్రం యుక్తాయుక్త విచక్షణశక్తియున్నా, పదవికూర్చే ప్రకాశంవల్ల దీప్తివంతుడననేభ్రమను, లోకానికి కల్గించవచ్చు.

యిట్టివారు పదవిపోయినవెంటనే అండజారిన వ్రొట్టి గోడవలె చతికిలబడతారు. కళాయిపోయిన అద్దములువలె వెల వెల పోతారు. గాలిపోయిన టైరువలె యీసుకుపోతారు.

పదవివల్ల రాణకువచ్చేవారి సంఖ్య యెంతఅధికమో పదవికిరాణింపు తెచ్చేవారిసంఖ్య అంతస్వల్పము. మేధాశక్తి అందరిసొత్తుగాదు. ప్రతిభ ప్రదర్శించగలవారు బహుకొద్ది

మంది. వ్యుత్పన్నులనగలవారు. అరుదుగాకాని గానరారు. త్యాగధనులైనవారేమి! నిస్స్వార్థులైనవారేమి, చాలాతక్కువ. అందువల్లనే పదవికి రాణింపు కూర్చేవారు సర్వత్ర స్వల్పం. యెట్టివారికీ పదవి అధికారాన్ని కూర్చవచ్చుగాని, దానివల్ల వచ్చే ఆధిక్యత లేదు. వారి అభిమతాలు చెల్లడానికి పదవి వుపకరించవచ్చుగాని. దానివల్ల వారికి కీర్తిగా వచ్చే యశస్సు లేదు. పదవిలో వున్నప్పటికిని నే లేనప్పుడున్నూ వారు స్వయం ప్రకాశులే" (ఆం॥ ప్రభ 12-6-19)

ఇట్టి స్వయంప్రకాశంగల ప్రముఖులలో గణించదగిన వారు బ్రహ్మయ్యగారు.

నేడు ఆయనకు శాసన సభ్యత్వము లేకుండా చేయ బడినది. కాని శాసనసభ్యునికంటె పలుకుబడి గౌరవము ప్రజలలోగాని ప్రభుత్వంలో గాని తక్కువగాదు. ఆయనకు యీనాడు శాసనసభ్యత్వమేగాదు. ఎట్టి పదవీ లేదు. కాని ప్రజా విశ్వాసము, కార్యదక్షత, లోకానుభవము, సేవాసక్తి మొదలగు గుణగణముల వలన ప్రజానాయకుడుగా యెన్నబడుచున్నాడు. ప్రజాసేవకునకు పదవి ఒక ఆలంబనగాని అధికారముగాదు. ఆయన జీవితవిధాన మీసత్యాన్నే ఉద్ఘోషిస్తున్నది.

యీ సందర్భములో ఆయన 1937 మార్చి అరవ తారీఖున కృష్ణాపత్రికలో అస్సెంబ్లీ ఎన్నికల అనంతరం తెలిపిన అభివందనములు, పదవులను గురించి ఆయన చిత్తవృత్తి యెట్టిదో తెలుసుకొనుటకు అధికంగా తోడ్పడగలదు.

"కాంగ్రెసు ఆజ్ఞను శిరసావహించి, నాసేవకనుజ్ఞ నీయవలసినదని మిమ్ము అర్థించితినే కాని దీనివలన నేదియో

మహాభాగ్యము ప్రాముఖ్యముఁ గోరినవాడనుగాను. మొదటి నుండియు దేశీయుల కష్టసుఖములలో భాగస్వామిని గనుక అవకాశము లభించినప్పుడెల్ల నా స్వబుద్ధితోను, కాంగ్రెసు వల హాలితోను, యింతకుపూర్వము చేయుచున్న మీ సేవనే, యిప్పుడు మీ సెలవైనచో అసెంబ్లీద్వారమున చేయుదలపెట్టితిని. అంతియేకాని, యితరములైన అధికారవాంఛలకు అర్రులు సాచిన వాడనుగాను. మీ అనురాగమే, నాకు సింహాసనము. మీ ఆమోదమే నాకభిషేకము. కావున నేనవలంబించిన సేవావ్రతమునకు అసెంబ్లీప్రవేశము కంకణధారణ కాగలదే గాని, తత్ప్రవేశము వుద్యాపన మాత్రము కాదని విన్నవించుచున్నాను.”

నాడేకాదు నేడూ అంతే ఆయన ఆకాంక్ష. పదవికాని గౌరవమే ప్రాముఖ్యతను గడిస్తుంది.

‘వనజభవుండు కోపమున వాహనమైన మరాళభర్తకున్
వనజవనీవిహారకలనంబు దొలంగఁగఁజేయుగాని గుం
భనమున దుగ్ధజీవన విభాగవిధాననిరూఢనైపుణీ
జనితయశోవిభవసారము హంసకు మాన్పజాలునే’.

జైలు జీవితము

"దేశముక్తికి పోరాడు ధీరమతులు
ఆత్మస్వాతంత్ర్యమున దేలియాడు కతన
వారివాలికి జెరసాల స్వర్గశాల
వారి కవమాన మనుమాట వట్టిమాట."

నల్లకొండాల కేసులో 1931 మార్చి 15 వ తారీఖున శిక్షింపబడిన మొదటి తొమ్మిదిమంది ముద్దాయీలు రాజమండ్రి జయిలుకు పంపబడ్డారు. అదివరకు ఆయన జైలును గూర్చి వినడమే గాని ప్రథమానుభవ మిదే. ఆ జైలు తిండ్లు మన యిండ్లలో కుక్కలు గూడ తినవు. పురుగులు పడ్డ పాత పుచ్చుడు బియ్యావు ముద్ద, అందులో యినుపమేకులు సహా గలిజేరు వగైరా సమస్త ఓషధుల సంబంధమైనవి. పుచ్చు కందులతో పుడికీపుడకని దేవతా పులుసు; ఆముద్ద యీ పులుసుతో జీవయాత్ర చేయాలి. రూలుప్రకారం ఖైదీలకు రావలసిన కాయగూరలు అధికారులు కంట్రాక్టర్లు కైంకర్యము చేస్తారు. ఈ తిండి సహించక రెండు మూడు రోజులు పస్తుకూడా వున్నారు. తర్వాత కాలక్రమంగా అలవాటైపోయింది రాజమండ్రి జైలుకు వచ్చిన మొట్టమొదట రాజకీయ ఖైదీలు వీరే ఆత్మగౌరవం గల యీ రాజకీయ ఖైదీలు అధికారుల ఆజ్ఞలను శిరసావహించక తిరస్కరించుటచేత యీ ప్రభావం సాధారణ ఖైదీలలోగూడా పడుతుందనే అభిప్రాయంతో యిచ్చటనుండి వీరిని ట్రాన్సుఫర్ చేశారు. ఆ మార్పుడుతో కూడా వీరంతా ఒకచోట వుంటే సంఘీభావంతో ప్రతిఘటి

స్వారని తలచి విడదీసి, వేరు వేరు జైళ్ళకు పంపారు. బ్రహ్మయ్యగారిని బరంపురం జైలుకు పంపించారు. సత్యాగ్రహుల నైతికప్రతిష్ఠ పరిభవంలో ప్రభుత్వంవారికి తెలియనందున హింసావాదులగు రాజకీయ ఖైదీలవలెను, దొంగలకువలెను బేడీలువేసి, పోలీసు బందోబస్తుతో రాజమండ్రినుండి బరంపురం తీసుకువెళ్ళుట తటస్థించింది. బరంపురం స్టేషనునుంచి జైలుకు అంతకంటె బందోబస్తుతో తీసుకువెళ్ళారు. ఆయనను కష్టపెట్టాలను ఉద్దేశంతో చేసిన మార్పు, ఆయనకు శుభప్రదమేయైనది. రాజమండ్రి జయిలు సూపర్నెంటు వంటి కఠినచిత్తుడుకాడీ జయిలు అధికారి. ఆక్టింగు సూపరెంటెండెంటుగానున్న మేజర్ కేరిక్ అయిర్లండు దేశీయుడు. చాలా సౌమ్యుడు. ఖైదీలను కన్నబిడ్డలవలె జూచేవాడు. అంతంతమాత్రంగావున్న యీ ఖైదీల రేషన్‌లో దొంగిలించటమంటూ యీ జైలులోనే లేదు. సామాన్య ఖైదీలనే ఆ విధంగా జూచినప్పుడు రాజకీయఖైదీలను మర్యాదగా చూడడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. ఆయన స్థితిగతులను అడిగి, బి. క్లాసు యిచ్చాడు, సూపర్నెంటు.

ఇంతలో శాసనోల్లంఘనోద్యమము ప్రారంభమైనది. వందలాదిదేశభక్తులు జైలుకువచ్చారు. యీజైలుకువచ్చినవారిలో ప్రథముడగుటచేత అందరిని ఆప్యాయంగా ఆహ్వానించే బాధ్యత ఆయనమీదపడింది. పాకశాలపరిపాలన అందరు గలసి ఆయనమీదే వుంచారు. అక్కడవున్న సత్యాగ్రహులకు అధికారులకు యేమైనా అభిప్రాయభేదాలు వస్తే తగాదాలు లేకుండాచేసి సామరస్యంగానడుచుకునేటట్లుచూస్తూండేవాడు.

తర్వాత ఆయనకు బి. క్లాసు ఖాయమై వచ్చినందున అచ్చటనుండి వెల్లూరు జైలునకు పంపబడ్డాడు. వెల్లూరు జైలు సూపరెండెంటుకూడా బరంపురం సూపరెండెంటువలె రాజకీయ ఖైదీల నందరినీ మర్యాదగా చూచేవాడు. ఆసమయములో కొద్దిగా యింగ్లీషు, హిందీకూడా చదివాడు, యిక్కడ వున్న నాల్గునెలలు బాగానే గడిచినవి. పండుగ పర్వాలకు స్నేహితులు విడుదలై నప్పుడు పిండివంటలతో విందు జరిగించేవారు.

ఆయనతోటి 9-10 ముద్దాయిలపై పోలీసువారు అప్పీలు చేసినందున హైకోర్టు నెలరోజుల శిక్షమాత్రమే ఖాయపరుస్తూ యితరమిగతా ఖైదీలకుకూడా అన్వయిస్తుందని తీర్పు చెప్పబడెను: అందుచేత ఆయన డిసెంబరు 23 వ తేదీని విడుదల అయ్యాడు.

రీసెటిల్మెంటు ఆందోళనలో పన్నుల నిరాకరణ బోధిస్తున్నాడనే నేరమారోపింపబడి 1932 సం॥ జనవరి 15 వ తారీఖున రెండు సంవత్సరములు కఠినశిక్ష, వెయ్యిరూపాయల జరిమానా విధింపబడిన సంగతి పాఠకులకు పరిచయమే. 16 వ తేదీకి రాజమండ్రి సెంట్రల్ జైలుకు పంపబడిరి. మళ్లీ వెనుకటి పర్యాయపు జైలునరకం ప్రత్యక్షం. వెనుక రాజకీయ ఖైదీలను వేరుగావుంచేవారు. ఈదఫా రాత్రిళ్ళు మిగతా ఖైదీలతో కలసి లాకప్ చేయుట తటస్థించింది. జైలు అధికారుల వుద్దేశంలో రాజకీయ ఖైదీలకు క్రిమినల్ ఖైదీలకు ఏమాత్ర భేదము లేదని చూపుటకుగాను యిట్లా చేశారు. పగటిపూట మాత్రం వారివిప్పలుడక లేదు, సాధారణ ఖైదీలవలె పనులు

చేయుంచాలని ప్రయత్నించారు గాని వాళ్ళ తరం కాలేదు. రాజకీయఖైదీలతో కలిస్తే సాధారణ ఖైదీల పనికూడా చెడుతుందని వారు గ్రహించి, వారిని నామమాత్రంగా వర్కు-షాపుకు తీసుకువెళ్ళేవారు. అప్పుడచ్చట 200 మంది రాజకీయ ఖైదీలుండేవారు. జైలు అధికారులతో వ్యవహరించుటకుగాను, మద్దూరి అన్నపూర్ణయ్యగారిని బ్రహ్మయ్యగారిని పెద్దలుగా యెన్నుకొన్నారు. వీరికి సలహా సంఘంగా యేడుగురు సభ్యులుండేవారు.

అక్కడ వుండగా చీఫ్ వార్డరు, ఒక రాజకీయ మైనరు ఖైదీని కొట్టినందున యీ రెండువందలమంది ఒకరోజున వుపవాసం చేశారు. అప్పటినుండి అట్టి పని శంకర్ అనే జైలు సూపర్నెంటు వున్నంతవరకు మళ్ళా జరగలేదు. ఆయన ప్రస్తుతః చాలా మంచివాడు.

ఇక్కడ వుండగా లాహోరు కుట్రకేసులో యావజ్జీవ శిక్ష విధింపబడిన శివవర్మ, సిన్హాగార్లు ఆయన బ్లాకులోనే వుండుటచేత, వారి పరిచయము కల్గెను. వారి నిత్య సంతోషము, ప్రసన్నవదనాలు, చూస్తే యెవరిలో దేశభక్తి ప్రజ్వలింపదు? వారి సిద్ధాంతాన్ని మనం అంగీకరించకపోయినా పాల్గారుబుగ్గల పసిప్రాయంపు ఆవీరులు దేశమాత పిలుపువిని వురికంబముల నెక్కుటకు సిద్ధమైతి. వారి జన్మ ధన్యమైనది.

అక్కడనుండి బళ్ళారిజైలుకు మార్చిరి. యిక్కడ దత్తు, మహావీరశింగు, డాక్టరు గయాప్రసాదులతో స్నేహమయ్యెను. వీరుకూడా లాహోరు కుట్రకేసులోనివారే.

1942 ఆగస్టు డిటెన్యూగా తీసుకొని పోబడి 2 సం॥

నాల్గుమాసములు కారాగృహవాసము చేసిరి. అప్పు డక్కడ మెన్ మానేజరుగా వుండేవాడు. మేయర్ కమిటీలో మెంబరు. ఆయన మేయరు పదవిని నొందక మేయర్ మేకరుగా వుండే వాడు.

ఆహా! మహాత్ముడు మన కళ్ళఎదుట ఎట్టి మహత్తర మార్పులను మనలో కలుగజేసెను! హంసతూలికాతల్పముల తూగుటుయ్యాలలో ఊగు కుసుమ శారీరులను, కఠిన కారాగార భాగములకు బంపెను. మదపుటేనుగులనెక్కి మదాంధతచే మహీ చక్రమునుమీటు మహారాజులంతటి వారిని పాదచారులుగ నొనర్చెను. బంగారు రేకులు భుజించు భాగ్యవంతులను కటిక గంజిపాలు జేసివైచెను. బాలచంద్ర ప్రభలభాసిల్లు బాలభార తులకు బూడిదపూడి కౌపీనము లిప్పించెను. పట్టు పుట్టముల ములు బరువైనవని భావించు భామినులకు మోటు ఖద్దరు వస్త్రములను కట్టించెను

మహాత్ముని బోధవల్ల జైలుయాత్ర తీర్థయాత్ర అయి నది. అది శ్రీకృష్ణజన్మస్థానమని ఖ్యాతి గాంచినది. దేశా రాధనకు అది ఒక గీటురాయి అయినది. అనేకమారుల లక్ష లాది భారత వీరనరనారీమణులు జైలు యాత్ర చేసి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ నైతిక ప్రతిష్ఠ నాశనమొనర్చి లోకాన్ని విస్మయ చకితం చేశారు. ఈ కారాగారవాసమువల్లమన దేశారాధకుల్లో అనేకులకు ఆరోగ్యభంగం కలిగింది. అసువులు బాసినవారు అనేకం. లోకమాత కస్తూరిబా కఠినమైన ఖైదులోనే కాలం చేసెను. మహాత్ముని ప్రియశిష్యుడు, మహాదేవదేశాయి జైలు లోనే అస్తమించెను.

యతీంద్రనాథుడు పంచేంద్రియములను సమిధలగ చేసి పంచయజ్ఞ మొనర్చినది ఇచ్చటనేకదా!

దేశంకొరకు ప్రాణములను పుష్పములవలె అర్పించు త్యాగులు తేజరిల్లారు బాపూజీ బోధలవల్ల. కర్పూరము స్వాహా పనాశనము చేసుకొని నప్పుడే తేజోరూపము నొందగలదు. స్వాతంత్ర్యజ్యోతి ప్రసన్నమగుటకు కర్పూరనీరాజన మెత్తుటకు అర్హత ఈ భారతజాతికే, ఈ భీష్మ సంతతికే కలదన్న సంగతి ప్రపంచం ఎదుట రుజువైనది.

ఇంతేకాదు. I will spread out the freedom of India in Jails. భారతస్వాతంత్ర్యం కారాగృహాల ద్వారానే సాధించెదనన్న మహాత్ముని ప్రవచనం అక్షరాలా సత్యమైనది. మహాత్ముని సమకాలికులుగా పుట్టుట మన భాగ్యం. ఆయన వారసులంగా వర్ధిల్లుటకు ప్రమాణం స్వీకరించి, మనం తరించి, ఇతరులను తరింపచేతుము గాక!

కుటుంబ జీవితము

"ఒకరి సౌఖ్యము నొకరు కోరుచు
ఒకరి మెప్పున కొకరు పొంగుచు
మనసు ప్రాణము లొక్కటగు
దంపతుల కీడెవరు!" —పల్లెపట్టు.

తండ్రిపోగానే తోబుట్టువును, మేనల్లుని తమ యింటికి మేనమామ తీసుకొనివెళ్ళిన సంగతి పాఠకులకు పరిచయమే.

ఆయనకు అప్పట్లో పిల్లలు లేరు. తమ్మునకు వివాహం కాలేదు. అందుచేత అందరును అల్లారుముద్దుగా పెంచారు. ఆయనతల్లి యశోదమ్మ ఆయనమీద ప్రాణంవుంచి ప్రేమతో పెంచినదని వేరేచెప్పనక్కరలేదు. తండ్రిలేని లోటు యేమీ లేకుండా ఆయన పెరిగాడు. అసలు తల్లి లేకపోతే చిక్కుగాని తండ్రి లేకపోయినా బిడ్డపోషణ కేమీ లోటురాదు. అందుచేతనే యేనుగంత తండ్రికంటె, యేకులబుట్టంత తల్లి మేలు అనే సామెత వచ్చింది. మేనమామలు, సుబ్బయ్య, వెంకయ్యగార్లిద్దరు మేనల్లుని అతి గారాబంగానే గాకుండా, కట్టుదిట్టంగా కూడా పెంచి పెద్దవానిని చేశారు. అందులో ఆయన మేనమామ సుబ్బయ్యగారు మంచివ్యవసాయకుడేగాక వ్యవహర్త. బ్రహ్మయ్యగారి భవిష్యదభివృద్ధికి తగిన శిక్షణ ఆయనే యిచ్చాడు. అందుచేతనే మేనమామఅంటే ఆయనకు యీనాటికి భయభక్తు లున్నవి. ఆయన మేనల్లుని పెంచి పెద్దను జేయుటేగాక తన స్వంత సొమ్ముతో మేనల్లునకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పించాడు. బ్రహ్మయ్యగారు చదువు మానిన తరువాతకూడా కొంతకాలము మేనమామలయింటనేవుండి 1919 సంవత్సరములో స్వగృహమునకు వెళ్ళాడు.

చిన్న మేనమామగారికిపురుషసంతతి లేనందున, ఆయన తనకుమార్తెను ఆస్తిని యిస్తానని చెప్పినప్పటికీ, ఆస్తికాశించక పెంచి పెద్దవానినిగాచేసి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించిన కారణమున యేవిధమైన వరకట్నములు కోరకుండానే, పెద్దమేనమామగారి కుమార్తెనే వివాహమాడిరి.

బ్రహ్మయ్య - సరస్వతి – పురాణదంపతుల పేర్లు. ఆ పురాణదంపతుల పేరులు కలసినట్టులే వీరి దాంపత్యము కల సినది. వీరి దాంపత్యము ఆదర్శవంతమును, ఆనందప్రదము నైనది. ఆమె చదువుల సరస్వతి గాకపోయినా సంస్కృతిలో సరస్వతే. మాట మర్యాదలలో గణనీయురాలు భర్తవలె పొదుపరి. ఆమె "సమాన హక్కులు, సమాన ధర్మాలు" అనే ఆధునిక స్త్రీగాదు. భర్త అడుగుజాడలలో పోవడమే పుణ్యము, పురుషార్థము అనే సాధ్వి. అందుచేత ఆమె దేశ వుద్యమాలలోను పాల్గొనదు. యింతేగాక, యింట్లోవారికే గాక, వచ్చేపొయ్యేవారికి; వండటం వార్చటం, కాఫీ ఫల హారాలు చేయడం, వీటితోనే పూపిరాడదు.

తే॥ గీ॥ వండనలయదు వేవురువచ్చి రేని
నన్నపూర్ణకు నుద్దియౌ నతని గృహిణి
నతిథులే తేర నడుకిరే వైనబెట్టు
వలయుభోజ్యంబులింట నవ్వారిగాగ.

అని పెద్దన్న ప్రవరునిభార్యను గురించి చెప్పినమాట, ఈ ప్రవరునిసతి యందుకూడా, సార్థకత చెందినది. ఆయిల్లాలు అట్లా సంచరించుటచేతనే ఆయనకా పేరు ప్రఖ్యాతులు వస్తూ వున్నవి. కష్టపడేవాళ్లు అనుభవించేవాళ్లు అనేమాట ఆమె పట్ల నిజం!

ఆమె దేశసేవ చేయలేదని జైలుకు వెళ్ళలేదని అను కోనక్కరలేదు. భర్త సంపాదించిన పుణ్యములో సగంవంతు భార్యకు దక్కుతుందన్నారు పెద్దలు. అందుచేత ఆఅర్ధాంగికర్ధ భాగము తప్పదు.

ఆయనకు మాతృభక్తి అధికం. తనను తండ్రిలేని లోపంలేకుండా ప్రాణాధికంగా జూచుకొని పెంచి పెద్దవానిని జేసిన ఆమాతృదేవి యెడల ఆయనకు కృతజ్ఞతహెచ్చు. ఆమె యెక్కువకాలం జీవించలేదు. 45 వ సంవత్సరములోనే కాలధర్మము నొందినది.

బ్రహ్మయ్యగారికి యశోదమ్మ అనే ఒక కుమార్తె యున్నూ రాఘవేంద్రరావు అనే ఒక కుమారుడున్నూ వున్నారు. తల్లితండ్రులయందే భక్తిప్రపత్తుల వలన ఆబిడ్డలిద్దరికి తన తల్లిదండ్రుల పేర్లే పెట్టారు. విజ్ఞోపార్జనమే జీవితలక్ష్యముగాదని గృహిణీధర్మమే జీవితలక్ష్యమని యెంచి కుమార్తెకు విద్యాబుద్ధులుగరపి బావమరదికిచ్చి వివాహము చేశాడు.

కుమారుడు నేడు నాల్గవఫారము చదువుచున్నాడు. అభివృద్ధికి రాగలవాడు. తండ్రి తర్ఫీయతుకూడా అట్టిదే. ఆయనకుమారుని కొట్టడు, దిట్టడు, భయపెట్టడు. మిత్రుని వలే భావించి ప్రతివిషయం నచ్చజెప్తాడు. స్త్రీలవిషయములో వుత్తమమాతగా ఉత్తమ గృహిణిగా రాణించాలని ఆయన అభిలషిస్తాడు. తన సతిని గృహదేవతగా భావిస్తాడు.

అతుల సంసార సాగరమందు గాల
జలము, సుకృత, దుష్కృత, వాత చలితమగుచు
సుఖవిషాదపుతరగలై సుడియుచుండు
బడవవై గట్టుచేర్తువు పతిని గృహిణి."

—కృషీవలుడు.

ప్రోత్సాహకులు

" తమ కార్యంబుఁ బరిత్యజించియుఁ బరార్థప్రాపకుల్ సజ్జనుల్
దమ కార్యంబు ఘటించుచున్, పరహితార్థవ్యాకృతుల్,
మధ్యముల్
దమకై అన్యహితార్థఘాతుకజనుల్ దైత్యుల్, వృధా
న్యార్థ భం
గము గావించెడు వారలెవ్వరో యెఱుంగన్ శక్యమే యేరికిన్."

మానవులను భర్తృహరి పై విధంగా పేర్కొన్నాడు. ఒక ఆంగ్లకవి మానవజాతి, శునకజాతి వంటి దన్నాడు. కుక్కలు కుక్కలు పోట్లాడుకొని, కూట్లో దుమ్ము పోసు కున్నవన్న సామెత మన మెరిగినదే. అట్లాగే మానవులకు కుక్కలననే స్వజాతివైర మెక్కువన్నాడు.

డార్విను (Struggle for existance) బలమైనవాడే బ్రతికేది. చిన్న చేపను పెద్దచేప తిన్నట్లు, బలవంతుడు బల హీనుని నాశనంచేసి బ్రతుకుతున్నా డన్నాడు.

మార్క్సు వర్గపోరాటమే ప్రపంచ చరిత్ర అన్నాడు.

మహాత్ముడు సామరస్యమే మానవస్వభావ మన్నాడు.

మానవత్వములోను దయాదాక్షిణ్యాలలోను నమ్మకం లేనివారు, మార్క్సు వ్యాఖ్యాతగా ప్రసిద్ధిగాంచిన యం, యన్. రాయ్, యేమి చెప్పుచున్నాడో వినుడు. "వర్గసంఘ ర్షణ చరిత్రయే, మానవ చరిత్రయని మనం నేర్చుకున్నాము. కాని అసలువిషయం విస్మరించాం. సమాజంలో, కలుపు గోలుశక్తి, వకటి వుంది. యీ శక్తి లేకపోయినట్లయితే,

మానవసమాజం యెప్పుడో విచ్ఛిన్నమైపోయేది. నాగరికతా పరిణామ మనేది లేకుండాపోయేది. సమాజానికి శ్రేయస్సునేవ వకటి అన్ని వర్గాలను బంధిస్తుంది.:—వర్గసంబంధాలు.

ఇవి మానవజాతినిగూర్చి పెద్దలు పలికిన ప్రవచనాలు.

మనది నిన్న మొన్నటివరకు బానిసదేశం. అందుచేత మనం అన్నివిధాలా అధోగతిలో వున్నాం. స్వలాభం కన్న సంఘలాభం హెచ్చు అనే సిద్ధాంతం నేటికికూడా మనకు ఆదర్శమే కాదు, అందుచేతను యిక ఆచరణలో కెలా వస్తుంది? అందుచేతనే మనలో మనం స్వలాభం కొరకు కీర్తికొరకు పరులను పడద్రోసి, వారి శవాలపై పైకిపోవాలనే నేడుకూడా పన్నాగాలు పన్నుతున్నాం. లేకపోతే కాంగ్రెసులో యిన్ని గ్రూపు లెందుకు? నాయకులకింత ప్రాముఖ్య మేల? సిద్ధాంతాలకు ప్రాముఖ్య మివ్వాలిగాని, వ్యక్తులకు యివ్వరాదనుమాట, మనకు తెలియనివిషయము. యెత్తితే స్వర్గలోకానికి యెత్తటం, పడత్రోస్తే పాతాళలోకానికి పడ ద్రొయ్యటమే మనపని. ఆవేశంతోగాక, వివేకంతో ఆలో చించి పనిచేసుకునేస్థితికి వస్తేగాని, యివన్నీ తగ్గవు.

బ్రహ్మయ్యగారి స్వభావంలో మనము అభినందించ దగినది, దేశసేవచేయుటకు ఆయనకు వుత్సాహ ప్రోత్సాహ ములిచ్చిన వారిని, తన అభివృద్ధికి ఆధారభూతులైన వారిని మరువకుండుటేగాక, వారియెడ, భక్తిప్రపత్తులను ప్రకటిస్తూ, కృతజ్ఞత తెలియపరుస్తూ వుండటం అటువంటప్పుడు ఆయన ప్రోత్సాహకులనుగూర్చి చెప్పుట అవసరముగాదా?

మొక్క చిన్నదిగావున్నప్పుడు, దానికి పోషణ అవసరము. అట్లాగే ప్రథమదశలో ప్రతిభావంతునకు ప్రోత్సాహము అవసరము.

శ్రీ. శే. గొర్రెపాటి వెంకటేశ్వర్లుగారు

ప్రశంసనీయమైన ప్రోత్సాహమిచ్చినది. శ్రీ॥ శే॥ గొర్రెపాటి వెంకటేశ్వర్లుగారు. ఘంటశాల గ్రామస్థులు. బందరునోబుల్ కాలేజీలో చదువుతూ బ్రహ్మసమాజంలో వుంటూ బ్రాహ్మలప్రోత్సాహంవల్ల దేశమాతరోస్యమంవల్ల ముట్నూరి కృష్ణారావుగారి ప్రసంగములవల్ల ఉత్తేజితుడై 1910 సం॥ లోనే స్వదేశీప్రతదీక్షగొని సాంఘిక రాజకీయ, కార్యక్రమము లందు పాల్గొనుచుండెను.

కమ్మవిద్యార్థి సంఘ కార్యదర్శిగా పనిచేసెను. విద్యార్థియేగాక విద్యాభిమాని. ఈగ్రామమునుండియితరగ్రామముల నుండి అనేకులను ప్రోత్సహించి ఆంగ్లవిద్యాభ్యాసమునకై బందరు తీసికొనిపోయెను. ఆపిల్లలందరకు సంరక్షకుడుగావుండి విద్య, ఆరోగ్యవిషయాలు చూచుటేగాక, సరియైన భోజన వసతికిగాను ఒకహాస్టలును యేర్పరచెను. ఆయన పిల్లలకోడి. మంచి వుత్సాహవంతుడు. పట్టుదల గలవాడు. సంఘసేవ దేశసేవ గ్రామసేవ చేసిన ఆదర్శయువకుడు. 1916-8-30 తేదీని ఆయన అకాలమరణమొందుట ఘంటశాలకేగాక, దేశానికికూడా నష్టమే.

శ్రీ॥ శే॥ కానూరి వెంకటచలపతయ్యగారు కృష్ణాపత్రిక లో "ఆదర్శవంతుడగు ఒక విద్యార్థి అస్తమయము" అనే

శీర్షికతో ఆయనను ప్రశంసిస్తూ ఒకవ్యాసమును వ్రాసెను. వెంకటేశ్వర్లుగారు బ్రహ్మయ్యగారిని విద్యార్థిదశలో స్వచ్ఛంద సేవకునిగా సభలకు తీసుకొనివెళ్ళి, సాంఘిక సేవ నేర్పుటే గాక ఆయా సభలకు వచ్చిన నాయకులందర్నీ గురించి తెలిపి ఉత్తేజపరచేవారు. పత్రికాపఠనాభిలాష, రాజకీయపరిజ్ఞానము దేశాభిమానం—స్వదేశీవ్రతదీక్ష కలిగించారు. ఆనాడు ఆయన క్రింద ప్రథమంలో తరిఫీదైనవాడే మన బ్రహ్మయ్యగారు.

ఆయనద్వారానే వెంకటాచలపతయ్యగారివంటి రైతు నాయకులు, కృష్ణారావుగారివంటి దేశనాయకులు మొదలగు ప్రముఖుల పరిచయభాగ్యం కలిగింది, బ్రహ్మయ్యగారికి.

ఇంతేగాక ఘంటశాలలో వెంకటేశ్వర్లుగారు ఒక గ్రంథాలయం స్థాపించిరి. ఆయన అనంతరం బ్రహ్మయ్యగారు ఆ గ్రంథాలయాభివృద్ధికై పాటుపడుచుండుటచేత, గ్రంథాల యోద్యమంద్వారా రాజకీయ ప్రముఖులతో పరిచయంకలిగి క్రమంగా రాజకీయాల్లో ప్రవేశించుటకవకాశము యేర్పడింది.

కనుక బ్రహ్మయ్యగారి దేశహితైక పౌరజీవితసౌధానికి పునాది వేసిన ప్రముఖులు వెం॥ టేశ్వర్లుగారు.

కీ. శే. కానూరు వెంకటాచలపతయ్యగారు

కొత్తరం, కృష్ణాజిల్లా

ఆయన రైతుల్లో భీష్మపితామహుడు. ఆంగ్లభాష యేమాత్రము తెలియని రైతు నాయకుడు. మహామేధావి. రాజకీయవేత్త. ఆంధ్రదేశంలో యే సభలు వచ్చినా, ప్రభుత్వంవారికెట్టి నివేదికలు పంపవలసివచ్చినా, అగ్రస్థానం ఆయ

వదే. కృష్ణాజిల్లాసంఘసభ్యుడై, అధిక సేవ చేయుటేగాక, 192 సం॥లో పెదకళ్ళేపల్లిలో జరిగిన 29 వ కృష్ణామండల సభకు అధ్యక్షుడు. ప్రథమంగా రైతులలో ఆ అధ్యక్షస్థానమలంకరించిన గౌరవము ఆ పితామహునిదేనేమో! ఆయన కాంగ్రెస భక్తుడు. 1920 సం॥లో కాంగ్రెసు ఆదేశానుసారం తన శాసనసభాభ్యర్థిత్వమును మానుకొన్న మాననీయుడు.

ఆయన ఆచార్యరంగావలె అసమాన ఆందోళనకరుడు పత్రికలకు వ్యాసాలు రాస్తూ సభలుచేస్తూ టెలిగ్రాములిస్తూ రాయబారాలు జరుపుతూ అనేకవిధాల ఆయన ఆందోళన చేశాడు.

1914 సం॥లో మద్రాసు శాసనసభలో ఒకరు యిరిగేషన్ పంచాయితీ బిల్లు నొకదానిని ప్రవేశపెట్టగా ప్రభుత్వము వారు దానిని తీసివేసి యిరిగేషన్ బిల్లును ప్రతిపాదింప అది అనర్థకమని, ఆపుదల చేయుమని ఒక్కరోజున రెండువేల టెలిగ్రాములు పంపునట్లుచేసి దానిని ఆపించిన అసమాన ఆందోళనకారుడు. యిట్లాగే రైతులకు అనర్థదాయకమైన పెక్కు బిల్లులను ప్రతిఘటించిన రైతు పెద్దందారు.

మారు టోరియం కావాలని ఆర్థిక మాంద్యములో అధికాందోళన జేసిన ప్రముఖుడు. దానిఫలితమే కాంగ్రెసు మంత్రుల ఋణపరిష్కార చట్టం.

ఆయన ఆనాడు అధిక పలుకుబడి, ప్రఖ్యాతికలవాడు. పెక్కుసభలకు ఆయనను ప్రెసిడెంటుగా కోరేవారు. అందుచేత ఆయనకు ప్రెసిడెంటు చలపతయ్యగారనే ప్రఖ్యాతి వుండేది. గ్రంథాలయోద్యమంలోను, రైతువుద్యమంలోను,

స్థానిక పరిపాలనా సంస్థలలోను, రాజకీయాలలోను, ఆయన అందెవేసిన చెయ్యి.

దేశంలో ప్రతిఅంగుళము వ్యవసాయం క్రిందకు రావాలని ఆయన ఆశయము. సముద్రాల నన్నిటిని శోషింప జేసి, సేద్యముచేయ ఆపంటవారి సాహసము!

బ్రహ్మయ్యగారు చదువుకుంటున్న రోజులలో వెంకటేశ్వర్లుగారి గదికి అప్పుడప్పుడు వస్తూ, అక్కడవున్న విద్యార్థులకు రాజకీయాలు, నూరిపోస్తూ ఆంగ్లవిద్యావ్యాసము యొక్క అనర్థాలు చెప్పుతూ వుండేవాడు. అట్టి శ్రోతలలో మన బ్రహ్మయ్యగారొకరు.

1916 సం॥రం ఆగస్టులో ఆయన జ్వరపడివుండగా "నాయనా నీవు వివభోజనుడవోయ్. విద్యలేకుండానే వృద్ధిలోకి వస్తావు. నామాట విని నీవు చదువు చాలించు. ఈ పాడు చదువుతో నీ ఆరోగ్యం పోగొట్టుకోవద్దు. బడిమాని, ఆరోగ్యంకొరకు ప్రయత్నించమ"ని, ప్రబోధించారు. ఆయన మాటమీదనే యింటికి వెళ్ళడం తరువాత, చదువుమానడం జరిగింది.

రైతుసమస్యలు రాజకీయాలు నచ్చచెప్పి తానుబోధించి యున్నంతవరకు బ్రహ్మయ్యగారికి పెక్కువిధాల ప్రోత్సాహ మిచ్చిన పితామహుడు. ఆయనకు అనుచరుడుగా, సహచరుడుగా అనేక ఉద్యమాలలో బ్రహ్మయ్యగారు పనిచేశారు.

చలపతయ్యగారి అధ్యక్షతక్రిందజరిగిన మండలసభలో పాల్గొని ప్రథమంగా రాజకీయాల్లో ప్రవేశించుట జరిగింది.

గొర్రెపాటి వెంకటేశ్వరరావు

కీ. శే. వేమూరి లక్ష్మయ్యగారు ఘంటశాల

అధికారంగాని గౌరవ పదవికాని యేమీ లేకుండా పలుకుబడిగల ప్రముఖుడు. ప్రజలలోనేగాక ప్రభుత్వోద్యోగులలోను అధిక పలుకుబడికలవాడు. ఆయనంటే అధికభయం భక్తికూడా వుండేది. బ్రహ్మయ్యగారిని బట్టి కాంగ్రెసు అభిమానిగావుండి, కాంగ్రెసు వుద్యమమునకు పెక్కువిధాల ప్రోత్సాహమిచ్చెను. డాక్టరు కోకా అప్పాలరావు, శీలం జగన్నాథరావు మొదలగు పెక్కుమంది ప్రముఖులాయనకు మిత్రులు.

లక్ష్మయ్యగారు బ్రహ్మయ్యగారికి దగ్గరబంధువు. మేనమామ. ఆయన బ్రహ్మయ్యగారు యువకుడుగా నున్నప్పుడు పెక్కువిధాల ప్రోత్సాహ మిచ్చాడు. మొట్ట మొదటగా గ్రామంలో యిళ్ళుతగులబడినప్పుడు బ్రహ్మయ్యగారు, ఆయన మిత్రులు గ్రామంలో చందాలువసూలుచేసినప్పుడు ప్రోత్సాహమిచ్చి అందులో సాయపడిరి. ఆకాలములో పెత్తనదార్లు గ్రామంలో పేదలచేత పనులు చేయించుకొనుటేగాని వారికేమీ సాయముచేసేవారుకారు. అట్టిస్థితిలో ఆయన తోడ్పడుట ప్రశంసార్హము.

1920 సం॥లో ఉవితాలూకా కాంగ్రెసు సభ ఘంటశాలలోచేయ బ్రహ్మయ్యగారు సంకల్పించి తగు ప్రోత్సాహములేక తటపటాయించుచుండగా "మీపలుకుబడి మీకు తెలియదు, ప్రజలకు యీపెత్తందార్లయందుకంటె మీయందెక్కువ భక్తివిశ్వాసాలు వున్నవి. మీరు తలపెట్టినపని తప్పక నెరవేరుతుంది. జంకవద్దని" ప్రోత్సహించి తానుకూడ వెంట

వుండి రు 500-0-0 వసూలుకు కారణభూతుడైనాడు. ఆసభ తోనే బ్రిహ్మయ్యగారికి, ఘంటశాలకు తాలూకాలో ఖ్యాతి కల్గినది.

తన మిత్రుడగు శ్రీలం జగన్నాధరావు నాయుడుగారు శాసనసభకు నిలబడగా, ఆయనకు పనిజేకపోవుటేగాక బ్రిహ్మయ్యగారియందుండే అభిమానముతో కాంగ్రెసుకే పనిజేసెను.

లోగడ తన అన్నగారగు వెంకయ్యగారు తాలూకా బోర్డు సభ్యుడుగా వుండి 1927 సం॥లో మరల నిలపనున్నప్పుడు, ఆయనతో "నీవు వృద్ధుడవు, బ్రిహ్మయ్య అభివృద్ధిలోనికి రావగినవాడు; ఆయనకొరకు నీవు మానుకోవలసింది" అని నచ్చజెప్పి బ్రిహ్మయ్యగారిని అభ్యర్థిగానిలిపి "నీవుసభ్యుడవేగాక, అధ్యక్షుడవుకూడా కాగలవ"ని ఆశీర్వదించిన ప్రోత్సాహకుడు.

ఇటుల స్వజనాన్ని, మిత్రబృందాన్ని వీడి బ్రిహ్మయ్యగారి అభివృద్ధికే అండగానిల్చి, పెక్కువిధాల ప్రోత్సాహమిచ్చినవాడు లక్ష్మయ్యగారు. తాను బ్రిహ్మయ్యగారికంటె పెద్దవాడైనా బ్రహ్మయ్యగారియందు అధికలక్ష్యంకల్గిప్రవర్తించేవాడు.

చెరుకువాడ వెంకట నరసింహంగారు

జగమెరిగినవాడు. ఆయన బ్రిహ్మయ్యగారికేగాకఅనేకయువకులకు ప్రోత్సాహ మిచ్చిన ప్రముఖుడు. ఆయనెందరెందరినో జిల్లాబోర్డు సభ్యులను శాసన సభ్యులను చేశాడు.

ననయువకుల కనేకమంది ప్రోత్సాహము ఇచ్చి వృద్ధిలోకి తెచ్చాడు. అపకారం చేయడం అంటే యేమిటో యెరుగని పవిత్రమూర్తి.

బ్రహ్మయ్యగారిని 1920 సం॥లో తాలూకా సభ చేయ ప్రోత్సహించిందిఆయనే. ఆయనకు కాంగ్రెసు మతమిచ్చి కొట్టమొదటగా కాంగ్రెసు సభ్యుడుగా తన చేతిమీదుగా చేర్పించి దివి తాలూకాలో వూరూరా వెంటవేసుకొని, తాను ప్రచారం చేస్తూ, ఆయనచేత చేయిస్తూ, ప్రోత్సహించినది నరసింహంగారే. ఇంతేకాదు ఆయన ప్రోత్సాహము, సహాయము లేని పనే లేదు, బ్రహ్మయ్యగారు చేసిన ప్రజాహిత కార్యాలలో.

కీ. శే. ముట్నూరి కృష్ణరావుగారు

ఆయనను యెరగని ఆంధ్రుడుండడు. ఆయన్ని చూచినా, చూడకపోయినా కృష్ణాపత్రికను చదువనివారుండరు. ఒక్క బ్రహ్మయ్యగారే కాదు, ఇటీవల పెరిగి పెద్దవారైన యువజను లంతా, కృష్ణా పత్రిక ప్రోత్సాహంతో అభివృద్ధిగాంచినవారే. ఆంగ్లము రాని అనేకమందికి రాజకీయ జ్ఞానం కలుగజేసి, ప్రజా సేవకులుగా తయారుచేసిన పత్రిక కృష్ణాపత్రిక. కృష్ణాపత్రిక ప్రభావం ఆంధ్రదేశంలోని ప్రతి యువకునిలోను కలదనుటలో అతిశయోక్తి కాదు.

ఆయన రాజకీయాల్లో ప్రవేశించు యువకులకే గాక కవులకు, గాయకులకు, చిత్రకారులకు, శిల్పులకు, నటులకు వివిధరంగాల్లో కృషిచేస్తున్న వారందరికి, చేయూత నిచ్చిన శేముషీధురంధరుడు.

1920 సం॥లో బ్రహ్మయ్యగారు, యువకుడుగా వుండి యే సభకు అధ్యక్షత వహించని పరిస్థితులలో జస్టిసుపార్టీకి ప్రాబల్యంగా వున్న దవి సీమ కోడూరులో కృష్ణారావుగారిని సభ కధ్యక్షత వహించవలసినదని కాంగ్రెసువారు కోరగా బ్రహ్మయ్యగారికి ప్రోత్సాహ మివ్వాలనే తలంపుతో ఆయనను అధ్యక్షస్థాన మలంకరింపజేసి, తాను వుపన్యాసకుడై ఆయనను పదిమందికి యెరుకపరచి బ్రహ్మయ్యగారి శక్తి సామర్థ్యాలు, ప్రథమంగా పదిమందికి ప్రదర్శింపజేసిన ప్రోత్సాహకులు కృష్ణారావుగారు.

తూర్పు కృష్ణాజిల్లా కాంగ్రెసు సంఘానికి 1921 సం॥లో కృష్ణారావుగారు ప్రెసిడెంటు, పట్టాభిగారు, కార్యదర్శి. 1922 సం॥లో కూడ కృష్ణారావుగారిని ప్రెసిడెంటుగా వుండవలసినదిగా సీతారామయ్యగారు కోరగా, బ్రహ్మయ్యగారి నుంచవలసినదని, సీతారామయ్యగారు సందేహిస్తున్నా, బ్రహ్మయ్యగారిని పెద్దనుజేసి ప్రోత్సహించింది కృష్ణారావుగారే.

శాసనసభా అభ్యర్థిగా నిలచినప్పుడు, చల్లపల్లి వారితో ఒడంబడిక చేసుకొనుటలో కాంగ్రెసువారు విద్రోహము చేసినప్పుడు, వేయేల ఇతరులు ఆయన అంతర్యాన్ని గ్రహించని సమయంలో, ఆయనకు ప్రోత్సాహ మిచ్చుటే గాక, పెట్టని కోటగా నిల్చిన వుత్తముడు కృష్ణారావుగారు.

ఆచార్య రంగాగారు

ఆచార్య రంగాగారిని గురించి నేడు చెప్పే మురళు గొ॥ రేపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారిచే వ్రాయబడిన 'ఆచార్య

కా. సా॥ వెంకట చలపతయ్యగారు

రంగాకు పరిచయం వ్రాస్తూ బ్రహ్మయ్యగారు వ్రాసినదాని లోని కొంతభాగం మీకు పరిచయపరుస్తున్నాను.

"1931 సం॥లో కృష్ణాజిల్లా రైతుసంఘము లేర్పర చుచు, గ్రామములవెంట బండ్లపై పయనించితిమి. రీసెటిల్ మెంట్ ఆందోళన ఆంధ్రదేశమున ఆయన నాయకత్వముననే నడచెను. రైతునాయకుడుగ రైతువుద్యమమున ఆయనకు ప్రథమమైలుప్రాప్తి అప్పుడే.

ఆయనది రైతులోకం రైతే తన సర్వస్వము. రైతు ద్ధరణయే ఆయన గమ్యస్థానము ఆరంగాయే నన్నాకర్షించెను. 1937 సం॥వరకు ఆయన సహచరుడుగ రైతుసంఘములందు పనిజేసితిని. ఆయనది, అనుకరణగాదు. స్వంతపరవసి. ఒక్క సారి ఫుత్సాహపు ద్రేకములతో, కార్యక్రమములో దుముకిన వాడుగాదు. అమాంతముగా నాయకత్వమునకు యెగిరిన వాడునుగాదు, క్రమంగా ప్రజాసేవచేయుచు, తాను స్వయంగా సృష్టించుచున్న వాతావరణంలో, తన అనుచరబృందంలో తన ప్రణాళికలను క్రమబద్ధంగా అమలు పరచుచు, పిల్లల కోడిలా వర్తించి, పల్లెప్రజల ప్రేమకు పాత్రుడాయెను.

రాజకీయరంగమున ఢక్కామొక్కీలుతింటూ, విమ ర్శించుచూ, విమర్శింపబడుచూ, సింహావలోకనము చేసు కుంటూ, తప్పులను దిద్దుకొంటూ స్వయంకృషివల్ల నేడు ఆంధ్రనాయకుడాయెను.

అహర్నిశలు, తిరుగుచు చదువుచు వ్రాయుచు ప్రజల కష్టసుఖములు తనవిగాభావించుచూ, ప్రజాసేవచేయు ఆంధ్ర నాయకుడాయన ఒకడే. ఆయనకు విశిష్టతగలదు. ప్రతిగ్రామ

మంది ఆయనను ప్రేమించి, అనుసరించు వ్యక్తులుగలరు. ఆంధ్రులలో యేనాయకునికిలేని అనుచరబృందము ఆయనకు గలదు. ఆయనది సుగ్రీవ సేన. ఆయనమాట వారికి సుగ్రీవాజ్ఞ"

బ్రహ్మయ్యగారన్నట్లు ఆయన స్వయంకృషివల్లనే నాయకుడయ్యాడు. ఆయనకు ఆదినుండి ఆదరించి, అభిమానించి, ఆశ్రయమిచ్చి అభివృద్ధిలోనికి తెచ్చినవారులేరు. పైగా అందరుఆయనమీద అగ్నిబాణాలు వేసినవారే. ఆయనకూడా యెవరిని వూరికే విడిచిపెట్టలేదు.

ప్రజాసేవకుని అధికారంలో వున్నవారు, అధికారంలోకి రాకుండా కొంతకాలమే ఆపగలరు. తుదిజయం ప్రజాసేవకునిదే. నేడు ఆయన ఆంధ్రరాష్ట్ర సంఘ అధ్యక్షుడు కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహక సభ్యుడు. ప్రపంచ ఉత్పత్తిదారుల సభా కార్యనిర్వాహక సభ్యుడు. ఆంధ్రులలో అంతర్జాతీయ ఖ్యాతిగాంచిన ప్రముఖుడు.

ఆచార్యరంగాగారు ప్రజాసామాన్యాన్ని సేవింపగల సేవింపతలచుకొన్న యువతీయువకులను రాళ్ళల్లో రత్నాలేరినట్లు వెదకి పట్టుకొనుటేగాక, వారిని వుషారుపరచి, ప్రజలకువారిని పరిచయపరచి, వారి కావరాని ప్రజారాధనాతత్పరత కలుగజేయును. ఆయన అనేకమంది వర్కర్లను తయారు చేయుటేగాక, వారిని అభివృద్ధికి తెచ్చుటలో అసమానుడు. నేడాంధ్రదేశంలో విప్లవవీరులుగా, రైతుసేవకులుగా, ప్రజారాధకులుగా ప్రఖ్యాతిగాంచినవారిలో అనేకులు ఆయనవద్ద శిక్షణపొందినవారే.

రైతాంగ యువతీ యువకులను ప్రచారకులుగ నాయకులుగ తయారు చేయుటలో ఆయన ఆదిగురువు.

రైతు రంగాయే బ్రహ్మయ్యగారి నాశ్రయించినట్లు, రైతు బ్రహ్మయ్యగారినే రంగాగారభిమానించారు. అందుచేత, ఆయన రైతు ఉద్యమంలో ప్రోత్సాహమిచ్చాడు. రైతా వర్కర్లందరికీ, బ్రహ్మయ్యగా రభివృద్ధిలోనికి రాదగినవాడని సమర్థుడని సదభిప్రాయం కలుగజేశాడు.

నీ శెటిల్ మెంటు వుద్యమంలో ఆయన జైలులో వుండగా, బ్రహ్మయ్యగారితో వెంబులూరు రైతుసభకు అధ్యక్షత వహించవలసినదని ప్రోత్సహించాడు. రైతురక్షణ సంఘానికి కార్యదర్శిగానుండ ప్రోత్సహించాడు. ఆంధ్రరాష్ట్ర రైతు సంఘానికుపాధ్యక్షుడుగాను తర్వాత అధ్యక్షుడుగాను ఆయనను యెన్నుకొనేటట్లు చేశాడు. ఇట్లా పెక్కువిధాల ప్రోత్సాహమిస్తూ, రైతుసమస్యల నవగాహన చేసి, అభిమానించి, తన తర్వాత వానినిగా జేసి ఆంధ్రలోకపు మన్ననలగాంచ, నవకాశము కలుగజేశాడు.

ఆనాడు ఆచార్యరంగా లెఫ్టిస్టుగానుండికూడా, రైటిస్టుగానున్న బ్రహ్మయ్యగారికి రైతువుద్యమంలో ప్రధానస్థానమివ్వడం ఆచార్యరంగాగారి వుదారబుద్ధి, బ్రహ్మయ్యగారి సేవాతత్పరత చెప్పకచెప్పును.

గొట్టిపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారు

బ్రహ్మయ్యగారు యీ వెంకటసుబ్బయ్యగారిని గురించి "ఆచార్య రంగా" గ్రంథానికి పరిచయం వ్రాస్తూ యిలా

పరిచయపరిచారు. “నా సహచరుడు, ప్రియమిత్రుడు శ్రీ గోర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారు, గ్రంథకర్తగా, చరిత్రకారుడుగా, ప్రసిద్ధిగన్నాడు. ఆయనకు ప్రత్యేకత గలదు. ఆయన వ్రాయు వ్యక్తిచరిత్ర ఆవ్యక్తికి సంబంధించి నంత వరకే కాదు, ఆయన సమకాలికులను గూర్చి, ఆనాటి ఆంధ్ర దేశమును గూర్చిన చరిత్ర. శైలి సులభమైనది. వ్రాయుపద్ధతి చదువరుల నాకర్షించునట్టిది. పూర్వ కవుల చరిత్రకారుల పత్రికాధిపతుల అభిప్రాయములను, తన వాదనను పోషించుటకు క్రోడీకరించును. పుస్తకపఠనతో తృప్తిచెందక చదివిన దానివలన యెంతో కొంత నేర్చి అనుష్టించునట్లు చదువరుల ప్రోత్సహించును.”

బ్రహ్మయ్యగారు, ఈయన విద్యార్థి దశనుండి మిత్రులు. మేనులు రెండుగాని, మనస్సొక్కటే. “గంగా యమున సరస్వతి కలియుచోట త్రివేణీసంగమ మంటారు. కాని కంటికి కనపడేది గంగా యమునలే. సరస్వతి అంతర్వాహిని. అందుచేత అది కన్పించదు. అట్లాగే, సుబ్బయ్య అంతర్వాహిని. ఆయన లేకుండా నేను చేసినదేమిటి? లోకం యెరగదు ఆవిషయం” అంటాడు మిత్రుడు బ్రహ్మయ్యగారు.

ఆయన బ్రహ్మయ్యగారికి సహచరుడు. సలహాదారు. ప్రోత్సాహకుడు. అభిన్నులైనవారిలో ఒకరినొకరు ప్రోత్సహించుకొనుటలో గొప్పయేమీ లేదని తలుస్తాను.

ప్రజాసేవకులపై యెన్నో నీలాపనిందలు వేస్తారు. కొందరు తుచ్ఛులు స్వార్థపరులు, వారినికూడా తమ కొలత

బద్ధతో నే కొలుస్తారు. కాని అంతకంటె విశాలదృష్టితో చూడజాలరు. ఈవిధంగా ప్రజాసేవకులకు గౌరవం తక్కువ, నింద లెక్కువ. ఈసత్యాన్నే ప్రజాసేవకులలో ప్రముఖుడైన గోపాలకృష్ణ గోఖ్లేగారు యిట్లా ప్రవచించారు.

"Public life in this country has few rewards, and many trials, and discouragements"

—My Master Gokhale. P—154

"ఈదేశంలో ప్రజాసేవకులకు మర్యాదమన్నలు కొద్ది, వారిని విమర్శించడం దూషించడం హెచ్చు."

రాజకీయరంగమున ప్రముఖులైనవారికి మిత్రులవలెనే శత్రువులధికం. అందుచేత శత్రువులు అభాండాలు వేయుట సహజం. పదవీ వ్యామోహంవల్ల మిత్రులుకూడా తన స్నేహితుని పడగొట్టుటకు కత్రులు పన్నుట బహిరంగ రహస్యము.

ఈ విషయాన్ని గురించి, మన దేశంకొరకు తన సర్వస్వము ధారవోసిన అనిబిసెంట్ యేమి చెప్పిందో యెరుగుదురా ? హిందూదేశంలో అన్నిటికంటె హేయమైన పని యేమిటని ఆమె ఆంగ్లదేశ మరిగినప్పుడు మిత్రులు ప్రశ్నించారట. 'ఇతరులను పడగొట్టి తాము పైకెక్కటానికి ఆ దేశంలో అధికంగా ప్రయత్నిస్తారు; ఇదే అన్నిటికంటె హేయమైన పని' అని ఆమె అన్నదట. ఆమె అన్నట్లు నేటికిని మనరాజకీయాల్లో జరగడం ప్రత్యక్షమే.

ఆమెయేకాదు. దేశానికై తన సర్వస్వమును చివరకు తన శల్యాలనుకూడ ధారపోసిన ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్యగారుకూడా అన్నమాట ఆలకించతగినది. "గుత్తివు

బండివాడొక్కడే పైకిరమ్మని అనేవాడు' అన్నాడు. ఆయన యెన్నో అపకారాలు పొందివుండ వచ్చు. శత్రువులవల్ల మిత్రుల పేరుతోవున్న యీర్ష్యా పరులవల్ల హృదయం యెంతగా వెతనొంది యెట్లా ఆక్రోశించివుంటాడో ఆ మహా పురుషుడు. మిత్రులు, శత్రువులు, లోకులు బ్రహ్మయ్యగారి మీద లేని అపవాదులు వేసి ఆయనను రాజకీయ రంగము నుండి నిష్క్రమింపజేసి, తాము పట్టం కట్టుకుందామనే సమయంలో ఆయనను లోకంపోకడ జెప్పి, స్వీయశక్తి సామర్థ్యాలు తెలియజేసి, విరక్తిని విసగడని నిరుత్సాహాన్ని పోగొట్టి ప్రోత్సాహమిస్తుంటాడు ప్రియమిత్రుడు సుబ్బయ్య.

"కాంతులు వెలిగక్కు విలువగల మణులెన్నో చీకట్లు చిమ్ము సముద్ర గర్భమున దాగియున్నవి సౌందర్యమున కాలవాలమగు కుసుమములెన్నో, నట్టడవియందు నిరర్థకముగా నేల దొరలుచున్నవి" అని ఆంగ్లకవి థామస్ గ్రే అన్నట్లు ప్రతిభావంతు లెందరోగలరు. వారిపై రాళ్ళు రువ్వ వారే గాని వారిని రాణించునట్లు చేయు వారరుదు. సేవా పరాయణులకు చేయూతనిచ్చి వారి సేవాభాగ్యం పొందాలి.

"నతులగుచున్ మహోన్నతి దనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణోన్నతిఁ బ్రకటించుచున్ బరజనప్రియ కార్య సమర్థతన్ సమంచిత నిజకార్య సంగ్రహము చేయుచు నిష్ఠుర వాదులన్ క్షమాధృతి నిరసించుచున్ బరగు ధీరులు బుణ్యులుగారె యేరికిన్"

భర్తృహరి.

గురువులు

"శిక్షితులైనవారలు విశేష బహూకృతి గాంతు రెందు ;
ర్లక్షితులై పరాభవపరంపర కేగెద రెం దశిక్షితుల్ ;
తక్షకుచేత జెక్కబడు దారుశిలల్ ప్రణతుల్వహించు ; బ్ర
త్యక్షము చూడు, చెక్కనివి యావములోబడి కాలు మిత్రుడా."

—వ. సుబ్బారాయుడు.

వకాలతు చేయడానికి వైద్యంచేయడానికి, గుమాస్తాపని జేయడానికి ఆరితేరినవారి దగ్గర కొంతకాలం పని నేర్చుకోవాలి. పరీక్షలు చదివినా ప్రయోజనం లేదు.

అటువంటప్పుడు రాజకీయాల్లో రాణించాలంటే, ప్రజాసేవ చెయ్యాలంటే అనుభవజ్ఞుల అండను సంచరించవలసిన అవసరం లేదా ? ప్రముఖత్వం వహించాలంటే కేవలం విద్య చాలదు, పెద్దల శుశ్రూష, సహచర్యం అవసరం.

గోక్లేగారు, రెనడే, జోషి, సర్ ఫిరోజిషా మెహతాలను గురువులుగా భావించి వారిసాహచర్యంవల్ల మంచి అవకాశం, అనుభవం పొందాడు. 14 ఏండ్లు ఫక్తు రెనడేగారివద్ద శిక్షణ పొందాడు. వారివల్ల వున్నతాశయాలు పొందుటే గాక, ప్రజాసేవలో సుశిక్షితుడయ్యాడు అందరకు అట్టి అవకాశాలు వస్తయ్. ప్రోత్సాహకులు, మిత్రులుకూడా వుంటారు. కాని వారివల్ల మనం ప్రయోజనం పొందగల్గుచున్నామా ? మనలను వున్నతమార్గములో పెట్టగల అనుభవజ్ఞులు, వివేకవంతులు, లభించగలరుగాని. మనము ఆ అవకాశాన్ని వుపయోగించుకొనుట లేదు.

అనుభవజ్ఞులగు గోఖ్లేగారు పూనాలో హిందూదేశ సేవక సంఘమును స్థాపించి తద్వారా దేశసేవాశక్తులకు, శిక్షణావకాశములను కల్పించారు.

అట్లాగే లాహోరులో లజపతిరాయిగారు ప్రజాసేవక సంఘము నొకదానిని స్థాపించి, దేశసేవకులకు శిక్షణ నివ్వ అవకాశం కల్గించారు.

ఆచార్య రంగాగారు రైతాంగ విద్యాలయంద్వారా వేలాది ప్రజాసేవకులకు తర్ఫీదు ఇస్తున్నారు.

బ్రహ్మజ్యోస్యుల సుబ్రహ్మణ్యంగారు మొదలగు దేశ సేవాదురంధురులు ఆశ్రమాలుపెట్టి దేశసేవానిరతులగు అనేక మంది యువకులకు అవకాశం కల్గించారు.

గ్రంథపరిచయంతోపాటు లోకజ్ఞానం, రాజకీయానుభవం అధికమైనా, పెద్దల సాహచర్యముంటేనేగాని పరిపక్వమైన రాజకీయజ్ఞానము అలవడదని గుర్తించి ఆంధ్రదేశంలో ప్రఖ్యాతులైన త్రిమూర్తుల సాహచర్యభాగ్యం పొంది, దేశ సేవాదీక్షయందు నిష్ణాతులైనారు బ్రహ్మయ్యగారు.

ఆ గురుత్రయాన్ని గురించి, వారివల్ల పొందినదానిని గురించి చెప్పేముందు, ఆయనను తమ శిష్యుడని చెప్పుకొనే వారు ముగ్గురున్నారు. ఆసంగతికూడా కొంచెమిట తెల్పెదను.

కృష్ణాజిల్లా రైతువుద్యమ పితామహులైన కానూరి వెంకటాచలపతయ్యగారు, సుప్రసిద్ధ న్యాయవాదులును, బెజవాడ పురపాలకసంఘాధ్యక్షులును ప్రజాసేవయందు ప్రఖ్యాతిగాంచిన కట్టమంచి కోదండరెడ్డిగారు; కృష్ణామండలసంఘము

శ్రీ శ్రీ ముమ్మడి కృష్ణదాసుగారు

కృష్ణాపత్రిక స్థాపకులలో నొకరై బందరులోని ప్రతి ప్రజాహిత కార్యములలో పాల్గొనుచు ప్రఖ్యాతిగాంచిన శ్రీ కేడింటి హనుమంతరావుగారు బ్రహ్మయ్యగారిని తమ శిష్యునిగా భావించేవారు.

పెద్దలయెడల ఆయనచూపు భక్తి గౌరవములుమినహా పై ప్రముఖులకు బ్రహ్మయ్యగారికి గురుశిష్యసంబంధము లేదు.

ఆయన స్వాతంత్ర్యనిరతి, నిర్భయత్వము నిజాయతీని బట్టి పెద్దలు, పిన్నవయస్కుడగు ఆయనను, శిష్యునిగా భావించుట మన సంప్రదాయము. అంతేగానిఅన్యముగాదు.

కీ. శే. పట్టుపూర్తి కృష్ణారావుగారు

గుండ్రని ముఖం, విశాలమైన కాటుకకండ్లు, కోటేరు వంటిముక్కు, విశాలమైన వక్షస్థలం, దీర్ఘబాహువులు, పండు వంటి శరీరచ్ఛాయ.

ఆదివ్యసుందర విగ్రహానికి తగిన, తెల్లని పారాకేవంచి కట్టు, చీలమండలవరకు వ్యాపించిన బారులాల్చి, రాజతీవిని ధిక్కరిస్తూ, కోణాలుతీరిన ధవళశిరోవేష్టనము, నల్లని అకు చెప్పులు, చేతికర్రను ధరించిన ఆనిండైన విగ్రహాన్ని చూచి ఆయనను, యెవరు మానవు డనుకొన్నారు! ఆయన ఈలోకపు మనిషికాదు దివ్యలోకమునుండి అవతరించిన మహాభాగుడు.

ఆయన వర్చస్సు యెట్టి ఆకర్షణీయమైనదో, ఆయన వస్త్రాలంకారము అట్టిదే. యెట్టి దివ్యాకర్షణమది! ఆయన వర్చస్సేకాదు వందనీయమైనది, వాక్కుగూడా. అది దివ్య వాణి. వాక్కేగాదు, వర్తనగూడ అట్టిదే.

ఆయనను సాధారణలోకము కృష్ణాపత్రికాధిపతిగా ఎరుగును. కాని ఆపత్రికపైన యెన్నడు ఆయన పేరే వుండేది. గాదు. అదొక విచిత్రము.

ఆయన పత్రికానిర్వహణ ధురీణుడే కాదు. నవీనాంధ్ర భావోద్వేగ నిర్మాత, గద్యపద్యరచనా, లలితకళాపరిపోషకుడు?

'Style is the man' అన్నాడు కార్లైలు. ఇది ఆయన యెడల అన్నిటా సార్థకమైనది. ఆయన వ్రాతలో, ఆవేశము అభినివేశము అంతర్దృష్టి అధికము. అందుచేతనే అవి వ్యాస ములవలె నుండక ఉపన్యాసములవలె ఉద్రేకం కల్గించేవి.

ఆయనకు ఒక విషయం తెలును, ఒక విషయం తెలి యదు, అని అనజాలము. సర్వజ్ఞుడు. ఆయన చర్చించని సమస్యలేదు.

జాతీయతయేగాక, సంప్రదాయదృష్టి, మతదృక్పథము, ముట్నూరివారి రచనలో ముప్పిరిగొన్నవి. ఆయన అభిప్రాయాలు ప్రజలపై|అధిః ప్రభావము కల్గించినవి ఆంధ్రదేశంలో స్వాతంత్ర్యపిపాస, దేశాభిమానం కల్గించిన పత్రిక–కృష్ణాపత్రిక.

కృష్ణారావుగారన్నట్లు కృష్ణాపత్రిక న్యూస్ పేపరుగాదు వ్యూస్ పేపరు.

అది పలుకుబడిగల పత్రికేగాదు, పవిత్రమైన పత్రిక కూడా ఆయన మహాపవిత్రగా ప్రబోధించాడు. కృష్ణాపత్రికే కృష్ణారావుగారు, కృష్ణారావుగారే కృష్ణాపత్రిక. ఆయన గొప్ప వ్యాసరచయిత, వక్త, వ్యాఖ్యాత, భాష్యకారుడు, శోధకుడు, సాధకుడు, సత్యాన్వేషి, కళావేత్త, తత్త్వవేత్త, ద్రష్ట, ఉప దేష్ట.

పత్రికవల్లనే గాదు, ప్రవర్తనవల్ల గూడ ఆంధ్ర దేశానికి ఆయనది గురుస్థానం. ఆ మహామహుని సాహిత్య సేవకన్న, పాండిత్య గరిమకన్న, ఆయన నిర్దుష్ట, నిర్మల చరిత్ర, ఆంధ్ర లోకానికి ఆచార్య పీఠమును చేసినది.

దర్బారీయులకే కాదు ఆయన గురుపాదులు, యావదాంధ్ర దేశానికి.

ఆయన సాధారణమానవునివలె, సరససల్లాపాలాడాడు, నవ్వించాడు, ఆడాడు, పాడాడు. కాని ఆయన హృదయపు లోతులను మనము తెలుసుకున్నామా?

అరవింద, రవీంద్ర, గాంధిమహాత్ముల శిష్యుడని భావించాము. కాని, ఆయన అరవిందుని వంటి తత్వవేత్త, రవీంద్రుని వంటి రస పిపాసి, మహాత్ముని వంటి సత్యాన్వేషి.

వేదాంతం కళలు ఆయనకు అభిమాన విషయాలు. ఆయన కళా తపస్వి.

ప్రో. వ. సీతారామయ్యగారు

అద్దమువలె నున్ననైన నుదురు, అనుభవాన్ని విజ్ఞాన గరిమను సూచించు వెండివంటి తెల్లని శిరోజములు, ప్రతిభను ప్రదర్శించు ఆ ఒట్టతల, ఎక్కువరే చూపుగల నేత్రాలు, దూరశ్రవణ శక్తిగల శ్రవణములు, పౌరుషాన్ని ప్రకటించే మీసకట్టు, సన్నని దీర్ఘ ఆకారంతో మేలిమిబంగరు ఛాయను ధిక్కరించు శరీరకాంతి, వేలాడే గోచీ, జారిపోయే పంచెకట్టు అంటీఅంటని అంగరఖా, మెడమీదనుండి జారిపోతూవుండే

పైపంచి, నిరంతరాలోచనా నిమగ్నతను సూచించుదుస్తులతో పటాటోపం లేకుండా కన్పించే పురుషుడే పట్టాభిగారు.

పట్టాభిగారు నిండునిలువునా ఆంధ్రుడు. రూపములో వస్త్రధారణలో అభిభాషణలో అభిప్రాయ ప్రకటనలో అభిమానములో.

ఆయన చక్కని ఉచ్చారణ, శ్రావ్యమైన కంఠస్వరము, శ్రోతలకు విందొనర్చును.

పెక్కు ప్రజ్ఞలు కలవాడు పట్టాభిగారు. ఆయన వక్త, వాద చతురుడు, సంభాషణలో సాటిలేని మేటి, పత్రికాధిపతి, బహుభాషాకోవిదుడు, గొప్పరచయిత, విమర్శకుడు, ఆర్థిక వేత్త, రాజకీయవేత్త, నిర్మాణ నిపుణుడు, వ్యవహర్త, ఘన వైద్యుడు, గొప్ప పార్లమెంటేరియను, డాక్టరు పట్టాభి అను ఆయన వాడుకపేరు సార్థకము.

ఆయనకెట్టి సహజశక్తి కలదో అట్టి జ్ఞాపకశక్తి కలదు. ప్రతి విషయం నాలుకచివరనే వుంటుంది. అంకెలు, ఘటనలే గాక, విషయాలకు సంబంధించిన తిథి వార నక్షత్రాదులను కూడా పేర్కొనగలడు. పది పుస్తకాలు ముందే సుకుని ఒక పుస్తకం రాసే పద్ధతికా దాయనది. పుస్తకసహాయం లేకుండా జ్ఞాపకశక్తివల్లనే అంకెలు, తేదీలు వ్రాయగల ధీశక్తి సంపన్నుడు. వేయేల? ఆయన జ్ఞాపక బ్రహ్మ.

ఆయనకు సహకారోద్యమము, బ్యాంకింగు, యినాన్షియెన్సు సైన్సు, వేదాంతము అవి, ఇవి అననేల అన్నివిషయాలు తెలుసు ఆయన ఒక జంగమ విజ్ఞానసర్వస్వము.

ఆయనబుద్ధికుశలతలో మరొకవిశేషం అవధానపటిమ. ఏకకాలమందు ఎన్నో కార్యాలను నిర్వహించగలనిపుణుడు.

ఆయనకు పెద్దలతో వున్న పరిచయ మెవరికున్నది ? లోకజ్ఞానములో ఆయనతో సరివచ్చువారెవరు ? ఆయన వంటి పొదుపరి లభించునా ? కాగితాలను భద్రపరచుటలో ఆయనవంటివారు మరిలేరు. ఆయనఅన్నిటా ఆరితేరినవారే.

ఆయన మేధాసంపత్తి, సద్యఃస్ఫురణ, సమయజ్ఞత, విషయవివేచనాసామర్థ్యము, రచనాకౌశలము, వాక్పటిమ, విమర్శనానైపుణి, దూరదృష్టి, భారతదేశ నాయకత్వానికి అర్హత కలిగించాయి. ఆయనవంటి మేధావిఆంధ్రదేశములో అరుదు. భారతదేశములో బహుకొద్ది *

* పట్టాభిగారిని పట్టాభిషిక్తుని చేయులేదని ఆంధ్రులు వుత్తరాదివారిని రొత్తిపొడుచుట మానాలి. వారాపనిచేశారు. ఏది ఆంధ్రులలో ఐకమత్యము టీమ్‌స్పిరిట్ ? బహునాయకత్వము, గ్రూపులు, గూడుపుఠాణీలు, మన అభివృద్ధికి అడ్డు. వీరిని వారిని అనుట అనుచితము; తెలుగులు యీ తెగులును తీసేసుకుంటేగాని తేజరిల్లరు.

స్వార్థులు కొందరు, వీరికేమో వరిగించినట్లు ప్రకాశం, ప్రకాశం అని పెద్ద నినాదాలు చేస్తూ, ఆ వృద్ధుని గద్దెనెక్కించి గద్దలాగా పీక్కుతినాలని ప్రయత్నాలు చేస్తారు. అట్లాగే పట్టాభిగారి చుట్టూజేరి, పండరిభజన జేసి ఆయనద్వారా తమఅభీష్టాలు నెరవేర్చుకోవాలని, పట్టాభివంటి వాడుపుట్టబోడని పొలికేకలు వేస్తారు.

ఆచార్య రంగాగారి చుట్టూచేరి, రంగా రంగా యంటూ, రంగడి భజన జేస్తూ ఆయనచేత అడ్డమైన పనులూ చేయించాలని ప్రయత్నాలు చేస్తారు. కాంగ్రెసువాదుల్లో, కాంగ్రెసు మనస్తత్వము పోకోకావలేదు.

వ్యక్తిప్రాబల్యాన్ని తగ్గించి' కాంగ్రెసు ఆదర్శాలకై అనుదినకృషి చేయ కంకణబద్ధులు కావాలి, కాంగ్రెసువారు, తదభిమానులు. లేకపోతే జస్టిసు పార్టీ గతే.

జాతీయ విద్యాప్రచారకుడై, భాషాప్రయుక్తరాష్ట్రవిభజన ప్రణాళికా ప్రతిపాదనకర్తయై వివిధసంస్థలనిర్మాణదక్షుడై స్వదేశసంస్థాన ఉద్యమసారథియై కాంగ్రెసుకర్ణధారులలో నొకడై కాంగ్రెసు చరిత్రకారుడై * మహాత్ముని భాష్యకారుడై భాసిల్లుచున్న భోగరాజువారు ఆంధ్ర తేజం పెంచారు

పట్టాభిగారికి ఖద్దరు స్వదేశసంస్థాన ప్రజావుద్యమము అభిమాన విషయాలు. ఆయన లౌకికవ్యవహారకుశలుడు.

చెరుకువాడ వేంకటనరసింహంగారు

అమాయకత్వాన్ని సూచించే ముఖము, స్వచ్ఛతను ప్రకటించే తెల్లనికళ్ళు, పట్టుదలను సూచించే ముక్కు, హృదయ వైశాల్యం సూచించే వక్షస్థలము, లోకశ్రేయము నుత్సహించే శ్రవణపుటములు, త్యాగాన్ని సూచించే ముండనము, జన్మచేతనే సమత్వాన్ని సూచించే దేహాకారము, వస్త్రధారణ కలవాడు. మన చెరుకువాడవారు.

ఆయన చదివినది స్వల్పము తెలుసుకున్నది అధికం. తెలిపినది అంతకంటె అధికం, గొప్ప వయోజన విద్యాప్రచారకుడు. ఆయన ఉపన్యాసాలు పామరులను పరిణతులను చేసినవి. ఆయనవంటి వక్త అరుదు. పల్లెటూరివారికి తెలిసే

* రైతులంతా తాము రైతుబిడ్డలమని గర్వపడునట్టే, పట్టాభిగారు కూడా తాను కరణంపుబిడ్డనని గర్వపడతాడు. "పట్టాభీ నీవు మాట్లాడేటప్పుడు, నీ పలుకులు ములుకులవలె మండును గదా, ఇంత పెద్ద కాంగ్రెసుచరిత్ర వ్రాశావు. ఎవరినీ ఏమీ అనలేదే" అని ఆయనను మహాత్ముడు ప్రశ్నిస్తే "నేను కరణం బిడ్డను కరణం ఎప్పుడూ వ్రాతలో దొరకడు" అని అన్నాడని అనుకుంటారు.

చెరుకువాడ
వెంకట నరసింహంగారు

కొండపల్లి సుబ్బయ్యగారు

భాషలో, ఆ ఉపమానాలతో, వారిలో నొకడై చెప్పిన వాడు చెరుకువాడ. చెరుకువాడ వాక్కు చెరుకు రసం గదా!

ఆంధ్ర దేశంలో ఆయన పాదం పెట్టని గ్రామం గాని ఆయన వాక్కు విననివారుగాని వుండరంటే అతిశయోక్తి గాదు. ఆయన ఆంధ్ర డెమాస్తనీస్ వుపన్యాస కేసరి. ఆంధ్ర దేశాన్నంతా వుర్రూతలూగించాడు వూరూరు తిరిగి వుపన్యాసాల ద్వారా

ఒక విషయాన్ని గురించి అనుకూలంగాను ప్రతికూలంగాను గంటల తరబడి చెప్పగల ప్రతిభావంతుడు. హాస్యచతురతలో అందెవేసిన చేయి.

ఆయనవంటి కాంగ్రెసు ప్రచారకులు లెవరున్నారు? ఆనాడు బౌద్ధమత ప్రచారానికి బౌద్ధ భిక్షువులు బయలుదేరి, బుద్ధభగవానుని బోధలు బోధించినట్లె, నరసింహంగారు నడుం గట్టి కాంగ్రెసు మతాన్ని లోకానికి కంటబట్టేటట్లు బోధించాడు. కాళ్ళు బలుపాలు కట్టేటట్లు పాదచారియై ప్రచారం చేశాడు ఆపరివ్రాజకుడు.

ఆయనలో బౌద్ధుల ప్రచారకళ, జైనుల సేవా దీక్ష, వేదవిదుల ధర్మ తత్పరత దీప్తి గాంచినవి.

ఆయన నియోగిశాఖలో జన్మించాడుగాని స్వభావము చేత శుద్ధవైదీకి. ఆయన సేవకు శతకోటి యజ్ఞఫలం లభించగలదు. తన జన్మలో, యింగ్లీషుచదువు చదువుటమినహా మరే పాపము చేయలేదని చెప్పే ఛాందసు డాయన!

ఆయన పెక్కు గ్రంథాలు వ్రాయలేదుగాని, వ్రాసినవి రెండూ రత్నాలే. "స్వరాజ్యదర్పణము" కాంగ్రెసు యువకు

లకు వేదం. 'శాసనసభలు' ఒక ప్రమాణగ్రంథము. ఆ గ్రంథాలే నాడు కాంగ్రెసు ప్రచారకులకు పట్టుగొమ్మలై పరిఢవిల్లినవి.

ఆయన భీమా కంపెనీలలో పనిజేసి "భీమాఢిండిమ" అని ప్రఖ్యాతిగాంచాడు. కానీ భీమాకంపెనీల తిరుగుళ్ళు తెలిపి లోకానికి హెచ్చరిక కలిగించాడు.

"ఆదర్శప్రాయమైన ఉపాధ్యాయ ధర్మాన్ని నెరపిన ఈనాటి బృహస్పతే మన చెరుకువాడ. ఆయనవృత్తం, త్యాగం అనంతరం. చెరుకువాడ యెందరకో పెంపుకలగజేశాడు. ఆంధ్ర దేశానికి చైతన్యం కలగజేశాడు. కాని ఆయన పల్లకిబోయీ!

"కృష్ణాపత్రిక చతురతకు, చురుకుదనానికి. వాడుక మాటలకు సొగసైన పొకడలకు హాస్యరస ప్రవాహామునకు ఆనందమొసగు ఛణుకులకు తావలమైన తోటిరాతలు చెరుకువాడ పని" అని అంటాడు ఆచార్య రంగాగారు.

—15-10-39-చిత్రగుప్త.

ఆయన కౌతరం విద్యాలయంలో 10 యేండ్లు వుపాధ్యాయుడైనందున, ఆంధ్రజాతీయ కళాశాలలో అధ్యాపకుడైనందున, ఆయన గురువుగా గుర్తింపబడలేదు. ఆంధ్ర యువజన బృందానికి ఆయన గురువు. ఏకలవ్య శిష్యులు ఆయనకు వేలాది. *

* వెంకట శాస్త్రిగారికివలె యీాయనకును, వేలాది శిష్యజనం. ఏమాత్రం కవితావాసన వున్నవారైనాసరే శాస్త్రిగారి శిష్యులమని చెప్పుకుంటారు. ఆయన ముఖమెరుగని ఏకలవ్య శిష్యులెందరో వున్నారు. కవితా ప్రపంచములో ఆయన ప్రభావమట్టిది. ఆయన కవికులగురువు ఆశుకవిత్వంలోను, అవ

ఆయన లోకులను పెంచాడుగాని తాను పెరగలేదంటాడు ఆచార్యరంగాగారు. నేను అట్లాగే అనుకున్నాను. కాని ఆయన పదవులకు పాకులాడ దలచలేదు. అధికారానికి అర్రులు జాచలేదు. ఆచార్యరంగాగారన్నట్లు ఆయన ప్రజానాటి బృహస్పతి. గురుస్థానం కంటె ఉత్తమమైన పదవి ఏది కలదు? ఆయన కోరింది అదే ఆయన కాంక్షించింది అందులోనే. ఆయనను ఆదర్శవంతంగా పెట్టుకుంటా పదవీ వ్యామోహమైనఆంధ్రలోకం? దేశక్షేమంగాక స్వీయకీర్తి

ధ్యానములోను, జంట కవిత్వములోను: ఆయన అనుకరణీయు డయ్యాడు. తిరుపతి వేంకటకవులు యశస్కరులు,

వారి శిష్యులలో ప్రతిభావంతులైన కవులు గలరు కాని, వారివలె తామరతంపరగా శిష్యగణం సంపాదించిన కవులులేరు.

కాని అందులకు అతీతుడు మన చెరుకువాడ. చెరుకువాడవారుకూడా శాస్త్రిగారిశిష్యులే. బెజవాడలో ఇటీవలజరిగిన ఆంధ్రనాటక కళాపరిషత్తు సమావేశసందర్భంలో శిష్యగణం శాస్త్రిగారి పాదపూజ చేయుట జరిగింది. ఆ సందర్భంలో చెరుకువాడవారుకూడా పాల్గొని తాము శాస్త్రిగారిశిష్యులమని సగర్వంగా చెప్పుకున్నారు. అయితే ఆయన కవిత్వం చెప్పగలడా అని పాఠకలోకానికి సందేహం కలుగవచ్చు. వారి గురువుగారు, వారి ఉపన్యాస ధోరణికి ఆశ్చర్యపడి ఇదీ ఒక కవిత్వమేనోయ్, మహావాణీ కవిత్వమని ప్రశంసించారట

ఇంతేగాక కృష్ణాపత్రికలోని ఆయన వచన రచనాప్రాగల్భ్యము జూచి ఆయన కవిగాదని యెవరంటారు? "గద్యం కవీనాం నికషం వదన్తి" అన్నారుపెద్దలు. గేయాల్లోను ఆయన గొప్పవాడే కృష్ణాపత్రికలోని తుమ్మెదపాటలు, బుడబుక్కలపాటలు చూస్తే, ఆయన కవితామాధుర్యం గోచరిస్తుంది. తిరుపతి వేంకటశాస్త్రిగారివలెనే, శాస్త్రిగారి శిష్యులైన చెరుకువాడవారికి శిష్యగణం ఆంధ్రదేశమంతటా వున్నది.

పలుకుబడి పాత్రికం స్వార్థం కోరువారు ఆయనను అనుసరించ గలరా ?

ఆయన శిష్యబృందంలో, ప్రహ్లాదునివంటి భక్తులు వికర్ణునివంటి ధర్మనిర్ణయవేత్తలు, అభిమన్యునివంటి వీరులు, అర్జునునివంటి సవ్యసాచులు, దుర్యోధనుని వంటి సంపత్తి గలవారు, అతిరధులు, మహారధులు, ఏకలవ్యులు కలరు. ఆయన ఈనాటి ద్రోణాచార్యులు. ఆయన తన శిష్యగణాన్ని జూచి గర్వపడతాడు. ఆయన కేమి కొదువ ? ఆయన కోరేది పెంపే ! పదవులు పెరవారికే !

ఆయన శిష్యగణమైనా, నేడు గురుదక్షిణగా భావించి గురువుగారి, ఆదర్శానికి పాటుబడుట ధర్మంకాదా ?

నరసింహంగారు గాంధీమహాత్ముడు ప్రవచించిన స్వేచ్ఛాదారిద్ర్యాన్ని వరించి పదవీవ్యామోహంలో పడకుండా, జీవితకాలమంతా అక్షరాలా ఆచార్యుడుగా వుంటూ, శిష్యుల ఉన్నతి జూచి ఉప్పొంగుచూ, వారి నమస్కారాలు స్వీకరిస్తూ "అభివృద్ధిరస్తు" అని ఆశీర్వదిస్తూ 'ధన్యోస్మి' అని అనుకుంటూ ఆనందంలో వుండుటే ఆయన అభిమతము.

ఆయన జన్మతః ఆచార్యుడు. అజాతశత్రువు. పర శ్రేయము, పరోపకారము ఆయనకు పరమ ప్రియము.

"సర్వేజనా స్సుఖినోభవంతు, గోబ్రాహ్మణేభ్యశ్శుభ మస్తు నిత్యం" అనునదే ఆ ఆచార్యుని సంకల్పం.

ఇక నీ గురువులవద్ద బ్రహ్మయ్యగారు యేమి గ్రహించెనో యెరుకపరతును. వీరివద్ద బ్రహ్మయ్యగారు చదువు

కున్నది లేదు. వారు చెప్పినదీ లేదు. వారి సామీప్య సాహచర్యభాగ్యములచేత నేర్చుకున్నదే. వారుబోధించాలా? వారి సాహచర్యమే చాలు వివేకవంతునకు. అందుచేతనే వారిని గురువులుగా భావిస్తాడు. తన శ్రేయోభిలాషులుగా ఎంచుతాడు.

దూరదూరాల నుండి వారి వ్రాతల ద్వారా స్ఫూర్తి జము నొందిన వారిని గురువులుగా భావించేవారు వేలాది వేలుండగా వారి సన్నిహిత సామీప్యభాగ్యములచే వారి శిష్యుడగుట బ్రహ్మయ్యగారి భాగ్యముగాక మరియేమి?

కృష్ణారావుగారు ప్రథమ గురువు. పెద్దగురువు. బ్రహ్మయ్యగారు బ్రహ్మమందిర మందుండి చదువుకుంటున్న రోజులనుండి వారి దర్శనభాగ్యమేగాక, వారి సామీప్య భాగ్యము వారి పవిత్రవాణి, శ్రవణేంద్రియములద్వారా గ్రోలే మహాభాగ్యం కలదు. వారు ఆదివారం రోజున చేసే ప్రార్థనలో పాల్గొంటూ, ప్రసంగాలు విన్నాడు విద్యార్థిగా. కృష్ణాపత్రిక నాటినుండి నేటివరకు వేదంగా పఠించే ఘనాపాఠి.

బందరులో ఉన్నప్పుడు దర్బారులో పాల్గొంటూ వుంటుండేవాడు. అందువల్ల పెద్దగురువుగారి ప్రభావము అధికము. నీతికి నిలబడటం, కళాదృష్టిగలగటం, కృష్ణాపత్రిక శైలి అనుకరించడం జరిగింది. ఈ గురువుగారివల్లనే ఆచారములందు, సంప్రదాయములందు అభిమానం కలిగింది. రాజకీయంగాగాని, వ్యక్తిగతంగాగాని ఋజువర్తన వుంటేనేగాని యేవ్యక్తిగాని వృద్ధికి రాజాలడని గ్రహించాడు. ఆయనకు

హృదయవైశాల్యం కలిగింది. ఆనాటి బ్రహ్మసమాజ సంస్కారమువల్లనే నేటికిని యేది వ్రాసినా ఓంకారముతోనే ప్రారంభము. పెద్ద గురువుగారి ప్రభావము అట్టిది.

పట్టాభిగారు పుట్టుకతోనే పార్లమెంటేరియన్. వారివల్ల తీర్మానాలు వ్రాయడం, సవరణలు పెట్టటం, ఓటింగు తీసుకొనే పద్ధతి, సభానిర్వహణం, క్రొత్తవారిని యెరుకపర్చడం, చలోక్తులు పలకడం, వాదించడం, శీఘ్రనిర్ణయానికి రావడం జాగులేకుండా ప్రతిపని త్వరగా చేయడం నేర్చుకొన్నాడు. ♦

చెరుకువాడవారివల్ల, ప్రచారం, వుపన్యాసాలివ్వటం, సేవావ్రతం, మొదలగునవి నేర్చుకొన్నారు. వీరి స్వరాజ్య దర్పణం, శాసనసభలు ఆనాటి కాంగ్రెసు ప్రచారకుల కెలా వుపయోగపడినవో, బ్రహ్మయ్యగారికి అలాగే వుపయోగపడినవి.

♦ ఈ సందర్భంలో ఒక సంగతి చెప్పుట అవసరము. బ్రహ్మయ్యగారి మేనమామ సుబ్బయ్యగారు మంచివ్యవహర్త అయినప్పటికి యెప్పుడూ కోర్టుకెక్కని పెద్దమనిషి. లోకులెవ్వరికి తన జన్మలో ప్రోనోటు వ్రాయని భీష్మాచార్యుడు. తగాదామనిషి కాదు. కాని పట్టుదలవస్తే వెరవని నిర్భయుడు. కుటుంబసంబంధమైన సలహాలు చెప్పటంలో మంచిసలహాదారు. పెక్కుకుటుంబాలు మేనేజిమెంటుచేసి అభివృద్ధిలోనికితెచ్చిన వుదారుడు.

ఇట్టి సుబ్బయ్యగారు మేనల్లునకు మంచిశిక్షణ యిచ్చాడు. నిర్భయంగాను, నిర్మొహమాటంగాను మాట్లాడడం, పెద్దలయెడల వినయవిధేయతలు కలిగివుండటం, సాధ్యమైనంతవరకు యితరులకు సహాయం చేయటం, పొదుపరితనం; జమా ఖర్చులు సక్రమంగా వ్రాయటం. వ్యవహారజ్ఞానం నిజాయతీ మొదలగునవి అలవడచేశాడు. ఆయన గురువెందుకు కాడు? ఆయన శిక్షణకు పట్టాభిగారు మెరుగులు దిద్దారు.

అసలు నేలంటుపదిలించింది చెరుకువాడవారు. నైతిక ప్రభావం కృష్ణారావుగారిది. లోకంలో మెలగడం నేర్చుకున్నది పట్టాభిగారిద్వారా.

అసలు యీ త్రిమూర్తులు స్నేహితులు. వారిప్రభావం వొండొరులపైన బడింది. అట్లాగే ఆ గురుత్రయప్రభావం శిష్యునిపై బడింది. అందుచేత ఫలానా వారివల్ల ఫలాని విషయం వీరికబ్బినదని చెప్పటంకూడా కష్టసాధ్యమే.

వారిది ఒకకూటమి. ఆ త్రిమూర్తులు కలసి పనిచేశారు. వారు ఒంటరిగా సాధించినదేదీ లేదు. కృష్ణాపత్రికలోనూ వారు ముగ్గురూ కలిసి పని చేశారు.

హనుమంతరావుగారుండగా కృష్ణరావు పట్టాభిసీతా రామయ్యగారలు కలసి పనిచేశారు. హనుమంతరావుగారు స్వర్గస్థులైన తర్వాత చెరుకువాడ వారితో కలసి పనిచేశారు.

వారి కూటమిని గూర్చి చెరుకువాడవారిట్లా చెప్పుతున్నారు. "పట్టాభిగారు యింజను, నేను లోడ్ వాన్, కృష్ణారావుగారు బ్రేక్ వాన్".

—కృష్ణాపత్రిక 1931-9-26

పట్టాభిగారు వారికూటమిని గురించి యిట్లా అన్నారు. "హనుమంతరావు, కృష్ణారావు, నేను ముగ్గురమూ ఒక కూటం. ఒకమాట, ఒక కార్యక్రమము మీద పనిచేయుచుంటిమి. కృష్ణరావు తత్వవేత్త. హనుమంతరావు కవి. నేను లౌకిక వ్యవహారకుడను. హనుమంతరావు యింజనుడ్రైవర్, నేను బ్రేకువేయు గార్డును, కృష్ణారావు ప్యాసెంజర్, యీ విధముగా, కళాశాల నడుపునప్పుడేమి, పత్రికా ప్రచారమునం

దేమి, గ్రంథవ్యాపకమునందేమి, ముగ్గురము కలసి పనిచేయు చుంటిమి".

"మాకు కుడిచేయివలె కాశా శ్రీరామశాస్త్రిగారుండిరి. ఆయన భావవికాసము, వాక్పటిమ, వంగభాషాజ్ఞానము సాహసము, భావనలు ఆంధ్రదేశముయొక్క అప్పటిఅభివృద్ధికి పునాదియని చెప్పవచ్చును. ఆంధ్ర భాషాభివర్ధనీసంఘమును స్థాపించిరి. శాస్త్రిగారు ఒక పాౖవిడెంపుఫండు కంపెనీపెట్టి తద్వారాలభించిన యెనిమిదివేలరూపాయలు కళాశాల కర్పించిరి." (ఆంధ్రపత్రిక :-7-1945)

ఈ విధంగా ఒక కూటమిగా పనిజేశారు. దేశాభివృద్ధికి తోడ్పడ్డారు. కృష్ణారావు, పట్టాభి, చెరుకువాడలు ముగ్గురూ మిత్రులైనా వారి మనస్తత్వాలు భిన్నములు.

వారు వారినిగురించి చెప్పుకున్నారు. నేనుకూడా కాస్త వారినిగురించి పోల్చి చెప్పెదను.

పట్టాభిగారు సముద్రుడు. ఆయన్నిచూడగానే భయం. కృష్ణరావుగారు గంగానదివలె పవిత్రుడు. ఆయన్ని చూడగానే భక్తి. నరసింహంగారు తటాకంవలె సర్వజన సులభుడు. ఆయనను చూడగానే ఆప్యాయత కలుగుతుంది. *

ఈ త్రిమూర్తుల గుణాలు వారి శిష్యునియందునూ కలవు. ఆయన పట్టాభిగారివలె భయంకరుడు. కాని వాస్తవంగా నరసింహంగారివలె సర్వజనసులభుడు. కృష్ణరావుగారివంటి విమలవర్తనుడు.

---

* Like priests like people.

ఇంకేకాదు. పట్టాభిగారివంటి గడుసరి, నరసింహం గారివంటి అలౌక్యుడు, కృష్ణారావుగారివంటి స్నేహపాత్రుడు.

అందుచేతనే ఆయన నాయకుడు కాలేదు. అనుచరుడుగా ఉండలేదు. ఆయనది తృతీయపంథా!

ఈ గురువుల ప్రభావం ఆయన కొక ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వం కల్గించింది.

కృష్ణారావుగారికి ఆయనకు గల కలయిక హృదయ సంబంధమైనది

పట్టాభిగారికి ఆయనకు సంబంధం మేధస్సునకు సంబంధించినది. గురువుగారి మేధస్సునకు ముగ్ధుడయ్యేవాడు శిష్యుడు. శిష్యుని తెలివితేటలను ప్రశంసించేవాడుగురువుగారు.

నరసింహంగారికి ఆయనకుగల బాంధవ్యం సేవావ్రతమునకు సంబంధించినది.

వీరి ముగ్గురిలోను బ్రహ్మయ్యగారిని బాగా అర్థం చేసుకున్నది కృష్ణారావుగారొక్కరే. ఆయన బ్రహ్మయ్యగారిని యెన్నడూ శంకించలేదు.

పట్టాభిగారు ప్రతిది మేధస్సుతోనే పరికిస్తారు. ఆయన మేధావి. మేధస్సు అందుకోలేనివిషయం, హృదయం అందుకోగలదని ఆయన వ్రాస్తాడు. ఆసంగతి సర్వజనవిదితం. అందుచేతనే యీ గురుశిష్యులకు అనేకసార్లు అభిప్రాయభేదాలు కలగడం, పోవడంజరిగింది. అలాగే నేడు కలిగినా, రేపు పోకపోవు.

నరసింహంగారితో కలసి యేకనిర్ణయానికి రాలేకపోయినా, వెంటనే కలశిపోవడం కద్దు.

ఆ అజాతశత్రుని శిష్యవత్సలుడు గదా!

ఈ త్రిమూర్తుల ప్రభావం యీమాదిరిగ, యింకా నేను చెప్పలేనివిధంగా పనిచేసింది బ్రహ్మయ్యగారిమీద. ఆయన తన అభివృద్ధికి ఆధారభూతులైన యీ త్రిమూర్తులను సందర్భానుసారంగా నిత్యం స్మరిస్తూవుంటాడు.

"నీరము తప్తలోహమునసిల్చి, యనామకమైనశించు, నా
నీరమె, ముత్యమట్లు నళినీదళసంస్థితమై తనర్చునా
నీరమె శుక్తిలోఁబడి, మణిత్వముగాంచు సమంచితప్రభం
బౌరుషవృత్తులిట్లధము, మధ్యము, నుత్తముగొల్చువారికిన్"

ఆయన విశిష్టత

" చేతబట్టి హాలాయుధము ప్రో
చీన తేజము బొప్పటా గా
గాదె బోయము శుభ్రియశమును
కార్యశూరుడవై " —పల్లెపట్టు.

కాంగ్రెసులో ప్రవేశించిన అనేకులు ఆస్తిపాస్తులు అధికంగానో అల్పంగానో పోగొట్టుకున్నారు. కాని బ్రహ్మయ్యగారు గత 30 సంవత్సరమునుండి కాంగ్రెసులో కార్యకర్తగావున్నా, ఖర్చు అధికంగా చేసినా, జరిమానాలు చెల్లించినా ఆస్తిమాత్రం పోగొట్టుకొనలేదు. అదొక ఆశ్చర్యకరమైనవిషయం.

ఆయనలో ఆవేశంకంటె ఆలోచన అధికం అందుచేత ప్రతిపనీ ఆలోచించిగాని ఆరంభించడు. ఇంతేగాక ప్రధానమైన దేదో అప్రధానమైనదేదో గుర్తిస్తాడు.

ఆదాయ వ్యయాలను గమనిస్తాడు. ఆదాయాన్ని మించిన ఖర్చు చేయుట అపచారంగా భావిస్తాడు. అందుచేత అప్పులు పాలుకాకుండా; ఆస్తి పోగొట్టుకోకుండా జాగ్రత్త పడతాడు.

పూర్వార్జితం అమ్ముట మహాపాతకంగా భావిస్తాడు, దానిని అనుభవించుటకే తనకు హక్కు కలదుగాని అమ్ముటకు హక్కులేదని తలుస్తాడు. పెద్దలు ఈ ఆస్తిని అమ్ముకొనుటకు గాక అనుభవించుటకే ఇచ్చినట్లు తలుస్తాడు. గనుక పెద్దల అభిప్రాయానికి భిన్నంగా ప్రవర్తించిన పాపులమగుదుము అని భావించుటలో అసందర్భమేమీ లేదు

ఇంతేగాక బహుపొదుపరి. చాలామంది చెడిపోవుటకు కారణం తమ స్థితిగతులు గమనించకుండా ఖర్చు చేయుటమే.

ఆయన పొదుపరితనం, ఒకరిని చేయిచాచడానికి గాని, ఒక లొల్లిపని చేయడానికిగాని ఆయన కవుసరం లేకుండా చేసింది*1

మనదేశంలో స్వంత ఆస్తిలేకుండా, దేశసేవ చేయుట యెంత అవమానకరమో బాధాకరమో ఆయన బాగుగా యెరుగును.

---

* 1. లొల్లిపనులు యీయనకు పనికిరావు అంటారు చెనకువాడవారు.

కృష్ణాపత్రిక 26-9-32

దేశాన్ని నమ్ముకొని రాజకీయాల్లో తమ సరస్వము ధారవోసిన దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య, డాక్టరు సుబ్రహ్మణ్యం, సాంబమూర్తి, ప్రకాశంగార్లు మొదలగువారు వద్ద అగచాట్లు చాలు మనరాజకీయ జీవనపు వొడుదుడుకులు గ్రహింప జేయడానికి. మనం, మన దేశారాధకులను పోషించే స్తితికి యింకా రాలేదు, *2

అందుచేతనే తన బరువుభారములు లోకులపై వేయక తనదేశహితైకజీవనంకు ఒడుదుడుకు రాకుండావుండగలందులకే ఆయన ఆవిధంగా ప్రవర్తించుట మంచిదని మనం గ్రహించాలి.

ఆయన కాంగ్రెసుసందేశానుసారం సంచరించిన ప్రముఖుడైనా, కొందరివలె స్వగ్రామంలో కాంగ్రెసు వుద్యమాన్ని బలపరచకుండా, దేశాన్ని వుద్ధరించుదామని బయలుదేరలేదు. తన గ్రామాన్ని కాంగ్రెసు గ్రామంగాచేసి, కాంగ్రెసు సందేశానుసారం పనిచేయుటకు, బద్ధకంకణుడై బయలుదేరిన కార్యవాది. ఇంటగెల్చి రచ్చగెల్చిన వీరుడు.

గ్రామంలో యెంత పలుకుబడి వున్నదో, తాలూకాలో అంత పలుకుబడి వున్నది.*

జిల్లాలో పట్టాభిగారి తర్వాత పలుకుబడిగల ప్రముఖుడు.

రాష్ట్రంలో ప్రకాశం, పట్టాభి, రంగాగార్లు మొదలగు పెద్దల అనంతరం, పలుకుబడిగలవాడు.

---

* 2. యీ భావమే, రాజకీయ బాధితుల నిర్వాచనములోను భూముల పంపకంలోను, గ్రూపు రాజకీయాభిమానాలు; వేనోళ్ళ చాటుచున్నవి.

* "దివి తాలూకాలో ఈయన వకుటంలేని రాజని చెప్పవచ్చు"

కృష్ణాపత్రిక 26-9-31.

మరొకవిశేషమేమిటంటే ఆయన దేశానికెలా సేవ జేశాడో, గ్రామానికి అలా సేవజేశాడు. ఆయన గ్రామానికి చేసినసేవ పాఠకులకు విదితమే.

ఆయన వున్నతపదవులద్వారా కాంగ్రెసు రంగమున కృషిచేయునర్చినట్లే రైతురంగమునకూడా కృషి యొనర్చెను.

ఇంతేగాక తాను యేపని చేస్తున్నా వ్యవసాయం వదలకుండా స్వయంకృషియొనర్చు రైతు.

ఆయన ఆధిక్యం

"మానవమైత్రి మంగళతంతువె
మంత్రాంగములకు మూలసూత్రమని
సత్యాగ్రహరుషి చాటినపాఠము
యెల్లజాతులును పల్లవిపాడ
యెత్తవోయి నీ జయజెండా
విప్పవోయి నీ ప్రియకాండా." —రాయప్రోలు

ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసువాదులలో, ఆయనస్థానం యెట్టిదో యెరుకపరిస్తేగాని, ఆయనశీలం, సరసత్వము, ప్రభావము వెల్లడిగావు

కాంగ్రెసులో ఘనతరత్యాగాలు చేసినవారు కలరు. సాహసులు సమధికము. సేవావ్రతులు పెక్కురు. ప్రతిభాశాలురకు తక్కువలేదు. బ్రహ్మయ్యగారు వీటన్నిటిలో వరి

ణతికెందిన ప్రముఖుడుగాదు. వీటిలో యేఒక్క విషయంలోను ఖ్యాతిగాంచినవాడు గాకపోయినా, ఆయన ఆంధ్ర యువజన లోకములో ఒక పెద్దగా, ఒక ప్రముఖుడుగా, ఒక ప్రత్యేక గౌరవానికి పాత్రుడైనాడు.

కాంగ్రెసులో పెద్దలును, పిన్నలును గలరు. కాని పెద్దలకు, పిన్నలకు సమానంగా ప్రేమాస్పదుడైన ప్రముఖుడు బ్రహ్మయ్యగారు.

ఆయన కాంగ్రెసు పెద్దలలో పిన్న. చిన్నలలో పెద్ద అందుచేతనేగాదు, సామరస్యభావంవల్ల ఆయన సమధికుడైనాడు.

పిన్నలలో ప్రముఖులు కొందరు ఆయనను పేరుతో పిలువక అన్నగారని పిలుస్తారు. ఆయనకు మిత్రులన్న యేకోదరాంతఃకరణ.

ఆయన రైటిస్టయినా, ఆనాటి రైటిస్టులవలె లెఫ్టిస్టులను మార్కొన్న వ్యక్తిగాదు. లెఫ్టిస్టుభావా లన్నింటిని అంగీకరించకపోయినా వారి దేశభక్తిని శంకించేవాడు కాడు.

కాంగ్రెసులో ఆయన సేతువువంటివాడు.

ఆంధ్రరాష్ట్రీయ మహాసభ అధ్యక్షత వహించినప్పుడు అతిక్లిష్టపరిస్థితులలో, ఆ సభ దిగ్విజయముగా జరుగుటకు కారణము, రైటిస్టులేగాక లెఫ్టిస్టులగు, రైతు యూతు సోషలిస్టు వర్గములవారికి అయనయందుగల అనురాగమే కారణము.

ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు కమిటీ శెక్రటరీగా యెన్నుకోబడినప్పుడు, అధ్యక్షులగు పట్టాభిగారికంటె హెచ్చువోట్లు

వచ్చుటకు కారణం, ఆయనకు రైటిస్టులేగాక లెఫ్టిస్టులలో కొందరుకూడా వోటుచేయుటయే.

యీ విధముగా, కాంగ్రెసులోగల వివిధవర్గముల యొక్క ప్రేమాభిమానములను చూరగొన్న వ్యక్తి మన బ్రహ్మయ్యగారు.

ఆంధ్రరాష్ట్రములోని అన్నిజిల్లాలలోను విభిన్నవర్గములకు చెందిన ప్రముఖులాయనకు ప్రియమిత్రులు. విశాఖలో పి. ఎల్. ఎస్. రాజు, స్వామిబాబుగార్లు ఆయనను ప్రేమింతురు. తూర్పుగోదావరిలో పళ్ళంరాజు, బిక్కిని వెంకటరత్నంగార్లు ఆయనమిత్రులే. పశ్చిమగోదావరిలో డాక్టరు రంగయ్య, బాపినీడుగార్లుస్నేహితులు గుంటూరులో ఆచార్య రంగా, చంద్రమౌళిగార్ల ప్రేమకు పాత్రుడు. ఇట్లాగే ఇతర కత్రానూ.

తాలూకాబోర్డు అధ్యక్షులుగా నున్నప్పుడు తనకు జస్టిసుపార్టీ ప్రతిపక్షంగావున్నా బోర్డుపరిపాలనలో యెట్టితగాదాలూ లేకుండుటేగాక సభానమావేశములలో వోటింగుతో నిమిత్తంలేకుండా సామరస్యమును సాధించిన సహృదయుడు.

అందుచేతనే, కాంగ్రెసులో తగాదాలువస్తే వచ్చిన వారికి, రాజీకావాలంటే బ్రహ్మయ్యగారిని కోరుకొండి, తగాదా కావాలంటే నన్ను కోరుకొండి అని ఛలోక్తిగా పట్టాభిగారంటూవుండేవారు.

అందరితోను కలసిపోయే స్వభావము సమన్వయబుద్ధి యివే ఆయన ఆధిక్యత.

ఈ సందర్భములో కృష్ణాపత్రిక ప్రధాన వ్యాసము లోని కొన్ని భాగములను వుదహరించుట సముచితమని తలుస్తాను.

"బ్రహ్మయ్యగారు యువకులలో యువకుడు. రైతులలో రైతు. సోషలిస్టులలో సోషలిస్టు. కాంగ్రెసు భక్తులలో కాంగ్రెసు భక్తుడు. ఏ ఉద్యమము నెడలను వీరికి స్పర్థ లేదు. అన్నిటిని సమన్వయము చేసుకొనగల ఉదార చరితుడు. జన సామాన్యముయొక్క గర్భిత సంఘటనా శక్తియందు సంపూర్ణ విశ్వాసముగల కార్యదక్షుడు. ప్రపంచముతో బాటు పరివర్తనమునంద వలసియున్నను భరతవర్షము తన ధారావాహికమైన సంస్కృతిని రక్షించుకొనుటయందు నిండు భక్తి గల అభిమాని. సోషలిస్టు అయ్యు, గృహ పరిశ్రమలే యెప్పటికైనను ప్రపంచమును బాధించుచున్న నిరుద్యోగ సమస్యను, ఆర్థిక స్పర్థను తొలగించి, జనపదముల భాగ్య, భోగ్యములను పోషించగల్గునని నమ్ము కుటీరవిశ్వాసి. మంత్రిత్వ స్వీకరణమున కనుకూలుడైనను కాంగ్రెసుయొక్క విధికృత్యములు, శాసనసభల బయటనే యెక్కువగా నిర్వర్తింపబడవలయుననీ, వాదించు గ్రామోజ్జీవ ప్రబోధకుడు కర్షకులకు, కార్మికులకు, ప్రత్యేక సంఘముల ఆవశ్యకత నిరూపించియు, కాంగ్రెసుయొక్క సమగ్రతను పోషించు సమకట్టు కాంగ్రెసువాది. సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య లక్ష్యమును సంకుచిత పరచుటకు యేమాత్రమును అంగీకరించకపోయినను, తత్ సిద్ధికి పూర్వము, దేశము క్రమానుగతముగ దాటవలసిన కక్ష్యాంతరములను గుర్తింపగల వివేకి. ఖద్దరు, దేశకల్యాణము నకే

క్షించు ప్రతి భారతీయుడు విధిగ ధరింపవలసిన దీక్షా వస్త్ర మని వారి దృఢవిశ్వాసము. నేడు, సాంఘిక రాజకీయ విష యములలో ప్రబలుచున్న సమాన ప్రతిపత్తి, ఆర్థిక శాఖకు గూడ అనువర్తించిన కొలదియు సామ్యనీతి విరుద్ధమైన జమీందారీపద్ధతి వెంటనే శాకపోయినను యెప్పటికైనను అంతరించక తప్పదని వాని సిద్ధాంతము. బ్రహ్మయ్యగారు తీవ్ర సామ్యవాదులు కోరునట్లు ప్రైవేటు ఆస్తి అనునది పూర్తిగా పోవుటకు అంగీకరించక పోయినను, ధనముయొక్క పెట్టుబడు లచే, కర్మకారుల యొక్కయు, పాటకపుజనము యొక్కయు, కాయకష్టమును ద్రవ్యోపార్జన సాధకముగా జేసుకొను 'కేపిటలిజం' పద్ధతిని పూర్తిగా నిరసించెదరు. సాధ్యమైనంత వరకు దేశములోని ప్రధాన పరిశ్రమలను షాహుకార్ల వశమునుండి తప్పించి వానిని నేషనలైజు చేయుట అవసరమనికూడా సూచించెదరు. రష్యాలోని కాన్స్టిట్యూషనులో యిటీవల జరిగిన మార్పులనుబట్టి, వ్యష్టి జీవనమును, సమిష్టికి కేవలము దాస్య మొనర్చునట్లు చేయుట మానవ ప్రకృతి సహింపజాలదని, స్పష్టమగుచున్నది. వ్యష్టి సమిష్టిలు రెండును, సమాన స్వాతంత్ర్యములు గలవి. వ్యష్టి స్వాతంత్ర్యము పేరట సమష్టియొక్క అధికారమును, సంపూర్తిగా నిరాకరించునా, సంఘము అరాచకమునకు దిగి విచ్ఛిన్న మగును, సమష్టి తన యధికారముచే వ్యష్టిని పూర్తిగా అణగ ద్రొక్కునా, స్వాతంత్ర్యము నామమాత్రమై మానవ ప్రకృతి విలసన రహితమైన, యంత్రము పగిది జడతుల్య మగును. మానవుని భావిదశ, ఈ వ్యష్టి స్వాతంత్ర్యమును, ఈ సమష్టి

అధికారమును సమన్వయపరచుట యందే కలదని బ్రహ్మయ్య గారి సిద్ధాంతము. బ్రహ్మయ్యగారి వివేచనా పటిమ అత్యద్భుతము. ఏవిషయమైనను సమగ్ర దృష్టితో పరిశీలింపగలరు. సంస్కారోత్సాహు లయ్యు ప్రతి పాత వ్యవస్థను నిరసింపరు. ప్రాచీన సంస్థలయెడ గౌరవముండియు, క్రొత్త భావములను స్వీకరించుటకు సాహసమును జూపెదరు. జాతీయ జీవనములోని సాంఘిక, ఆర్థిక, నైతిక ప్రచురణము లన్నింటికిని యేకవాక్యతను కూర్పగల విశాలప్రతిభ గలదు. యువకులైనందుకు వుత్సాహపూరితులైనను, పెద్దలను తూలనాడరు. పెద్దలను గౌరవించుచు, యువకులతో కలసి పని చేయగలరు. రైతు లయ్యు, కాంగ్రెస్సు ఒక్క రైతుదే గాని, యితరుల కందు తావుండరాదని వాదించరు. కర్మకారుల సంఘీభావమును, ప్రోద్బలపరచుచున్నను, యెఱ్ఱజెండాను కాంగ్రెసు ధ్వజముపై నెక్కించునంతటి అసహానశీలురు కాదు. పెద్దల నెమ్మదియు; యువకుల భావావేగమును, వీరియందు సామంజస్యము నొందినటుల యింకొకరియందు గాంచజాలము"

19-6-37 సం॥ కృష్ణాపత్రిక.

స్వభావము

ఆయనకు పెద్దలయెడల భక్తి, గౌరవాభిమానములు మెండు. సహచరులను ప్రేమిస్తాడు. చిన్నలను బుజ్జగిస్తాడు. వర్కర్లయందభిమానము కల్గి వారి కష్టసుఖాలల్లో పాల్గొంటాడు. అన్నిరకాల మనుష్యులను ఆకర్షించగలడు. అందరిని ఆప్యాయంగా పలుకరిస్తాడు. ఆయనలో మరో విశేష మేమంటే అన్నిరకాల మనుష్యులతోను అరమర లేక అతికిపోగలడు. తాను పెద్ద, పరాయీలు చిన్న అనే భావం ఆయన కే కోశాన లేదు. వ్యక్తిగతంగాను, రాజకీయంగాను కూడా ఆయనది పవిత్రశీలం.

ఆయన క్షణం వృధాపుచ్చడు. యేదో ఒకపని వుండాలి. ఆ పని చేయుటంలో కూడా ఆలస్యం లేకుండా అతి త్వరగా ముగించడానికి ప్రయత్నిస్తాడు. పని అయ్యేవరకు నిద్రపోడు. తాను చేయుటే గాదు, యితరుల ప్రోత్సహించి చేయించ గల శక్తివంతుడు.

ఆయన స్వభావంలో ప్రధానమైనది (One thing at a time) యేకాగ్రతతో పనిచేయుట వుత్తరంపైన చిరునామా వ్రాస్తూ కూడా సంభాషణ జేయడు. కాలనిర్ణయ పద్ధతిని (Punctuality) అధికంగా పాటిస్తాడు. ఒక ఆదర్శంతో పని చేస్తాడు కాని Cheap popularity కొరకు యేపని చేయడు. (Deserve and desire) అర్హతను మించి ఆశించరాదని ఆయన ఆశయం. *

---

* దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావుగారు ఢిల్లీ శాసనసభకు రాజీనామా యిచ్చినప్పుడు దానికభ్యర్థిగా నిలుపవలసిందని పట్టాభిగారు కోరగా,

పదవులు అక్కరలేదనే ఛాందసుడూ గాదు. పదవీ వ్యామోహాపరుడును గాదు. పదవిని, సేవాపత్రంగా భావిస్తాడు. అందుచేత ఒక్కదానిలోనే అట్టిపెట్టుకొని వుండ కోరతాడు * ప్రథమకోపం కద్దు గాని దీర్ఘకోపి గాదు. పరాభిప్రాయములను గౌరవించగలడు. తన మాటే నెగ్గాలనే పట్టుదలకలవాడు గాదు. అందుచేతనే ఆయనకు ప్రతికూలపక్షములలో గూడ మిత్రులు కలరు.

మొగమిచ్చకములు, మెరమెచ్చులు లేవు. ఆ నిష్కర్ష వల్లనే కొంతమంది కాయన అయిష్టుడయినాడు. తనమిత్రులైనవారు, తనను శంకించడం ఆయన సహించలేడు. మిత్రత్వమునో, శత్రుత్వమునో కోరునుగాని, డోలాయమానంగాను, లౌకికంగాను వుండే మధ్యరకపు పద్ధతిని ఆయన నిరసించును. స్నేహపాత్రుడు మిత్రులకై యెంత త్యాగమైనను చేయగలడు. ఆయనకు మిత్రప్రేమతో బాటు బంధుప్రేమకూడా అధికమే.

సాంఘికముగా విప్లవాదిగాను, పూర్వాచారపరాయణుడునుగాదు. మధ్యమార్గమాయనిది. అన్నిట్లోను అంతే!

ఆ సభలో నేను చేయిపెట్టుటమినహా చేయగలిగింది లేదు. మద్రాసు సభలో అయితే నేను రైతు సమస్యలపైనా నిరోజకవర్గానికైమైన వుపయోగం చేయకలుగుతాను అని అన్నాడు. యే సమావేశంలోనైనాసరే యేసభలోనైనాసరే మొదటివాడుగానే వుండగోరతాడు కాని అప్రధానంగా వుండడం గాని అనవసర విషయాలలో ఆధిక్యతను కోరడంగాని ఆయన స్వభావానికి వ్యతిరేకం.

* 1937 సంగలో యీయన రాష్ట్ర రైతుసంఘాని కధ్యక్షుడుగానుండగా ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు సంఘ కార్యదర్శియైనప్పుడు రైతుసంఘాధ్యక్షపదవికి రాజీనామా యిచ్చెను. పెక్కురంగాలలో ప్రవేశించుటకు యిష్టపడక, తనశక్తియుక్తులన్నిటిని యేకోన్ముఖముగా నుంచ ప్రయత్నించును.

ఒక విషయం తన ప్రతికూలపక్షంలోనివ్యక్తి మంచిదిసూచించినా, ఆమోదిస్తాడు. అలాగే తన ప్రతికూలుర విషయంలో కూడా ఆయన విషయాన్నిబట్టి మాట్లాడుతాడుగాని వ్యక్తినిబట్టి మాట్లాడడు.

శీఘ్రనిర్ణయం చేస్తాడు. ఒక నిర్ణయానికివస్తే మారడు.

దానధర్మాలు యథాశక్తిగా చేస్తూంటాడు. హరిజనుల విషయంలోను విద్యార్థుల విషయంలోను అధికం. చేతనైన సహాయము ప్రతివారికి చేయాలనే ఆయన తత్పరత. తనకు సాయంచేసినవారిని యెట్లా మరచిపోడో తనవల్ల సహాయం పొందినవారి మేలుకూడా యెల్లప్పుడు కోరుతూవుంటాడు.

ఆయన అధికంగా పొదుపరి. ఆర్థికంగా యెప్పటికప్పుడు తన సంగతి తాను చూచుకొనుటేగాక, తన మిత్రులవిషయం కూడా గమనిస్తూ, హెచ్చరిస్తూవుంటాడు.

మానవులకుండవలసిన గుణములలో ఆత్మగౌరవము ముఖ్యమైనది. తనయందు తనకు గౌరవముండుటేగాక, ప్రతి మానవునియందు గౌరవముండుటే ఆత్మగౌరవమనబడును. ఆత్మగౌరవము వలన మనుజుడు తాను గొప్పవాడగుటయేగాక, యితరుల గొప్పతనాన్నికూడా గుర్తెరిగి గౌరవిస్తాడు. యీ గుణం ఆయనలో అధికంగా వున్నది. •

• సాధారణంగా వుపాధ్యాయులుగాని, యితర చిన్న వుద్యోగస్థులుగాని అధ్యక్షుల యెదుట, పై అధికార్ల యెదుట నిలబడి తమ కష్టసుఖాలను నివేదించడం ఆచారం. ఈయన తాలూకాబోర్డు అధ్యక్షుడుగా నున్నప్పుడు వుపాధ్యాయులు నిలబడే మాట్లాడ నారంభించిరి. కాని బ్రహ్మయ్యగారు వారు కుర్చీలో కూర్చుండినగాని యేవిషయం తమతో మాట్లాడ వీలులేదని వారిని కుర్చీలో కూర్చుండి మాట్లాడేటట్లు యేర్పాటు చేశాడు. ఉపాధ్యా

"తగినవేషంబు దనుదాను పొగడుకొనమి
మెచ్చియును గీడు వలకమి యిచ్చివగవ
కునికి, దనకెంత నడవకయున్న బథము
దప్పకుండుట నడవడి కొప్పసేయు."

—భారతం.

జీవిత లక్ష్యం

"నీతిప్రౌక్ష విహారులైన నిపుణుల్ నిందింపనీ మెచ్చనీ
ఖ్యాతింజెందిన సంపదల్ నిలువనీ గాఢంబుగా సాగనీ
ఘాతంబప్పుడ పొందనీ నియతిమైగానీ యుగాంతంబునన్
నీతిశ్లాఘ్యపదంబు దప్పరుగదా నిత్యంబు ధీరోత్తముల్."

—భర్తృహరి.

వర్గ, గ్రూపు, వ్యక్తి నాయకత్వానికి బద్ధుడుగాక, కాంగ్రెసు ఆదేశానుగుణ్యంగా సేవచేస్తూ, ఆత్మగౌరవాన్ని పెంపొందిస్తూ, భూదేవిని భజిస్తూ, 'సుజలాం, సుఫలాం మలయజ శీతలాం, సశ్యశ్యామలాం మాతరం' అను బంకిం

యులు ఆత్మగౌరవం కలిగి వుంటేగాని, భావిపౌరులు కాదగిన మనపిల్లలు కూడా ఆత్మగౌరవం కల్గివుండరు. కనుక వారి ఆత్మగౌరవము పెంపొందే లాగు చేయవలసియుంటుంది, అని ఆయన అభిప్రాయము. ఇంతేకాక ఇతర కాపేదార్ల యెడలగూడా యీయన అట్లాగే నడిచేవాడు. తన యింటివద్దకు రోజూ ఆయనతో పని వుండివచ్చి, ఆయన ఎదుట కూర్చుండుటకు జంకే వారినికూడా ఆయన ప్రేమతో కూర్చుండ నియమించిగాని మాట్లాడరు. యెంతపని తొందరలోవున్నా యీవిషయం ఒక నియమపాలనలాగా తప్పక పాటించుట పరిచయులందరకు తెలిసినదే.

మహర్షి వందేమాతర మంత్రాన్ని జపిస్తూ, ఆ దేవిని ఆరాధించమని స్వీయ సాదృశ్యంచేతనే ప్రబోధించుట ఆయన జీవిత లక్ష్యం.

"భావమున భేదములు
బహునాయకత్వములు
అంధాను కరణములు
మొదలంట తుడిచివైచి
సోదరా!
కదలరా కార్యరంగమునకు"

—ఏడిద కామేశ్వరరావు

ఉపసంహారం

"లోపమదేమి తెల్గులతిలోక మనీషులు దారతానము
దీపితులంచితార్ధ సముదీర్ణులహో! భువనత్రయంబు నొ
క్కూపున లేపువారు మహిమోజ్జ్వలు లేయటులయ్యునామమున్
రూపము లేకయుంటకు నె ఱుంగుడనూయలు కారణంబుగన్".

—తుమ్మల.

ఆంధ్రజాతి ప్రాచీనమైనదే కాదు. అధిక ప్రాముఖ్యమైనదికూడా. నేడును మనం ఎవరికీ ఎందునా తీసిపోము. కాని ఈ జాతికి ప్రపంచంలో మాట అటుంచి భారతదేశంలోనే ఖ్యాతిలేదు. దీనికి కారణమేమి? ఉత్తరాదివారి యీసడింపు కాదు. అరవ పితలాటము కాదు.

మనలో అనేక మంచి గుణాలున్నవి. కాని ఆదినుండి నేటివరకున్న పెద్దదోష మొక్కటే. ఓర్వలేనితనము, కక్షలు, స్వజాతివైరము. మన జాతీయ చరిత్ర కక్షల కాకరం. అందు చేత నే కష్టభూయిష్ఠమైనది. మనపల్నాటియుద్ధం,బొబ్బిలియుద్ధం ఏమి చెప్పుచున్నవి? ఆయుద్ధాలేగాదు, నేటి మనగ్రామ కక్షలు, కలహాలు, యుద్ధాలుకూడ ఇందుకు నిదర్శనం.

మనం కాంగ్రెసులో ఘనతర త్యాగాలు చేశాం, కాని ప్రయోజనమేమి? కాంగ్రెసు గద్దెనెక్కిన ఘనత మనకు నేడు గదలంభించింది. ఆంధ్రులలో భారత ప్రభుత్వములో ఒక మంత్రిలేడు.

ప్రకాశం ప్రధానిగా వుండుట ఆంధ్ర ప్రముఖుల ఓర్వలేదు.

ఆచార్య రంగా కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యుడగుట మన పెద్దలు ప్రశంసించలేరు.

బ్రహ్మయ్య శాసనసభ్యుడగుట కృష్ణాజిల్లాలోని కాంగ్రెసు గోముఖ వ్యాఘ్రాలు సహించలేవు.

ఎట్లా మనం అభివృద్ధిచెందేది?

ఈ సంగతినిగురించి మన పట్టాభిగారి పలుకులు పరికించతగినవి.

* "కొన్ని కొన్ని విషయాలనుగురించి మనం ఆత్మ పరిశీలన చేసుకోవాలి. మనలో త్యాగధనులున్నారు. నిష్కళంక దేశభక్తు లున్నారు. స్వార్థత్యాగులున్నారు. ఉత్తర హిందూస్థానంతో పోల్చిచూచినప్పుడు మనలో ఒక విశేషం

---

* 1949-1-13 మద్రాసు ఉపన్యాసంనుండి

కలిపిస్తుంది. మనకు రెండవనాయకత్వం (Second rate) హెచ్చుగావుంది. ఉత్తర హిందూస్థానంలో పరిస్థితి దీనికి భిన్నము. మనవారంతా అతిరథులేగాని ఉపరథులు కారు. మహారథులకంటె కొద్దితేడాలో వుంటారు. అది మనవిశిష్టత.

అయితే మనలో కొన్ని లోపాలున్నవి. అందులో ఒకటి మహాపాపిష్టిది ఈర్ష్య. మరొకటి మహాప్రమాదమైనది గర్వం. మనలో ఒకడు పైకిరావడం, అగ్రశ్రేణిచెందడం మనతోటివారికే ఇష్టంవుండదు. పాతిక అర్జీలు, వంద ఆకాశ రామన్న ఉత్తరాలు తయారు అవుతవి. ఇది చాలా శోచ నీయస్థితి. ఇలాంటివానివలన మనకు మంచి జరగదు సరికదా కీడు హెచ్చుతుంది.

మనమంతా ఒక కుటుంబంవారం అనే సమష్టిభావం పెంపొందించుకోవాలి. ఇచ్చిపుచ్చుకునే ధోరణిలో సమస్య లన్నీ పరిష్కరించుకొని దేశక్షేమం దృష్టిలోనుంచుకొని ముందుకు సాగిపోవాలి."

జాతి ఉన్నతి అవనతి జాతీయ ఐక్యతమీద ఆధారపడి వుండును. మనలో జాతీయైక్యత లేదు. ఐక్యతమాట అటుంచి జాతీయజీవనము లేదు. ఇందువల్ల మనం హీనస్థితిలో వున్నాము.

మనలో మాన్పరాదా? రాలేదా? పట్టాభిగారికి పట్టాభిషేకం జరిగినందుకు ఆంధ్రులందరు ఆనందించతగింది. ఈ ఎన్నికలో మనం సంతోషించతగిన విశేషముకూడ మరొకటి వున్నది. ఆంధ్రావనిలో అందరి మన్ననలు అందు కున్న నాయకత్రయం ఏకోన్ముఖంగా పనిచేయుట. పట్టాభి

ప్రకాశం రంగాగార్ల యీ ఐక్యత ఆంధ్రజాతికెంతో శుభప్రదం, ఆత్మగౌరవకరం. వీరి అన్యోన్యత అభివృద్ధిపొంది భారతదేశంలో ఆంధ్రులు ఘనగౌరవానికి తోడ్పడుగాక!

ఆంధ్రులు ఈర్ష్యాజాడ్యం నుంచి విముక్తులుగానిచో వ్యక్తిగతంగాగాని, సమష్టిగాగాని అభివృద్ధిపొందలేరు. ఈ సంగతి ఎంతత్వరగా గ్రహిస్తే అంతత్వరగా అభివృద్ధి పొందగలరు.

"పలుకకయుండుటకంటె దగబల్కుటమేలు వినుండుసత్యముం
బలుకుట ధర్మమార్గమున బల్కుట సర్వజనప్రియంబుగా
బలుకుట యోలినిక్కడభంగులు వనినెరింగి యొండునై
బలుకక నాల్గు చందముల బల్కఁగ మెత్తురు వాని దేవతల్"

—భారతము.

అనుబంధము

ఆహారసభలో అమూల్య సలహాలు.

మన దేశంలో తిండికరువు ఏర్పడింది. ఆ కరువు నివారణకుగాను ఆహార సంఘాలు దేశమంతటా ఏర్పడినవి. బ్రహ్మయ్యగారు రాష్ట్రీయ ఆహార సలహాసంఘములో సభ్యుడు.

స్వయముగా వ్యవసాయముచేయు రైతైన మన రైతుపెద్ద అనుభవ పూర్వకపు సలహాలు గమనించతగినవి.

ఆయనచేసిన సూచనలు అమల్లోకి తెచ్చుటకు మనమంతా కృషిచేసి ఆకలి ప్రపంచానికి, రైతులోకానికి తోడ్పడాలి.

ప్రథమ సభలో ఆయన సూచనలు 10-2-48.

“మనది పూర్తిగవ్యవసాయదేశం. ఫలవంతమైన భూములు పంటల కనుగుణ్యమైన వర్షములు, జలాధారములు ప్రకృతిసిద్ధముగనే గలవు. అయినను నానాటికి ఆహారకొరత హెచ్చుచున్నది. దీనికి కారణం ప్రభుత్వము వ్యవసాయమునెడ చూపు నిర్లక్ష్యభావమే. వెనుకటి విదేశీయ ప్రభుత్వ పద్ధతులను పూర్తిగ రద్దుచేసి వ్యవసాయ అభ్యున్నతికై విప్లవాత్మక (Kevolutionery) కార్యక్రమము నేర్పరచి యుద్ధకాలమున సేనల తరలింపుకై చేసినంత చురుకుగ యీ కార్యక్రమము నమలుపరచవలెను.

ఇందులకు నూతన ప్రాజెక్టుల నిర్మాణమునుగూర్చి ప్రభుత్వము తీసుకొనుచున్న శ్రద్ధ ప్రశంశనీయమే. ఆ నిర్మాణము యింతలో పూర్తి అగునది కాదు. మనది తరుగు రాష్ట్రమూగా లెక్కలవల్ల తేలుచున్నది. స్వయం సంపూర్ణతకై కృషిచేయవలసిన బాధ్యత మనపైగలదు. కూటికి, గుడ్డకు పరులపై ఆధారపడు దేశము స్వతంత్రముగ మనజాలదు.

ప్రభుత్వ సంజాయిషీనిబట్టి గత సంవత్సరం కంటె నాల్గవవంతు పంట నష్టమైనట్లు కన్పడుచున్నది. యీ లెక్కలు సరియైనవికావని చెప్పవలసి వచ్చినందుకు చింతించుచున్నాను. ప్రభుత్వ తాబేదార్లు భూములపైకివెళ్ళి వేసిన అంచనాలుకావు యివి, అట్లుగా వేసుకున్న అంచనాలున్ను సరిగా వుండవు అని రైతుగా నాకుగల అనుభవం వల్ల మనవిచేయుచున్నాను. ఏదియెట్లున్నను హెచ్చు వుత్పత్తికై పాటుపడుట మన ప్రథమకర్తవ్యం.

అందులకు నా సూచనలు :

I సాగుకాలములో జూన్ జూలై ఆగస్టు 15 వ తేదీలోగా యెన్ని యకరాలు హెచ్చుచేస్తే అంత పంట హెచ్చురాగలదు. 'చేతిలో కర్రి కంటె చేలోకర్రి మిన్న' హెచ్చుపంట నివ్వగలదు, అను వ్యవసాయ సామెత కలదు. యిందుకు పబ్లిక్ వర్క్సుశాఖవారు హెచ్చు శ్రద్ధవహించాలి. యీ వుద్యోగుల గౌరవ ప్రతిపత్తులను వారి పాలనలో గల భూమి మేరకు వ్యాప్తినిబట్టి పరిగణించాలి.

2. సెం 12 రు, పొట్టి అక్కుళ్ళు, సెంబసన్నం, బసంగి, కృష్ణ కాటుకలు వగైరా హెచ్చుపంట నివ్వగలవని ప్రభుత్వనిపుణులు చెప్పుచున్నారు. నాల్గవవంతు పంట హెచ్చు కాగలదని అనుభవం వల్ల మాకు తెలియును. అయితే యెరువులు హెచ్చుగా అవుసరం గాన యెరువులున్నూ శ్రేష్టమైన విత్తనాలు సప్లయిచేయుట, ప్రచారం, వ్యవసాయశాఖవారు చేయవలసి యున్నది. దురదృష్టవశాత్తు యీ డిపార్టుమెంటునుండి రయితులకు సహాయము జరుగగలదని ఆశించినదానిలో శతాంశమైనను జరుగుట లేదని చెప్పక తప్పదు.

ధాన్యసేకరణ సందర్భమున రివిన్యూ వగైరా ప్రభుత్వ వుద్యోగులు పడు తాపత్రయం చూస్తే యిందులో పదవవంతు శ్రమ సాగు రోజుల్లో జరిగితే బాగుండునే. ఆవుకు ఆబోతుకు కలిపే రోజులలో శ్రద్ధవహించక ఆవు యీని చిన్నదూడను పెట్టినపుడు యేడ్చే రయితు స్థితి యీ వుద్యోగుల స్థితి జ్ఞప్తికి తెచ్చుచున్నది

గాన ధాన్య వుత్పత్తి హెచ్చుకై రివిన్యూ. నీటి సరఫరా, వ్యవసాయశాఖలు సమిష్టి ప్రయత్నం లాభదాయకం. అందులకు ప్రత్యేక శ్రద్ధ వహించాలి, నేటి కాగితపు ఫర్మానాలు పనిచేయజాలవని మనవిచేయుచున్నాను. నేను మిగులు (Surplus) జిల్లాకు చెందినవాడను, తరుగు (Deficit) జిల్లావారి కష్టములను తెలియనివాడను కాను. చెన్నరాష్ట్రమంతయు యేక కుటుంబముగా సమిష్టి బాధ్యతలో వ్యవహరించవలసివుండునను బాధ్యత నాకు తెలియనిది కాదు. అధిక వర్షాలవల్ల అధిక నష్టమునకు మాజిల్లా గురి అయినా, గత సంవత్సరంకంటె హెచ్చు ధాన్యసేకరణ చేయుగలమని నేను హామీనిచ్చుచున్నాను. అయితే ప్రభుత్వంవారు

ప్రచురించినట్లు ధాన్యసేకరణ అంతయు రెండు నెలలలోనే పూర్తికావలె ననియు, బియ్యంగాకాక ధాన్యంగానే యెగుమతిచేయబడుననియు, అనునది కాగల పనికాదు. (not practical) కాగితములపై కలలుగనుటయే.

ధాన్యం యెగుమతి చేయుటకు హెచ్చు రైల్వే వేగన్లు కావలసి వచ్చును. యీ జిల్లాలలోని బియ్యపు మరలన్నియు మూతబడి నిర్వ్యాపార స్థితి యేర్పడును. అందు పనిచేయు కార్మికులకు యితర వృత్తులను ప్రభుత్వం చూపగలదా?

అధికవర్షాలవల్ల కొంత వరిగడ్డి కుళ్ళిపోయినది; మిగిలినది సారం లేనిదైనది. రెండవ పైరు పెసర, మినుము వగైరా నష్టమైనది. ప్రభుత్వంవారి అసమర్థతవల్ల వ్యాపారుల గిడ్డంగులలో జనుములు నిల్వవున్నా సకాలములో ప్రభుత్వంవారు నిర్ణయించిన ఖరీదునకు జనుములు సప్లయి చేయబడలేదు; యిట్టి స్థితిలో పశువుల దానాకై వుపయోగపడు చిట్టు తవుడు కూడ రయితులనుండి తీసుకొనబడుటయగును. దీని పర్యవసానం పశువులు యింకా బక్కచిక్కి వ్యవసాయం చేయుటకు శక్తిలేనివగును; దానివల్ల రాబోవు సంవత్సరం యింకా పంట తగ్గక తప్పదు.

యింకా యెరువులకు వుపయోగించు బూగర; రొలుకై ఉపయోగించు వూక, మసి, కూడ రైతున కందుబాటు లేకుండపోవును గాన యిట్టి పరిస్థితులలోను ధాన్యం యెగుమతికూడదు. బియ్యమే రెండునెలలబదులు ఆరు నెలలో యెగుమతిచేయుట; చేయవలెనది.

గతసంవత్సరం యివ్వబడినట్లు రయితుకు బోనస్ యివ్వమని ప్రకటించారు. బోనస్ యిచ్చు ఆచారం మంచిదికాదని నే నంగీకరించుచున్నాను. కాని ధాన్యం ధర పెంచవలసిన ఆవశ్యకత గుర్తించబడవలెనని విచారించుచున్నాను. బియ్యం యెగుమతి చేయు వర్తకునకు హెచ్చు లాభం వచ్చునట్లు చూచుట ప్రభుత్వం తన విధిగా భావించి వుత్పత్తిదారునికి యెంత మాత్రం వ్యవసాయం గిట్టుబాటుకాని విధానమునే అనుసరించుచున్నది. యీ మీవిధానము హెచ్చు వుత్పత్తికి రయితును ప్రోత్సహించదు. పైగా యింకా లోటునకే దారితీయగలదు. వ్యవసాయం గిట్టుబాటుకాని కారణాన కొంతమంది వ్యవసాయమును నిర్లక్ష్యమొనర్చి వర్తకము వైపునకు ప్రెంగుట మనము చూచుచున్నాము.

గాన ధాన్యం ధర కాటా బస్తా 1కి రు 16-0-0 పదహారు రూపాయిలకు తక్కువ కాకుండా నిర్ణయించవలసిన ఆవశ్యకతను గుర్తించవలసినదిగా మనవిచేయుచున్నాను.

యిక కంట్రోల్సును గూర్చి. యిది కృత్రిమపు విధానము. దీని ఫలితము చీకటి బజార్లు, లంచగొండితనం వుత్పత్తిదార్లుగాని, అనుభవదార్లు గాని యిందువల్ల లాభం పొందుటలేదు. ప్రభుత్వమునకు సిబ్బంది ఖర్చు హెచ్చు, వుద్యోగియులలో అవినీతి వ్యాపన దీని ఫలితం. మహాత్మాజీ యీ కంట్రోల్సు యెట్టి పరిస్థితులలోను వుండరాదని యిచ్చిన అభిప్రాయమును గమనించి ఆచరించుట యుక్తమని మనవిచేయుచున్నాను."

అవసరపు ఖర్చు లేకుండ అధికోత్పత్తికి అనుభవపూర్వకమైన అత్యుత్తమ సలహాలను ఇచ్చుట గమనించారు గద. ప్రభుత్వంవారు ఎప్పటి పద్ధతినేగాని యీ సలహాలను అమలులో పెట్టక, అధికోత్పత్తి, అధికోత్పత్తి, అని అరచుట తప్ప అధికోత్పత్తికి ఆవగింజంతైనా తోడ్పడదు. పండించిన రైతును మాత్రము పట్టి పీడించుట మినహా వాని గోడు వినువారు లేరు.

రెండవ మీటింగులో చేసిన సూచనలు 7-10-48

కంట్రోళ్ళు, రేషనింగు ఫలితం అవినీతి, దొంగవ్యాపారం లంచగొండితనం అనుట నిస్సందేహం మహాత్మాజీ సలహా కంట్రోళ్ళు పూర్తిగ రద్దు చేయాలి అని. ప్రభుత్వ నిర్ణయం అమలు - కొంతవరకు రేషనింగు తీసివేయుటమాత్రమే. రవాణా నిర్బంధాలు, లైసెన్సులద్వారా అమ్మకం, ధరల కంట్రోళ్ళు తొలగించలేదు.

ఇప్పుడు ద్రవ్యోల్బణ (Inflation) తగ్గించుట అను సాకుతో తిరిగి కంట్రోళ్ళు అమలు అను పాలిసీక వినపడుచున్నది. మన రాష్ట్ర ప్రజాభిప్రాయంలో రాష్ట్ర ప్రభుత్వం పూర్తిగ యేకీభవించి కంట్రోళ్లు తిరిగి పెట్టుట లాభదాయకం కాదని అభిప్రాయపడుట ప్రశంసనీయమే. యేదుష్ఫలితములను రద్దుచేయుటకు మనము కంట్రోళ్ళు ఎత్తివేయుటకు నిర్ణయించితిమో తిరిగి పెట్టుటవల్ల ఆ అవినీతి, దొంగవ్యాపారం, లంచగొండితనములను పరోక్షముగ ప్రోత్సహించుచున్నామను సంగతి గమనించవలసియున్నది.

తరుగు ఆహార ధాన్యాదులను సప్లయిచేయుచున్న కారణాన కేంద్ర ప్రభుత్వం కంట్రోళ్ళు పెట్టుటకై రాష్ట్రప్రభుత్వమును వత్తిడిచేయుట గర్హించదగిన విషయము. పెట్టుబడిదారు అప్పటికనుకున్నా బీదవాని స్వేచ్ఛను అరికట్టి తన కనుసన్నల నృత్యముచేయించు సామ్యమదే యిందును కన్పడుచున్నది.

ప్రజానాయకుడైన మహాత్ముడు ప్రజాభిప్రాయములో యేకీభవించెను. నేడు ప్రభుత్వమును నడుపుచున్న మహానాయకులు పట్టణవాస్తవ్యుల విద్యార్థుల వుద్యోగస్థుల ఆందోళనకు జంకి ప్రజాభిప్రాయమునకు స్వస్తిజెప్పి అల్ప సంఖ్యాకు లాభమును కలుగజేయు కంట్రోళ్ళను తిరిగి ప్రజలపై రుద్ద నిర్ణయించినారు. యిందులకు పల్లెటూళ్ళ ప్రజలతరఫున వ్యవసాయముపై జీవించు నూటికి 86 గురు ప్రజానీకం తరఫున మా వ్యతిరేకతను తెలుపుట మావిధి.

ఏడ ప్రజలకు ప్రభుత్వ తాబేదార్లగు చిన్న వుద్యోగియులకు చౌక ధాన్యపు డిపోలను పెట్టవచ్చును. యిట్టి కొలదిమందికొరకు వుత్పత్తిదారు కునష్టదాయకములగు ప్రతిబంధముల కల్పించి ధనవంతులగు పట్టణవాస్తవ్యులకు లాభములు కలుగజేయరాదు. దీనినే బీదవానిని మరింత బీదవానిని చేయుట ధనవంతుని మరింత ధనికునిచేయుటయును పాలసీ విధానము. పది సంవత్సరాలనాడు శ్రీ విశ్వేశ్వరయ్యగారు ప్రకటించిన సం|| కి తల ఆదాయం.

కెనడా — రు 1033

అమెరికా — 1400

ఇంగ్లాండు — 980

ఇండియా — 65 ఆదాయమును పెంచి, కొనుగోలు శక్తిని హెచ్చుచేసిన దేశసౌభాగ్యమునకు అది చిహ్నము, ధాన్యపు ధరలు పెరిగిన కారణాన రైతుస్థితి బాగుపడినట్లు ప్రభుత్వ రిపోర్టులో కలదు. యిది యదార్థపు పరిస్థితులకు వ్యతిరేకం. ధాన్యపుధరలు రెట్టింపుమాత్రమే పెరుగుటయు రైతుకొనుక్కొనవలసినవి అయిదురెట్లు పదిరెట్లు పెరుగుటయు, వ్యవసాయకూలి మూడు నాలుగురెట్లు పెరుగుటయు గమనించవలసియున్నది.

ధాన్యపు ధర రు 16, 17 వుంచుటయేగాక హెచ్చుధాన్యం వుత్పత్తికి ప్రభుత్వం దీక్షవహించవలసిన ఆవశ్యకతను గుర్తించకోరుచున్నాను. విత్తనాలు, వ్యవసాయ పనిముట్లు యెరువుల సప్లయి యేమాత్రం లేదు. పై పెచ్చు యీ సప్లయి బాధ్యత తనకు లేనట్లు ప్రభుత్వం వర్తించుచున్నది బాధ్యతలు నిర్వర్తించిన వారికే హక్కులు అను విషయము ప్రభుత్వమునకున్న వర్తించునని జ్ఞాపకం చేయుచున్నాను; యిక ధాన్యపు సరఫరాకు నా సూచనలు :—

ప్రతి జిల్లాను ఒక (Unit) గా నిర్ణయించి, అందు ప్రతి గ్రామం లోని నిలువ ఫసలను చూచి ధాన్యపు వుత్పత్తి, ప్రజనుబట్టి కావలసిన ధాన్యపు అంచనాను మినహాయించి పదియకరాలపై రైతునుండి యకరాల ననుసరించి విధిగా ధాన్యం యివ్వవలెననే నిర్ణయం. లెవీమాదిరిగా.

ప్రతి సంవత్సరం కలెక్టరు నేటి జమాబందిమాదిరిగా, ఫిర్కామీటింగులు విధిగా జరిపి వెనుకటి సంవత్సరం కంటె ముందు సంవత్సరమునకు హెచ్చు పంటకుగాను సలహాలనిచ్చి ఆచరించుటకు అనువుగా ప్రణాళికల నేర్పరచి అమలు జరుపుట. గత సంవత్సరం జనపవిత్తులు సప్లయివలెగాక శ్రేష్ఠమైన విత్తనాలు యెరువులు సప్లయిచేయాలి.

మిల్లర్లు ధాన్యమును మజూరికి ఆడుటయే వృత్తిగా పెట్టుకొనవలెను గాని వ్యాపారము చేయరాదు. అందులకు అవుసరమైన లైసెన్సులను ప్రభుత్వమివ్వరాదు.

ప్రభుత్వ యేజంట్లుగా ధాన్యం కొనుదల యెగుమతులు వగైరా P. C. U. సొసైటీలు, సహకార సంస్థలు చేయాలి. వాటికి కావలసిన పెట్టుబడులు ప్రభుత్వం బ్యాంకుల ద్వారా సప్లయి చేయాలి. యివి లేని చోట ప్రభుత్వ వుద్యోగీయులే యీ పనులు నెరవేర్చవలెను. వుత్పత్తిదారు వుపయోగించువారి మధ్య దళారీ వుండరాదు. ఇరువురి మధ్య ప్రభుత్వమే యే రూపముననైనా వ్యవహరించవలెను.

కేంద్రమునుండి వచ్చు బోనస్ రైతుకు యివ్వకుండా అధికోత్పత్తి కార్యక్రమము (grow more food) నకు వినియోగించుతాము అనుట

సత్యంకాదు. యీ అధిక ఆహార వుత్పత్తి కార్యక్రమము విఫలమైనదనుచు దానిపై యింకా వ్యయపరచుట వ్యర్థము.

నీటి సరఫరా, రివిన్యూ, వ్యవసాయ, ఆహార, P. W. D. (Revenue, Agriculture, Food irigation) ఆఫీసుల, శాఖల వ్యవహార సరళినిగూర్చి నే నిదివరకు ముచ్చటించాను. రొట్టి మార్పులు కానరావు. ప్ర ఆఫీసులోను పనులు తొందరగా జరుగుటకు కాగితాల ఆలస్యం కాకుండా వాటం తటవే వాయువేగాన (movement short cut procedure) జరగాలి.

రివిన్యూబోర్డును రద్దుచేసి వ్యవసాయబోర్డు (Agricultural Board) ను యేర్పరచాలి.

భారత వ్యవసాయ సంస్కరణ సంఘము ఎదుట యిచ్చిన సాక్ష్యము

అఖిల భారత కాంగ్రెసు భారతదేశములో ప్రధానవృత్తి అగు వ్యవసాయమును గురించి భారతదేశమంతట విచారించి తెలియచేయుటకు జె. సి. కుమారప్పగారి అధ్యక్షతక్రింద ఒక కమిటీని ఏర్పరచెను.

ఆ కమిటీవారు వ్యవసాయములో అనుభవమున్న రైతులను రైతు సంఘములను విచారించి రాష్ట్ర ప్రభుత్వ సూచనలతో, భారత వ్యవసాయము తక్కువ ఖర్చుతో ఎక్కువ లాభదాయకమగునటుల సంస్కరించి సత్వర దేశ ఆర్థిక అభివృద్ధికి దోహదమునగ సంకల్పించి ఒక ప్రశ్నావళిని జారీ జేసిరి.

1948 డిశంబరులో ఆ కమిటివారు బెజవాడ వచ్చినపుడు యిచ్చిన నివేదిక.

"ఉత్తర హిందూదేశానికి దక్షిణ హిందూదేశానికి భేదం గలదు. అక్కడ భూమి చాలభాగం జమీందారుల ధనవంతుల వశంలో నున్నది.

యిక్కడ నూటికి డెబ్బదిమంది స్వంత వ్యవసాయదార్లు పది హేనుమంది మాత్రమే భూ ఖామందులై యితరులకు కవులుకిచ్చుకొనువారు.

యకరం 2 లోపు వ్యవసాయకులు	51
2 — 5 లోపు	31
5 — 10	7
10 పైన	11
	100

ముప్పది యకరములలోపు వ్యవసాయం యెంతమాత్రం గిట్టుబాటుగా లేదు. రయితు వట్టి దరిద్రుడు పండేపంట పన్నులకు ఖర్చులకు కూడ సరిపోదు. అందుచే ఋణగ్రస్తుడైయున్నాడు. రయితు ఋణపరిష్కారబిల్లు పెట్టినా ధాన్యపుధరలు పెరిగినా యింకా యీరాష్ట్ర రయితుల ఋణం 148 కోట్లు గలదు. రయితు ఋణం లేనివాడుగా వుండాలి. యిందులకు ప్రయివేటు వడ్డీవ్యాపారం నిషేధించాలి. సహకార పరపతిసంఘాలు వూరూర స్థాపింపబడాలి. దీర్ఘవాయిదాల అప్పుల నివ్వాలి. ప్రస్తుత కోర్టులలోని వ్యవహారం (Litigation) చంపాలి. అందుచే (Tribunal) పంచాయ న్యాయస్థానాలున్నూ యేర్పాటు చేయ బడాలి. యిప్పుడు న్యాయం చాల ప్రియమగుచున్నది; చౌక కావాలి.

3. రయితులు భూములు ముక్కలుగా చెక్కలుగా పలుచోట్ల గలవు. గట్ల క్రింద భూమి పాడు అగుచున్నది; అనేకచోట్ల వ్యవసాయం, కష్టం నష్టం. ఆసామీల మధ్య పరటాగా యీ యేకీకరణ విధానం నిర్బంధంగా జరపాలి.

యిందులకు ట్రిబ్యూనల్సు యేర్పరచాలి.

మొదటి ట్రిబ్యూనల్ 1 పంచాయితీబోర్డు అధ్యక్షుడు
2 రయితు సంఘ అధ్యక్షుడు
3 సహకార పరపతిసంఘ అధ్యక్షుడు

అపీలు ట్రిబ్యూనల్ 1 జిల్లా రయితు సంఘ అధ్యక్షుడు
2 డిప్యూటీ కలెక్టరు
3 డిస్ట్రిక్టు మునసిఫ్

4 రయితులకు తగినంత భూమి సాగుకు లేనికారణాన; ఖర్చులు హెచ్చు, రాబడి తక్కువ అగుచున్నది. అందుచేత తీవ్రతర సంస్కరణలు అవుసరం.

Economical Holdings నిర్ణయించాలి. అందులకు కనీసభూమి పల్లం య 15 పదియేను యకరాలు

మెట్ట 30 ముప్పది యకరాలు.

ఈ పరిమితభూమి ఒకే ఖండంగావుండునట్లు చూడాలి. భాగార్హతకలవారు సహితం ఈ భూమిని పంపిణీ చేసుకొనరాదు. దీనిమీద వచ్చు ఆదాయం పంచుకోవాలి. * హెచ్చుమంది భాగస్వాములు వున్నయెడల వ్యవసాయమునకు కావలసినవారు మాత్రమే వ్యవసాయం చేస్తూ మిగతావారు యితర చేతిపనుల వృత్తులను అవలంబించాలి.

5. సహకార వ్యవసాయం:— ప్రస్తుతం మూడవవంతు భూమిమాత్రం సాగుచేయబడుచున్నది. యింకా సాగుకు లాయఖుఅయిన్న భూమి కనీసం మూడవవంతు అయినా కలదు. ఈ భూమిని స్వంతభూమి లేక వ్యవసాయమే వృత్తిగాగల వ్యవసాయ కూలీలకు వుచితముగా యిచ్చి సహకార పద్ధతిని వ్యవసాయం సాగించాలి. నవీన పనిముట్లు సప్లయి సాంకేతిక నిపుణుల సహాయం, వడ్డీలేని అప్పులు సమకూర్చబడాలి. చిన్న చిన్న యంత్రములను సహితం వ్యవసాయాభివృద్ధికొరకు వినియోగించాలి. ఈ యంత్రాల మరమ్మతు చేయగల పనితనమును గ్రామములలో వుండే వడ్రంగులకు; కమ్మరులకు అలవరచాలి. వారి శక్తిసామర్థ్యములను (Skill) ను పెంచాలి. విద్యుచ్ఛక్తి సరఫరా వ్యవసాయాభివృద్ధికి వినియోగించాలి. శ్రేష్ఠమైన విత్తనాలు సప్లయిచేయుట; పండినపంటకు సరియైన ఖరీదులను రాబట్టుటకు వర్తక సౌకర్యములను చేయుట ధాన్యం వగైరా నిల్వలకు వసతులను కలుగజేయుట వగైరా కార్యక్రమంవల్ల సహకార వ్యవసాయం లాభసాటియని Practical గా రుజువుచేసి ప్రస్తుతమున్న వ్యవసాయకులనెల్ల సహకార వ్యవసాయ పద్ధతికి తీసుకొనివచ్చుట యిది ఐచ్ఛికముగనుండవలెను. నిర్బంధం వుండరాదు. యిందులకు హెచ్చు ప్రబోధం అవుసరం.

---

* ఇట్టిది ఈజిప్టులో కలదు.

6. నీటి వసతులు:— మాగాణిసాగుకు పంటనీటి సప్లయి వసతులు ప్రస్తుతం తృప్తికరముగ లేవు. వీటిని హెచ్చించవలెను. మురుగునీటి సదుపాయం యేమాత్రంలేదు. వీట్లకు ప్రత్యేక శ్రద్ధవహించాలి. పంటకాల్వల ప్రారంభంలోను మధ్య చివరను సాగులకు నీటి సరఫరా సమానముగా నుండవలెను.

7. శ్రేష్టమైన విత్తనాలను సప్లయిచేసి హెచ్చు వుత్పత్తినిగూర్చి రయితును ప్రబోధించాలి. యీ విత్తనాలు గ్రామాలలోని రయితులకు అందుబాటులో వుంచాలి. యెరువులను వ్యవసాయ పరికరాలను సప్లయి చేయవలెను. యిందులనుగూర్చి వ్యవసాయశాఖ చేయుచున్న సహాయం శూన్యమని చెప్పక తప్పదు.

నీటి సరఫరా, రివిన్యూ వ్యవసాయశాఖలు :— (P. W. D. Revenue, Agircultunal Departments,)పూర్తిగ సంస్కరింపబడాలి, రయితుసేవ. వ్యవసాయ అభివృద్ధి దృష్టిలో వుంచుకుని వ్యవహరించాలి. తాలూకాకు యిద్దరైనను డెమానుస్ట్రేటర్లు వుండాలి; ఫిర్కాకు ఒకరైన వ్యవసాయ మేస్త్రీ వుండాలి.

8. పశువులు:— ప్రపంచం అంతటా 70 కోట్ల పశువులు

హిందూదేశంలో 20 కోట్ల పశువులు

వ్యవసాయమునకు అవసరం గొడ్డు బిడ్డ. బిడ్డకంటె గొడ్డునకే హెచ్చు ప్రాముఖ్యం. వ్యవసాయ పశువుల వధ నిషేధించి శిక్షార్హతను ఖచితముగ అమలుపరచాలి. శ్రేష్టమైన పశువుల అభివృద్ధికి ప్రత్యేకశ్రద్ధ వహించాలి. మంచి సాంప్రదాయమైన హెచ్చుపాలను యివ్వగల పశుజాతిని వృద్ధిపరచాలి. అందులకు శ్రేష్టమైన ఆబోతులను దున్నలను ప్రతి గ్రామ సముదాయమునకు ప్రభుత్వం సప్లయిచేసి దానిపోషణకు తగిన యేర్పాట్లు గ్రాంటుల మూలంగా యేర్పరచాలి. ఫిర్కాకు ఒకటైన పశువైద్యశాల వుంచుతూ మూడు నాలుగు సెంటర్లలో వైద్య సహాయపు యేర్పాట్లు చేయాలి; పశుగ్రాసమునకు బీళ్ళను వదలిన పన్నులేకుండా చేయాలి. అడవుల రక్షణ అవసరం.

9. ధాన్యపు ధరలు:— ధాన్యం పండితేనే కాదు ధరకూడా పండితేనే రైతు బాగు. Central Marketing Board ను యేర్పరచి రయితు పండించే పంటకు న్యాయమైన ధరవచ్చునట్లు చూడాలి. పండించే రైతును కొనుక్కునేవానిని Consumer నష్టపరచి మధ్య దళారీలు హెచ్చులాభమును అక్రమముగా పొందుచున్నారు. యీ మధ్య దళారీలు అంతమొందవలెను. ప్రభుత్వ నియమిత సహకార సంస్థలు ప్రభుత్వ బ్యాంకులనుండి తృప్తికరముగ పెట్టుబడులను తీసుకొని యీ ధాన్యపు వ్యాపారములను సాగించుట జరుగవలెను. ధాన్యపు నిల్వలకు తగిన కట్టడములను ప్రభుత్వం గ్రాంటులనిచ్చి నిర్మించవలెను. ధాన్యపు ధరలను పెంచి రైతు కొనుగోలుశక్తిని పెంచిన పరిశ్రమలకు లాభమేకాని నష్టంకాదు.

10. పన్నులు:— యితర దేశములతో పోల్చి చూచిన పంట తక్కువ పన్నులు హెచ్చు మనస్థితి. యీ స్థితి తారుమారు కావలెను. కుటుంబ పోషణకు తగిన పంటను పండించుకొను రైతుపై పన్ను భారముండరాదు అను ప్రాతిపదికపై వ్యవహరించుట న్యాయము. రాబడిపన్ను వగైరా అన్ని పన్నులను ఆ అంతస్థుపైననే వేయబడుచున్నవి. వ్యవసాయమునకు ప్రత్యేకరక్షణ నీయుటకు మారు ప్రత్యేకం హాయులేని భారమువుంచబడుచున్నది. యిప్పటిస్థితి పూర్తిగ మారవలెను.

యిందులకు నా సూచన క్రమానుగత పన్నుల అభివృద్ధి విధానము.

య 16 లకు య 1 కి 1-0-0 పన్ను మాత్రమే
య 15 — 50 2-0-0
50 — 100 3-0-0
100 పైవారికి 4-0-0 లో లేక యింక హెచ్చుపన్ను

భూమిపై ఒకే పన్ను వుండాలి. వ్యవసాయ ఆదాయంపై పన్ను వేయబడే యెడల యీ భూమిపన్ను రద్దుపరచబడవలెను.

11. ఉపపరిశ్రమలు:— వ్యవసాయంపై ఆధారపడి జీవయాత్ర గడుపువారు నూటికి 86 మంది గలరు. యింతమందిని వ్యవసాయం పోషించలేకున్నది. దీనికితోడు ఉపపరిశ్రమలను ప్రోత్సహించవలసి యున్నది.

ఆ వి:—రాట్నం, వస్త్రం, కమ్మరం, కుమ్మరి, తేనెవుత్పత్తి పాడి, కోళ్లు, తాటిబెల్లం, చర్కార, బిస్కత్తులు, సూట్లులు, కాగిత పరిశ్రమ వగైరా—

రాట్నం విషయమై యింకా అభివృద్ధి జరగాలి యితర దేశాలనుండి దిగుమతి అయ్యే సరుకులకు యిక్కడనే కుటీరపరిశ్రమలుగా పెంపొందించాలి. యీ సందర్భంలో జపానును అనుకరించాలి.

పెద్ద పరిశ్రమలలో చిన్న చిన్న భాగాలను పల్లెటూళ్ళకు మార్చాలి. దీనివల్ల రెండు విధాలు లాభాలు.

1. బస్తీలలో హెచ్చు కేంద్రీకరణ అయిన కార్మికుల సమ్మెలు వగైరాలు తగ్గగలవు.
2. పల్లెటూళ్ళలోని నిర్వ్యాపారత తగ్గగలదు. నిపుణత పెరుగుతుంది.

వ్యవసాయానికి, ఉపపరిశ్రమలకు సహితం Power విద్యుచ్ఛక్తిని వుపయోగించుటవల్ల తక్కువ శ్రమలో హెచ్చు వుత్పత్తి అగుటకు తోడ్పడవలెను.

12. వాణిజ్యపు పంటలు:— Commercial Crop[3] ఆహారకొరతను దృష్టిలో వుంచుకుని వాణిజ్యపు పంటలు (Commercial Crops) ను పండించరాదని అంతఃచేయుట దూరదృష్టిలేనిపని. నూటికి 84 యకరాలలో ఆహారపదార్థములే వుత్పత్తిచేయుబడుచున్నవి — నూటికి పికటి రెండు యకరాలకు తక్కువగనే యీ — వాణిజ్యపు పంటలు (Commercial Grops) చేయబడుచున్నవి. యీ పైర్లు పండింపబడు భూములు ఆహారపదార్థముల పంటకు అయోగ్యములను సంగతి ప్రథమతః తెలుసుకొనతగినవి. భూసారమునుబట్టి, శీతోష్ణస్థితులనుబట్టి నువ్వులు, మిరప, ధనియం, జీలకఱగ; జొన్న, పసుపు, కూరగాయలు, పండ్ల తోటలు వగైరాలను ప్రోత్సహించుట అవుసరమున్ను న్యాయమున్ను అయియున్నది. అమెరికా, జపాను దేశములందు మనకంటె హెచ్చుగా యీ వాణిజ్యపు పంటలు Commercial Grops సాగుచేయుబడుచున్న సంగతి గమనింప వలసియున్నది.

13. విద్య :— విద్య వ్యవసాయాభివృద్ధికి హెచ్చుగా వుప యోగపడాలి. సాంకేతికవిద్య; వృక్ష, పశు, కీటక ప్రకృతిశాస్త్రాల బోధ నలకు ప్రాముఖ్యమివ్వాలి.

14. ధాన్యం రక్షణకు :— వేడిచేయు యంత్రాలు, పబ్లిక గోదాములు (Dying machines Public ware Houses) కావాలి. సరియైన గోదాములు (Godowns) లేక 20 లక్షల టన్నుల ధాన్యం నష్టమైనదని ప్రభుత్వపు అంచనా యిందుకు దీర్ఘ వాయిదా అప్పుల నిచ్చి కొలది గ్రాంటుల నిచ్చి రైతుల ప్రోత్సహించవలెను. ధాన్యం అమ్మ కానికి మార్కెట్లు (open markets) అవుసరం. మిల్లుదాయిలనుండి రైతుకురక్షణ అవుసరం. ప్రభుత్వమే సహకార సంఘాలద్వారా వ్యాపా రం సాగించాలి.

15. ధాన్యం, పశువుల భీమాసంస్థల నిర్మాణం అవుసరం.

16. కౌలుదార్లు :— యితరవృత్తులలో వుండి భూములను సంపాదించి వాటిని కౌళ్ళకు యిచ్చి హెచ్చులాభమును గుంజువారు గలరు. కౌలుదార్లకు నూటికి 16 కంటె హెచ్చు గిట్టుబాటు యెట్టి పరి స్థితిలోను వుండదు. యీ లేక రెండు సంవత్సరముల నోటీసు నిచ్చి స్వంత వ్యవసాయం చేసుకొనవలసినదిగా నిర్ణయించవలెను. అట్లుగా చేసు కొననియెడల ఆ భూములకు ఒక నిర్ణీతమైన ఖరీదు యిరువది వాయిదాలలో యిచ్చునట్లు కౌలుదారుకు సంక్రమింపచేయవలెను.

కౌలు నిర్ణయము చేయవలెను. పంటలో సగంకంటె హెచ్చుకౌలు నిర్ణయించరాదు.

17. వ్యవసాయకూలీలు :— యిదొక ప్రత్యేక సమస్య. వీరి స్థితి రైతుస్థితికంటె అధ్వాన్నముగ నున్నది. తిన తిండి, కట్ట గుడ్డ, నివసించుటకు గృహమైనను లేక బహు దీనస్థితియందున్నారు. యిందులో హెచ్చుమంది హరిజనులే.

వీరి కుండుకున్న అప్పులన్ని రద్దుపరచాలి వీరికి పెట్టుబడి పెట్టినది రైతులే. వారి వ్యవసాయంలోనే వీరూవున్నారు. కాన యెట్టి షరతులు లేకుండా ఆ అప్పులన్నియూ రద్దుచేయబడవలెను.

వీరి ప్రత్యేక గూడెముల నివాసములను రద్దుచేసి గ్రామాల నంటి వున్న భూములను ప్రభుత్వంవారు స్వాధీనపరచుకుని ఒక్కొక్క కుటుంబమునకు ఆరు సెంట్లు లేక మూడువందల గజాలు స్థలమును ప్రత్యేకించి అందులో పక్కా భవనములను నిర్మించి సగం మొత్తం ప్రభుత్వం భరించి మిగతా సగం పదిహేను వాయిదాలపై ఆ వ్యవసాయకూలి యెవరి పనిలో వుండునో ఆ రయితువద్ద వసూలుచేయవలెను. (బీమాకంపెనీ వాయిదాల వలె) బంజరు భూములనెల్ల యీ వ్యవసాయ కూలీలకిచ్చి వీరిని భూస్వాములుగజేసి సమిష్టి వ్యవసాయకేంద్రమున సభ్యునిగ జేయవలెను.

దెబ్బలు, జబ్బులు, వృద్ధాప్యం పోషణలకు ప్రభుత్వం, వ్యవసాయకుడు చెరిసగం భరించవలెను. కనీస కూలీ నిర్ణయం జరగాలి. బస్తా ఖరీదులో 1-0-0 కి 0-1-0 లేక 0-1-3 పనుల వత్తిడినిబట్టి హెచ్చుకూలి తీసుకొనవచ్చును.

జనరల్:—వుద్యోగుల లంచగొండితనము, వర్తకుల దోపిడి విధానం, పన్నుల భారము; రైతుల ఋణగ్రస్తత నేటి వ్యవసాయాభివృద్ధికి ఆటంకములుగనున్నవి. వీటి నిర్మూలన జరగాలి. రయితు సంఘాలకు కార్మిక సంఘాల Trade Unions ప్రతిపత్తి యివ్వాలి, ఆధునిక వ్యవసాయ పద్ధతులగూర్చి రైలులో వ్యవసాయ ప్రదర్శనాలు, ప్రచురణ ప్రచారం విరివిగా జరగాలి.

మనది పట్టణాల దేశం కాదు పల్లెటూళ్ళ దేశం. పల్లెలకు మరలండి అని కేకలేస్తే చాలదు. పట్టణాలకంటే పల్లెటూళ్లు వాసయోగ్యంగా చేయాలి. పట్టణాలలో నివసించే వర్తకుడు, డాక్టరు; ఆచార్యుడు, ప్లీడరు మొదలగువారు యేతిండి తింటున్నారో యెట్టి ఆరోగ్యవసతులు సౌకర్యాలు; విద్యాసౌకర్యాలు వగయిరా పొందుతున్నారో వాటి నన్నిటికి రయితు రయితుకూలి సమాన ప్రతిపత్తిగా నుండునట్లు సంఘమును ఆర్థిక ప్రతిపత్తిని సంస్కరించాలి. అప్పుడే గ్రామము వ్యవసాయవృద్ధి ఆకర్షవంతముగ లాభదాయకముగ మార్పునొందగలవు.

రైతు ప్రతిపత్తి, రాబడి, కొనుగోలుశక్తి క్రమంగా పెంచుట ప్రధానధర్మము. రైతుకూలినికూడ భూస్వామిగా క్రమానుగతముగ మార్చు విధానమును అవలంబించాలి.

సమీక్షలు

శ్రీ గొర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారు రచయితగా ఆంధ్రదేశా నికి చిరపరిచితులు. పురాణ ప్రసిద్ధిగాంచిన ఘంటసాలలో [illegible] [illegible] దంలో విశేషముంది. ఆ గ్రామచరిత్రను సమగ్రంగా [illegible] — ఇప్పుడు — 'మన రైతుపెద్ద' అనే గ్రంథాన్ని వ్రాశారు.

ఈ రైతుపెద్ద ఎవరో తెలుసా? శ్రీ గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్యగారు — కాంగ్రెసు సేవకులు, గాంధీజీ మనుషులు, పట్టాభి [illegible] [illegible] ప్రచారానికి [illegible] చెప్పుకొన్నారు. ఆం. రా. కాం. [illegible] అధ్యక్ష పదవి చేసినవారు, జైలును యిల్లుచేసుకొన్నవారు, త్యాగాన్ని [illegible] [illegible] వరించినవారు.

బ్రహ్మయ్యగారు ఆంధ్రదేశానికి తెలియనివారు కారు. ఒకసారి వారిని చూస్తే మరచిపోవడంకూడా వుండదు. ఆ విగ్రహం, ఆ తీరు, ఆ [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఒక చక్కటి వీరగాథ, ఇలాటి వెన్నో వున్నాయి వారి జీవితంలో.

ఇలాటి వాటినన్నిటిని ఏరుకుంటూ మనసోకినంతలో [illegible]. వారి జీవితంలోగల వివిధవిషయాలను దగ్గరపెట్టుకొని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దేశసేవలో వారాచరించిన [illegible] [illegible], శ్రీ వెంకటసుబ్బయ్యగారు ఆ అవసరాన్ని గమనించే ఈ గ్రంథం వ్రాశారు అనిపిస్తుంది. బ్రహ్మయ్యగారి జీవితంలోని ఘట్టాలు [illegible] [illegible] [illegible] కొందరకు అన్నీ వుపయోగించవచ్చు. [illegible] [illegible] [illegible] పాఠకులలో ఎందుకు పెట్టరో తెలియదు.

ఈ గ్రంథానికి 'రైతుపెద్ద' అని నామకరణం చేశారు గ్రంథకర్త. రైతుపెద్దకంటె బ్రహ్మయ్యగారు 'తెలుగుపెద్ద — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అనిపిస్తుంది. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] బ్రహ్మయ్యగారు [illegible] [illegible] [illegible] చెప్పవచ్చునేమో.

ఈ గ్రంథాన్నిలా చక్కటిఘట్టాలతో, వచనాలతో, కథలతో సమకూర్చిన గ్రంథకర్తకు ధన్యవాదాలు. ఇంకా తెలుగునాయకుల గ్రంథాలు వీరు వ్రాయగలరు. ఇప్పటికాలానికి కావ్యాలు - ముందుకాలానికి ఉపనిషత్తులు అవుతవి.

—కృష్ణాపత్రిక. 1948 అక్టోబరు 30.

'జగమెరిగిన బ్రాహ్మణుడు' శ్రీ గొట్టిపాటి బ్రహ్మయ్యగారు. "రైతుపెద్ద" అంటే సామాన్యంగా శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారికి 'ప్రజానామం'గా చెల్లిపోతూ వుంటుంది. యావదాంధ్రావనిలో - ముఖ్యంగా కృష్ణాజిల్లాలో శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారి హస్తస్పర్శలేని రాజకీయాలు లేవు. సాంఘిక, ఆర్థిక వేవారంగాలలో బ్రహ్మయ్యగారు నడయాడని తావులేదు. సుమారు గత షోడశాబ్ది కృష్ణాజిల్లా చరిత్ర వ్రాస్తే 'బ్రహ్మయ్య' గారు ఏ భీమపాత్రనో పోలివుంటారు.

చరిత్ర ప్రసిద్ధిపొందిన తావు(ఘంటసాల)లో జన్మించి, పేరు ప్రతిష్ఠలు గల కుటుంబంలో పుట్టి శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారు నిజగ్రామ కుటుంబాలకే కీర్తి తురాయి గట్టినారంటే అతిశయోక్తికాదు.

అట్టి 'రైతుపెద్ద' జీవితాన్ని మరో 'రైతుకవి' రచించడం సమంజసంగావున్నది. శ్రీ గొర్రెపాటివారు స్వతః హాలికులు; అయినా కవితా వ్యవసాయములోకూడా వారికలం సాఫీగానడచి పూలపంటను పండిస్తుంది. ముఖ్యంగా 'జీవిత చరిత్ర'లను వ్రాయడంలో శ్రీ వెంకటసుబ్బయ్యగారు ఒక అపూర్వపంథాను అనుసరించారు. ఒక వ్యక్తి జీవితాన్ని తేదీలతో వప్పచెప్పడం నిజానికి 'జీవితకథ' అవుతుంది; కాని చరిత్రకాదు. కాని శ్రీవారి 'జీవితం' రచనలు నిజమైన 'చరిత్ర'లే అవుతున్నవి. ఒకనాటి సాంఘిక రాజకీయ సర్వసమస్యలు అందు చర్చితాలై అవి 'చరిత్రలు'గా రూపొందుతూవుండడమే వీరి కలంలోని విశిష్టత.

ఈ 'రైతుపెద్ద' అట్టి వైలక్షణ్యానికి మరో మచ్చుతునక—

మాతృభూమి 7-11-48.

"సమర్థుడైన వచన రచయితగా, జీవితచరిత్రల రచయితగా పేరు ప్రఖ్యాతులు గడించుకున్న శ్రీ గొర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారు ఈ గ్రంథాన్ని ఆపాతమధుర శైలిలో, సర్వజన సుగ్రాహ్యమైన వాడుకభాషలో వ్రాశారు, రైతు పెద్దగా, రాజకీయనాయకుడుగా శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారి జీవిత విశేషాలను చిత్రించడంలో ప్రతి శీర్షిక అద్యంతాలలోను మహాకవుల గ్రంథాలనుంచి ఆయా సన్నివేశములకు తగు పద్యములను ఉదహరించి తన పాండితీ ప్రకర్షను చాటుకున్నారు. శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణారావుగారిని గురుపాదులుగా ఆరాధించిన శ్రీ వెంకటసుబ్బయ్యగారి రచనాచాతురిని గురించి శ్రీ, నార్ల వెంకటేశ్వరరావుగారు వ్రాసిన ఒకటి రెండు వాక్యాలను ఇక్కడ ప్రస్తావించడం అనుచితంకాదు. "శ్రీ, ముట్నూరి కృష్ణారావుగారు గురుపాదులైనందుకు వారి రచనా ప్రౌఢిమఛాయలు ఇందులో కానవస్తున్నాయి. ఎత్తుగడలో అదే జోరు. వాక్యాలలో అదే పరుగు. వివరణలో అదే ప్రాగల్భ్యం"

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారన్నట్లు "ఇంత చక్కటి గ్రంథమును వ్రాసి, దేశమునకు ప్రసాదించినందుకు మనమందరమును శ్రీ గొర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారికి కృతజ్ఞులమైవుండాలి"

ఆంధ్రప్రభ 1948-12-2

"విశాలహృదయత, సానుభూతులతో వ్రాసినట్లు కనిపిస్తుంది. శైలీ రచనా విధానం, విషయాన్ని మంచి రసవంతంగా ప్రదర్శిస్తున్నవి"

ఆంధ్రపత్రిక, 30-1-49

ఆచార్యరంగా

ఈనాడు రైతులోకం ఎవరి నారాధిస్తున్నదో...ఎవరికి అంజలి ఘటిస్తున్నదో ఎవరికి మంగళారతులు సమర్పిస్తున్నదో...ఆ మహానాయకుని జీవిత చరిత్రయిది.

ప్రస్తుతం వ్రాయబడిన చరిత్రలలో ఇంత సహేతుకంగా సవిమర్శకంగా...సమగ్రంగా ఏ చరిత్రకూడా వ్రాయబడలేదు. ఇందులో రచయిత యొక్క అసమాన ప్రతిభ—ఉట్టిపడుతున్నది.

ఇది రైతు లోకానికంతా ఆదర్శకమైన—మార్గదర్శకమైన చరిత్ర. ఒక సామాన్యమైన రైతు బిడ్డ ఒక వ్యాఖ్యాకారుడుగా, ఒక సూత్రకారుడుగా, అసమాన ఆందోళనకారుడుగా, ఒక మహోద్యమ నిర్మాతగా, ఒక మహావీరుడుగా ఈనాడు దేశంలో ప్రస్తుతింపబడుతున్నాడంటే, ఏవిధంగా అలాంటి దశకు రాగలిగాడో ప్రతి రైతు చదివితీరవలసిందే. మన రైతు కవి గొత్తిపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారి రచనలోని మాధుర్యాన్ని చవిచూడవలసిందే.

వెల ఐదురూపాయలైనా చాలా ఆకర్షణీయంగా—స్పష్టమైన ముద్రణతో చూట్టానికి ఇంపుగా వుంది.

ప్రతి రైతూ తన ప్రత్యేక ఆస్తిగా వుంచుకోదగ్గ గ్రంథం—

ఆంధ్రరాష్ట్రకాంగ్రెస్ బెజవాడకు వ్రాసిన లభిస్తుంది.

తా॥ 23—7—48

శ్రీ కృష్ణా (బ్రాంచి) ప్రింటింగువర్క్సు, గవర్నరుపేట విజయవాడ.